This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Digitized by Google

THE PENNSYLVANIA
STATE UNIVERSITY
LIBRARIES

Digitized by Google

PENNSYLVANIA STATE
UNIVERSITY LIBRARIES

Digitized by Google

Digitized by Google

ОБРАЗЦЫ

НАРОДНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

СѢВЕРНЫХЪ ТЮРКСКИХЪ ПЛЕМЕНЪ.

СОБРАНЫ

В. В. Радловымъ.

ЧАСТЬ V.

НАРѢЧІЕ ДИКОКАМЕННЫХЪ КИРГИЗОВЪ.

PROBEN

DER VOLKSLITTERATUR

DER

NÖRDLICHEN TÜRKISCHEN STÄMME

GESAMMELT UND ÜBERSETZT

VON

Dr. W. Radloff.

V. Theil.

DIALECT DER KARA-KIRGISEN.

САНКТПЕТЕРБУРГЪ, 1885.

ПРОДАЕТСЯ У КОМИСІОНЕРОВЪ ИМПЕРАТОРСКОЙ АКАДЕМІИ НАУКЪ:

И. Глазунова, въ С. П. Б. **Эггерса и Комп.,** въ С. П. Б.

Н. Киммеля, въ Ригѣ.

Цѣна 2 р. 40 к.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

НАРѢЧІЯ

СѢВЕРНЫХЪ ТЮРКСКИХЪ ПЛЕМЕНЪ.

I ОТДѢЛЕНІЕ.

ОБРАЗЦЫ НАРОДНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ.

ЧАСТЬ V.

DIE SPRACHEN

DER

NÖRDLICHEN TÜRKISCHEN STÄMME

VON

Dr. W. Radloff.

I. Abtheilung.

PROBEN DER VOLKSLITTERATUR.

V. Theil.

САНКТПЕТЕРБУРГЪ, 1885.

ТИПОГРАФІЯ ИМПЕРАТОРСКОЙ АКАДЕМІИ НАУКЪ.

(Вас. Остр., 9 л., № 12.)

Digitized by Google

Radlov
Obraztsy narodnoi literatury sievernykh tiurkskikh plemen

ОБРАЗЦЫ
НАРОДНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ
СѢВЕРНЫХЪ ТЮРКСКИХЪ ПЛЕМЕНЪ.

СОБРАНЫ

В. В. Радловымъ.

ЧАСТЬ V.

НАРѢЧІЕ ДИКОКАМЕННЫХЪ КИРГИЗОВЪ.

PROBEN
DER VOLKSLITTERATUR
DER
NÖRDLICHEN TÜRKISCHEN STÄMME
GESAMMELT UND ÜBERSETZT
VON
Dr. W. Radloff.

—

V. Theil.

DIALECT DER KARA-KIRGISEN.

САНКТПЕТЕРБУРГЪ, 1885.

ПРОДАЕТСЯ У КОМИСІОНЕРОВЪ ИМПЕРАТОРСКОЙ АКАДЕМІИ НАУКЪ:
И. Глазунова, въ С. П. Б. **Эггерса и Комп.,** въ С. П. Б.
Н. Киммеля, въ Ригѣ.

Цѣна 2 р. 40 к.

Digitized by Google

Напечатано по распоряженію Императорской Академіи Наукъ.
Декабрь, 1885 г. Непремѣнный Секретарь, Академикъ К. Веселовскій.

Digitized by Google

ОГЛАВЛЕНІЕ.

Стр.

I. Манас.

1) Манастын тӯӷаны 1

2) Алман Бет бусурман болўп Көкчөдөн чыӷып Манаска кірät. 6

3) Манас-мїнän Көкчөнўн соӷўшканы, Каныкäінїн алӷаны. Манас өлгөндөн сон тірїлгäнї 61

4) Бок Мурун. 140

5) Көс Каман 205

6) Семäтäідін тӯӷаны 280

7) Семäтäі 312

II. Жолоі Кан 369

III. Ер Төштўк. 526

IV. Кошоктор.

1) Жантаі өлгöндö 590

2) Чокчолоі чечäктän өлгөндö кысы кошок аіткан . . 594

3) Кыстарнын кошоӷў 597

4) Кул Мырса 602

Digitized by Google

Digitized by Google

ПРЕДИСЛОВІЕ.

Изданные здѣсь тексты были собраны мною въ 1862 и 1869 годахъ у Кара-киргизовъ или такъ называемыхъ дикокаменныхъ киргизовъ, единственнаго тюркскаго народа, сохранившаго до настоящаго времени названіе «Кыргызъ». Кара-киргизы живутъ на сѣверныхъ склонахъ Тянь-Шаня по р. Текесу, къ югу отъ озера Иссыкъ-куля, въ долинѣ р. Чу, вдоль главнаго хребта; по направленію къ Кашгару и къ западу до г. Кокана и р. Таласа. Они раздѣляются на двѣ главныя вѣтви Онгъ(правую) и Солъ (лѣвую), изъ которыхъ первая распадается въ свою очередь на шесть племенъ. 1) Племя Бугу (олень) кочуетъ по Текесу къ востоку отъ Иссыкъ-куля 2) племя Сары Багышъ (желтый лось) по южному и западному берегамъ Иссыкъ-куля 3) племя Солту или Солто къ югу отъ р. Чу 4) племя Эдигене по р. Аидиджанъ 5) племя Чонъ-Багышъ (большой лось) къ сѣверу и западу отъ Кашгара и 6) племя Черикъ (войско) вокругъ Кокана. Вѣтвь Солъ значительно малочисленнѣе первой и кочуетъ преимущественно по р. Таласу. По статистическимъ свѣдѣніямъ генерала Макшеева *) число подвластныхъ Россіи Кара-киргизовъ доходитъ до 27,825 ки-

*) Записки Императорскаго Геогр. Общ. по отдѣленію статистики. С.-Петербургъ 1871 г.

Digitized by Google

битонъ т. е., считая 5 человѣкъ на каждую семью, до 150,000 душъ, но число ихъ въ настоящее время вдвое больше, такъ какъ въ эти свѣдѣнія не были включены Кара-киргизы, кочующіе въ предѣлахъ прежняго Коканскаго Ханства. Болѣе подробныя свѣдѣнія объ исторіи Кара-киргизовъ и о географическомъ ихъ распредѣленіи я сообщилъ въ недавно появившейся въ печатѣ книгѣ *) по этому я считаю лишнимъ пускаться здѣсь въ подробности. Кара-киргизы говорятъ особеннымъ нарѣчіемъ, прозваннымъ мною «кара-киргизскимъ» которое, хотя и близко къ казакъ-киргизскому нарѣчію, всетаки рѣзко отличается отъ послѣдняго фонетическими особенностями. Діалектическихъ оттѣнковъ я у Кара-киргизовъ не замѣтилъ и поэтому не счелъ нужнымъ собирать матеріалы въ различныхъ мѣстностяхъ для опредѣленія отдѣльныхъ говоровъ и могъ довольствоваться заимствованіемъ текстовъ значительнаго объема въ тѣхъ мѣстахъ, гдѣ мнѣ представлялся для этого случай. Тексты собраны мною въ слѣдующихъ пунктахъ: 1) въ 1862 году на р. Текесѣ у племени Бугу 2) въ 1869 году къ западу отъ Иссыкъ-куля у племени Сары-Багышъ и къ югу и востоку отъ города Токмака у племени Солту.

Звуковыя особенности Кара-киргизскаго нарѣчія я подробно разсмотрѣлъ въ своей «Фонетикѣ сѣверныхъ тюркскихъ языковъ» **), по этому я здѣсь ссылаюсь только на все высказанное тамъ и на предисловіе къ I части «образцовъ народной литературы тюркскихъ племенъ ***).

Собранные у Кара-киргизовъ тексты почти что исключительно состоятъ изъ эпическихъ пѣсень, которыя содержаніемъ своимъ и живостію изложенія побудили меня передать ихъ въ переводѣ стихами. Это то обстоятельство и замедлило нѣсколько изданіе этого пятаго тома, тексты котораго уже въ 1876 году были совершенно готовы для печати. Переводя эти пѣсни сти-

*) Aus Sibirien, Leipzig 1884, часть I. стр. 136—142 и 200—235.

**) Leipzig 1881.

***) С.-Петербургъ 1866.

Digitized by Google

хами я всячески старался не отступать отъ текстовъ, такъ что стихи перевода соотвѣтствуютъ, съ весьма незначительными исключеніями, стихамъ оригинала.

Эти пѣсни ясно доказываютъ намъ, что народная поэзія Кара-киргизовъ находится въ какомъ то своеобразномъ періодѣ, который лучше всего назвать «истинно эпическимъ періодомъ». Это тотъ же періодъ въ которомъ и находились Греки, когда, эпическія ихъ пѣсни о Троянской войнѣ не были еще записаны, но жили въ видѣ настоящей народной поэзіи въ устахъ народа. Такъ какъ этотъ періодъ народной поэзіи, на сколько мнѣ извѣстно, не былъ еще наблюдаемъ въ такой чистотѣ, я счелъ нужнымъ подробнѣе изложить сущность этого періода какимъ онъ представляется намъ у Кара-киргизовъ. Мнѣ кажется, что такое изложеніе облегчитъ изученіе самыхъ текстовъ, которые отчасти могутъ способствовать рѣшенію, до настоящаго времени еще не рѣшенаго, такъ называемаго «эпическаго вопроса».

Мнѣ приходилось уже упоминать, что какъ и Кара-киргизы такъ и Казакъ-киргизы отличаются отъ своихъ соплеменниковъ тюркскаго происхожденія необыкновеннымъ умѣніемъ говорить. Дѣйствительно, нельзя не удивляться тому, какъ Киргизы владѣютъ своимъ языкомъ. Киргизъ всегда говоритъ бѣгло, не останавливаясь и не запинаясь. Излагая свои мысли точно и ясно, онъ умѣетъ придать своей рѣчи извѣстную долю изящества и даже въ самомъ обыкновенномъ разговорѣ при построеніи фразъ и періодовъ у него является часто ясный ритмическій размѣръ, такъ что предложенія слѣдуютъ другъ за другомъ въ видѣ стиховъ и куплетовъ и производятъ впечатлѣніе стихотворенія. Стоитъ только взглянуть на киргизскаго разскащика, чтобы убѣдиться въ томъ, какъ Киргизъ любитъ говорить и какъ онъ старается легкой и обдуманной рѣчью повліять на своихъ слушателей. Не трудно также замѣтить, что и слушатели съ необыкновеннымъ наслажденіемъ слѣдятъ за его словами и вполнѣ

Digitized by Google

умѣютъ цѣнить удачную рѣчь. Гробовое молчаніе царствуетъ въ толпѣ, когда разскащику удается привлечь къ себѣ всеобщее вниманіе; всѣ сидятъ, наклонившись впередъ съ блестящими, восторженными глазами, и, затаивъ дыханіе, прислушиваются къ словамъ оратора и каждая ловкая изящная фраза его, каждое остроумное, игривое слово вызываетъ крики восторженнаго одобренія. Это необыкновенное краснорѣчіе, свойственное Киргизу, естественно вытекаетъ изъ окружающихъ его условій. Киргизъ имѣетъ и время упражняться въ этомъ искусствѣ; онъ болтаетъ днемъ и ночью, такъ какъ ѣда и сонъ единственныя занятія, препятствующія ему говорить.

Понятно, что народъ, который до такой степени наслаждается краснорѣчіемъ, смотритъ на ритмическую рѣчь какъ на высшее искусство въ мірѣ. Поэтому народная поэзія у Киргизовъ достигла высокой степени развитія. Пословицы и старинныя изреченія съ искуственно смѣшанными риѳмами, историческія, состязательныя, свадебныя пѣсни, плачевные стихи въ честь умершихъ и т. д. поются и рецитируются во всѣхъ собраніяхъ и всюду принимаются съ наслажденіемъ. При этомъ сильно распространено искусство импровизаціи и каждый маломальски опытный пѣвецъ въ состояніи тутъ же на мѣстѣ воспѣть присутствующихъ гостей въ складно составленныхъ стихахъ.

Предъ многочисленными собраніями понятно не каждый Киргизъ рѣшается выступать въ качествѣ пѣвца, а только лица, одаренныя способностью къ ритмическому изложенію, которыя частыми упражненіями усовершенствовались въ этомъ искусствѣ. Этихъ людей называютъ почетнымъ именемъ «Акынъ» (пѣвецъ) и многіе изъ нихъ пользуются громкою славою. Торжественныя собранія и пиры не рѣдко повторяются у Киргизовъ, особенно потому что праздновать поминки по умершимъ считается священнымъ долгомъ всякой семьи, вслѣдствіе этого то и пѣвцамъ часто представляется случай выступать предъ народомъ. Это обстоятельство послужило причиною образованія цѣлой касты пѣвцовъ, которые посѣщаютъ одинъ пиръ за другимъ и

Digitized by Google

этимъ добываютъ себѣ средства для пропитанія. Образованію этой касты пѣвцовъ не мало способствовали султаны и богатые Киргизы, радушно принимающіе у себя пѣвцовъ, которые веселятъ ихъ въ минуты горя и муки и всюду воспѣваютъ ихъ славу, они содержатъ ихъ, осыпаюгъ богатыми подарками, принимаютъ въ свою свиту и въ ихъ сопровожденіи посѣщаютъ народныя собранія, гдѣ гордятся ихъ публичнымъ успѣхомъ.

Вслѣдствіе различныхъ дарованій и склонностей, также какъ и различнаго историческаго развитія, Кара-киргизовъ и Казакъ-киргизовъ народная поэзія у этихъ двухъ родственныхъ племенъ приняла различный характеръ. Въ то время какъ у Казакъ-киргизовъ главнымъ образомъ развивалась лирическая поэзія, какъ это видно изъ собранныхъ мною образцовъ III части, у Кара-киргизовъ напротивъ того стала процвѣтать поэзія эпическая, которая почти что подавила всѣ прочія отрасли народнаго творчества и не только устранила лирическія произведенія, но-даже совершенно поглатила всѣ преданія, сказки и разсказы въ прозѣ.

Такое полнѣйшее господство эпоса я нашелъ только у двухъ народовъ тюркскаго происхожденія, живущихъ въ настоящее время совершенно отдѣльно другъ отъ друга: у Абаканскихъ или Минусинскихъ Татаръ на верховьяхъ Енисея и у Кара-киргизовъ. Первое племя состоитъ преимущественно изъ Киргизовъ, оставшихся въ XVII столѣтіи на Енисеѣ т. е. изъ потомковъ древнихъ Хакасовъ *), которые въ IX вѣкѣ уничтожили великое царство Уйгуровъ. Кара-киргизы, живущіе нынѣ въ Тянь-шанѣ, происходятъ отъ той части Хакасовъ, которая въ X вѣкѣ покинула прибрежія Енисея и восточнаго Алтая и направилась къ юго-западу, поэтому мы имѣемъ основаніе думать, что склонность къ эпической поэзіи была уже свойствена древнимъ Хакасамъ и сохранилась до настоящаго времени у всѣхъ ихъ потомковъ (Минусинскихъ татаръ и Кара-киргизовъ) въ одинаковой силѣ, хотя

*) Слово Хакасъ не вѣрное чтеніе китайскихъ знаковъ 黠戛斯 К'е-гя-си, которыми передается навѣрно имя Кыргызъ уже во время династія Танъ.

Digitized by Google

умѣютъ цѣнить удачную рѣчь. Гробовое молчаніе царствуетъ въ толпѣ, когда разскащику удается привлечь къ себѣ всеобщее вниманіе; всѣ сидятъ, наклонившись впередъ съ блестящими, восторженными глазами, и, затаивъ дыханіе, прислушиваются къ словамъ оратора и каждая ловкая изящная фраза его, каждое остроумное, игривое слово вызываетъ крики восторженнаго одобренія. Это необыкновенное краснорѣчіе, свойственное Киргизу, естественно вытекаетъ изъ окружающихъ его условій. Киргизъ имѣетъ и время упражняться въ этомъ искусствѣ; онъ болтаетъ днемъ и ночью, такъ какъ ѣда и сонъ единственныя занятія, препятствующія ему говорить.

Понятно, что народъ, который до такой степени наслаждается краснорѣчіемъ, смотритъ на ритмическую рѣчь какъ на высшее искусство въ мірѣ. Поэтому народная поэзія у Киргизовъ достигла высокой степени развитія. Пословицы и старинныя изреченія съ искуственно смѣшанными риѳмами, историческія, состязательныя, свадебныя пѣсни, плачевные стихи въ честь умершихъ и т. д. поются и рецитируются во всѣхъ собраніяхъ и всюду принимаются съ наслажденіемъ. При этомъ сильно распространено искусство импровизаціи и каждый маломальски опытный пѣвецъ въ состояніи тутъ же на мѣстѣ воспѣть присутствующихъ гостей въ складно составленныхъ стихахъ.

Предъ многочисленными собраніями понятно не каждый Киргизъ рѣшается выступать въ качествѣ пѣвца, а только лица, одаренныя способностью къ ритмическому изложенію, которыя частыми упражненіями усовершенствовались въ этомъ искусствѣ. Этихъ людей называютъ почетнымъ именемъ «Акынъ» (пѣвецъ) и многіе изъ нихъ пользуются громкою славою. Торжественныя собранія и пиры не рѣдко повторяются у Киргизовъ, особенно потому что праздновать поминки по умершимъ считается священнымъ долгомъ всякой семьи, вслѣдствіе этого то и пѣвцамъ часто представляется случай выступать предъ народомъ. Это обстоятельство послужило причиною образованія цѣлой касты пѣвцовъ, которые посѣщаютъ одинъ пиръ за другимъ и

Digitized by Google

этимъ добываютъ себѣ средства для пропитанія. Образованію этой касты пѣвцовъ не мало способствовали султаны и богатые Киргизы, радушно принимающіе у себя пѣвцовъ, которые веселятъ ихъ въ минуты горя и муки и всюду воспѣваютъ ихъ славу, они содержатъ ихъ, осыпаюгъ богатыми подарками, принимаютъ въ свою свиту и въ ихъ сопровожденіи посѣщаютъ народныя собранія, гдѣ гордятся ихъ публичнымъ успѣхомъ.

Вслѣдствіе различныхъ дарованій и склонностей, также какъ и различнаго историческаго развитія, Кара-киргизовъ и Казакъ-киргизовъ народная поэзія у этихъ двухъ родственныхъ племенъ приняла различный характеръ. Въ то время какъ у Казакъ-киргизовъ главнымъ образомъ развивалась лирическая поэзія, какъ это видно изъ собранныхъ мною образцовъ III части, у Кара-киргизовъ напротивъ того стала процвѣтать поэзія эпическая, которая почти что подавила всѣ прочія отрасли народнаго творчества и не только устранила лирическія произведенія, но-даже совершенно поглатила всѣ преданія, сказки и разсказы въ прозѣ.

Такое полнѣйшее господство эпоса я нашелъ только у двухъ народовъ тюркскаго происхожденія, живущихъ въ настоящее время совершенно отдѣльно другъ отъ друга: у Абаканскихъ или Минусинскихъ Татаръ на верховьяхъ Енисея и у Кара-киргизовъ. Первое племя состоитъ преимущественно изъ Киргизовъ, оставшихся въ XVII столѣтіи на Енисеѣ т. е. изъ потомковъ древнихъ Хакасовъ *), которые въ IX вѣкѣ уничтожили великое царство Уйгуровъ. Кара-киргизы, живущіе нынѣ въ Тянь-шанѣ, происходятъ отъ той части Хакасовъ, которая въ X вѣкѣ покинула прибрежія Енисея и восточнаго Алтая и направилась къ юго-западу, поэтому мы имѣемъ основаніе думать, что склонность къ эпической поэзіи была уже свойствена древнимъ Хакасамъ и сохранилась до настоящаго времени у всѣхъ ихъ потомковъ (Минусинскихъ татаръ и Кара-киргизовъ) въ одинаковой силѣ, хотя

*) Слово Хакасъ не вѣрное чтеніе китайскихъ знаковъ 黠戛斯 К'е-гя-си, которыми передается навѣрно имя Кыргызъ уже во время династія Танъ.

Digitized by Google

и эти два племени уже болѣе девяти столѣтій живутъ совершенно отдѣльно другъ отъ друга.

Настоящее соціальное положеніе этихъ двухъ тюркскихъ народовъ различно во всѣхъ отношеніяхъ. Абаканскіе Татары, не сохранившіе никакихъ воспоминаній о кровавыхъ войнахъ XVII вѣка, состоятъ изъ ряда мелкихъ, отдѣльныхъ племенъ, не имѣющихъ даже понятія о народномъ единствѣ. Окруженные и стѣсненные со всѣхъ сторонъ русскими поселенцами, они уже перестали вести кочевой образъ жизни, разводятъ мало скота, занимаются недостаточно земледѣліемъ и главнымъ образомъ питаются добычею охоты, собираемой осенью и зимою въ походахъ по лѣсистымъ и скалистымъ горамъ окружающимъ Абаканскія и Енисейскія степи. Кара-киргизы напротивъ того народъ истинно кочующій, отстоявшій только благодаря гористому характеру своей страны страшныя нападенія Китайцевъ, Калмыковъ и Казакъ-киргизовъ. Вслѣдствіе этихъ обстоятельствъ Кара-киргизы до настоящаго времени и сохранили свойственный имъ воинственный духъ. Еще нѣсколько десятковъ лѣтъ тому назадъ они жили совершенно самостоятельными среди Китайцевъ, Русскихъ и Коканцевъ и постоянно должны были защищаться отъ нападеній и притѣсненій сосѣдей. Они кочуютъ не отдѣльными аулами, какъ Казакъ-киргизы, но цѣлыми родами, т. е. всѣ жители одной рѣчной системы одновременно перемѣняютъ свое мѣстопребываніе, такъ какъ они всегда могутъ ожидать нападенія и должны имѣть на готовѣ необходимыя для отраженія непріятеля вооруженныя силы. Не смотря на свое постоянное военное положеніе, Кара-киргизы отличаются отъ своихъ сосѣдей богатствомъ скота. Народное сознаніе развито у нихъ гораздо болѣе чѣмъ у остальныхъ сѣверныхъ тюркскихъ племенъ. Продолжительныя войны прошлаго столѣтія крѣпко соединили ихъ въ одно цѣлое, если не въ политическомъ отношеніи, это у народа кочующаго немыслимо, то по крайней мѣрѣ въ общихъ ихъ стремленіяхъ и идеалахъ, которые рѣзко выдѣляютъ ихъ изъ среды всѣхъ соплеменниковъ.

Digitized by Google

Понятно что и эпическая поэзія у двухъ народовъ, такъ рѣзко отличающихся другъ отъ друга, должна была развиться въ различныя формы. У Абаканскихъ Татаръ, не составляющихъ однаго цѣлаго и постоянно ропчущихъ на свою участь, могли выработаться только отдѣльныя, не имѣющія между собою связи, героическія сказки. Въ этихъ сказкахъ описывается замѣчательная судьба страшныхъ и могучихъ богатырей. Богатырь большею частью родится въ горькой нуждѣ и избѣгаетъ погибели только благодаря своей физической силѣ и несокрушимому сопротивленію своей богатырской натуры. Уже въ отрочествѣ онъ предпринимаетъ походъ, чтобы отомстить погубителямъ своего отца. Съ помощью своего вѣрнаго сотоварища, богатырскаго коня, онъ проникаетъ сквозь широкіе слои земли, перескакиваетъ черезъ огненные потоки и моря, на немъ онъ взбирается на высокія небесныя горы и даже поднимается къ мѣстопребыванію боговъ, съ нимъ онъ погружается въ глубокіе подземные слои и борется тамъ со страшными великанами и вѣдьмами. Когда же по своей собственной винѣ онъ попадаетъ въ безвыходное положеніе или даже умираетъ, то вѣрный спутникъ его, конь, является спасителемъ и возвращаетъ ему потерянную уже жизнь. Добившись наконецъ высшей цѣли своей долговременной борьбы, опредѣленной ему богами жены, онъ возвращаясь на родину, устраиваетъ свою юрту на угловой землѣ отца, у угловой рѣки на берегу моря и занимается управленіемъ своего народа и охотою до тѣхъ поръ, пока не бросается, большею частью по собственной неосторожности и противъ желанія вѣрной жены, опять въ новую опасность и борьбу, въ которой онъ и погибаетъ.

Эти богатырскія сказки описываютъ намъ особенный, туманный, неясноочертанный, сказочный міръ, міръ фантастическій, далекій отъ этой жалкой земной жизни, чудесами котораго наслаждается забитый судьбою инонародецъ. Именно невѣроятныя, сверхъестественныя, непонятныя черты этихъ описаній и разсказовъ главнымъ образомъ и вліяютъ на слушателей и приводятъ ихъ въ ужасъ. Этотъ родъ поэзіи можно понять только,

Digitized by Google

представляя себѣ обстановку, при которой онъ дѣйствуетъ на умы слушателей. Это бываетъ большею частью по осеннимъ и зимнимъ вечерамъ, когда общества охотниковъ, странствующія по цѣлымъ недѣлямъ по дикимъ, лѣсистымъ горамъ, готовятся къ ночлегу въ построенныхъ изъ вѣтвей шалашахъ. Утомленные отъ трудовъ охотники сидятъ вокругъ костра, закутавшись въ свои шубы; они только что подкрѣпились ужиномъ и, закуривъ трубки, радуются грѣющему огню. Тогда пѣвецъ беретъ свою балалайку и низкимъ, гортаннымъ голосомъ запѣваетъ однообразную мелодію своей богатырской пѣсни. Ночная тьма, окружающая всю сцену, магическій свѣтъ костра, завываніе бури, ревущей вокругъ шалаша, и гортанные звуки пѣвца образуютъ необходимую рамку для яркоосвѣщенныхъ, туманныхъ картинъ этихъ сказокъ.

Совершенно другую картину изображаютъ эпическія пѣнія Кара-киргизовъ, народный духъ которыхъ крѣпко соединилъ отдѣльныя эпическія пѣсни въ одно не разлагаемое цѣлое. Какъ въ насыщенномъ растворѣ соли выдѣляемые испареніемъ новые кристаллы группируются вокругъ ядра кристалловъ, находящихся въ жидкости, какъ желѣзные опилки собираются вокругъ магнитнаго полюса, такъ и отдѣльныя преданія и сказки, историческія воспоминанія, разсказы и пѣсни какъ бы вслѣдствіе силы притяженія присоединяются къ эпическому центру и при всемъ своемъ раздробленіи дѣлаются частями объемистой общей картины, въ которой отражаются всѣ мысли и стремленія народа, однимъ словомъ совокупность народнаго духа. Киргизъ цѣнитъ въ своихъ пѣсняхъ не какой-то чудесный и страшный, сказочный міръ, напротивъ того онъ воспѣваетъ въ нихъ свою собственную жизнь, свои собственныя чувства и стремленія, тѣ идеалы, которые живутъ въ каждомъ отдѣльномъ членѣ общества. Не коллосальное и не сверхъестественное доставляетъ наслажденіе слушателямъ, а естественное и истинно существующее. Не смотря на чудесныя и отчасти невѣроятныя приключенія богатыри этихъ пѣсень являются настоящими людьми, одаренными великими ка-

Digitized by Google

чествами и въ то же время людскими слабостями и недостатками. Преувеличенное и сверхъестественное служитъ только украшеніемъ набросковъ жизни, отвлекаетъ своимъ рѣзкимъ освѣщеніемъ слушателя отъ суровой дѣйствительности и дѣлаетъ его способнымъ къ воспринятію поэтическихъ описаній. Главнымъ центромъ, около котораго группируется вся народная поэзія, служитъ идеальное изображеніе героя предводителя мусульманъ Эръ-Манаса, сына Якупъ-хана изъ рода Сары-Ногай. Онъ сильнѣйшій изъ воиновъ, странствующій въ сопровожденіи своихъ сорока товарищей (чоро) по всему міру и всюду побѣждающій своихъ враговъ. Всѣмъ народамъ пришлось почувствовать силу его оружія. Онъ разбилъ на голову Китайцевъ, обратилъ въ бѣгство Сартовъ, разогналъ дружину Калшаровъ и безпрестанно мучилъ Персіянъ. Его конь — бѣлый буланый, нѣтъ коня, подобнаго ему, его одежда — бѣлыя латы, ни одна стрѣла не пробьетъ ихъ. Не одни только враги трепещутъ передъ героемъ, трепещетъ и родной отецъ, ибо въ гнѣвѣ своемъ великій богатырь не щадитъ престарѣлаго отца, не щадитъ и любящей его матери. Также какъ не одинъ греческій герой не можетъ сравниться съ сильнымъ Ахиллесомъ, такъ никто изъ Мусульскихъ богатырей не можетъ состязаться съ Манасомъ. Его достойнымъ противникомъ является одинъ только Йолой, повелитель язычниковъ, могучій обжора, который благодаря исполинскому своему тѣлосложенію и сверхестественной силѣ, можетъ быть побѣжденъ только тогда, когда онъ впадаетъ послѣ истребленія неимовѣрнаго количества пищи и напитковъ въ свойственный ему одному смертоподобный сонъ. Его конь — могучій Ачъ-буданъ, не уступающій даже бѣлому буланому Манаса.

Кромѣ этихъ двухъ богатырей въ Киргизскомъ эпосѣ перечисляется еще цѣлый рядъ самостоятельныхъ мусульманскихъ князей: Кара-ногайскій князь Ямгырчы; могучій борецъ, старый Эръ-Кожой, отворившій ворота рая; Эръ-Кёкчё, сынъ Айдар-хана и потомокъ Камбаръ-хана; Эр-Тёштюкъ, Югёрю, входившій въ сношенія съ мертвыми и многіе другіе. Между язычниками

Digitized by Google

выдѣляются главнымъ образомъ Кара-ханъ, Урумъ-ханъ и Конгуръ-бай, повелитель Китайцевъ.

Греческій эпосъ, не смотря на всѣ поэтическія украшенія, совершенно вѣрно излагаетъ политическую жизнь всего народа, какъ болѣе или менѣе тѣснаго союза между отдѣльными греческими государствами, которые хотя и не всегда относятся другъ къ другу дружелюбно, но соединяются въ одно цѣлое, когда выступаютъ противъ общаго непріятеля. Подобно тому и киргизскій эпосъ совершенно вѣрно обрисовываетъ политическую жизнь Киргизовъ, народа истинно кочующаго, не имѣющаго и понятія о крѣпкомъ общественномъ порядкѣ и похожаго въ подвижности своей соціальной жизни на волнующееся море, громадные валы котораго несутся то въ одну, то въ другую сторону, но изъ котораго никогда не могутъ образоваться твердые элементы, годные для прочнаго государственнаго строя. Выступающая изъ береговъ вода затопляетъ цѣлыя полосы земли, разоряетъ и опустошаетъ уже насажденныя цивилизаціи и наконецъ, достигнувъ крайнихъ предѣловъ своихъ силъ, снова возвращается въ свое прежнее русло. Мы видимъ борьбу за борьбой, но не видимъ соотвѣтствующихъ имъ результатовъ. Герои погибаютъ и оставшіеся послѣ нихъ дѣти образуютъ новое поколѣніе, которое въ подобныхъ же борьбахъ также понапрасно тратитъ свои силы. Кочевникъ не заботится о будущемъ, но живетъ настоящимъ и наслаждается спокойствіемъ, пока возрастающая въ немъ сила не побудитъ его къ дѣятельности или пока приближающійся врагъ не принудитъ его взяться за оружіе для сохраненія этого спокойствія. Мы видимъ картины эпоса слѣдующими одна за другой, не понимая причины постоянной перемѣны изображеній. Но мы не должны забывать, что здѣсь имѣемъ дѣло съ кочевниками, идеалы которыхъ не совпадаютъ съ идеалами осѣдлаго, занимающагося земледѣліемъ народа, постоянно думающаго объ усовершенствованіи своей соціальной жизни. Сравнивая картины греческаго эпоса, изображающія чудесное небо юга, освѣщенные солнцемъ богатые берега Малой

Digitized by Google

Азіи и Греціи и разнообразную жизнь стремящихся къ культурному развитію Грековъ съ изображеніями киргизскаго эпоса, то эти послѣднія покажутся намъ безцвѣтными и скучными. И здѣсь встрѣчаются громадныя горы и дикія, живописныя ущелья, но между ними лежатъ безконечныя, пустынныя степи и покрытыя густой травой однообразныя пастбища, составляющія высшее блаженство для скотовода-кочевника. Человѣческая жизнь здѣсь также однообразна какъ и вся природа, только избытокъ силы и богатство скотомъ служатъ отличіемъ между сословіями; но не смотря на все это, различныя страсти волнуютъ и этихъ дѣтей природы. Ненависть и любовь, радость и горе, корыстолюбіе, месть и преданность кипятъ также и въ груди степняковъ и управляютъ ихъ поступками. Это то все описываетъ намъ какъ киргизскій такъ и греческій народный эпосъ. Я увѣренъ, что и излагаемый здѣсь родъ поэзіи можетъ заинтересовать читателя, не нужно только приступать къ чтенію со слишкомъ большими ожиданіями и читать по многу за разъ, иначе однообразныя картины могутъ легко наскучить.

Очень часто противоположность между язычествомъ и исламомъ выступаетъ причиною ожесточенной борьбы; этотъ этическій мотивъ борьбы изъ за вѣры не свойственъ первоначальнымъ преданіямъ, а внесенъ въ нихъ послѣ кровавыхъ войнъ прошлаго столѣтія. Эти войны собственно не были религіозными, но калмыцкіе князья и китайцы своими притѣсненіями возбудили въ киргизахъ-магометанахъ религіозную ненависть къ невѣрующимъ врагамъ. Эта ненависть сохранилась до настоящаго времени въ народѣ, который и самъ имѣетъ объ исламѣ только какія-то смутныя понятія и считается жителями городовъ, истинными магометанами, просто невѣрующимъ.

Въ описанныхъ здѣсь борьбахъ мы часто встрѣчаемъ намеки на страшныя войны, разразившіяся, какъ уже было сказано, надъ киргизами въ прошломъ столѣтіи. Несмотря на это, главные герои Манасъ и Йолой, участвующіе въ этихъ сраженіяхъ, вовсе не историческія личности, а просто мифическія фигуры, сущест-

Digitized by Google

вующія въ народѣ уже съ незапамятныхъ временъ. Историческія событія слились съ древними преданіями и создали новыя изображенія фантазіи, въ которыхъ воспоминанія объ испытанномъ въ дѣйствительности служатъ только украшеніемъ и дополненіемъ къ прежнимъ преданіямъ.

Эпическія пѣсни приведены мною подъ тремя заглавіями: Манасъ, Йолой и Тöштюкъ, но не нужно думать, что это три отдѣльныхъ эпоса. Извѣстная и другимъ тюркскимъ племенамъ сказка Эръ Тöштюкъ представляется здѣсь въ видѣ героической пѣсни; но я поговорю о ней послѣ. Манасъ и Йолой образуютъ цѣлый рядъ эпизодовъ, совокупность которыхъ далеко не составляетъ всего киргизскаго эпоса. Представить весь эпосъ такимъ, какимъ онъ существуетъ въ народѣ невозможно. Эпосъ есть поэтическое отраженіе всей жизни и всѣхъ стремленій народа, которыя состоятъ понятно изъ отдѣльныхъ характеристическихъ чертъ. Точно такъ, какъ народная жизнь высказывается въ отдѣльныхъ личностяхъ, также и поэтическое отраженіе этой народной жизни, т. е. эпосъ состоитъ изъ отдѣльныхъ, передаваемыхъ различными личностями эпизодовъ, которые поэтому образуютъ только индивидуальныя изложенія частей цѣлаго. Напрасно было бы стараніе составить всю картину изъ отдѣльныхъ частей ея, такъ какъ эпосъ не представляетъ собою ничего законченнаго, а является самымъ народнымъ сознаніемъ, живущимъ въ народѣ и мѣняющимся съ нимъ. Если бы даже удалось записать всѣ эпизоды, существующіе въ настоящее время въ народѣ, то пришлось бы по окончаніи этой работы снова приступить къ собиранію, такъ какъ со временемъ различныя индивидуальныя представленія отдѣльныхъ личностей навѣрно опять перемѣнились бы и группировались бы въ новые эпизоды. Чѣмъ полнѣе было бы собраніе матеріала, тѣмъ труднѣе было бы составить изъ нихъ общую картину, такъ какъ съ увеличиваніемъ числа эпизодовъ и увеличилось бы также и число варіантовъ, повтореній и противорѣчій, устранить которыя никто не былъ бы въ состояніи.

Digitized by Google

Такъ какъ главная цѣль моя состояла въ собираніи необходимаго матеріала для изученія кара-киргизскаго нарѣчія, я могъ довольствоваться записываніемъ значительнаго числа текстовъ въ томъ видѣ, въ какомъ они мнѣ были продиктованы пѣвцами. Поэтому я и не обращалъ вниманія на встрѣчавшіеся варіанты и противорѣчія и не сокращалъ диктуемаго для избѣжанія повторенія. Но я думаю, что я только такимъ образомъ могъ представить состояніе настоящей эпохи.

Отдѣльные, записанные мною эпизоды, я привелъ здѣсь въ томъ порядкѣ, какъ это требовалъ ходъ жизни Манаса. Первый эпизодъ «Рожденье Манаса», записанный мною у племени Сара-Багыша недалеко отъ г. Такмака, очень скуднаго содержанія и кажется мнѣ пѣснью, случайно составленною вслѣдствіе моего вопроса о рожденіи Манаса. Одинъ мой вопросъ былъ въ состояніи побудить пѣвца къ импровизаціи новой пѣсни. Второй эпизодъ изображаетъ принятіе ислама калмыкомъ Альманъ-Бетомъ, которое нѣкоторыми чертами походитъ на преданіе объ Огузъ-Ханѣ. Альманъ-Бетъ сначала дѣлается товарищемъ Кökчö, но уже вскорѣ, послѣ ссоры съ нимъ, бросаетъ его и переходитъ на сторону Манаса, которому и остается вѣрнымъ до конца своей жизни. Третій эпизодъ излагаетъ общую картину жизни Манаса. Онъ начинается похвалою подвиговъ Манаса, потомъ переходитъ къ борьбѣ между Манасомъ и Кökчö (вызванная повидимому переходомъ Альманъ-Бета). Описаніе борьбы весьма подробно. Послѣ этого слѣдуетъ сватаніе Манаса и его свадьба съ Каныкеей. Затѣмъ Манасъ погибаетъ по неизвѣстнымъ причинамъ и наконецъ описывается судьба родственниковъ Манаса и его возвращеніе къ жизни. По случаю этого эпизода я обращаю вниманіе читателя на то обстоятельство, что пѣвецъ въ продолженіе всей пѣсни выставляетъ Манаса какъ друга Бѣлаго Царя (Русскаго Императора) и русскаго народа. Царь вездѣ принимаетъ участіе какъ дѣйствующее лицо. Это упоминаніе о Царѣ было вызвано только моимъ присутствіемъ. Пѣвецъ думая, что русскій чиновникъ можетъ обидѣться на то, что Манасъ побѣждаетъ и

Digitized by Google

русскихъ и поэтому позаботился о пріятномъ для меня измѣненіи. Такое обстоятельство ясно указываетъ, какое вниманіе обращаетъ пѣвецъ на своихъ слушателей. Четвертый эпизодъ описываетъ пиръ Бокъ-Муруна, на которомъ собираются всѣ герои мусульманъ и язычниковъ. Пятый эпизодъ намъ разъясняетъ причины смерти Манаса, упомянутой въ третьемъ эпизодѣ. Манасъ принимаетъ противъ совѣта жены у себя родственниковъ отца, жившихъ прежде у калмыковъ и въ ссорѣ съ ними погибаетъ. Въ шестомъ и седьмомъ эпизодахъ излагается смерть Манаса и судьба его сына Семетея и внука Сейтека. Во второмъ отдѣленіи обрисовывается жизнь великана Йолоя. Въ этомъ эпизодѣ мы не находимъ никакихъ намековъ на Эръ Манаса, но это чисто личное воззрѣніе пѣвца. Я слышалъ нѣсколько разъ эпизоды, въ которыхъ упоминаются сношенія между этими героями, о коихъ и говорится въ третьемъ эпизодѣ во время пира Бокъ-Муруна.

Пѣсня Эръ Тôштюкъ, какъ я уже раньше сказалъ, есть сказка извѣстная и другимъ тюркамъ, записанная мною у Тобольскихъ татаръ (смотри IV томъ «Образцовъ»), гдѣ главный герой называется Еръ-Тюштюкъ (подземнымъ героемъ) и получилъ это прозваніе за походы свои въ подземномъ царствѣ. Киргизское названіе Эръ-Тöштукъ навѣрно ошибочно. Начало этой сказки описывается киргизскимъ пѣвцомъ очень подробно и совершенно въ духѣ эпическаго пѣнія; къ сожалѣнію пѣвецъ только поверхностно зналъ содержаніе второй части сказки. Подземные походы очень скучны и растянуты и непоходятъ на приключенія, описанныя въ тобольской сказкѣ. Что это просто происходитъ отъ незнанія пѣвца, это намъ ясно доказываютъ нѣкоторые намеки въ эпизодѣ «Бокъ Мурунъ». Впрочемъ пѣвецъ этотъ мнѣ только что спѣлъ эпизодъ «Йолой» и, уставши отъ пѣнія этой долгой пѣсни, спѣшилъ при изложеніи Эръ Тöштюка. Много мѣстъ онъ пропустилъ нарочно, такъ напримѣръ причину того, что Илеманъ ищетъ отца съ девятью дочерьми, кромѣ того поѣздка отца для отысканія невѣсты смѣшивается съ поѣздкою

Digitized by Google

восьми братьевъ и пропущено то важное обстоятельство, что Эръ Тöштюкъ остается дома.

Записываніе пѣсень подъ диктовку представляло большія затрудненія. Пѣвецъ, понятно, непривыкшій диктовать такъ тихо, очень часто терялъ нить разсказа и запутывался въ противорѣчіяхъ, а всякій вопросъ съ моей стороны еще больше отвлекалъ его отъ обычнаго пѣнія. Поэтому я долженъ былъ заставить пѣвца сначала пропѣть весь эпизодъ для того, чтобы могъ записать въ короткихъ словахъ общій ходъ разсказа. Когда я познакомился съ содержаніемъ эпизода, я велѣлъ пѣвцу продиктовать мнѣ все пропѣтое. Такимъ образомъ, познакомившись съ содержаніемъ, я имѣлъ возможность замѣтить всѣ пропуски и неточности. Несмотря на всѣ эти осторожности и старанія, мы теперь еще нерѣдко встрѣчаемъ пропуски въ записанныхъ текстахъ.

Пѣвецъ рецитируетъ свои стихи въ размѣрѣ Джира (смотри введеніе къ III тому «Образцовъ») и употребляетъ при этомъ весьма различный порядокъ риомъ. Риомы вообще находятся въ концѣ стиховъ (вѣроятно вслѣдствіе вліянія народной поэзіи казакъ-киргизовъ), но всетаки встрѣчаются и начальныя (оскростихическія) риомы; первоначальная форма тюркскихъ стиховъ, соотвѣтствующая вполнѣ духу всѣхъ урало-алтайскихъ языковъ. Пѣвецъ поетъ свои пѣсни двумя различными мелодіями, первая изъ нихъ исполняется въ болѣе ускоренномъ тактѣ и употребляется при разсказахъ и описаніяхъ, вторая поется тихо и торжественно въ видѣ речитатива, ею передаются разговоры между героями. Всѣ опытные пѣвцы придерживаются этой перемѣны мелодій. Вообще всѣ пѣвцы поютъ одинаковыя мелодіи. Каракиргизскіе пѣвцы превосходятъ пѣвцовъ другихъ племенъ ясностью выговора при пѣніи; мелодическій ихъ речитативъ нисколько не мѣшаетъ пониманію содержанія, которое ясно даже для некиргизовъ. Это обстоятельство очень облегчило записываніе текстовъ.

Всякій опытный пѣвецъ поетъ по вдохновенію, такъ что онъ

Digitized by Google

не въ состояніи спѣть одно и тоже два раза, не измѣняя форму изложенія. Но не слѣдуетъ думать что импровизація есть постоянное сочиненіе новыхъ стиховъ. Импровизирующій пѣвецъ поступаетъ не иначе, какъ и импровизаторъ-музыкантъ, который соединяетъ только знакомые ему пассажи, переходы и музыкальныя фразы по минутному вдохновенію въ одну цѣлую картину, выражающую его внутреннее настроеніе и такимъ образомъ составляетъ новое изъ затвердившагося въ немъ стараго. Также поступаетъ и пѣвецъ эпическихъ пѣсень. Вслѣдствіе частыхъ упражненій у него на готовѣ цѣлый рядъ отдѣльныхъ частичекъ пѣсень (если можно такъ выразиться), которыя онъ и присоединяетъ другъ къ другу въ соотвѣтствующемъ ходу разсказа порядкѣ. Каждая изъ такихъ частичекъ пѣсень изображаетъ описаніе извѣстныхъ случаевъ и происшествій, какъ-то рожденіе героя, развитіе героя, похвалу оружій, приготовленіе къ борьбѣ, шумъ борьбы, разговоры героевъ передъ борьбою, описаніе личностей и лошадей, характеристическія черты извѣстныхъ героевъ, похвалу красоты невѣсты, описаніе жилищъ, юрты, пированія, приглашеніе къ пиру, смерть героя, плачь объ умершихъ, описаніе ландшафта, наступленіе ночи, начало дня и т. п. Искусство пѣвца состоитъ только въ ловкомъ соединеніи готовыхъ уже частичекъ картины въ одно цѣлое, смотря по ходу обстоятельствъ. Опытный пѣвецъ умѣетъ воспѣть всѣ приведенныя вами частицы картинъ различными манерами. Онъ въ состояніи обрисовать одну и ту же картину нѣсколькими штрихами, изобразить ее обстоятельнѣе, или же наконецъ, расплываясь въ мелочахъ, пуститься въ подробное описаніе. Чѣмъ больше такихъ картинъ въ запасѣ у пѣвца, тѣмъ разнообразнѣе становится его пѣніе и тѣмъ дольше онъ можетъ пѣть, не утомляя слушателей однообразіемъ. Количество готовыхъ частичекъ картинъ и ловкость соединенія ихъ служатъ мѣриломъ достоинства пѣвца. Опытный пѣвецъ въ состояніи воспѣть какой угодно рядъ событій, если только знакомъ съ ходомъ дѣла. Когда я спросилъ одного изъ лучшихъ пѣвцовъ, можетъ ли онъ мнѣ пропѣть ту

Digitized by Google

или другую пѣсню, онъ отвѣчалъ мнѣ: «Я могу спѣть какую бы то ни было пѣсню, такъ какъ Богъ надѣлилъ меня искусствомъ пѣнія, онъ влагаетъ въ мои уста слова и мнѣ не приходится искать ихъ; я не выучилъ ни одной пѣсни, все вытекаетъ изъ меня». И онъ былъ правъ. Пѣвецъ-импровизаторъ воспѣваетъ, не размышляя о формѣ, все что хочетъ, если только извнѣ приступаютъ къ нему какія нибудь побужденія, также какъ говорящій произноситъ слова, не думая объ артикуляціяхъ, необходимыхъ для произношенія отдѣльныхъ звуковъ, когда ходъ мыслей требуетъ извѣстнаго слова. Дѣльный пѣвецъ можетъ пѣть не переставая день, недѣлю, мѣсяцъ, также какъ и въ продолженіе всего этого времени онъ можетъ говорить. Но съ пѣвцами случается тоже самое какъ и съ краснорѣчивыми говорунами, которые, болтая слишкомъ долго, въ концѣ концовъ начинаютъ повторять уже высказанныя мысли и поэтому становятся скучными и утомляютъ слушателей. Это доказываетъ напр. эпизодъ Тёштюкъ, продиктованный мнѣ тѣмъ же самымъ пѣвцомъ, который мнѣ только что пропѣлъ пѣсню Йолой. Когда этотъ пѣвецъ началъ еще пѣть пѣсню Югёрю, мнѣ пришлось прервать пѣніе, такъ какъ здѣсь повторялись только скучныя описанія, встрѣчавшіяся уже въ прежнихъ его пѣсняхъ. Поэтому то я и не привожу этого отрывка въ послѣдующихъ образцахъ народной литературы.

Внутреннее настроеніе пѣвца зависитъ отъ количества живущихъ въ немъ частицъ картинъ, но этотъ запасъ недостаточенъ для пѣнія, для этого необходимо и внѣшнее побужденіе, которое понятно исходитъ всегда отъ окружающей пѣвца толпы слушателей. Пѣвецъ всегда старается достигнуть одобреній публики, такъ какъ онъ заботится не только о своей славѣ, но и о личныхъ выгодахъ, и всячески старается соображаться съ воззрѣніями своихъ слушателей. Когда его не приглашаютъ пѣть какой нибудь извѣстный эпизодъ, онъ начинаетъ пѣніе прелюдіей, которая и должна подготовить слушателей къ самой пѣснѣ. Искусственнымъ переплетеніемъ стиховъ и намеками на вліятельныя личности изъ окружающихъ его, онъ привлекаетъ къ себѣ вни-

Digitized by Google

маніе слушателей еще до начала самой пѣсни. Когда онъ заключаетъ изъ восторженныхъ криковъ слушателей, что цѣль его достигнута, то онъ или прямо переходитъ къ самому дѣйствію, или набрасываетъ краткими чертами моменты, необходимые для пониманія эпизода. Пѣніе подвигается не всегда съ одинаковой быстротой. Каждое одобреніе слушателей побуждаетъ пѣвца къ новому старанію, при этомъ онъ соображается вполнѣ съ кругомъ своихъ слушателей. Если богатые или знатные люди присутствуютъ при его пѣніи, тогда онъ вплетаетъ въ свою пѣсню похвалу ихъ родовъ или другія обстоятельства, которыя непремѣнно должны понравиться знатнымъ; если кругъ слушателей состоитъ изъ бѣдныхъ людей, то онъ не прочь примѣшивать различные колкіе намёки на надменность богатыхъ и знатныхъ. Изъ третьяго эпизода Манаса видно, какъ пѣвецъ старался поддѣлываться подъ мой вкусъ. Пѣвецъ отлично понимаетъ, когда долженъ перестать пѣть; чуть только онъ замѣчаетъ признаки усталости въ своихъ слушателяхъ, то онъ еще разъ употребляетъ всѣ свои силы для возбужденія восторга и вдругъ обрываетъ свою пѣсню. Нужно удивляться тому, какъ хорошо пѣвецъ знаетъ свою публику. Я видѣлъ своими глазами, какъ одинъ султанъ посреди пѣнія вскочилъ на ноги, сорвалъ съ себя шелковый халатъ и съ восторженнымъ крикомъ бросилъ его пѣвцу въ подарокъ. Очень интересно наблюдать, что больше всего нравится киргизской публикѣ, часто это бывали мѣста, которыя на меня не производили ни малѣйшаго впечатлѣнія и показались мнѣ пустословной, но искусственной игрой риѳмами. Такъ напримѣръ самая трудная задача пѣвца состоитъ въ передачѣ воззванія Манаса къ своимъ сорока товарищамъ, которое и пользуется наибольшимъ почетомъ у слушателей. Читатель встрѣтитъ во всѣхъ эпизодахъ о Манасѣ различныя формы этого воззванія.

Къ величайшему моему сожалѣнію, мнѣ нужно сознаться, что несмотря на всѣ старанія, мнѣ всетаки неудалось передать въ точности всѣ эти пѣсни. Медленная диктовка, повтореніе одной и той же пѣсни и мои частые вопросы ослабляли въ пѣвцѣ

Digitized by Google

необходимое для пѣнія вдохновеніе, онъ не былъ въ состояніи продиктовать мнѣ пѣсню съ такимъ жаромъ, съ какимъ онъ пропѣлъ ее въ первый разъ. Я не щадилъ подарковъ и одобреній для возбужденія вдохновенія въ пѣвцѣ, но это искусственное средство не могло подѣйствовать на него такъ сильно, какъ естественныя обстоятельства. Поэтому стихи, мною записанные, потеряли во многихъ отношеніяхъ. Но я надѣюсь, что сдѣлалъ все возможное. Затѣмъ, переводъ довольно слабо изображаетъ картины оригинала, такъ какъ многія выраженія, вставленныя только для риѳмы, кажутся въ переводѣ лишними и безсмысленными.

Мнѣ кажется, что споръ объ «эпическомъ вопросѣ» привелъ къ такимъ противоположнымъ мнѣніямъ, потому что всѣ стороны не понимали и не могли понять сущность ἀοιδός-а. Греческій аидъ тотъ же киргизскій пѣвецъ, какъ это видно изъ пѣсенъ Гомера *). Пѣвецъ принадлежитъ къ свитѣ князя. Ему одному свойственно искусство эпическаго пѣнія. Онъ находится подъ властью музы, которая и влагаетъ въ него пѣсни. (Тоже самое, только въ другихъ словахъ, сообщилъ мнѣ, какъ я уже упомянулъ выше, кара-киргизскій пѣвецъ). Къ этому я прибавлю, что ошибочно выводитъ Низэ изъ словъ Гомера: Od. ϑ. 62:

κῆρυξ δ'ἐγγύθεν ἦλθεν ἄγων ἐρίηρον ἀοιδόν,
τὸν πέρι Μοῦσα φίλησε, δίδου δ'ἀγαθόν τε κακόν τε·
ὀφθαλμῶν μὲν ἄμερσε, δίδου δ'ἡδεῖαν ἀοιδήν.

что пѣвецъ выучился этому искусству. Пѣвецъ учится только пассивно, слушая. Онъ и не поетъ знакомыхъ ему пѣсень, такъ какъ готовыя пѣсни вовсе не существуютъ въ періодѣ настоящаго эпоса, существуютъ только сюжеты, которые и описываются такъ, какъ муза, то есть внутренняя сила пѣвца, влагаетъ ихъ въ него. Онъ никогда не поетъ пѣсень составленныхъ другими, онъ сочиняетъ только самъ, какъ я изложилъ это выше. Правда,

*) Сравн. Niese, Die Entwickelung der homerischen Poesie. Berlin 1882.

Digitized by Google

что искусство пѣвцовъ служитъ и средствомъ ихъ пропитанія. По моему Низэ уже слишкомъ напираетъ на это. Изъ словъ Гомера α 154 ὅς ῥ' ἤειδε ἀνάγκῃ слѣдуетъ только, что пѣвецъ былъ принужденъ пѣть или желаніемъ къ пріобрѣтенію наживы и славы, такъ какъ нигдѣ не находилъ такихъ внимательныхъ слушателей и такіе удобные случаи для пѣнія какъ на пирахъ жениховъ.

Періодъ аидовъ возможенъ только въ то время, когда народная поэзія составляетъ еще единственное умственное произведеніе народнаго творчества, когда не существуетъ другихъ воспроизводителей кромѣ ихъ; только народъ не достигшій индивидуализирующей культуры, можетъ выдѣлять изъ своей среды аидовъ и развить періодъ настоящаго эпоса. Съ водвореніемъ культуры и съ распространеніемъ грамоты аиды вытѣсняются и замѣняются рапсодами («акын» Казак-киргизовъ), которые не творятъ сами, но поютъ заимствованныя у другихъ пѣсни. При заимствованіи образцевъ народной литературы, мнѣ пришлось убѣдиться въ томъ, что народный пѣвецъ можетъ запомнить только весьма ограниченное число чужихъ стиховъ, выученныхъ въ опредѣленномъ порядкѣ, и что устная передача изъ длинныхъ пѣсень, въ объемѣ напр. нѣсколькихъ книгъ Гомера, немыслимо. Я не хочу сказать этимъ, что человѣческая память не въ состояніи удержать длинное произведеніе. Мнѣ самому приходилось встрѣчать магометанъ, которые знали наизустъ весь коранъ и передавали его, не пропуская ни одного слова, но это возможно только тогда, когда длинное произведеніе записано, и когда заучивающій можетъ затвердить отдѣльныя части, прочитывая ихъ самъ или слушая чтеніе другихъ. Преданія, незаписанныя дословно, будутъ подвержены постояннымъ измѣненіямъ и уже по истеченіи десяти лѣтъ перемѣнятся совершенно. И такъ, я увѣренъ, что поэма такого объема какъ пѣсня Гомера не могла бы сохраниться въ народѣ даже въ продолженіе 10-ти лѣтъ, если бы не была записана. Какимъ же образомъ составилось это стихотвореніе. Составляетъ ли оно самостоятельную работу одного

Digitized by Google

человѣка, сочинено ли оно однимъ поэтомъ или же представляетъ компиляцію отдѣльныхъ пѣсень аидовъ. Послѣ всего прочитаннаго мною объ эпическомъ вопросѣ, я считаю себя въ правѣ придерживаться перваго мнѣнія, но оно въ то же время не мѣшаетъ мнѣ считать эпосъ Гомера настоящимъ народнымъ эпосомъ.

Еще въ этомъ столѣтіи мы видѣли появленіе подобнаго же произведенія. Я говорю о собранномъ Леннротомъ финскомъ эпосѣ «Калевала». Леннротъ всегда любилъ эпическія пѣсни своихъ земляковъ и еще молодымъ человѣкомъ съ удовольствіемъ прослушивалъ старинныя, народныя стихотворенія и такимъ образомъ со временемъ самъ, сдѣлавшись народнымъ пѣвцомъ и будучи человѣкомъ высокаго образованія, онъ началъ разъяснять себѣ связь между отдѣльными выученными имъ пѣснями. Тогда онъ рѣшилъ собрать всѣ эпическія пѣсни своего народа. Результатомъ этого собранія и явился изданный имъ эпосъ. Штейнталь *) сожалѣетъ о томъ что Леннротъ не издалъ необработаннаго матеріала для Финскаго эпоса. Мнѣ кажется, что этотъ упрекъ не основателенъ. Леннротъ не могъ сдѣлать этого, такъ какъ его «Калевала», въ томъ видѣ, въ какомъ она издана, составляетъ твореніе его одного. Онъ могъ бы издать всѣ отдѣльныя пѣсни, но этимъ не было бы ничего достигнуто для представленія обо всемъ эпосѣ. Общая картина въ связи всѣхъ упомянутыхъ въ пѣсняхъ составляетъ отраженіе недостижимаго цѣлаго, какимъ оно отражается въ индивидуальности Леннрота. Онъ не былъ бы въ состояніи передать эту общую картину, еслибъ бы не написалъ половины всего наизусть по своей собственной памяти. Въ то время какъ эти пѣсни жили въ его памяти, отдѣльныя части ихъ группировались въ умѣ его въ одно, записанное имъ послѣ, цѣлое и этимъ уничтожились противорѣчія, которыя сдѣлали бы постороннему человѣку не возможнымъ компилировать отдѣльные эпизоды въ одинъ общій эпосъ. Но даже самъ Леннротъ не могъ сгладить всѣхъ противорѣчій, такъ какъ иначе

*) Steinthal. Das Epos. Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft, V. B. S. 44.

Digitized by Google

онъ отнялъ бы у народныхъ пѣсень свойственный имъ подвижной характеръ. Поэма Леннрота полна противорѣчій и во многихъ мѣстахъ ея мы встрѣчаемъ вставки, которыя можетъ быть и не находятся на принадлежащихъ имъ мѣстахъ.

Штейнталь *) говоритъ по поводу финской «Калевалы» слѣдующее: «До 1832 года никто не зналъ о цѣльномъ Финскомъ эпосѣ и никто не зналъ объ имени, принадлежащемъ этой цѣлой Калевалѣ, никто, ни одинъ финляндецъ, не исключая и самого Леннрота, который выросъ среди этихъ пѣсень и который самъ былъ лучшимъ изъ пѣвцовъ рунъ между финскими крестьянами. Это то и есть чудо, никто не зналъ о единствѣ а между тѣмъ оно существовало, оно жило въ пѣсняхъ, которыя пѣлись, и никто не имѣлъ о немъ понятія. Только когда Леннротъ, знавшій многія пѣсни, началъ самъ собирать и заставлялъ другихъ собирать пѣсни, набралась масса, въ которой замѣтно было извѣстное расчлененіе. Такимъ образомъ никто не имѣлъ понятія о единствѣ и всетаки оно жило не въ мистической трансценденціи, но существовало въ самихъ пѣсняхъ. «Изъ этого я смѣю только заключить, что у Финновъ въ 1832 году періодъ настоящей эпики (какъ онъ нынѣ существуетъ у Кара-киргизовъ) уже миновалъ. Въ эпическомъ періодѣ живетъ сознаніе единства эпоса въ каждомъ членѣ общества на столько, на сколько этотъ членъ въ состояніи обозрѣть его. Цѣлый эпосъ въ этой эпохѣ такого громаднаго объема, что о полномъ изображеніи его не можетъ быть и рѣчи, каждый членъ можетъ только описать эпизодъ, который, какъ ни великъ кругъ зрѣніе наблюдающаго, все только представляетъ цѣлое на столько, на сколько оно отражается въ отдѣльной части.

Мы можемъ изъ возникновенія финскаго эпоса заключить о возникновеніи эпоса вообще, что составлять эпосъ можетъ только человѣкъ, который самъ народный пѣвецъ своего времени. Если настоящій эпическій періодъ миновалъ, какъ у Финовъ, то пона-

*) Тамъ же стр. 38.

Digitized by Google

добится для составленія его собраніе множества маленькихъ эпизодныхъ пѣсенъ, которое исполнимо только при содѣйствіи многихъ соучастниковъ и въ теченіе многихъ лѣтъ, тогда только избытокъ матеріала способствуетъ пѣвцу вникнуть въ общій эпосъ. Если же напротивъ того составитель эпоса стоитъ ближе къ настоящей эпикѣ, т. е. если сознаніе объ эпосѣ живетъ еще въ каждомъ членѣ общества, тогда составителемъ долженъ быть извѣстный аидъ, принявшій въ себя до начала составленія большое число частицъ картинъ и эпизодовъ.

Такимъ образомъ необходимы три условія для того, чтобы поэтомъ могъ быть составленъ истинный народный эпосъ. Вопервыхъ онъ долженъ быть членомъ народа, имѣющаго врожденную склонность къ произведенію эпическихъ пѣсенъ, изъ которыхъ въ теченіе времени съ помощью великихъ историческихъ событій можетъ выработаться настоящая эпика. Во вторыхъ въ народѣ его не должна возникнуть культура до тѣхъ поръ, пока настоящая эпика не дошла до полнаго процвѣтанія, и въ этой безкультурной эпохѣ народъ долженъ былъ испытать цѣлый рядъ великихъ историческихъ событій и этическихъ потрясеній. Въ третьихъ должно во времена высшаго процвѣтанія эпики вдругъ возникнуть сильное стремленіе къ культурѣ, которое быстро подняло бы значительную часть общества на непредвиденную раньше культурную высоту.

Первыя два условія необходимы для образованія настоящаго эпическаго періода, такъ какъ послѣдній можетъ возникнуть только тогда, если сознаніе народа, по причинѣ воспоминаній о потрясавшемъ народъ прошломъ, можетъ образовать великіе эпическіе центры, притягивающіе вокругъ себя совокупность народнаго творчества. Но этотъ эпическій періодъ самъ по себѣ не въ состояніи выдѣлить изъ себя поэтическія индивидуальности, такъ какъ настоящая народная поэзія отличается отъ художественной поэзіи тѣмъ, что въ ней всѣ индивидуальности поглащаются общимъ. Но для составленія общаго эпоса, (если назвать такъ великіе эпосы какъ Иліада-Одиссею, Нибелунговъ,

Digitized by Google

пѣсню о Роландѣ, которыя, не смотря на свой эпизодическій характеръ, все таки изображаютъ общую картину эпики своего времени, понадобится индивидуальность, которая была бы въ состояніи создать изъ сюжетовъ, живущихъ въ эпическомъ періодѣ, общую картину, но такія индивидуальности производятся только культурою. Культурный человѣкъ съ своей стороны можетъ только тогда соединить всѣ чувствованія и стремленія народа въ одно цѣлое, когда въ отдѣльныхъ личностяхъ еще живетъ эта общая картина въ одѣльныхъ эпизодическихъ начертаніяхъ, т. е. если поэтъ еще, какъ настоящій аидъ, можетъ участвовать при вырабатываніи эпизодовъ. Сочинитель эпоса поэтому долженъ поступить совершенно такъ какъ аидъ при составленіи эпизода, онъ долженъ соединить въ одно цѣлое отдѣльныя частицы картинъ, которыя въ немъ находятся готовыми по обдуманному, начертанному имъ впередъ, плану. А такъ какъ отдѣльныя частицы картины не являются произведеніями его личности, а собственностью всего народа, то общійэп осъ, который онъ сочиняетъ, все таки будетъ компиляціей произведеній народнаго творчества, которая, не смотря на то, что она составлена одной личностью, содержитъ въ себѣ противорѣчія и повторенія, какъ и всѣ эпизоды, пѣтыя въ самомъ народѣ и образовавшіеся въ различное время и при различныхъ обстоятельствахъ. Этимъ именемъ и отличаются общіе народные эпосы отъ художественныхъ, сочиненныхъ отдѣльными поэтами какъ Гете, Тассо и другими. Послѣдніе эпосы въ цѣломъ какъ въ отдѣльныхъ своихъ частяхъ составляютъ произведенія поэта, между тѣмъ какъ въ первыхъ эпосахъ составитель является только органомъ, изображающимъ народную поэзію.

Изслѣдованіе греческаго эпоса еще усложнено тѣмъ обстоятельствомъ, что этотъ эпосъ въ своемъ настоящемъ видѣ вовсе не представленъ въ созданной аидомъ Гомеромъ формѣ, но что былъ подвергнутъ въ теченіе многихъ столѣтій различнымъ редакціоннымъ измѣненіямъ и что мы теперь въ немъ находимъ значительное число сокращеній и вставокъ, не встрѣчавшихся въ

Digitized by Google

немъ прежде. Но мы не должны принимать всякое противорѣчіе за прибавленную въ послѣдствіи вставку; противорѣчія эти составляютъ именно характеристическій признакъ всякой истинно народной поэзіи. Если изслѣдователь желаетъ получить понятіе объ истинно народныхъ элементахъ этого эпоса, тогда раньше всего ему слѣдуетъ выдѣлить различныя мѣста, повторяющіяся въ менѣе или болѣе измѣненномъ видѣ. Они являются созданіями отдѣльной личности по твореніямъ народа, взятыя изъ періода истинной эпики, они составляютъ матеріалъ, изъ котораго поэтъ создалъ свой эпосъ. Затѣмъ слѣдовало бы очертить круги миѳовъ группирующихся около извѣстныхъ личностей и событій и сравнить эти круги между собою. Посредствомъ такихъ сравненій можетъ быть удалось бы разъяснить себѣ, въ какомъ видѣ греческіе аиды передавали свои эпизоды, т. е. картину эпизодовъ догомеровской, если можно такъ выразиться, народной поэзіи греческаго народа. Для подобныхъ изслѣдованій изученіе мною записанныхъ у Кара-киргизовъ текстовъ можетъ принести пользу, такъ какъ они являются непосредственными наблюденіями тождественнаго эпическаго періода. Въ нихъ, какъ я уже упомянулъ раньше, читатель найдетъ пеструю смѣсь истины и фантазій, историческія событія, присоединенныя къ миѳамъ о древнихъ геояхъ, событія, совершившіяся въ различное время, представленныя одновременными и т. д. Цѣль эпоса не состоитъ въ описаніяхъ историческихъ событій, но въ созданіи идеальнаго міра, въ которомъ отражается народное сознаніе со всѣми своими воспоминаніями и идеалами. Поэтому историческое изслѣдованіе недостаточно для пониманія гомеровскаго міра. Гомеровскій міръ, т. е. отраженіе греческаго народнаго духа, должно быть изслѣдовано изъ самого себя. Только въ эпосѣ онъ выражается во всей своей красотѣ.

Читатель долженъ извинить меня, если я ограничусь здѣсь приведеніемъ общихъ точекъ зрѣнія; мнѣ хочется только опредѣлить отношеніе записанныхъ мною текстовъ къ эпическому періоду народа, у котораго они записаны. Можетъ быть мнѣ

Digitized by Google

удастся еще разъ возвратиться къ этому предмету, сравнить эти эпизоды Кара-киргизскаго эпоса съ матеріалами миѳовъ, находящихся у всѣхъ тюркскихъ народовъ и изслѣдовать въ отдѣльности, какимъ образомъ и съ какими измѣненіями эти матеріалы слились въ эпическіе эпизоды.

Кромѣ эпическихъ пѣсень, въ языкѣ которыхъ нигдѣ не находятся старинныя слова или обороты, несвойственные настоящему разговорному языку Кара-киргизовъ и которыхъ поэтому совершенно достаточно для очертанія Кара-киргизскаго нарѣчія, я написалъ еще двѣ плачевныя пѣсни, одну пѣсню дѣвицъ и пѣсню о Кулъ-Мырзѣ. Эти послѣднія написаны подъ диктовку лицъ вовсе незнающихъ эпическаго пѣнія. Несмотря на это, плачевныя пѣсни и пѣсня о Кулъ-Мырзѣ носятъ на себѣ явный отпечатокъ обыкновенныхъ эпическихъ пѣсень, такъ что ихъ легко можно принять за частицы картинъ, вырѣзанныя изъ эпизодовъ. Чтобы убѣдиться въ этомъ, слѣдуетъ только сравнить плачевныя пѣсни съ прелюдіей третьяго эпизода Манаса или пѣсню о Кулъ-Мырзѣ съ часто встрѣчающимися разговорами въ «Кай-Йолой».

Я записалъ еще нѣсколько подобныхъ пѣсень, но въ свое собраніе ихъ не принялъ, такъ какъ они слишкомъ близки къ эпическому пѣнію и не представляютъ одинаковаго съ ними интереса.

Петербургъ, въ октябрѣ 1885 г.

В. Радловъ.

Digitized by Google

I. МАНАС.

1) Манастын тўҕаны.

Jеті-төрдўн башында
jеткїлän тўҕан Бöjöн Кан,
Бöjöн Кандын баласы
kаіраттў тўҕан Кара Кан,
Кара Кандын баласы
kаіраттў тўҕан Jакып Кан.
Чуңкар-уjа ўстўндö,
Алматынын öсында
jердäп jаткан Jакып Кан.
Кечä Аідар Кандын кысы Чїрычы
алҕан екäн Jакып Кан.
«Ошу Чїрычыны алҕаны,
«мен jыттап бала öппöдўм,
«бу Чїрычы jаіҕан чачын тарабаіт,
«Кудаіҕа төба деп тіптї менї карабаіт,
«белїн бекäм бўбады,
«бу Чїрычы еркäк бала тўбады.
«Бу Чїрычыны алҕаны,
«jаjы кышы он төрт jыл,
«бу мазардў jергä сыдырбаіт,

Digitized by Google

«бу алмалӯ jергä ӧнабаіт,
«бу арашандӯ jергä тӯнӯбӧіт.
«Е Кудаі Тāла jар болсо!
«Чӣрычының kурсаӈына
«еркäк бала бар болсо!
«бу белӣн бекäм бӯдӯрсам!
«бу Чӣрычыдан еркäк бала тӯдӯрсам!
«Ноктолӯ ӧтӯк, кӧк кӧпӯч
«Ноіӈуттӯ бузӯп jегäндäі,
«куш баш ер, кӧк чапан
«Кокондӯ бузӯп jегäндäі,
«jӧр ешäк, тешік там
«Сартты бузӯп jегäндäі,
«чірі токум, kӯ наіза
«Казакты бузӯп jегäндäі,
«Суӈалаӈын коібоӈон,
«сурап ічӣн тоібоӈон
«Кырӷысты бузӯп jегäндäі».
Емі белгä садак бӯдӯрдӯ,
Jакып Кан Чӣрычыдаі катындан
ем еркäк бала тӯдӯрдӯ.
Емі еркäк бала караса,
апак етӣ чӯштӯдäі,
устукан сӧгӯ містідäі.
Ак бос біä соідӯрдӯ,
Jакып Кан тӯӈан баласының
тӧрт паіӈамбар коӆоӈо
атын Манас коідӯрдӯ;
тӧрт паіӈамбар кынады,
паіӈамбар баланы сынады,
Jеркäндäн келгäн jеті елчӣ,
jентäгӣн мыктап jеп кеттӣ,
Манас jелмоӈус чыӈат деп кеттӣ,
Кытаідан келгäн кырk елчӣ,

Digitized by Google

kaінасын мыктан jеп кеттї,
Манас Кытаіды kырат деп кеттї,
Ноӈоідон kelгän он elчї
олтурўп етїн jеп кеттї,
Манас оірон чыӈат деп кеттї.
Бу баібічä Чїрычы,
Манасты сыр бешіккä бölödў̈,
Манасты Кыдыр jölödў̈,
Манас kабак jердän буӈулдў̈,
Капыр-мїнän бусурман
Манастын kабары мыктап уӈўлдў̈,
Манас емі кў̈lödў̈,
Манас бешіктä jатып cölödў̈:
«Ak cakал атäкä Jакып Кан,
«бусурман jолўн ачамын,
«капырдын малын чачамын,
«капырӈа кетät kыламын,
«бусурман jетät саламын».
Jакып Кан ошу кептї укканда
ала баш jорӈо чāр ат,
алып келїп токуттў̈,
jакасы алтын, jеӈä jес
ak кў̈рӧkö торӈоі köс,
алтындын шерін jаптырӈан,
кў̈мў̈штў̈н шерін төктў̈ргön
баданаңы кїгän сон,
бу Jакып Кан чыкырды:
«Баідын ўлў̈ Бакаі Кан,
«бері келчї kашыма!
«кеп аітамын башыма,
«менїн Манас кулунў̈м,
«атанамын, jортом деіт,
«алыска сапар барам деіт,
«Мädінäнї сыдырыш,

Digitized by Google

«чоң Букарды кыдырып,
«Іт-кечӱдän кечäм деіт,
«Беш-Терäктäн өтөм деіт,
«Беңіндäгї Коңур Баі
«барып урӱш салам деіт,
«ак теңгä булдӱ ачам деіт,
«Калмактын малын чачам деіт,
«Узун-булак ашам деіт,
«Кебäс-булак тӱшöм деіт,
«Шемäі-мїнäн Кызыл-јар,
«ортосӱнда кыр кечӱ
«ошондон кечїп аңам деіт,
«Беш-Терäктäн өтöм деіт,
«Кумбулуңдӱ басам деіт,
«Алматыны ашам деіт,
«ешіктї менäн тӱргöндö
«еңкäјїп өтӱп чыңам деіт,
«Кополунӱ кечäм деіт,
«Тор-аіңырды ашам деіт,
«Сары-Каікан басам деіт,
«Темірдіктї ашам деіт,
«Медінä чöлдӱ сыдырып,
«ошу кең Іläнї кыдырып,
«Чоң-Бӱранын бојӱнда
«алты кӱнӱ јатам деіт,
«ат сергäтїп өтöм деіт,
«кең Іläнї кемä-мїнäн кечäм деіт,
«кең Кулңаны тегäрäнä өтöм деіт,
«Кожонӱн шäрін басам деіт,
«Корңӱштан тӱра өтöм деіт.
«Ошу Манас балама,
«Казан асып, от чаңып,
«јанына јолдош болсоңчӱ, Бакаі!
«көрбöгöнӱн көрсötӱп, Бакаі!

Digitized by Google

«көтӯнөн бірга jӯрсөңчӯ, Бакаі!
«білбәгәнін білгісіп, Бакаі!
«бірга jортӯп jӯрсөңчӯ, Бакаі!
«Адам ата, Обо ена,
«тӯған jерін білчі едәң;
«Оң jағына Оісул ата бука еткән, Бакаі,
«сол jағына Кojo Кыдыр дука еткән, Бакаі,
«Бабедін башында, Бакаі!
«Кojo Кыдыр кашында, Бакаі!
«Ошу Манас баламдын, Бакаі!
«арбајып адам болғондо, Бакаі!
«ат jалынды тартып мінгәндә, Бакаі!
«ербәjіп адам болғондо, Бакаі!
«егінә сакал чыкканда, Бакаі!
«мінәрінә ат тапчы, Бакаі!
«кіjәрінә тон тапчы, Бакаі!
«ат башындаі куранды, Бакаі!
«кoі башындаі кітәптї, Бакаі!
«кыjамат jолӯн турушӯп, Бакаі!
«Jылкы ічіндә бос болчӯ, Бакаі!
«Манас-мінән кыjаматтык дос болчӯ, Бакаі!»
Баідын баласы бу Бакаі аітат:
«Макыл болот, jӧп болот, Jакып!
«аттаналы, jортолӯ, Jакып!
«бусурман jолӯн ачалы, Jакып!
«Беңіндін jолӯн басалы, Jакып!
«Кудаі берсә чабалы, Jакып!»
Ботодоі көзӯн jаінаткан,
шакардаі ічін каінаткан,
Jакып ӯлӯ jаш Манас,
jаңгыс оңгон ер Манас
он jашында ок аткан,
он төртӯнө чыкканда,
ордо чаікап кан болғон,

Digitized by Google

алтымыш аiғыр, jўс kунан
аiдап jедi Kокандан,
сексäн баiтал, мың kымкап
jеткiсiп алды Бukардан,
Кашkардағы Кытаiды
Турпан аiдап чығарды,
Турпандағы Кытаiды
Аксы аiдап тўшўрдў.

2) Алман Бет бусурман болўп Көкчөдөн чығып Манаска кірät.

Jер jер болғондо,
су су болғондо,
алты атанын ўлў kапыр бар екäн,
ўч атанын ўлў бусурман бар екäн,
төрт арыштў Оiроттўн,
kыл jakалў Оiроттўн,
алтын аiдар, чоk белбäў,
Кара Кандын баласы,
kабылан тўған Алман Бет,
топ ölja jiлып,
топ өзынан бўтўптў,
бар ölja jiлып,
батасынан бўтўптў,
Арчалў Мазар азрät
алдасынан бўтўптў.
Алман Бет тўдў дегäндä,
ала тө kopkкондон бас болдў,
ағын су kopkкондон саi болдў,
ўч атанын ўлў бусурман,
сунўн башын көстöп кашты,
Кара Ноғоi Jамғырчы,

Digitized by Google

Сары Ноҕоі Ер Манас,
арҕы атасы Камбар Кан,
бергї атасы Аідар Кан,
Аіланҕыс тӯҕан Ер Көкчө.
Ӱч бусурман ортосӯна турӯп
el кыламын дедї.
Көкчө бу сӧс аітканда,
кабар келдї Көкчӧ:
«Кара Ноҕоі Јамҕырчы,
«Кӯрмӧнтӧ-Шатӯ салды деіт,
«ошу јердӓн көчӯптӯ,
«Ілӓ баҕына тӯшӯптӯ.
«Јакыптын ӯлӯ јаш Манас,
«ӧркӧчӯ бїк ӧр кула,
«ӧктӧм тӯҕан ак кула,
«Таікы јалдӯ тап еттӯ ак кула,
«су аjаҕын көстӧп көштӯ».
Көкчө турӯп аітты:
«оң тӯрдуҕӯм Манас Кан,
«сол тӯрдуҕӯм Јамҕырчы,
«атымным башын буралбаімын,
«ем ошу јердӓ туралбаімын».
Таң аҕарып аткан jok,
кӯн кызарып чыккан jok,
elї-мїнӓн јуртӯн јїдї:
«Тарс еткӓн-мїнӓн бір аткан,
«тарсылдатып кол јӯрсӯн!
«кӯрс еткӓн-мїнӓн бір аткан,
«кӯрсӯлдӧтӯп el көшсӯн!
«кызыл чоктӯ Оіроттӯн
«el четїнӓ баралы!
«тілдї кармап алалы
«тілдӓн тілїн сураілы!»
Көкчө бу сӧс аітканда,

Digitized by Google

kара төбӧl буланды мінді,
кӧl аіlана куш салды,
jарӈak таман кас алды,
кӧк ала моін сон' алды,
кызыкканынан кызыкты,
Ызык-кӧлдӱн jегінä кірін барды,
ар jаӈында адырда,
Кабылан тӱӈан Алман Бет,
калдаіӈан кара бӧрӱк башында,
чыӈып келді алдынан,
Кӧкчӧ аны көрӱп коркту,
Алман Бет көрдӱ Кӧкчӧнӱ:
«Алтаі! алтаі!» деп аітты,
«jабы! jабы!» деп аітты,
«мӧндӱ! мӧндӱ!» деп аітты,
«kалакаі кашка!» деп аітты,
бічік солӧн!» деп аітты.
Кӧкчӧ турӱп мыны аітты:
«Алтаі кебің білбäімін,
«Jабы кебің білбäімін,
«Калакаі кебің білбäімін».
Кабылан тӱӈан Алман Бет,
Ызык-кӧлдӱн башынан,
аіланып салып барады.
«Атыңнын башын бура-тур Кӧкчӧ,
«kак астыма тура тур Кӧкчӧ!»
кабылан тӱӈан Алман Бет,
Кӧкчӧ jакка барады.
«Алтаі! алтаі!» деп аітты,
«jабы! jабы!» деп аітты,
«kалакаі кашка!» деп аітты,
«бічік солӧн!» деп аітты.
Кӧкчӧ турӱп мыны аітат:
«бу кебіңді білбäімін!»

Digitized by Google

Анда аіттың Алман Бет:
«Алтаі алтаі дегәнім
«амансыңбы дегәнім,
«јабы јабы дегәнім
«јакшысыңбы дегәнім,
«калакаі кашка дегәнім
«каның барбы дегәнім,
«бічік солбн дегәнім
«төрөң барбы дегәнім;
«бу дүнөдөн өткөндө,
«а дүнөгө јеткәндә,
«біскә јол барб'екән?»
Көкчө турўп мыны аітат:
«Моілбңды оідўрсаң,
«сакалыңды коідўрсаң,
«көкўлўңдў кырктырсаң,
«башыңнан тозоғо тіңсә алдырсаң;
«а ұума-мінән бу ұума,
«арасында јеті күн,
«өзў-мінән сегіс күн,
«беішкә кірәт дедіlә;
«Алда тәла азрәт,
«аід' асманнан јылдырған,
«күнд' асманнан јылдырған,
«ызығын јергә тігіскән».
Анда аіттың Алман Бет:
«мен моілбмды оідўрсам,
«сакалымды коідўрсам,
«аічығы алтын тў келәт,
«алты сан кара кол келәт,
«дүкөртўң бардыр јанында,
«устураң бардыр алдында,
«кітәбің бардыр коінўңда,
«кураның бардыр моінўңда,

Digitized by Google

«көтөр қураның көрөін!
«jaі кітәбің оқуін!»
Көкчө колдў чықырды,
Көкчө ақ чатыр тіктї деіт,
барча-мїнән мақмалды,
астына қалың тўшўрдў,
Саңөр отко коідў,
ақ куірық чаідан салды,
қаімақтан алып салды,
канттан алып коштў,
алмасынан алды,
шекәрїнән куідў,
мартўлап чаіды қаінатты,
ендї Алман Беткә сундў.
Алман Бет чаіды албады:
«Менің моілөм оj'әләк,
«сақалым менің коj'әләк,
«көтөр куран көрөін!
«jaі кітәбің оқуін!
«танысам алып ічәін!
«таныбасам кантїп ічәін?»
Көкчө турўп мыны аітты:
«Кара Каның баласы,
«қабылан тўған Алман Бет,
«Моілөң терәң ojўңар!
«сақалдарың коjўңар!
көкўлдөрўң қырқыңар!
«башыңдан тозоғо тіңсә алыңар!
«кітәбїмні оқусўн!
«қуранымны танысын!»
Кабылан тўған Алман Бет,
моілөны терәң оідў деіт,
Сақалдарын коідў деіт,
көкўлдөрўн қырқты деіт,

Digitized by Google

ajajым katты aшты деіт,
астына kojo koідў деіт,
kөtөртпөі kуран таныды,
jаідырбаі кітәп okудў.
Кара Кандын баласы
kабылан тўҕан Алман Бет,
«мен бусурман болом!» деіт.
Алман Беткә таш чыны koідў,
Алман Бет чаіды албады:
«Көкрөккө jан kошом,
«көмөкөігө til kошом,
«ai jарыҕы бос болом,
өзў̆ң-мінән дос болом,
«анан кін ічәмін».
Көкчө турў̆п аітты деіт:
«kелгән бір ajak менікі!»
«кеткән бір ajak сенікі».
Ai jарыҕы бос болдў,
Аідар Кан ўлў Ер Көкчө,
kучakташып дос болдў.
Ендї Алман Бет чаі іштї,
Алман Бет чаіды ічкән сон,
турў̆п Көкчө̄ аітты деіт:
«Көкрөктө jаным бір дедї,
«көмөкөігө тілім бір дедї.
«Енді мен елїмә бараін!
«менің jуртўма бараін!
«елїм мен аітып көрөін!
«jуртўм мен аітып көрөін!
«елїм тілїм албаса,
«ak теңгә булўм чачаін,
«kызыл чоktў̄ Оіроттўн,
«Канын өлтў̆рў̆п kачаін!
«Елїм тілїм алса, дедї

Digitized by Google

«алты ӯлӯ Оіроттӯ,
«су ajakka kopkӯп кірїп кеткän,
«ӱч ата ӯлӯ бусурман
«ічїнä кірїп баралы!
«Малды katka салдырып,
«малды алалдап алалы!
«булдӯ katka салдырып,
«булдӯ алалдап алалы!
«бусурман кӧмынан өтӱп кетälї!»
Алман Бет атка мінді,
атасының jakka jӱрдӱ.
Атасының ӱjӱнö,
кірїп келсä Алман Бет,
«Асалау малїкым атам!» дедї,
Салам берсä Алман Бет,
älік берҕän адам jok,
тура калҕан адам jok.
Алман Бет оттӯн башында,
тура калып аітт'eläi:
«Тӯдӯрбаі туна чӧксӧңчӱ!
«Учурбаі курӯп калсаңчы!
«Jалҕан дӱнö мында деіт,
«jаі дӱнölӧр анда деіт,
«а дӱнö-мінän бу дӱнö,
«jакшылык jаjын білälїк!
«кулкулдабат куалдат,
«куран тілїн білälїк!
«Мекä-мінän беіштїн,
«ортосӯнан тіläілїк!
«біс бусурмар бололӯк!
«кеңäш кебїн кылыңар!
«ертän келїп уҕаін!
«Атымның башын буралбаімын,
«ошу jердä туралбаімын».

Digitized by Google

Кабылан тӯҕан Алман Бет,
ошу ӱідӧн чыкты деіт,
кыл jірәнін мінді деіт,
кыл кӱббсӱн кіді деіт,
елдін четінә келіп jатты,
jӧнын бетінә келіп jатты.
Тактасында Кара Кан,
елін jуртӯн jіп алды,
тактадан турӱп аітты деіт:
«Аркар jӱрбӧс кыjадан,
«атадан, jалҕыс ујадан,
«ечкілӓр jӱрбӧс кыjадан,
«енәдән, jалҕыс ујадан.
«Jумурткадан ак едї,
«бір jатындан так' едї,
«Кан Алман Бет jалҕысым,
«кантіп мындаі кеп аітты?
«Калың арман көп jуртӱм,
«бу Алман Бет ӯлӱмдӱ,
«бір көсӱмӧ көрсӧтпӧі,
«ертӓн кармап ӧлтӱр,
«атып салҕан оҕӱмдӱ
«катӯ чычкан боҕӱмдӱ».
Jуртӱ канҕа аітты деіт:
«чалдыратпаі ук чечӓбіс,
«шаңшытпаі бӱркӱт алабыс,
«сунӱн башын көстӧібӱс».
Кан анда турӱп аітты:
«Калың ормон көп jуртӱм,
«мен сендән аірылбаім;
«алтындан кылҕан зер тактан,
«ӧзӱм jергӓ тӱшпӧімӱн,
«ешіктї ӧзӱм ачпаімын,
«кан башым кара болбоібы?»

Digitized by Google

Аічыҕы алтын тӯ болдў,
алты сан kара kол болдў,
Кытаідын kолў кырk сан болдў,
орустўн kолў он сан болдў,
Алман Беттїн бу jолўн,
тосўп jатты ошу kол.
Таң аҕарып атканда,
кӯн көгӧрўп чыkканда,
kабылан тӯҕан Алман Бет,
kыл jірандї міндї деіт,
kыл кӯбӧсӯн кїдї деіт,
ўідў̄ көстӧп jўрдў̄ деіт,
Кытаідын kолў, kырk сан kол,
оустўн kолў он сан kол,
ӧтў̄п кеттї Алман Бет,
алтын таktаның ўстў̄ндӧ олтурҕан,
атасының ўстў̄нӧ кірдї:
«Асалау маҕалїkым!» дедї,
салам аітса Алман Бет,
älік jok болдў атаның,
алтындан kылҕан зер таkта,
анан тӯштў̄ атасы,
ешіktї ӧзў̄ ашkанда,
kабылан тӯҕан Алман Бет,
атасын kармап алды деіт:
«Тӯдӯрбаі туна чӧксӧңчӯ̄!
«учурбаі kурўп kалсаңчы!
«а дӯ̄нӧ-мїнӓн бу дӯ̄нӧ,
«jакшылык сурап кетälї!
«kылча kызыл jандарҕа,
«kулkулдабат kуалдат,
«kуран тілїн білälї!
«біс бусурман бололў!
«kапырдын kаны болҕончо,

Digitized by Google

«бусурман кулў бололў!»
Атасы турўп аітт'елä:
«А дўнö-мінäн бу дўнö,
«jакшылык jајын білälбäім,
«Мекä-мінäн беіштін
«ортосўнан алалбаім,
«мен бусурман бололбоім,
«чабычы болсоң баш мына!
«төгўчў болсоң кан мына!»
Кара Кан бу кептї аітып,
ўідöн чыҕып барды деіт,
кара бедäнї мінді деіт,
көлдў көстöп jўрдў деіт.
Кабылан тўҕан Алман Бет,
енäсін көстöп октолдў,
кылычын сўрўп алып,
енäсінä jетїп аітты деіт:
«Атäкämä сöлöштўм,
«көп кеп аітып сурадым,
«а дўнö-мінäн бу дўнö,
«jакшылык jајын білäli!
«біс бусурман бололў!
«сурасамда болбодў,
«атäкäм сöсўм албады,
«а дўнö-мінäн бу дўнö,
«jакшылык jајын білбäімін,
«Мекä-мінäн беіштін
«ортосўнан албаімын,
«мен бусурман болбоімўн,
«атäкämнїн сöсў бу едї.
«Он екі аілар көтöргöн,
«омуртканды сыстаттым,
«тар курсаҕын кеңіттім,
«таш емчäҕің бошоттўм,

Digitized by Google

«сен балаңны таштаба!»
Енäсї аітты ӯлӯна:
«Кара Кан, барса барармын,
«атäкäңнäн аірылбаім,
«астыңнан адам бӯбасын!
«артыңнан адам кӯбасын!
«менäн бурун сен барсаң,
«көсӯңнӯн кырын сала jӯр!»
Анда аіттың Алман Бет:
«Ак теңгä булдӯ чачаін,
«кызыл чоктӯ Оіроттӯн,
«каның öлтӯрӯп качаін!
«капырдын каны болғончо,
«бусурман кулӯ болоін!»
Алман Бет енäдäн чығып,
кыл jірäнїн міндї деіт,
кыл күбöсӯн кідї деіт,
Алман Бет ендї jӯрдӯ деіт.
Кыр jағында Кытаі колӯ,
кырк сан кол болӯп jатыр,
Оі jағында Орус колӯ,
он сан кол болӯп jатыр.
Кабылан тұған Алман Бет,
кара болот кылычын,
бір тетігїн чығарып,
бір копшутӯп коіды деіт,
Кызыл чоктӯ көп Оірот,
тең jарыла бердї деіт,
Алман Бет öтӯп келä jатыр.
Колдӯн көбӯн öтӯп келгäндä,
бір сап турған Калмакка,
кармап алып сабынан,
сӯрӯп алып кабынан,
шіltäп кылып jібärдї.

Digitized by Google

Кызыл чоктӯ көп Оіроттӯн
өрт кӱігөн немәдәі
сапырылып jатып калды.
Бір саптын башында турған екән,
алтындан көкӱl jaiкаған
сӱlөсө jін таркаған
Кандын ӯлӯ Карача бар екән,
Кара інгән салса ібәгән,
башына даңкан тібәгән,
тала jердӣн кырсасы,
сан jіндӣн мырсасы,
орустан чыккан екән деіт.
Алман Бет батыр аітты деіт:
«Мына дӱнөмінән бу дӱнө
«jакшылык сурап барамын,
«кылча кызыл jаныма
«кыjамат тілап барамын,
«Кызыл чоктӯ Оіроттӯн
«аласын ала качпадым,
«куласын кӯа качпадым,
«Медінәнің сары талаға
«бір тӱшӱрӱп албасам?
«сенї бір кудаідан бір тілап салбасам?»
Алман Бет батыр мыны аітып
Оіроттӯ көстөп jӱрдӱ деіт,
Кызыл чоктӯ көп Оірот
дӱркӱн дӱркӱн болдӱ деіт
арышың узун Алман Бет
jеләгін jердән тӱрдӱ деіт,
көтӱнөн кӯп келдӣ деіт,
кызыл бір чоктӯ Оіроттӯ
кӱн чығыш көстөі сӱрдӱ деіт.
«Бекіп бір калған беіштін
«ешігін ачкан Ер Кошоі,

Digitized by Google

«баіланып калған базардын:
«jолұн бір ачкан Ер Кошоі,
«арұң турат башыңда,
«арбағың турат кашыңда,
«арбактарың колдосұн!
«беріштәрің көтөрсұн!
«чакырған ұвұң азандаі, кojом!
«башыңда селдә казандаі, кojом!
«беріштәләр көтөрсұн!
«арбактарың jөлөсұн!»
Алман Бет jiläктї jердән тұрдұ деіт,
кызыл бір чоктұ Оіроттұ
кұн чығыш көстöі сұрдұ деіт:
«Көкрöктö jаным, бір досұм
«көмөкöідö тілім, бір досұм,
«беріштәләр көтөрсұн!
«кызыл бір чоктұ Оіроттұн
«аласын ала качпадым,
«куласын кұа качпадым,
«jасаған! сә не jастым?
«кұдрöт! саға не кылдым?»
Алман Бет бу етәгін бу jakka
булкұп алып кыстады,
сол етәгін сол jakka
булкұп алып кыстады,
сол колұнда наізаны,
сол колұнан чығарып
оң колұна алды деіт:
«Көкчö, Көкчö!» деідї деіт,
Көкчönұн беріштäсї бас болдұ;
Манастың арбағы бір бсына кірдї деіт,
Манастап урән салды деіт
сан ердін кыікрағын
Алман Бет батыр салды деіт,

Digitized by Google

Сан аттын дӱбӱртӱн
кыл jірäн будан салды деіт,
топӱӈӱн тӧдаі кылды деіт,
кӱрмӧнӱн ӱідӧі кылды деіт,
ак теңгä булун чашты деіт,
кызыл бір чоктӯ Оіроттӱн
канын өлтӱрӱп кашты деіт.
Аі jарыӈы бос болдӱ,
Аідар Кан ӯлӱ Кан Көкчӧ
кучакташып дос болдӱ
мен бусурман болом деп.
Кӱгӱм кірä, кӱн бата,
каш карарып el jата,
кызыл чоктӯ Оіроттӱн
өлӱктӧн ат чуркатып чыкты.
Jер ортосӱ, көк дӧбӧ
арӈ' атасы Камбар Кан,
берӈ' атасы Аідар Кан,
Аідар Кандын баласы,
Аіланқыс тӯӈан Ер Көкчӧ,
Ер Көкчӧ келдї деіт.
Баja учрашкан jерїндä
Ер Көкчӧнӱ көргӧндӧ,
Алман Бет батыр аітты деіт:
«Асалау малїкім Ер Көкчӧ, досӱм!»
««Älікімä салам Алман Бет, досӱм!
««Сак саламат болдӱӈ бы, досӱм?»»
«Сак саламат болӈомӱн, досӱм!
«сағынбаі есän келгämін, досӱм!
«Елїм бір тілїм албады, досӱм!
«енäм бір тілїм албады, досӱм!
«jуртӱм бір тілїм албад'аі, досӱм!
«каным бір тілїм албад'аі, досӱм!
«кара бір тілїм албад'аі, досӱм!

Digitized by Google

«Ак теңгä булўм чачкамын, досўм!
«кызыл бір чоктў Оіроттўн, досўм!
«кан öлтўрўп качкамын, досўм!
«Јабыққың маі кылам, досўм!
«јамы јуртўң баі кылам, досўм!
«тўндўгўңдöн маі кылам, досўм!
«тўгöлбöі бір јуртўң баі кылам, досўм!
«Томоқо оңдап каітамын, досўм!
«Тамајаққың баітамын, досўм!
«Кемпіргä куірук чаінатам, досўм!
«Келіңчä кетä баілатам, досўм!
«Ер öлтўрсöм, кун бербäім,
«нар öлтўрсöм, бул бербäім,
«кылқаным мілдät кылбасмын, досўм!
«јакшы аққрап кўтўп ал, досўм!»
Көкчö турўп аітты деіт:
«Көкрöктö јаным бір досўмсўн
«бокчодоқў тонўм бір досўмсўн.
«Ак Кыјас-мінäн Көк Кыјас, чором!
«Кара бір судаі кемä јок, чором!
«бістäн бір немä јок, чором!
«Кара Кандын баласы, чором!
«Кабылан тўқан Алман Бет, чором!
«öзў бір келді ўјўмö, чором!
«Калың бір Наіман көп јурттан, чором!
«кадырын білät деп алқан, чором!
«öрчып бір Наіман көп јурттан, чором!
«оқоло сулў деп алқан, чором!
«кар ўстўнö кар јöса,
«кардан ап ак етї бар,
«кар ўстўнö кан тамса,
«кандан кызыл бетї бар,
«кўдöрўдöі былкылдаіт,
«кўчўгўттäі чыңкылдаіт,

Digitized by Google

«сӱlöсӱндöi кеірілїп,
«сӱlöр сöскö ерінїп,
«кӱlсö кӱрöктöi тіші кашкаjат,
«кӱімöнсö jыпар jыттанам,
«булӈары jыттӯ Будаі Бек
«буруксӱӈан Ак Еркäч
«öкӧнö кабар аітыңар, чором!
«ушу бір jердäн көшсӱн де!
«алыстан беіман келät де!
«Атäкäм Аідар Канӈа аітыңар!
«ушу бір jердäн көшсӱн де!
«ilгäрїläп консӱн де!
«алыстан беіман келät де!
«беімандын камын jесін де!»
Аідар Кан ӯлӯ Ер Көкчö
Кырк чоросын кошчӯ алып,
Кырӈын Чалды башчы алып
jатқан jерїнä jӱрдӱ деіт.
Екі чоро ӱігö jетät деіт,
беіман кабарын аітат деіт,
таң аӈарып атқанда,
күн қызарып чыққанда,
екі чоро ӱідӱ чештї
көштӱ келїп jöнöттӱ
jер тӱсӱнö кондӱ деіт,
алтымыш jелä мің кулун
чыбырата баілады,
сексäн jелä сан кулун
jергälätä баілады.
Ӱзӱгӱн салӈан да
булӈары jыттӯ Будаі Бек
буруқсырӈан Ак Еркäч
қатындарды jіді деіт,
сабам сулӯ болсӱн деп

Digitized by Google

сақтыjандан қылдырды,
күнөгү сулу болсун леп
көн булғарыдан тіктірді,
чықта сулу болсун деп
чын jібәктән ештірді,
қазығы сулу болсун деп
қалаілатып салды деіт,
уғун көрсөң уштү деіт,
сабасын көрсөң ыштү деіт,
токмоғу сулу болсун деп,
сом темірдән соқтурду
қоі семісін соіду деіт,
қол күшурун турду деіт,
Алман Бет қачан келәт деп
екі көзү төрт қылып
ошонтүп карап турду деіт.
Булғары jыттү Будаі Бек,
Ақ Еркәштін үjүндө
олтурған екән ошондо,
Алман Бет келәт деді деіт,
өкө екі jақтан шықалап карады,
Ақ Еркәч қатын аітты деіт:
«үі көтүнө jө келсә
«jаңгыс сајар ер екән
«үі көтүнө дө келсә
«jаңгыс сүлөр ер екән!»
Қырқ чоро келә jатыр деіт
қырқ чоронын астында
Көкчө-мінән Алман Бет
өкө келә jатыр деіт,
қырқ кішінін ічіндә
арышың узун Алман Бет
қары бojу чығып jатыр деіт,
үігө бір jақындап келді деіт

Digitized by Google

буләары јыттӯ Будаі Бек
буруксурған Ак Еркäч
ешіккä чыға калды деіт,
Ак Еркäч катын аітты деіт:
«Тӧрт арыштӯ Оіроттӯн
«төрӧсӯнӯн баласы
«кыл јағалӯ Оіроттӯн
«кыібатынын баласы
«алт'арыштӯ Оіроттӯн
«азыс кандыл баласы
«алтын аідар чок белбӧ
«Кара Кандын ботасы
«кабылап тӯған Алман Бет
«Салам аітмак бістä јок,
«älік алмак сістä јок,
«Саламды сіскä бујурған,
«татаіды біскä бујурған,
«атындын башын буратыр!
«кak алдыма туратыр!»
Кыл јіpändäі будандын
чылбыр Ак Еркäч кармады.
Атынын башын бурдӯ деіт
арышың узун Алман Бет
ушу јердä турдӯ деіт
аттан тӯшӧ калды деіт.
Тӧдаі болған Көкчӧ Кан
өзӯмнӯн атын алмаіт деп
аттан тӯшпöі турдӯ деіт.
Ак Еркäч катын аітты деіт:
«Кызыл судӯн ојӯнда, төрöм!
«Кытаілардын Ер Ағыш, төрöм!
«бір јылкысын алғанда, төрöм!
«көтӯнӧн чыккан күғынын, төрöм!
«бырыктатып салғанда, төрöм!

Digitized by Google

анда бір атың алғамын, төрөм!
«кана бір мӯс чыкканы? төрөм!
«Ілänін сӯн кыдырған, төрөм!
«такымын ченгäl сыдырған, төрөм!
«анда бір атың алғамын, төрөм!
«кана бір мӯс чыкканы? төрөм!
«Кӯндö іт ағытып куш салып, төрөм!
«кӯндö бір сапар кыласын, төрөм!
«кӯндö бір атың аламын, төрөм!
«кана бір мӯс чакканы? төрөм!
бейлің недäн тар болд'аі төрөм!
«берäкäң недäн jok болдӯ? төрөм!
«алыстан келгän беімандын, төрөм!
«атын бір турӯп мен алсам, төрөм!
«ічіндä бір тар elä, төрöм».
Анда аіттың Көкчö Кан:
«Наркты білгän Ak Еркäч
«наркты білгän турбаібы?
«jöндӯ білгän Ak Еркäч
«jöндӯ білгän турбаібы?»
Тӧдаі болған Көкчö Кан
тоңкojӯп аттан тӯштӯ деіт
ерікті ача берді деіт
ӯігö бір кірін келді деіт.
Буруксӯрған Ak Еркäч
бір көкöр арак берді деіт,
чындырмалы көкöр чыны чöчök
jӯк бурчӯнан алды деіт,
Көкчö-мінän Алман Бет батырдын
астына kojӯп салды деіт,
бӯрӧ kujӯп берді деіт,
бӯрӧ сунӯп берді деіт.
Буруксӯрған Ak Еркäч
оттӯ jағып jібäрін

Digitized by Google

саңӧр бір отко коідў деіт,
ак куірук чаіды салды деіт,
каімактан алып салды деіт,
канттан алып коштў деіт,
алмасынан алды деіт,
шекäрінäн коідў деіт,
мартӯлап чаіды каінатат.
Көкчӧ-мінän Алман Бет
ушулар мастар болот деп
чаідан берін турдў деіт,
Мартӯлаған чаілары
мас кылбаі масың кетіп турдў деіт.
Ендä Көкчӧ аітты деіт:
«Булғары јыттӯ Будаі Бек
«буруксўрған Ак Еркäч
«кололӯ кумған алыңар!
«колўна беіт болўңар
«бедäрдў кумған алыңар
«бетінä беіт болўңар!
«Коі семісін сојўңар!
«алыстан келгän Алман Бет
«кол кўшўрўп турўңар!
«Беіман кана чоң ўігӧ
«алып барып кіргіскін!»
Булғары јыттӯ Будаі Бек,
буруксўрған Ак Еркäч
бірің ешік ашты деіт,
бірің төшӧк салды деіт,
алып барып кіргістї
кололӯ кумған алды деіт,
колўна беіт болдў деіт,
бедäрдў кумған алды деіт,
бетінä беіт болдў деіт.
Коі семісін соідў деіт,

Digitized by Google

kол кӯшӯрӯп турдӯ деіт.
Jылӯ jāп jатkызып
ем ешікkä чыkты деіт.
Таң аӈарып атты деіт,
Кӯн kызарып чыkты деіт,
Алман Бет төшөктөн турдӯ деіт.
Алман Беттĭн астында
Көkчө турӈан екāн деіт,
кӯрөңчӯнӯ мінгāн екāн деіт,
Томук боілӯ кӯрөңчӯ
топрak басып jӯгӯрдӯ,
батыр тӯӈан чоң Көkчө
алтымыш jelä мің kулун
чыбрата баілап салыптыр
сексāн jelä сан kулун
jергірätä баілап салып тыр,
kаісы тӯ бенĭ сojӯрӯн білбāі
kаісы тukур атты сojӯрӯн білбāі
көп jылkының арасында
ары берĭ jӯргөндө
tokmak jалдӯ тор аіӈыр
ушӯнӯң ала ӯрӯндө
екі кӯікӯl бе бар екāн
Көkчө jакындашып келгāндä
аркы теркĭ турушӯп
kарсылдашып тебішĭп
бӯрӧнӯн тарскарды аірылып кеттĭlä,
Кан Көkчө бір ушунӯ соід'elä,
Кан Алман Бет батырдын
башын онӯмĭнāн kуттӯktаіт.
Көk Алман Бет батыр jӯрдӯ деіт
кӯн оројӯн сурабаіт
тӯн оројӯн сурабаіт
кызыл чоktӯ Оіроттӯ

Digitized by Google

алып келïп турдў деіт,
Көкчөнўн jабыққынан маі кылды,
jамы jуртўн баі кылды,
тўндўгўнän маі кылды,
тўгäl jуртўн баі кылды,
томоқосўн каітты,
том ajақын баітты,
келіңгä кетä баілатты,
кемпіргä куірук чаінатты,
Кап Алман Бет батырдын
тўңгў jатаканасы
Аідар кандын алтын такта алдында болдў,
кўндўс анық jўргönў
Көкчөнўн ўстў болдў,
телäгäjïн тегіс кылды,
темäнäсïн болот кылды.
Көкчөнўң кашында jўргön
кырк чоронўн ічі кўідў деіт:
«Бу алыстан келгän Алман Бет
«капырдан чыккан Алман Бет
«төрömўскö тең болдў,
«кыркымыстан чоң болдў,
«батыр тўқан Көкчö Кан
«jöнсўс іштï кылмасын!
«алыстан келгän капырды
«кашынан чықарып коісўн!» деп
кеңäш кылды кырк чоро.
Бір тўнў Кан Көкчö
Будаі Бектïн ўjўндö
конўп jатkан екän деіт.
Таң ақарып атканда,
кўн кызарып чыккanда,
Будаі Бек-мінän турганда
улу ақасы Ак Кыjас

кічі інїсї Көк Кыјас
чоролордўн јакшылары
ак ўігө кірїп келдї деіт,
астына олтурўп калды деіт.
Ак Кыјас чоро аітты деіт:
«Јоғортон келїп бўдөсўп,
«кырк чородон ўдөсўп,
«кудаі кылған кеңсәнїп,
«төрөм-мїнән теңсәнїп
«батырымның катының
«Ак Еркәштїн төшөгўн
«Алман Бет басып јўрөт» деіт.
Көк Кыјас дегән чоро аітты:
«Мендә көрўп јўргөмўн
«емәлә бўрў аітар деп јўргөмўн».
Булғары јыттў Будаі-Бек
ол да аітты канына:
«Мендә білїп јўрөмўн
«Көкчө канға мен аітсам
«күнүлүгў-мынән аітат, деір
«аны аітпаі јўрөмўн».
Көкчө турўп аіттың деіт:
«Алман-Беттї чакырып келіңәр!
«бу кылғанын јазатаім!
«Ак Еркәш їзанса
«база калып кескілән јібәрәмїн».
Көк Кыјас дегән чоро барды.
«Асалау малїкім!» дедї.
««Alікәмә calay малїкім!» дедї.
«Бу Алман Бет батырды
«төрөм Көкчө чакырат».
Алман Бет «бараін» дедї.
Алман Бет Аідар Канға аітты:
«Ал'атәкәң Аідар Кан

Digitized by Google

«jабыңынан маі калдым,
«jамы jуртұң баі кылдым,
«тұдұгұңнан маі кылдым,
«тұгäl jуртұң баі кылдым,
«томоңоңдұ каіттым,
«том ajаңың баіттым,
«кемпіргä куірук чаінаттым,
«келіңгä кетä баілаттым,
«кылаңаным мілдät кылдымба?
«менің кai jерімді кем таптың?
«Кечä ak теңгä булұм чачарда
«кызыл чоктұ Оіроттұн
«öңұ бузук көрұнгöн,
«kан öлтұрұп качарда
«көзұ бузук көрұнгöн,
«äläi келгäн Көк Кыjас
«Көк Кыjастаі чоронұн
«öңұ бузук көрұнöт,
«көзұ бузук көрұнöт,
«оңор шумдұк кеп болбоіт,
«Jакшылыктұ кеп болсо,
«jана аітып келämін,
«jамандыктұ кеп болсо,
«ошонон ары кетärмін,
«сak саламат болұп тыр!
«саңынбаі есän болұп тыр!»
Каблан тұңан Алман Бет
кыл jірäнін мінді деіт
кыл күбöсұн кіді деіт,
омбұ домбұ бастырып
орд'аткандаі болдұ деіт,
көктұ-мінän кірді деіт,
коілот-мінän чыкты деіт.
Кан Көкчöнұн ұjұнö

аттан тўшö калды деіт,
шіптäп кірïп калды деіт.
Мурунҕў joруҕўнда,
Алман Бет ўстўнö келгäндä,
Чоролор дў деп тура калычы,
төрöсў бу Кöкчö
оңдолўп олтура берïчï.
Кабылан тўҕан Алман Бет
салам аітып кірдï деіт,
Тура калҕан чоро jok,
оңдоло бергäн төрö jok,
Салам аітса alікä jok,
alïкäмïнäн ішï jok,
анда олтурҕан Кан Кöкчö
суңган бутўн тартпады,
jумҕан көзўн ачпады.
Кара Кандын баласы
кабылан тўҕан Алман Бет
мынау оттўн башына,
бу очоктўн кашына
олтура калдың Алман Бет.
Чоролордў караса,
öңў бузук көрўнöт,
көзў бузук көрўнöт.
Ак Кыjас чоро мыны аітты:
«бўгўнгў алҕан сä jакшы
«бергäнï мä jакшы
«ат керäк болсо ат сурасын!» деіт, дедï
«тон керäк болсо тон сурасын!» деіт, дедï
«калаҕаның алсын!» деіт, дедï
«тiлäгäнïн алсын!» деіт, дедï.
Анда Алман Бет аітты:
«Ат арыҕан jерï jok,
«тонўм тоскон jерï jok,

Digitized by Google

«бускан ішї бузўлсўн!
«јарыҕан кіші јарылсын!
«ат керӓгї јок», дедї
«тон керӓгї јок», дедї.
Јергӓ аркы теркі чїдї
бычак каітып кынына салды.
Төмӧнгў јакта Кӧк Чоро аітты:
«Јоҕортон келїп бӧдӧсўп
«кырк чородон бӧдӧсўп
«кудаі кылҕан кеңсӓнїп
«төрӧм-мїнӓн теңсӓнїп
«бірїм дегӓн кудаіды
«арсар кыла турбаісыңбы?
«улукма төрӧм бар едї
«төрӧмнўн улукмасы
«кармап олтурад'елӓ,
«Ак Еркӓч катындан сурасаң
«берӓ турҕан болўп олтурбаітп'елӓ?
«Рас рыс кестӓ јігіт екӓсїн».
Алман Бет анда аітты:
«Кудаі кылды арҕам јок,
«кўдрӧт кылды чарам јок,
«келӓ берїң арактан!»
Арактан алып келдїлӓр,
кабылан тўҕан Алман Бет
чыны-мїнӓн бешт'іштї.
Ендї Кӧкчӧ ол аітты:
«Ат керӓк болсо Алман Бет
«ат сурап алсаң! дедї
«тон керӓк болсо Алман Бет
«тондў сурап алсаң!» дедї
Алман Бет батыр мыны аітат:
«Мен сураін атыңды,
«мен сураін тонўңдў!

Digitized by Google

«Бегғалұдан бөшө jok
«Бегjї алача сулұ jok
«Айтылұ дан алтө jok,
«Алдағанча сулұ jok,
«Алдың елә даң-мїнән,
«Алтымыш тоғус мал-мїнән,
«Јемдәдің елә јетмїш батман нан-мїнән,
«Чаптың елә ала шалбырт јас-мїнән,
«Келдің елә коңур салкын күс-мїнән,
«Кырк адам бојұң бар едї,
«Кыл куірук таі jok едї,
«Текәчїнїн тердәбәс
«Алтын білек јес туjак
«Көк алаң берчї мінәін!
«Көк күбөң берчі кијәін!
«Кара бојұ кіш телпәк
«Башыма берчї кијәін
«Өкчөсұ карыш көк јекә
«Бутұма берчї кијәін.
«Сура десәң мына екән
«Тілә десәң мына екән».
Көкчө турұп мыны айтты:
«Көк аладан көп еләң,
«Сар' аладан сан еләң,
«Каісы каісы көк ала?
«Каісы каісы сар' ала?»
Ендї Алман Бет батыр айтты деіт:
«Көкрөктө јаным бір досұм,
«Көмөкөідө тілім бір досұм,
«Октолұ да малым бір,
«Бокчолұ да тонұм бір,
«Айтпаінча білбәісін
«Ачпаінча көрбөісұн
«Мен башынан айтаін!

Digitized by Google

«Текäчї мергäн јаш калҕан,
«Текäчї кула таі калҕан,
«Коңурбаі соргок чал калҕан,
«Ошу Текäчїнїн тергäбäс
«алтын бiläк јес туjак
«мустакка тӯҕан көк алаң
«көк алаң берчі! мінäін!
«көк кӯбөң берчі! кіjäін!
«Сура десäң мына екäн».
Енді Көкчө аітты деіт:
«Јоҕортон келїп бӧдöсӯп,
«кырк чородон ӧдöсӯп,
«кудаі кылҕан кеңсäнїп,
«төрö-мїнäн теңсäнїп,
«көк аланы бу сурап
«көттӯ сā кім бердї?
«Сар аланы бу сурап
«санды сā кім бердї?
«башына камчы ӯргӯн!
«јакасын калың тїргін!
«Чык дегäндä іт кетäт,
«Алман Бет калмак не кетпäіт!»
Алман Бет турҕан арактан
Чыны-мїнäн бештї ічїп jібäрдї
анан турӯп аітты, дедї:
«Арҕы бір атаң Камбар Кан
«берің атаң Аідар Кан
«Аідар Кандын баласы
«Аіланқус тӯҕан Ер Көкчö
«бербäсäң тіптї беräн кал!
«Аідар Кандын көк кӯбö
«Коржунӯңда турбаібы?
«алыска кіші уҕарҕа
«јакын кіші көрöргö

Digitized by Google

«бердім деген бір өзыңнан чыксачы!
«кара бойў кіш телпек
«коржунуңда турбаібы?
«мен алсам албаі кылаін?
«мен кісем кібәі кылаін!»
Көкчө анда аітты деідї:
«Јоғортон келіп бөдөсўп,
«кырк чородон өдөсўп,
«кудаі кылған кеңсәніп,
«емї өзўм мінән теңсәніп,
«көк аланы бу сурап,
«көттў сә кім бердї?
«Сар аланы бу сурап,
«санды сә кім бердї,
«чык дегәнгә іт кетәіт,
«Алман Бет калмак не кетпәіт?»
Арышың узун Алман Бет
кўлўп салып јібәрдї:
«атаңнын көрўн іт Көчкө!
«сенің бу кебің іт уксўн!
«кабырға јәп біт уксўп!
«каңкылдап бір ўргөп іт уксўн!
«атаңнын көрў іт Көкчө!
«Сакалын толған біт Көкчө!
«королўнўң іт баскан,
«котоғўң башын біт баскан
«кебічіңдї тікпәсәм,
«сенің кемпіріңдї сікпәсәм,
«кылычыңды тікпәсәм,
«кыс келіңдї сікпәсәм,
«ешігіңнін көнчөк
«кылыч-мінән буспасам,
«төтөгөлў бос ўјўң
«төшкө сўрөі салбасам,

Digitized by Google

«еркімсїгән еріңдї
«камчыға ченәп кырбасам
«Алман Бет атым курусўп!
«Улу кысың кічўбї
«кічў кысың улубы
«ортосўнда олтурған
«алты јашар Көрпө-Јан
«ач бїләктән албасам,
»Манастаін төрömө
«сōғатка кармап бербәсәм,
«Менїң Алман Бет атым курусўн!
«Кыска jeläң кыібасам,
«узун jeläң jїбасам,
«Менїң Алман Бет атым курусўн!
«Көктў jердә jылкыңды
«коскоп аідап чакпасам,
«Јылға jердә jылкыңды
«jылдырып аідап чыкпасам,
«добулбашты какпасам,
«чылмарынан чаппасам,
«Менїң Алман Бет атым курусўн!
«Аіттырып бербәс көк алаң
«астыңнан алып мінбәсәм,
«суратып бербәс көк алаң
«сўруп алып мінбәсәм,
«Менїң Алман Бет атым курусўн!
«Кошкўна Көкчө аман бол!
«ант черт сенїң моінўңа
«мен антыңнан кутулдўм».
Кабылан тўған Алман Бет
кыл jїрәндї мінді деіт,
кыл кўбönў кїдї деіт,
Алман Бет ендї jўрўп чыкты деіт.
Калың Наіман көп jурттан

Digitized by Google

kадырын біlät деп алҕан,
Ōрчы Наіман көп jурттан
оҕўлў сулў деп алҕан,
Кара Чашның ўjўндö
Ак Еркäч чачын jўп jаткан,
ерїнän kалҕан Кара Чач
тіші кетік екän,
кōнў шетїк екän,
ўjўндö чачын jўп алҕан
Ak Еркäчкä ол аіткан:
«ат ajар ajаш болсочў!
«тон ajар ajаш болсочў!
«Кара Кандын баласы
«kабылан тўҕан Алман Бет
«кетїп бара jатыры».
Буруксурҕан Ak Еркäч
башындаҕы мандіlä
башынан алып кідї деіт,
Оң чачып jўп алды,
оң чекäгä бурдў деіт,
сол чачын jўп алды
сол чекäгä бурдў деіт,
алтындан чачпak бір kучak
аі kуіpykka салды деіт,
кўмўштän чачпak бір kучak
кўн kуіpykka салды деіт
кўчў іттäі былkылдап
кўчў іттäі чыңkылдап
кўlсö тішї кўрöктöі кашkajып
кўімöнсö jыпар jыттанып
jаш козўдаі торолўп
соҕончоҕў чачын оролўп
Кан баласы Ak Еркäч
ем ешікkä чыkты деіт,

Digitized by Google

Алман Беттäі батырдын
астынан кыja басып чыкты деіт.
Ак Еркäч ендї аіттың:
«Салам аітмак сістä jok, ajaш,
«Alік бір бермäк бістä jok, ajaш
«атыңпын башын бура тур!
«ошу jергä тура тур!
«мен төрömö кірäін!
«Көк ала сурап көрöін!
«көк кӱбö сураı көрöін!
«кессäң даҕы Алман Бет
«мінä кеткін көк ала!
«кессäң даҕы Алман Бет
«кісäң даҕы көк кӱбö
«кіjä кеткін Алман Бет!»
Атынын башын бурдӱ деіт,
Алман Бет ошу jердä турдӱ деіт,
Ак Еркäч ӱідö кірін келдї:
«Ер Көкчö төрöм аі!
«ердїгің бардыр есің jok,
«ештäңкä-мінäн ішің jok,
«ат ajар ajaш болсочӱ
«тон ajар ajaш болсочӱ!
«көк аладан ajаім деп
«көп jылкыдан аірылдың,
«бір jылкыдан ajаім деп
«бір талаідан аірылдың.
«Кӱн езäптäп олтурсам,
«тӱн езäптäп олтурсам,
«Алман Бет келгäн ajы ошу екäн,
«Алман Бет кетїп барҕан,
«ешіккä чыҕа калып карасам,
«мал беріштäм барысы
«jан беріштäм барысы

«көтӯнөн чыҕып бара јатыр.
«Бӯгӯн аідын јетісї,
«ертän аідын сегісї,
«көк аланды бербäсäң
«Тӯптӯ сен берän кал!
«бӯгӯн алдап сōлап тӯшӯргӯн!
«ертän аідын сегісї
«сегісїндä бір ӱјӯңнөн чыҕарычы.
«Јылдысың оңоп алыптыр
«јылдысың оң інїнä салыптыр,
«бel аілана бергänчä
«бeldäi кызыл тал бӱткӧн,
«бір ішїң кудаі јар бӱткӧн,
«ӱі аілана бергїнчä
«ӱідöі кызыл тал бӱткӧн
«коңо Кыдыр јар бӱткӧн,
«јӱргөн јерї бак болӯп
«ішї бір кудаіҕа јак болӯп
«кабылан тӯҕан Алман Бет
«алдап сōлап тӯшӯргӯн!»
Анда аіттың Ер Көкчӧ:
«Көк аланы бербäімїн,
«көк кӯбөнӯ јаппаімын,
«кессäң өзӯң кетä бер!»
Ендї Ак-Еркäч аітты:
«Көк аланы ајаімын деп
«көп јылкыдан аірылдың,
«бір јылкыны ајаімын деп
«бір талаідан аірылдың,
«аіттырып бербäсäң көк алаң
«астыңнан алар Алман Бет,
«суратып бербäсäң көк алаң
«сӯрӯп алар Алман Бет,
«алаканы чак кojӯп

Digitized by Google

«көтӱн јергä так kojӱп».
Анда аіттың Ер Көкчө:
«Көк аланы берїңär!
«көк кӱбөнӱ јабыңар!
«Алман Беттї алып келїңär!»
Чоролор барып аіттын тыр:
«Алман Бет kалмak мас болдӱ,
«бірд' ічкändä бешт' іштї,
«јаң' ічкändä бешт' іштї,
«ат аларда бешт' іштї,
«Алман Бет kалмak мас болдӱ:
«Карағаідын көлөкөсӱнө
«јатып kалды Алман Бет
«андан kаітып келїчї».
Ендї Ak Еркäч аітты:
«антär kалмak бу емäс».
Ешікkä kағып karат Ak Еркäч,
кетїп kалыпты Алман Бет,
Көк аланы алып келät деп
көп сaктаған Алман Бет,
көк аланы алып келбädї,
Кыл јіpän атты Манаска салды.

Jакыштын ӱлӱ Ер Манас
ошу тӱнӱ тӱш көрдӱ,
от јағалаш чіш көрдӱ,
ертän турӱп келгändä
Чоролорӱн чакырды:
«Кырктын башы Кырғылым!
«Бос-чолок-мїнän Чалбајым!
«Јеті суға јем јегän
«Аі Jелбägäі Сырғағым!
«Көк Чебіч-мїнän Серägїм!

Digitized by Google

«Кутунаідан кӯ jігіт,
«Кӯлjаӈан шум jігіт,
«Jаіма Көкӯl jаш ӯл,
«баідын ӯлӯ Бакајым,
«Ак Болтоң ӯлӯ Болотӯм,
«Баукä чором jаісаным,
«ak сӧктӯн баласы
«тонӯм Бӯркӯт батырым,
«сӯм Сазам батырым,
«kаіта чапkан Кан-келдім,
«Кара Jолтоі, Jан-келдім,
«Аламанды ырчы ӯл,
«jыртылӈанды jамаӈан,
«бузулӈанда тӯзӧгӧн,
«jатык тілдӯ Аңыбаі
«Кенändін ӯлы Кен Цанбаі,
«Кенäшті тӯӈан Ер Цанбаі,
«төlгӧчӯ kара Төлӧгӯм,
«өбӯlгӧн kырk чоронӯн Бӧлӧгӯм
«Казактан келгän Колмон Бет
«Кырӈыстан келгän Jалман Бет
«Капыр-мінäн Бусурман
«калчап алӈан kырындар,
«elім-мінäн jуртӯмдан
«екчäп алӈан ерändäр,
«Кара Баір, Казалат
«барың бірдäі азамат
«тӯндӧ тӯlкӯнӯн ізін jаңылбаі
«тӯрӯкäі таілак Шӯтӯм
«Караңгыда карсактын ізін jанылбаі
«кабылан таілак Шӯтым,
«атäкäм Jакып Баі аітыңар!
«мен от jакалаі чіш көрдӯм,
«мен оӈоло jакшы тӯш көрдӯм,

Digitized by Google

«етїн тарта турсўн
«кымысын тарта турсўн,
«тўш joрўткан elгä
«мен берämін!» деідї.
Бузулҕанды тўзögön,
jыртылҕанды jамаҕан,
jатык тілдў Аңы Баі
салып кетїп калды, деіт,
Jакып баіҕа келдї, деіт.
«Асалау малїкім Jакып Баі атам»,
««alїкїмä салам Аңы Баі балам»».
Алтын тактанын ўстўнön
Jакып Баі тўшўптўр,
башында калпаҕы jok топўчан,
бутўнда кепічї jok мазычан,
ўстўндö чепкäнї jok чапанчан
ендї оттўн башында
бул очоктўн кашына
Jакып Баі олтра калҕан екäн.
Аңы Баі чоро аітады:
«Берiштä törömö
«бelгä берїп калыптыр
«азы белä törömö
«ajан берїп калыптыр
«Töröm Манас бу тўндö
«от jакалаі чіш көрўп
«оҕоло jакшы тўш көрўп
«етїн тарта турсўн! деіт
«кымысын берä турсўн! деіт
«тўш joрўткан кішä берäм деіт
«тўшўмдў тäп joрўса,
«октодон чечпäім мал берäм,
«бокчодон чечпäім тон берäм,
«тўшўмдў бузук joрўса.

Digitized by Google

«ӯлӯ кетӓт Урумӷа
«кызы кетӓт Кырымӷа».
Аӆы Баі каіта Манаска jӯрдӯ:
«Атӓкӓмӓ аітып келдім деіт
«етін бір тартып кojӯптӯр
«кымысып тартып кojӯптӯр».
Батыр Манас турдӯ деіт:
«Тарт ешіктї!» деідї деіт
Манас Кан ӯідӧн чыкты,
өкӯм тӯӷан ак кула
өркӧчӯ бік зерї бас
өктӧм тӯӷан ак кула
таікы jолдӯ, тап еттӯ
тамашалӯ ak кула
jӯгӯрӯп аттан калбаӷан
астына тӧгӧрӧк тujak салбаӷан
ak куланы мінді деіт,
бу кытаідын устасы
кыіны-мінӓн jазаӷан,
бу орустын устасы
ojӯ-мінӓн jазаӷан,
бу калмактын устасы
каілап турӯп jазаӷан,
бараӈнын оӷы батпаӷан
келтӓнін оӷӯ jетпӓгӓн
ӯстӯндӧгӯ ak олпок,
ak олпоӷӯн кідї деіт
Кӧмӯрӯнӯ чыдалбаі
көӈкӧ токоі jojӯлӷан
суӷатына чыдалбаі
сук Башат сӧлӷан,
өгӧнӧ чыдалбаі
отус өгӧ jаілӷан
кышкысына калӷанда

Digitized by Google

казы-мӣнӓн картаӈы
ӓ келӣп бӧлӧгӧн,
јаскысына калӈанда
кӧк шібӓргӓ јӧлӧгӧн,
чапканынан тоібосӯн
кішінӣн каны-мӣнӓн
чіркӓінӣн тумчуӈӯ-мӣнӓн суӈарӈан,
кылычын белӣнӓ курчанып алды,
Јакып Баіды көстӧп јӯрдӯ.
Аны көргӧн el јуртӯ
атасы Јакып Баіды өлтӯрӧт,
ја болсо енӓсї Чакан баібічӓ өлтӯрӧт,
Елї-мӣнӓн јурттары
бары Манастын көтӯнӧн чубурдӯ,
барып Јакып Баідын ӯјӯнӧ кірдї
туш туш јерӣнӓ бат'ајак коі дедї
бат'ајакты іштї, бата кылды:
«Бата токтосӯн олтӯрӯңар!»
Ендї Манас аітты:
«Елӣм-мӣнӓн јуртӯм бар
«екчӓп алӈан ерӓндӓр
«капыр-мӣнӓн бусурман
«калчап алӈан курандар
«берішткӓлӯ̄ өзӯ̆мӧ̄
«белгӓ бердї бір ајан,
«азы белӣң өзӯ̆мӧ,
«ајан бердің өзӯ̆мӧ,
«тӯндӧ јатып тӯш көрдӯ̆м,
«оӈоло јакш'аі тӯш көрдӯ̆м,
«тӯшӯ̆мдӯ̆ тӓп јорӯсаң,
«октодон чечпӓі мал берӓм,
«бу кытаідын устасы
«кыіны-мӣнӓн јазаӈан
«бу орустӯн устасы

Digitized by Google

«ojў-mïnän jazaŋan
«baraŋdын oŋў batpaŋan
«kelтänïn oŋў jetpägän
«ўstўmdögў ak olпok
«mыны чечïп берäм мен.
«Tўшўmdў бузўk joрўсаң
«ўluң кетät Урумŋa,
«kысың кетät Кырымŋa,
«башыңды koidai кесämïn,
«kаныңды судаі төгömўn».
Ічкän etï-mïnän jегän етї
ічkän kымысын kузўп jібärdї,
kopkўп калды бу журтў
jолў jортkондо болотыŋан баштанды
jашы узak болотўŋан баштанды
Батыр тўŋан Ер Манас
Кара болот kылычын
kармап алды сабынан
сўрўп анды kабынан
атасын чабатыŋан баштанды.
Бузулŋанды тўзögön
jыртылŋанды jамаŋан
jатык тілдў Аңы Баі
Аңы Баі тура kалды.
Төрöсўnö karап аітты деіт:
«Ала тöды ашырŋын төрöм,
«аŋын су Ілä кечіргїн төрöм,
«теңіс Ілä öткöргўn! төрöм,
«терäң Ілä чögўргўn! төрöм,
«тўшўңдў аітчы уŋалы! төрöм,
«оілоп турўп табалы! төрöм
«ölсödö Аңы Баі öлöт, төрöм,
«joрўсада Аңы Баі joрўіт!» төрöм.
Kopkkon журттун jўрögў

Digitized by Google

бір басылып токтодў.
Манас турўп мыны аітты:
«Ak куланы мінїппїн,
«тўндö jатып тўшўмдö
«Ak таіғанды jетäлäп
«ak чумкарды бöпöлöп
«мен сапарға чығыппын,
«колўмдағы ak чумкар
«ak чумкарым учурсам
«канаты білбäсін куштўн барасы
«астыма келїп кырылып,
«бу немäнї болўчў?
«артымдағы ak тајан
«ak таіғанды ағыссам,
«тöрт ајактў kаі берäн
«астыма келїп кырылат,
«немäнї болўчў?»
Аңы Баі чоро аітты:
«ала гöды ашырчы, тöрöм,
«ағын су Іläң кечірчї, тöрöм,
«теңгіс Іläң öткўрчў, тöрöм,
«екімät деп кеп аітам,
«Jандырмактў кеп аітам,
«јаныктатып дағы аітам,
«Ak таіғаның јетäлäп
«ak чумкарың бöпöлöп
«бу сапарға сен чыксаң,
«колўңдағы ak чумкар
«ak чумкарың учурсаң,
«канат білбäсін куштўн барысы
«астыңа келїп кырылса,
«атасы-мїнäн атаң тең
«батасы-мїнäн батаң тең
«кандын азыс баласы

«конӯңа конот турбаібы?
«Артыңдаҕы ак таіҕан
«ак таіҕанды аҕыссаң
«төрт ајактӯ.каі берән
«астыңа келіп кырыяса,
«атасы-мінән атаң тең
«батасы-мінән батаң тең
«кандын азыс баласы
«артыңнан ерчіп турбаібы?
«Тӯшӯңдӯ тап јорӯсам,
«Аңәкәңді кашыңа ал!
«тӯшӯңдӯ бузук јорӯсам
«Аңәкәңдін башын ал!
«Јатык тілдӯ Аңәкәң
«таптымб' екән тӯшӯңдӯ».
Емі Манас мыны аітат:
«Коңрӧлӯ Баідың Кошобыс
«бірің тура калыңар,
«ак олпок јеңін тартыңар
«Аңәкәнің ӱстӯнө
«алып барып јабыңар,
«Аңәкәм келсін астыма».
Аңәкә ошу јердән турдӯ деіт,
тоҕус кулдук урдӯ деіт,
Манас Кандын алдына
бір олтура калды деіт,
ендї Манас аітты деіт:
«Бузулҕанды тӯзӧlгӧн
«јыртылҕанды јамаҕан
«Јатык тілдӯ Аңы Баі
«беріштәlӯ өзӯмө
«belгә бергін ајаны
«Азы белің өзӯмө
«ајан бергін ајаны

Digitized by Google

«төрт арыштӯ Оіроттӯн
«азыс кандын баласы
«кылјаӈалӯ Оіроттӯн
«кыібатынын баласы
«алтын аідар чок белбӧ
«азыс кандын баласы
«кара кандын ботосӯ
«кабылан тӯӈан Алман Бет
«бетї берїп болӯптӯр
«арбаӈы берї јӯрӯптӯр
«eлдäi келä jатыры
«jӧлаi келä jатыры
«аӈӧсынын (?) білбäдїм.
«Кӧлдӧп jаткан көп·jылкы
«көп jылкынын ічїндä
«атасынын батасы
«ak нijäткä jараткан
«ykӯмїнän тукумӯ
«Камбар бостӯн ӯрӯнӧн
«екінї коштоп келїңär!
«Бу атäкäм Jакып Баі
«он екі кулаш ak jeläк
«бір баілатып алыңар!
«Аі тujаӈың дегїлä
«көтӧрӯп kojo бергілä!
«бірїң коштоі jӯргӯлӧ!
«алтымыш кулун ӧлтӯрӯп
«азрап алӈан таі бӯрул
«Jетіміш кулун ӧлтӯрӯп
«jемдäп алӈан таі бӯрул,
«таі бӯрул ала jӯргӯлä!
«Кабыргасы каӈыр буӈыр кара тӧ
«карaӈан ордо тіксä біліңгіс
«ічäгїсї ірі буіру кашка су

Digitized by Google

«ilгäläш консо тўтöңгўс
«менің чоң карам ала jўргўлö!
«kojон jak егö тіш
«кök ала jўргўлö!
«Jўгўргöнў чапкандаі
«jўнў таікы макмалдаі
«Менің kojон бос ала jўргўlö!
«Калкамандын kара кер
«калктан коштоі jўргўlö!
«Токомондўн торўсўн,
«топтон коштоі jўргўlö!
«kолў колö болот деп
«koктолоі чан ўрöткöн,
«баштары чаіпö болот деп
«башынан манаттан нокто каттырҕан,
«сöрысы jаіпö болот деп
«ўстўнö jолборстон кеңім jаптырҕан.
«Сар' алаң ала jўргўlö!
«Jакшылыктў кеп болсо
«ал jöсынын кымарбыс
«jамандыктў кеп болсо
«ал jöсынын кылрбыс».
Тарс етмä-мінän бір атып
тарсылдашып кол jўрдў
кўрс етмä-мінän бір атып
кўрсўлдöшўп кол jўрдў.
Су ajаҕы Коркуттан
Марҕаланды басты деіт,
Намаҕängä келдı деіт,
ошу jергä кондў, деіт
Таң аҕарып атканда,
кўн кызарып чыккanда,
ошу jердän köштў деіт
Чаткан öрдöп чыкты деіт

Digitized by Google

Чапач ашып тўштў деіт,
Кара бўра белїнä
ä чыҕып келдї деіт,
ашу ашып тўштў деіт,
Кара-бўра бсына
келїп конўп калды деіт,
ертäң-мїнän көштў деіт,
Талас боілоп чыкты деіт,
Jелгäктїң сары далаҕа
келїп конўп калды деіт,
таң аҕарып атканда
кўн кызарып чыккanда
Манас турўп аітты деіт:
«Jаіма Көкўl јаш ўл
«ат токучў бос ўл!
«Саңбр отко кojўңар!
«кыркма чаідан салыңар!
«каімактан алып салыңар!
«канттан алып кошўңар!
«Мартўлап чаіды каінатып
«бір өзўмö берїңäр!
«ilгäрїläп бараін,
«el арытып келäін,
«јер арытып келäін».
Темір таман ўзöнгў
теппäі ырҕып мінді деіт,
Меркäнїн башын кестї деіт.
Ашмаранын кум белдäн
ak кула баілаі салды деіт
Ашмаранын кум белдäн
такіјадаі кара таш
кара таштын ўстўндö
Манас келїп карады,
төгўрögўн марады

Digitized by Google

төрт аілана барады
анда іштämä көрӱнбеіт:
«Беріштälӯ өзӱмө
«белгä бергän ajаны
«мында емäс ал elä».
Манастын кабаҕы калың екäн,
кірпігї узун екäн,
көстӱң jастыҕында кала бергän екäн.
Ашмараның астында
Ак-ермäндін бзӱндө
кыл jірäнін мініптір
кыл кӱбөзӱн кіjіптір
арышың узун Алман Бет
сөлөкөтө сөлпөтө
аткa мініп бастырҕан.
«Ат олтурҕан келбätї
«Капырҕа чалыш көрӱнөт
«алтын чыраіның нурбетї
«Мусулманҕа чалыш көрӱнөт.
«Jолоі келä бу jасса
«мындаі jӱрбөс ал elä.
«кырк чоромо бараін
«elїмä аітып көрөін
«етäгїнän алдырып
«eltälätїп кебїн сураін!
«Jакасынан алдырып
«шаштырып кебїн сураін».
Манас каіта басты деіт.
Темір таман ӱзөцгӱ
теппäі ырҕып мінді деіт,
Манас чӱдөп jӱрдӱ деіт.
Алман Беттїн көсӱнө
Караң сураң болдӱ деіт:
«Бу Көкчөдөн качкалы

Digitized by Google

«karaң suraң bir nemä
«men kör'albai kelämïn,
«karaң suraң bir nemä
«karaң etïp joғoldў,
«men oшa baraïn!»
Kunan tönўn teräsïn
kыjыp alғan bulдursўn
чapca kulak tundўrsўn
beштä tönўn teräsïn
bычыp alғan bulдursўn
kош alakan saldырғan
altын saптў сыр kamчы
kыл jiрänïn tолorsўktўn joғor' jak
bulчуң ettïn tömön jak
tartып kelïp jïbärdï
taidai etï bölўndў
taiғandai jolў tўғölдў
Ашmaраныn kум belгä
salып чығып barды deit,
ekі jaғын kараса,
tögўrögўn мараса,
bir ökчöcў karыш kök jekä
izï jatыр bir etiktän.
Алман Бет аттан tўшö kалды deit,
baskan jerïn basты deit,
bir elicï kem keldï,
мундаі basып bard'elä,
bir аттын izï jatыры
kыл jiрändï нары tartып bастырды,
berï tartып bастырды,
bir elïcï kem keldï.
«Kim-dä болсо бу kiшi
«мендän ekі elïcï artык ep екän».
Jaңыдан baskan бу jердä

Digitized by Google

Ak куланың істәрін
жаңы ат ісі екәнін білді деіт.
Алман Бет кетіп бара жатыр.
Манас чоролорго келді
чоролорўна аітты деіт:
«Капыр-мінән бусурман, чором,
«Калчап алған кырандар, чором,
«елім-мінән журтўмдан, чором,
«екчәп алған ерәндәр, чором,
«колғо кабар аітыңар, чором,
«журтка кабар аітыңар, чором,
«сөлөкөтө сөлпөтө, чором,
«атка олтурған келбәті, чором,
«капырға чалыш көрўнөт, чором,
«алтын чыраінын нур бетї, чором,
«бусурманға чалыш көрўнөт, чором,
«елдәі келә жатабы, чором,
«а жөсынын білбәдім, чором,
«жөлаі келә жатабы, чором,
«озўмнөн төмөн конғон ал елдәр, чором,
«мынан жоғорў конўңар, чором,
«ўідў каскатар кылып тігіңәр, чором,
«көтўнө чатыр тігіңәр, чором,
«аттан жө болўңар, чором,
«каскатар болўп турўңар, чором,
«кол четінә алты бір кіші чығыңар, чором,
«ошу жердән жөлөтўп алып келіңәр, чором».
Алман Бет колдў көрдў деіт
кокту-мінән кірді деіт,
коілот-мінән чыкты деіт,
уча берген торгоідў
кыл жіреннін шаібар жорғосў-мінән
кармап алып каітып кожо берді.
Алты бір кіші салам аітты:

Digitized by Google

««Асалаудан салау малікім»», деді.
«Әлікәмә салам», деді Алман Бет.
««Жолөчү болсоң жол айтам!
««жорукчү болсоң мал айтам
««каідан чыққып келәсің?»»
«Кандү жердән келәмін,
«канға кебім айтамын,
«бектү жердән келәмін
«бекка кебім айтамын».
Емі алты кіші айтты:
««Кандү жердән келсәңіс
««канға сөзүң айтсаңыс
««бектү жердән келсәңін
««бекка кебің айтсаңыс
««каным Манас тігіндә
««беічарасы біс-акпыс
««караламан сіс кіші
««аттү барған анч'емәс»».
Чылбырынан кармады
Кабылан түған Алман Бет
булкуп алды чылбырды,
жулкуп алды тіскіндї,
Жакшының жағасынан бастырып
жаманды тепсәтіп
кетә бара жатыр.
Алман Бет-мінән Манас өкө
кантіп жүс көрүшәр екән кол деді.
Ак чатырдың ешігінің алдына
Алман Бет жетіп бард'елә
Жатык тілдү Аңы Баі
ешікка чыға калды деіт:
««Асалаудан салау малікім»»,
«әлікәмә салам», деді деіт.
Аңы Баі турүп айтады:

Digitized by Google

«Jолбчы болсоң jол айтам
«jорукчў болсоң мал айтам
«kайдан чыңып келäсїн?»
Анда Алман Бет айттың:
«Мен jорукчў емäс, jолбчы
«jолдў сурап келämїн,
«kандў jердäн келämїн,
«kаныңа сöзўм айтамын,
«бектў jердäн келämїн,
«бегїңä сöзўм айтамын».
Аңы Баі анда айтты деіт:
«Кандў jердäн kелсäңіс,
«kаңа сöзўң айтсаңыс,
«бектў jердäн kелсäңіс,
«бекkä сöзўң айтсаңыс,
«kараламан біс-акпыс
«kаным Манас тігїндä
«беічарасы біс-акпыс
«бегїм Манас тігїндä».
Атынын башын бурдў деіт
асыл тўңан Алман Бет
ошу jердä турдў деіт
«kыл jіраннїн чылбырын
kармап турўп айтты деіт:
«Кудаі kылды арңам jok,
«кўдрöт kылды чарам jok».
Кыл jіраннїн чылбырын
ырңытып jібärдї,
аттан тўштў Алман Бет
jатык тілдў Аңы Баі
еңілїп ешік ашты деіт
арышың узун Алман Бет
еңкäjїп кірїп келдї деіт:
«Асалаудан асалау малїкїм

Digitized by Google

«Кан Манас батыр амам бы?»
««Äлікім салам»», дедї деіт.
Ендї Манас аітты деіт:
«Бу jаҕындан jолбчы
«сölököттўң сölпöттўң
«аtk'олтурҕан келбäтің
«kапырҕа чалыш көрўнöт,
«алтын чыраі нур-бетің
«бусурманҕа чалыш көрўнöт,
«атаңның аты кім болот?
«енäңнің аты кім болот?»
Асыл тўҕан Алман Бет
Манасты тартып коідў деіт:
«Кудаі kылдың арҕам jok, Манас,
«кўдрöт kылдың чарам jok, Манас,
«уktўңб'elä укмўштў, Манас,
«көрдўңб'elä көрмўштў, Манас,
«мен тō ічїндä нар едїм,
«мен jерїмдä сенчä бар едїм,
«нар ічїндä lök едїм,
«мен jерїмдä көп едїм.
«Алты арыштў Оіроттўн
«аkымынын баласы,
«тöрт арыштў Оіроттўн
«төрöсўнўн баласы,
«kыл jаҕалў Оіроттўн
«kыінынын баласы,
«алтын аідар чok белбō
«азыс kандын баласы,
«Кара kандын баласы
«Кабылан тўҕан батырдан
«Кан Алман Бет чыкты деіт,
«укшўңб'elä укмуштў, Манас?
«көрдўңб'elä көрмўштў, Манас?

Digitized by Google

«Мен Кан Алман Бет өзўмўн».
Манас турўп аітты:
«Кара Кандын баласы
«Кан Алман Бет сен болсоң,
«келä берің колўңдў».
Бір көрўшўп калды деіт,
ендї Манас аітты деіт:
«Капыр-мінän Бусурман
«калчап алған кырандар!
«елім-мінän jуртўмдан
«екчäп алған ерäндäр!
«Кара Кандын балас'аі
«Кан Алман Бет батырға
«барың турўп салам кыл!
«Саңбр отко коіңўла!
«каімактан алып салғыла!
«канттан алып кошкыла!
«мартўлап чаіды каіматып
«Алман Беткä бергїлä!
«Нар алсын бсына
«чырым алсын көсўнö».
Асыл тўған Алман Бет
чырым алды көсўнö,
нар алды бзына.
Ендї Манас мыны аітты:
«Оркбчў бік зерї бас
«бктбн тўған Ак кула
«Ак куланы баш кылып
«аның аркы jағына
«Сар аланы кылыңар!
«Анық аркы jағына
«Таі-бўрулдў кылыңар!
«Ак куланы баш кылып
«тоғустў тартып бткўрсўн!

Digitized by Google

«Баратыҕан елӣнӓ
«бататыҕан тӧна
«аіта келсӣн Алман Бет
«мінӓ келсӣн бӯданды!
«Менӣң ак олпоҕӯм алҕыла,
«Алман Беттӣң ӱстӯнӧ
«алып јаба коіҕӯла!
«кіјӓ келсӣн олпоктӯ,
«караҕаі наіза кak зӯңгӧ
«кармаі келсӣн колӯна!
«алаштан тӯшкӧн болӯчӯ
«көр чегӓлӣ бос кісӓ
«чалына кессӣн белӣнӓ!
«Кэра бојӯ кіш телпӓк
«башына алып коіҕӯла!
«кіјӓ келсӣн Алман Бет!
«баратыҕан елӣнӓ
«бататыҕан тӧна
«аіта келсӣн Алман Бет!
«өкчөсӯ карыш көк јекӓ
«кіјӓ келсӣн бутӯна!»
Аітканындаі кылды деіт,
Аітканындаі кылҕанда
Асыл тӯҕан Алман Бет
бергӓнӣн алмаі аітты деіт:
«Сар'аландды мінӓін
«Ак кулаң турсӯн өзӯңдӧ
«болсо болсӯн!» дедӣ деіт.
Манас батыр аітты деіт:
«Сірӓк Сырҕak екі ӯл, чором,
«аіланаін кудаіҕа, чором,
«арпа-мӣнӓн пудаіҕа, чором,
«берӓмӣн дегӓн колӯна, чором,
«белӓн кылып јолӯна, чором,

Digitized by Google

«Кара Кандын баласы
«кабылан тӯҕан Алман Бет
«башын тоҕус кылыңар!
«ат чабыш бір тӯшӯрӯп салыңар!
«аҟ сакалың ат чыҕар!
«кічӯ чоро тон чыҕар!
«Кара Кандын баласы
«Кан Алман Бет бу болсо
«бір куттуктап тӯшӯргӯн, чором!»
Аітканындаі кылды деіт:
«Көк текäнї тӧ текäдäі корҕуткан, чором,
«атäкäңä Јакып Баіҕа аітыңар, чором.
«аладан баітал соісӯн де, чором!
«атырҕы јуртӯн јїсїн де, чором!
«Кемäкäнїң башына, чором,
«кырк кермäнї каксын де, чором!
«кырк ат беігä тіксїн де, чором!
«ошу јердäн ат чабам, чором,
«ӯігӧ јеткäнчä ат чабам, чором,
«Алман Беттäі батырҕа, чором,
«јаңыдан сім кылсын де, чором,
«астынан утурлап чыҕып келсїн де, чором!»
Екі чоро јӯрдӯ деіт,
Јакып Баіҕа јеттї деіт,
«Асалаудан асалау малїкім, ата».
««Äлікімä салау малїкім ботом»».
«Ертäн-мїнäн келїппїс, ата,
«атка мінїп јелїппїс, ата,
«кан ордӯнда езäнбї, ата,
«калк даҕыда шӯгӯрбӯ, ата?»
««Кан ордӯнда езäн дїр, ботом,
««калк даҕыда шӯгӯр дӯр, ботом»».
«А сӯјӯнчӯ сӯјӯнчӯң, ата!
«Кара Кандын баласы, ата,

Digitized by Google

«кабылан тұған Алман Бет, ата,
«качып бір келді кошұма, ата,
«кара колдұ көк біттұ, ата,
«Кан Алман Бет келгән, ата,
«төрөм Манас jібәрді, ата,
«аладан баітал соісұн деіт, ата,
«атырғы jурттұ jісін деіт, ата,
«Кемәгәнің башына, ата,
«кырк кермәні керсін деіт, ата,
«кырк ақка беігә тіксін деіт, ата,
«ошу jердән ат чабам деіт, атам».
Jакып Баі мыны аітат:
«Атаң бір тұған jер каіда, ботом?
«енәң бір тұған jер каіда, ботом?
«кіндік бір кескән jер каіда, ботом?
«кіріңді бір jұған jер каіда, ботом?»
Анда екі ұл аітат:
«Кіндік кескән jерләрді, атам,
«кірді jұған jерләрді, атам,
«мен білбәімін деіді деіт».
««кіндік кескән jерләрің, ботом,
««кіріңді jұған jерләрің, ботом,
««Кебәс бір тодың бері jаңы, ботом,
««кеңәрсіп jаткан кең Ертіштін баш елә, ботом.
««Алман Беттің ыскарына чыдабаі, ботом,
««көчұп бір jұрұп тұгөндұң, ботом,
««алтымыш ала баш аіғыр ұрұ, ботом,
««алтымыш таі болд'елә, ботом»».
«Аны көстөп сен алғын, ботом!
«тор'ала аіғыр ұрұ, ботом,
«алтымыш таі болд'елә, ботом,
«аны көстөп сен алғын, ботом!»
Jакып Баі ендї көштұ деіт,
jер тұсұнө кондұ деіт

Digitized by Google

алтымыш jelä мың kулун
чыбырата баілап салды деіт,
Jетіміш jelä мың kулун
jергілätä баілап салды деіт,
дöбöдöі еттї кылды деіт,
көлдöі чыкты кыды деіт.
Кемäгäнїң башына
кырk кермäнї какты деіт,
кырk атка беігä тіктї деіт.
Манас ендї ат чапты,
Кыл Ертіштän бу чыккан
Алман Беттїн Кыл jірän
Ak куладан чыҕат деіт,
көнўнöн öр' алат деіт.
манастын астына kojo берät деіт.
Ak кула келät арыштап
Манас келät манастап
Манастап урän чакырды.
Jакындашып келгändä
бу Чаканым баібічä
астынан утурлап чыҕып келät деіт.
Алман Беттї көрöт деіт,
Алман Бет аттан тўштў деіт,
Манас-та тўшö калды деіт,
Чаканымның катып калҕан ak емчäк
ä сўттöр баіда болдў деіт,
тіркірäп аҕып турдў деіт,
Андан Алман Бет батыр аітты деіт:
«Енäкäңнїң ak емчäк
«аҕып турат Манас Кан,
«бір емчäгїн сен емгїн!
«бір емчäгїн мен емäін!
«белімдї кындаі бўаін!
«Jакып баідан тўаін!

Digitized by Google

«сенї-мїнän бір тўҕан адам болаін!»
Бір емчäгін Алман Бет емдї деіт,
бір емчäгїн Манас емдї деіт,
емї ўјўнö барды деіт,
јырҕап кулап јатты деіт,
Манас-мїнän Алман Бет
öкȫ бір тўҕан адам болдў деіт.

3) Манас-мїнän Кökчönўн соҕўшканы, Каныкäінін алҕаны; Манас ölгöндöн сон тірїлгäнї.

Манас, Манас болҕондо,
Манас аткa конҕондо,
алчајып аткa мінгändä,
алыскa сапар јўргöндö;
бу дўнȫнў̆ коркуткан,
пändänїн барын коркуткан,
ічäрїнä аш коіҕон
ак падыша дегäнгä
шуҕа Манас баш коіҕон.
Бастырҕан јолў̄н кölабаі,
кöп урушўп јölабаі,
ак падыша елдäрінä
ічäрїнä ат коідў̆,
ак падыша дегäнгä
батыр Манас баш коідў̆,
кешїнä бўҕан бel болдў̆,
ak падыша елінä
батыр Манас el болдў̆,
буірҕан дäмїн јутўп-тур
барын Манас тутўп-тур.
Ak Куланын öсўн јаіҕамын,
тўндўктўн јабўн

наізамінән тўрткөмўн,
ешігінін еңсәсін
кылыш-мінән булғамын,
таштан сокқон қорғонўн
такыр кылып алғамын,
кумдан кылған қорғонўн
чуп чункурчак кыламын.
Карқаралў бу кысын
кармап оljo кыламын,
Ач біләктән алғамын,
ат көтўнә салғамын,
чўлдўрәгән Шўршўттў
батыр Манас ўркўттў,
булуттўн јаідаі барады,
аптап ороі барысын
батыр Манас сурады.
Ак сөт кісә јең болдў,
ак падыша дегәні
Манас мінән тең болдў.
Ак кула мініп jelгән jok,
Манас орустў jөлап келгән jok,
тобурчак ўрўн ірді,
Орустан бөлөк бу јурттў,
Манас кеңәшінә кірді.
Ак дөбө чығып таш урдў,
Орустан бөлөк бу јурттў,
Манаска келіп баш урдў.
Шаксы јердә бадам jok,
Манаска каірып аітар адам jok.
Јолоідў јолдо таштаған,
кыбрағаң јанды баштағаң,
Кытаідын кыр мурундў Коңур Баі
кырка саідың бу Манас,
Сарттын јуртўн сапырдың,

Digitized by Google

Калшар журтўн качырдың,
Кызыл баш журтўн кыінадың,
Ак падышаға барып сіладың.
Ак асаба кызыл тў
ак жäлäгін аштаған,
кырк чороў баштаған,
Ажу Баі чороў аікырған,
Алман Бетін шакырған,
кылычы бар біläктä,
Манастың батырлығы жўрöктö,
жўткўнгöндö жўрögў,
кырк чоро шыманжанда білägї.
Карkараның karасы,
дўжўм алыптын сарасы,
алып пар кеңäш таппаған,
Манаска каіры камчы чаппаған,
арғымак мінсä jelмäгäн,
батыр Манастын алдына
тўра адам келмäгäн,
аідыңынан аі korуkkан,
кўлпöңўнöн кўн korуkkан,
аі булутка сінған,
кўн булутка сінған.
Мінгäн аты ak кула,
кігäн тоў ak кўбö
ak кулаға ат jетпäіт,
ak кўбögö ok öтпöіт,
кағылап мінгäн kара кер,
бастырған жолў kара jер,
Манас, Манас болоў,
Манас аткa коноў,
ak кулаға ат жäтпäіт
ak кўбögö ok öтпöіт.
Аткa міндің Ер Манас,

Digitized by Google

«бастырҕан jолӯн kӧлаін деп
«ер Кӧкчӧнӯ jӧлаін деп,
«ak jолборс чаламын деп,
«Кӧкчӧнӯн кӧк алалӯ кӧп jылкы
«jаіда ылӧ kыламын,
«чыбыраҕан kулунӯн,
«суҕа кірін келӓмін,
«азынаҕан аіҕырын
«аңга салып аламын,
«шыңкылдаҕан бӓнї
«орусak сӓп келӓмїн,
«jӓргӓлӓп кӓлгӓн Кӧчкӧнӯн
«jӓкӓ сајып аламын,
«тонӯн тон kыламын,
«атын ылӧ kыламын,
«азыҕын атka тартамын,
«аітында кӯрӧнчӯлӧі кӯлӯгӯн
«ak падышаҕа алып тартамын,
«ар jӯгӯндӯ тартамын,
«ak падыша аітканы-мїнӓн боломӯн.
«Jаркыраҕан jаіда бар,
«ak падыша мӓ кеңӓш аіткан соң,
«мӓ kаірып кеп kаіда бар?
«аңдаҕаным аркал, kулja, кїк тір,
«Ak падыша ала тӧдан бїк тір,
«Ak падыша кеңӓш-аіткан соң,
«Манаska kамчы чабар кіші kаіда бар?
Ak kула атым ток болҕон:
«Ak падыша-мӓн аркалап турҕан соң
«мӓ урушар кіші jok болҕон,
«батыр Манас аркасы
«Кар jастанып мал таптым
«Канykӓі jырҕалды көрсӯн! деп
«мус jастанып мал таптым

«букарам jырҕап jўрсўн! деп
«кыjалў jердän jылкы алдым
«кырк чором jырҕап jўрсўн! деп.
«Алып jїлып келгändä
«башын коідоі кескämїн,
«канын кара судаі төкömўн,
«тонўн тонҕо кыламын,
«атын ылō кыламын.
«Каркаралў кыстарын
«ач біläктän аламын,
«олjо алып келämін.
«Алман Беттäі чоромо
«ä сōҕат берämін.
«Көкчö көп ала jылкы бар,
«jїп терїп аідадым,
«jібäктän кылҕан jeläсїн
«канjыҕама баіландым,
«көтўнöн кўп келгän Көкчöнў
«тосўп турўп саіҕамын».
Алдындаҕы кўрöңчў
Көкчö келдї көтўнöн
бу Манасты чакырат:
«Аідаҕан jылкың алты сан
«тең араллҕа конолў!
«тең бöлўшў алалы!
«Кўҕан jылкың jеті сан
«тең араллҕа конолў!
«тең бöлўшў алалы!
«токсон торо jорҕо бар
«торўна бöлöк ал!
«алтымыш ала jорҕо бар,
«ак сакалдў атаң бöлöк ал!
«Jетіміш ала jорҕо бар,
«jän ajаҕын алҕын!

Digitized by Google

«торӯна бӧлӧк ал!»
Манас Кӧкчӧ мыны аітат:
«ӧкӧмӱ̆стӱ̆н бӱ̆рӧмӱ̆с
«бӱ̆рӧмӱ̆с калбаілы
«тӱ̆птӱ̆ болбоімӱ̆н,
«мен аралӈа конбоімӱ̆н,
«тең бӧлӱ̆шӱ̆ албаімын,
«тӱ̆птӱ̆ сӑ бербäімӣн».
««Алың келсä алып кан!
««алың јетпäсä коңшӱ̆ іттäі каңшыла турӱ̆п кал!
««мал ӱ̆ӵӱ̆н ӧлгӧн іт Манас,
««мал ӱ̆чӱ̆н ӧкӧ ӧлгӧлӱ̆!
««Он екі дӱ̆рмӧт кӧтӧргӧн
««От чыӈар кара мылтыкты
««ӧс колӱ̆ӈа берäјӣн!
««кочӯштап октӱ̆ кујӱ̆п ал!
««табактап дары салып ал!
««алакандаі ак төшӱ̆м!
««андаі ачып берäјӣн!
««мылтык-мӣнäн атыб-ак!
«менӣ атып өлтӱ̆рсӧң
««бу јылкымды аідап кел!
««өлтӱ̆р-албаі сен турсаң,
««зорлуӈӱ̆ӈа болбоімӱ̆н»».
Ӑ Манас аітты деіт:
«тіптӣ сенӣ корукпаімын,
«сајышканын сајышкан,
«атышканын атышкан,
«урушканын урушкан,
«өлӧлгӱ̆чӧ кармашамын
«мылтык-мӣнäн атышамын
«кылыч-мӣнäн чабышамын».
««Атышсаңда корукпаімын,
««чабышсаңда корукпаімын,

Digitized by Google

««кешінä бӯҕан белїм бар,
««кїгän кӯбӧ тонӯм бар»».
Ak Кулаҕа мінді, деіді,
ak кӯбӧсӯн кїді деіді,
аттаныш чыкты бу Манас.
Аідар Кан ӯлӯ Ер Кӧкчӧ
кӯрӧңчӯ атын мінді деіді,
кулҕун тонӯн кїді деіді.
Бу jaктан чыкты Ер Кӧкчӧ,
бу jaктан чыкты Ер Манас,
ӧкӧ келді маңдаілашыш,
сӧлӧспӧі сӧзӯн таңдаілашыш,
ӧкӧ келді jанаша,
Алмалы тӧ алаша,
jакасына кармашты,
ӧрдӧ сӯрӧп кетті деіді,
ылдї сӯрӧп кетті деіді.
Соңдо Кӧкчӧ jалынат:
«kojo бергїн jакамды
«ӧрдӧ сӯрӧп бардың сен,
«ылдї сӯрӧп бардың сен,
«jылкымды тїп алдың сен,
«kырk чороңӯ kырдың сен,
«kаіны-мїнän кашташып
«katын-мїнän урушӯп
«каныкканың jассын деп,
«бір ачӯңдӯ бассын деп,
«сä kаіра камчы чаптымбы?
«katӯ кептї аіттымбы?
«kojo бäргїн jакамды!
«сендä ӓдäмä Ер Манас!
«мендä ӓдäмä Ер Кӧкчӧ!
«іттäі болӯп урушӯп,
«kулдаі болӯп jулӯшӯп,

Digitized by Google

«jамам аттӯ болбоілў?
«өкӧмўстўң бўрӧмўс
«мал ўчўн өлмөк болдўk
«koi! koi! десäм болбодўң,
«менің тіліmдї албадың».
Он екі дўрмөт көтөргөн
от чығар kара мылтыкты,
Манастын kолўна бердї деіт,
табактап дары салды деіт,
kочӯштап оғўн kуідў деіт,
тарс дедірä бір koідў
Көкчөнўн аты кўрөңчў
бу Көкчөнў көтөрўп
көк тўтўн болўп kубўлдў,
мындаі Көкчө jўргөн jok,
Мылтығы бу Көкчөнў тігän jok.
Маңдајында Көкчө турат katkырып:
«от чығар kара мылтыкты
«менїн kолўма бäр!
«тамактап дары салајын
«kочӯштап оғўн kујајын!
«табылға бутак бол Манас!
«татӯ болўп турўп бер Манас!
«мен сенї тарс тең атајын!
«бек топчулап топчуңдў,
«бек ўпчўlөп ўпчўңдў,
«ајалдын оғў тігändä
«toktotўп турғўн ak кўбö,
«ачык jергä kалбасын!
«оғў јаңылып салбасын!
«Манас, Манас өlбөгўн!»
Көкчө тарс kојўп бір атты, деіт
Манастын јўрögўн тіді, деіт
ошу мінгän ak kула

Digitized by Google

көтөрўп алып кашты деіт.
Көкчө көтўнөн чакырат:
«ерї јаңгыс сен едäң Манас,
«атамнын јаңгыс мен едäм Манас,
«сен јаңгыста мен јаңгыста Манас,
«өкбўстäн јаңгыс Манас,
«Карбл көргөн бу көсўм Манас,
«качып кессäң нä болдў Манас?
«Маша тарткан бу колўм
«баіланып калсаң не болдў Манас?
«чыны дегäн чыным бар,
«чыны ілäгäн дарым бар,
«өлгөн јанды тіргіскäн,
«бчкөн оттў тамыскан,
«ак бактаға ороп алған сарым бар,
«ак бактаға ороп алған дарым бар,
«ічіңдäн езіп берäјін!
«тышыңдан дары сўртöјўн!
«аіктырып кojo беräін!
«јолдо ббдöлўп каласын Манас!»
Ошу јаралў болдў бу Манас,
Алда деп атка мінгäні
алыска сапар јўргöнў
јасаткан Кудаі јарында,
ак падыша барында,
Кудаі, Кудаі дегäндäн,
Кудаі мендä дöчў едäм,
Кудаі бölök турбаібы?
Кудаі да ебäс бу Манас.
Кудаіды алды бсўна,
kojo! kojo! дегäндäн,
кудаі мендä дöчў едäм:
«А Кудајым! а Кojом!
«аманатка сабыр koi!

Digitized by Google

«aiғыр jāk, kapa til
«aikырғаны jолборстоі
«Ajыбаіды kантäін?
«Качырғаны kабландаі
«Алман Беттї kантäін?
«караңғыда kабыр kубур jўгўргön
«karсактын ісін jацылбас
«Каман, Joіпур, екі ўл
«тўндö тўlкўнўн ісін jацылбаі
«Дўрсўн, Таіlak, екі ўл
«Elім, Сеіт, екі ўл,
«Кўндўрдўн улў Чалбajым,
«Чалбаіға janaша jўргön Балбajым,
«Кök Серäк-мїнäн Сырғағым,
«алтымыш алты мал досўм,
«мал досўмдўн ічїндä
«kыjаматтык Кара Toko jан досўм,
«көктўн jылдыс батыры,
«судўн kундус батыры,
«kырык чоронўн ең jаманы Тас Баімат
«самабарға чаі kаінат!
«Jїрма кўндö jїрма тўндö
«jер алтында kелгäнмін,
«kырk чором ошу jолдо табалмас,
«о дўнбгö барғанда
«азабын кантїп тартajын!
«jер алтындан öткöрўп
«el четїнä jеткäрїп
«анан бlсöм болбоібў?
«а Кудajым! а Кojом!
«аманатka сабыр koі».
Көкчö чылбырын кармады:
«tokto! toktoі бер! tokkoі тур Манас!
«тура бер! тура! тура тур Манас!»

Digitized by Google

Устӱнӧ бу Манасты кӧтӧрӱп
ӱстӱнӧ бу Кӧкчӧнӱ кӧтӱрӱп
аспан булуттӯ кӱндӱн алдынан
бӯндӯ чӧптӱн ӱстӱнӧн
алып учӱп jӱрдӱ деіт
барып jергӓ тӱштӱ деіт.
Чылбырынан kармаӷан,
Кӧкчӧ тартып тура kалды деіт
ak kуланын ӧсы jарылып кетті деіт,
сӊкӓрїп Манас кӧрдӱ деіт,
kынындаӷы kылычын сӯрӱп алды деіт,
Чылбыр kармап турӷан Кӧкчӧнӱ
kылыч-мїнӓн чапты деіт,
Кӧкчӧ аттан тӱшӧ kашты деіт.
Кӧкчӧ мінгӓн кӱрӧӊчӱ,
белїнӓн ӱзӓ чāп салды деіт:
«Өзӱӊдӱ чāп өлтӱрсӧм
«Алдаӷа jазыk тыр
«тӧрт бутӯ сā тӧрт кӱн азыk тыр
«тӧрт бутӱн kaктап
«jеп кеткїн а Кӧкчӧ!
«кӱрӧӊчӱ атыӊ өлдӱ, kарып тыр,
«тӧрт бычкаӷы тӧрт кӱндӧ
«бу бутӱӊа чарыk тыр!»

Кырыk чоро кӯӷан бір jылкын.
Аikырӷаны jолборстоі
Ajу Баі jылкыны кӯп jӱрӧт,
Бос Адыр тӧнӱн сеӊрїдäі
ӱстӱндӧ kудаі теӊрїдäі
Алман Бет jылкыны аідап jӱрӧт,
кӧк jал дӧбӧт бӧрӱдӧі
Jӧлӧнӱш сарыда керӓдӓ

Digitized by Google

Алман Бет аідап jўрöт:
«Jылкыны аідап барарсың,
«барып ўjўмä jетäрсің
«Атäкäм ak сакалдў Jакып Баі
«тосўп чыҕар алдыңдан,
«карындашым Карыдыҕач
«тосўп чыҕар алдыңдан,
«енä Баҕды Дӧлöт баібічä
«сурап чыҕар алдыңдан:
«тӧдаі Манас каіда?» деп
«мен буруламын бу jолдон,
«талдан тўптў jарамын,
«Ak Падыша улукка
«мен учурашып келäмĭн.
«Ak Падыша улуктўн
«аіткаиы-мĭнäн боломўн».

«Калчарнын jуртўн какшатамын,
«ачўланба падышам!
«Кызылбаш jуртўн кырамын,
«кыiктаба Манаска!
«Кытаідын jуртўн кырамын,
«ачўланба Манаска!
«Сарттын jуртўн сапырамын,
«Кокондўн jуртўн коркутамын,
«Ьіндынын jуртўн ĭлатамын,
«ачўланба Манаска!
«Ak падыша улуҕўм
«Тежіктін jуртўн тербäндäімĭн,
«ak кула атым ä jаратамын,
«Jан, jан бары барысын
«бір ӧсўма каратамын.
«Арҕымак атты ĭрäмĭн,

Digitized by Google

«Кытаідардын кыр мурундӯ Коңӯр Баі
«аны барып аламын,
«Падышадан сураімың,
«јеттї јылы јöјӯ басып
«тер јыттанҕан Јолоідӯ,
«аны барып аламын,
«јетміш алыпты öлтӯрӯп
«кан јыттанҕан Јолоідӯ
«аны барып аламын.
«Кара токоі el кылҕан
«кар' ӯңкӯрдä ӯі кылҕан
«Аҕыш-мїнäн Кодош бар
«аны барып аламын,
«јар кемäрдін арасы
«абышка кемпір баласы
«тоҕус ӯлдӯн толуҕӯ
«Елäмäн баідын ӯлӯ Ер Төштӯк,
«Кудаідын бір äрїн дегäн бір ӯл Төштӯк,
«аны өзӯм караттым.
«Текäчінїн тектір сöры көк ала
«сураҕанда бербäгäн,
«Текäчінäн алҕан даң-мінäн
«алтымыш тоҕус мал-мїнäн,
«кара куіруk нар-мїнäн
«балалӯ јубан кӯң-мїнäн,
«ошу көк ала Алман Бет сураҕан,
«сураҕанда ä бербäгäн,
«Алман Бет тарынҕан,
«ошу Көкчөнӯн өзӯ маktанҕан,
«көк аламды ä бербäімїн,
«Текäчідäн оінош оіноп алҕамын,
«чындаса чындап тартып алҕамын,
«оінош оінок алҕамын,
«okшош зордӯk кылҕамын.

Digitized by Google

«Алман Бет турўп аікырат:
«өзў бојўңдў зордоісўн,
«Текäчінї кордоісўн
«мā немäнї кыласың,
«катын алып бердім деп
«каірылбаімын катынға,
«катын јолдо болўчў,
«бала белдä болўчў,
«мен аттанып ā кетäмін
«Ноғоілордўн ер Јамбырчын Султан бар,
«ā јолдош болғомўн,
«анда калған бір катын,
«мен теңдіктä көнөмўн,
«сенімїінän олутумда біргä олтурсам,
«көк аланды бербäісің,
«көк ала токпў едä,
«мен бір јылкыча јокпў ädäм,
«менї јöјў јўрöт деісіңбä?
«јöјўдöн өлöт деісіңбä?
«бір атты кандаі мендän ајаісың,
«көк аланың тішї тўк ічї бок,
«алал өлсö бір казан ет,
«арам өлсö ітмінän кушка јем.
«Көк алача болбодўм,
«көңўлўм калды Көкчödön,
«мен Манаска барбасам!
«барып јолдош болбосом!
«Манас акылына јеңдäріп
«ак сözўнö көндöрўп
«аттанып сапар јўргöндö.
«Алман Бет ўчўн јўрдўм мен,
«Ер Көкчönўн јылкын алдым мен,
«Ер Көкчö-мінän урушўп
«кулдаі болўп јулушўп

Digitized by Google

«Күрөң атын өлтүрдүм,
«Кытаіды кырғын кыламын,
«Кызылбаш журтун кынамын,
«Ындынын журтун ілатамын,
«Тәжіктін елін тербәндәімін,
«Ак падыша елінә
«өсы түктү оруска
«ічәрінә аш коіғон,
«ар башына чаш коіғон
«Ак падыша елінә
«тіштї өзүм катылбаімын,
«кетіңә бұған бел болдүм;
«Ак падыша елінә
«урушпастан ел болдүм.
«А јолборстоі падышам
«Каіда камчың чабалбаіт,
«Бастырсаң јолұң кө-да јок,
«Ак падыша елінә
«урушатұғұн јө-да јок».
Манас Ак падыша алдына
Манас арзын аітты деіт.
Ак падыша аітты деіт:
«өңгү алыптын барына
«кылбағанды кылғын! деіт,
«азык барын атынба.
«Ак падыша журтұна
«түптү Манас катылба!
«Акылың чачып катылсаң
«түптү мә тарынба!
«аты јокко ат берсәң,
«тонұ јокко тон берсәң,
«ашы јокко аш берсәң,
«көкөрөк барда јөтөлөр,
«сенї кудаі көтөрөр,

«буірҕан дāм ашатар,
«kудаі jўскö jашатар,
«от jакалаі баш берäр,
«өмрў̆ узак jаш берäр,
«бу дўнӧ̆ кештäп jўр!
«менїн ошу кäбїм ештїп jўр!
«менїн бу кäбімдї унуссаң,
«jашыңда өлӧрсўң Манасым,
«Ар дўнӧ̆нў̆ касаҕан,
«Ак падыша дегäнї
«kудаі ўlкӧн jасаҕан,
«Кудаі Ак падышаны зор кылҕан.
«Ачўм kелсä kорkутамын
«Кытаідын jуртўн кыінамын!
«Ала тӧдаі Ер Манас
«Падыша-мїнän el болсоң,
«аідаі kашын кергäімїн!
«Ак падыша мен улук,
«екі kаіш бір тіскін
«Манастын өс kолўна бергämїн».
Манас ўігӧ барҕан соң
атакäсї Jакып Баі
«тосўп чыкты Манасты:
«Ала тӧдаі Манасым!
«kырk чоро ўігӧ kелгändä
«ўч аідан берї көрў̆нбäі
«kаіда jўрдў̆ң kулунўм».
Асыл тўҕан Ер Манас
алдынан турўп аітты деіт:
«Кан атам Jакып Баі
«Көкчӧнў̆н бу jылkыны кўп алҕанда,
«Көтў̆нӧн келгän кўҕўнўн сајып салҕанда,
«Алтын барын алҕанда,
«Кытаіды кырып салҕанда,

Digitized by Google

«Jолоідў jолдон чапканда,
«Jамҕырчын jалындрып келгändä,
«Аҕыш-мĭнän Кojоштў
«аідап алып келгändä,
«Ajу Käм-мĭнän Бō Бäктĭ
«аідап алып келгändä,
«Егіш-мĭнän Сегіштĭ
«баілап алып келгändä,
«Ер Көк Кojон, Баі Мамат
«ерчіп koшo келгändä
«ошунўн ak кула атын jараттым,
«альштын барын бір бсўма караттым,
«алтындан kурak курадым,
«Ak падыша улуктан
«барып кеңäш сурадым,
«ak кула атың ток болсўн!
«мендäн сендäн улу jok болсўн!
«сä каіры камчы чапканда
«Ak падыша барында
«башын koідoі кесĭп ал!
«каның kара судаі төгўп ал!
«төгөрök елдĭн барысын
«Манас сен kорkутўп алдың деп,
«Ak падыша елімä
«тўптў Манас катылба,
«о Манасым уктўңбў?
«менің елімä катылсаң,
«батам урар Манасты.
«Дўм алыптан koрукпаімын,
«бajаҕыдаі jортпоімўн,
«Кajыптын кысын Кара Бöрўк
«кармап алдым таладан,
«Шоруктўн кысын Акылаі
«олjолоп алдым коръондон,

«Кыс алҕандаі болбодўм,
»кысы коінўн көрбөдў̈м,
«Кан ата Jакып Кан
«арҕымак атын тістäгїн!
«аттаныш кысты істäгїн!
«мен jакшы катын алајын!
«кысы коінўн көрöjў̈н!»
Аттаныш чыктың Jакып Баі
кысты таппаі jўрät, деіт
кыдырып келä jатат, деіт,
бакырып ў̈нў̈н маітырҕан,
көп коідў jöjў kаітырҕан
коічў таска туш болдў.
Коічў адам тас чакырат:
«О Jакып Баі токтоі тур!
«сен кара кіш бөрў̈гў̈ң кар кылып
«каідан јаның кор кылып
«караңгыда кантїп jўрöсў̈ң?
«сен тў̈кў̈ бөрў̈к су кылып
«тў̈ндö кантїп jўрöсў̈ң?
«Батыр Манас ўлўң бар
«бу Манастын барында
«аттан jöjў болдўңбў?
«атты істäп jўрдў̈ңбў̈?
«бу Манастын барында
«тондон кемчіl болдўңбў?
«тондў істäп jўрдў̈ңбў̈?
«Батыр Манас барында
«аштан ачка болдўңбў?
«ашты істäп келдіңбї?»
««Jöjў баскан аласын
««менї каіда көргöн баласын»».
«Jакып Баі сенїң мурун көрбөдў̈м,
«koi каітардым буратан,

Digitized by Google

«даңкыңды уктўм ырактан,
«келбәтїңнән танидым,
«сумбатынан танидым».
««Батыр Манас барында
««аттан jöjў болбодўм,
««атты істәп келбәдім,
««аштан ачка болбодўм,
««ашты істәп келбәдім,
««тондон кемчіl болбодўм,
««Тондў істәп келбәдім.
««Батыр Манас бу балам
««ak сакалдан ат алды,
««Ak падыша алдына
««Манас барып бат' алды;
««батасынан тоідўм деіт,
««көп jортконўм коідўм деіт,
««jырҕаҕанды чалҕыча!
««кўjölöп сулў катын алҕыча!
««ар jырҕалды көргўчө!
««ak кула атты тістәттї,
««мә кысты істәттї.
««Ічәрімә тус істәп
««Манастын аларына кыс істәп,
««кара кіш бөркўм кар кылдым
««тўlкў бөркўм су кылдым
««кыс табалбаі бу järdä
««каідан jаныма зар кылдым»».
Коічў бу сöсўн ештәдї
Jакып Баіҕа аітты деіт:
«О Jакып Баі атәкә
«jалчылыктан алҕаным
«jаңыс менїн бос токтўм
«токтумдў кармап сојојўн!
«сә бішірїп берәjїн!

Digitized by Google

«оң батаңды беріп кет!
«кыстын jөнӯн білӓмін.
«Темір кандын кысын Канықäі
«Манаска теңтіш кыс ädä,
«jекän барындаі jäлпінгän
«jес jыңадаі jеңілгän
«алтындан сӧкö каңычы,
«каін атасы Jакып Канңа jаңычы,
«jакшы келін болӯчӯ,
«каін änä Баңды Дölöт Баібічä
«кӯмӯштöн імäк каңычы,
«баібічäгä jаңычы,
«jакшы келін болучӯ.
«Ошу кеш курчаңан белїндä
«ошу Темір кандын елїндä
«Темір Кандын тілїн сӯlöп туручӯ,
«ошӯ аккан сунӯ сузучӯ,
«Темір Кандын берä турңан төрölӯк,
«бербäгändä бузучӯ,
«Көк ала сакал Меңді Баі,
«бузукка тӯңан кул едä.
«Темір Кан-мїнän Jакып Кан
«кудалашып турңанда,
«Манас коінӯна келгändä
«Меңді Баі бузар барыңды,
«сенїң бастырңан jолӯн кӧ кылыр,
«Манас-мїнän Темір Кан
«öзӯнӯң атасы Jакып Кан
«Каін атасы Темір Кан
«ӯчӧ ендї jӧ кылар;
«ошу jергä азыр бол!»
Оң батасын бердї деіт,
Темір Канңа барды деіт,
Көк ала сакал Меңді Баі

Digitized by Google

körö koidŭ Jakыptы
atka minïp jeldï deit,
Jakыptыn janына keldï deit,
jelïp keldï janына,
Jakып Kanğa aitты deit:
«сен Aiğaш atың arытып
«ajağы altын-mïnän charытып
«tögörök jurtŭn aralap
«kaidan kelgän сен chalсың?
«kaida barğap сен chalсың?
«aldыңgы erdiң kezärät
«kызыл öңŭң bozorot
«сен jajын jö alып
«jabыğып jŭrgön chalсыңbы?
«kышын malын jут alып
«jутап jŭrgön chalсыңbы?
«aidağan malып butalып
«celbik сурап keldiңbï?»
««Мен jajын jö alып
««jabыkkanым tŭptŭ jok,
«kышын malын jут alып
««jутап keliп jŭrböimŭn,
««aidağan malын butalып
««celbik сурап jŭrböimŭn.
««Menïn Батыр Манас balam bar
««Kajыptын kысын Kara Börŭk
««karmap alğan taladan,
««Шоруктŭн kызын Nakылai
««oljolop aldы korgondon
««kыс alğandai bolğon jok,
««kысы koinŭn körgön jok,
««Aiğaш atым tistädim,
««Manaska bir сулу kыс istädim,
««Чалдыр чулдур сŭlögön

Digitized by Google

««тілін адам білбäгäн
««Кытаідын журтўн кыдырдым,
««андан бір кыс таппадым,
««кетмäн-мінäн талҕа саптаҕан
««кер ешäгін арҕымак атгаі мактаҕан
««заҕыра наны коінўнда
««аіры кетмäн моінўнда
««Сарттын журтўн кыдырдым,
««батыр Манас улўма
««андан сулӯ таппадым
««Jалпак тӧ чыҕып jаілаҕан
««чочконўн кесіп алып
««канjыҕамҕа баілаҕан
««төгӧрӧк калпак чоктӯ бӧрўк
««Калмактын журтўн кыдырдым,
««Батыр Манас улўма
««андан сулӯ таппадым.
««Калчанын журтўн кыдырдым,
««андан сулӯ таппадым,
««Кызыл-баш журтўн кыдырдым,
««андан сулӯ таппадым,
««су башында ўі бар
««ўі башында бі бар
««Кыргыстын журтўн кыдырдым,
««андан сулӯ таппадым,
««Ындынын журтўн кыдырдым,
««андан сулӯ таппадым,
««Тejіктін журтўн кыдырдым,
««андан сулӯ таппадым,
««Алыптын журтўн аідадым,
««андан сулӯ таппадым.
««Казактын журтўн карчадым,
««андан сулӯ таппадым,
««Алда кудаі jарында,

Digitized by Google

««Ak падыша барында,
««ak сакалдан эталған,
««падышадан бат' алған,
««Ak кула ат ток болған.
««Ak падышадан бат' алған соң,
««Манаска кеп аідар кіші jok болған.
««Темір Кан деген кан бар,
««ашка салған тузў бар,
««Каныкäі деген кысы бар,
««кўрбкў кісä jеңдäш деіт,
««ол Каныкäі деген кыс
««бу Манаска теңдäш деіт,
««Каныкäігä jўчў тўшö келдім»».
Көк ала сакал Меңді Баі,
мінген атын бурады,
Темір Кандын ўjўнö
jelïп келïп тўштў деіт,
Темір Канға аітты деіт:
«Тербäнбäгïн Темір Кан,
«аі еліңдïн кашында
«бос дöбöнўн башында
«ak сакалдў Jакып Кан
«аідап келген малы jok
«артынып келген булў jok
«jумшап келген кулў jok
«атка мінïп jелдім деіт,
«Каныкäігä jўчў тўшö келдім деіт.
«Мундаі кордук болорбў?
«мундаі зордук болорбў?
«даіранын башын бураған
«куру келген куданы
«кулдарына урдўрғўн!»
Анда Темір Кан аітты деіт:
«Көк ала сакал Меңді Баі

Digitized by Google

«бузукка тўған кулўдан
«бузуғўңа кірбäімін.
«Оң jактағы joролор
«сол ешіктäн чоролор
«чын Jакып Кан ол болсо,
«батыр Манас улў бар,
«башына кīгäн бöрўгў бар,
«төгöрöктöн көп алыптын
«кыламын десä еркī бар,
«батыр Манас улў бар,
«оң jактағы joролор
«сол jактағы joролор,
«атынан көтöрўп алыңар!
«ajaғын jергä тīгіспäі
«атынан көтöрўп алыңар!
«калың төшöк салыңар!
«бағылан коідун аш бішіріп
«нарын тартып беріңäр!
«баітал бāдäн бал кымыс
«бал чаікатып алыңар!
«чыңгырдў кесä чыны ajak
«чырмалтыц ajak сунўңар!
«сусунўн jакшы кандырып
«калың төшöк салыңар!
«jабўнў jылу jабыңар!
«тынш уктатып кojўңар!
«таң ағарып атканда
«ободон jылдыс батканда
«кўн мурдўна тīгäндä
«оіғотўп алып сураін!
«ал атына міңгісіп
«алып дöңгö чығаін!
«jакшы jатык кеп аісса
«jакшы jōп берäін!

Digitized by Google

«jаман katӯ кеп аiсса
«jаман jӧп берäiн!»
Аiтканындаi кылды деiт,
ертäн-мiнäн турдӯ деiт,
чылапчынды коiдӯ деiт,
jӯсӯн колӯн jӯдӯ деiт,
сусунӯн jакшы кандырып
ен jергä барды деiт,
Jакып Кандан Темiр Кан
барып кеп сурады деiт:
«Ала тӧдаi Jакып Кан
«азҕансып кантiп jӯрӧсӯҥ
«кӧк ала сакал Меңдi Баi
«бӯзукка тӯҕан кiшiдä
«саска jелiп кiрбä деп
менiн турҕан тӧрӧлӯк
«бербäгäндä бузучӯ
«бузук бузук кеп аiтты
«бузуҕӯна кiрбäдiм
«келiп сендäн кеңäш сурадым».
Анда аiтты Jакып Кан:
«Менiн келгäн jолӯм сурасаң,
«менiн кебiмдi ешiтсäң,
«башы кара бут аiры
«адамсат бу журттан
«анын барын кыдырдым,
«батыр Манас улӯма
«тӯптӯ сулӯ таппадым,
«jасаҕанын jараi-ок деiт,
«алтын iмäк каккыдаi
«каiн атасы мен Jакып
«макылыҕы jаккыдаi,
«мä jакшы кäлiн болҕӯдаi
«Каныкäi кысың бар-ок деiт;

Digitized by Google

«elчiлiккä ölўм jok
«jўчўлўkka kordўk jok,
«Kanыkäigä kelдim мен,
«jўчў tўшö kelдim мен,
«tatacыңбы бу tycўндў?
«beräciңбi бу Manaska кысыңды?»
Темір Кан турўп мыны аітты:
«А Jakып Кан тарынба!
«сенің балаң бу Манас
«kудасы-мінän kўша берät дебäібі?
«досў-мінän dблаша берät дебäібі?
«Карындаш-мінän kарmaша берät дебäібі?
«сенің балаң бу Манас,
«көп jортўчў дебäібі!
«ak куланын куіруңўн бўат дсіт,
«төгөрök jылкы koiбoi kўат деіт,
«алыптар-мінän алышып
«батырлар-мінän сајышып
«көкўрök-мінän ерінäчі kelгän ak кула
«көлдönön okko jaktырып
«jakасы алтын ak кўбö
«jakалашып jбңа jыртырып,
«бўрбнўн алыптан өлўп kалбаібы?
«менің jаңыс кысым Канықäі
«бір тўндўктön кўн көргön,
«бір тўтўктön су ічкän,
«jорңodon талдап бос мінгän,
«арактан талдап бал ічкän,
«jelбäгäi jelгä чыкпаңан,
«jel салкынын көрбögön,
«тўндö ешіккä чыкпаңан,
«тўnögön ашты ічпäгän,
«jаңыс кысым Канықäі
«Кара кіjін калбаібы?

Digitized by Google

«jортучўсўн koідўрсўн!
«анан кысымды берәмін.
«Атышканын koідўрсўн!
«чабышканын koідўрсўн!
«сајышканын koідўрсўн!
«анан кысымды берәмін.
«Атышканын koібосо,
«чабышканын koібосо,
«сајышканын koібосо,
«тўптў кысым бербәімін».
Алачыктаі Jакып Кан,
«ала тōдаі Jакып Кан
Jакып Кан ўрпöідў деіт,
ачў јаман келдї деіт:
«Темір Кан, е Темір Кан,
«менін кабактаҕы какчыҕан боҕўн кемірґән,
«мен Манаска барбасам!
«барып кабар аітпасам!
«саска jelä Темір Кан
«Манас кызылдан jelәк алычы,
«кыр јаҕына чыҕычы,
«кыікырып Манас сајычы,
«сураса бербәс Каныкäі,
«ач біләктән алычы,
«ат көтўнö салычы,
«олjо jесәрін кылычы,
«анда алың негä jетәт?
«куімалў јўгön кашкасында
«ак падыша елінән бölök башкасын
«талдан тытты јарҕанда
«ак падыша бат'аламын деп барҕанда,
«аідаі кашын кердї дä
«орустан бölök бу јурттў
«ак падыша мā бердїдä.

Digitized by Google

«Jалтып jултўп jаіда бар,
«kысын мā бāрбāс jерің kаіда бар?»
Анда Темір Кан аітты:
«Оіноп аітамын Jакып Баі
«талкактап аітамын Jакып Баі
«аі караңгы тўн едā
«katын-мінāн бала
«аралашып білгāн кўн едā,
«Катынға кеңāш салаін!
«балама кеңāш салаін!
«аға ма кеңāш салаін!
«анан kаітып келāін!
«Тура турғўн Jакып Кан!
«бајағы көк ала сакал Меңді Баі
«бузykka тўған kул едā.
«Падыша берā-туған
«ат башындаі алтының
«koі башындаі кўмўшўн
«koі! деітуған бузуғў
«ош'ол менї буспаса!
«кеңāшїп келāін!
«Тура турғўн Jакып Кан!»
Каітып бутka салды деіт,
башы тўлў бїлāрін
карысы салык кандарын
ат чаптырып алды деіт,
özў ўjўнö jїдї деіт:
«Кечā кāлгāн ала тōдаі Jакып Баі,
«caska jelā кергїн деіт,
«jаңғыс улўм Манаska
«Каныкāі kысың бергїн! деіт
«kантāбїс jакшылар?»
Көк ала сакал Меңді Баі
бузykka тўған kул екāн,

Digitized by Google

булқулуп кобо калды деіт:
«Аідап келгäн малы jok
«артынăп келгäн булў jok
«Jаңгыс аттў Jакыпка
«ā қысым берäмĭн дäп
«jаның чыңып барабы?
«Даіранын башын бурамын,
«катарлап калың корғон урамын,
«өзўм сак боломўн!
«арғымак ōсын jajамын,
«jаңгыс Манасты сajамын,
«атын ылō қыламын,
«Коркпо! коркпо! Темір Кан!»
Меңді Баі бу сöс аітканда
карысы салық кандары
бажы тўлў бĭлäрĭ
Меңдĭ Баіға аітты деіт:
«Темір Кандын бергäнĭнä тоіободўң,
«бузуғўңдў коіободўң,
«Көк ала сакал сен турғаі,
«карысы салық кан мен турғаі,
«Башы тўлў мен турғаі,
«ак падыша елĭнäн
«андан бöлöк бу елĭнä
«Манас самандаі қылып сапырып
«камыштаі қылып jапырып
«карқаралў бу қысын
«кармап oljo қылычы,
«касабалў келĭнäн
«кармап олjo қылычы,
«бодоңсўған jігітĭм
«батырсыған jігітĭм
«барын қырып ijĭчĭ.
«Jакып Кан чакрып алыңар!

«ajaғын jергä тīгіспäі
«тak көтөрӯп алыңар!
«кан тактаға чыкарып
«калың төшөк салыңар!
«барчан-мĭнäн балкыны
«алдына төшөп кojӯңар!
«булун-мĭнäн бутаны
«бутӯна чулғап кылыңар!
«барчан-мĭнäн балкыны
«атына тердік бузуңар!
«аракыға бал кошӯп
«алтындан кылған ajakka
«ā kujӯп сунӯңар!
«досторкондӯ кojӯңар!
«чылапчынды кojӯңар!
«өрӯк-мінäн меісĭ
«алдына барып тартыңар!
«алтындӯ тондӯн тоғустӯ
«ā кīгісĭп ijĭңäр!
«Темір Кандын кысыны
«Jакып Баі куда болдӯ деп
«Төгөрök jуртӯ даңдасын!
«oі чуңкурӯн толтӯр! деп
«jылкыны аідап кälгĭн! деп
«кырk чуңкурӯн толтӯр! деп
«коідӯ аідап келгĭн! деп
«jӯс чуңкурӯн толтӯр! деп
«сīрдĭ аідап келгĭн! деп
«төрт чуңкурӯн толтӯр! деп
«тӯӧнӯ аідап келгĭн деп
«ашыра малды салбаспы?
«тапса аідап келбäбі?
«таппаса ошунан ары кетпäібĭ?»
Аігканындаі кылды деіт,

Digitized by Google

ашыра малды салды деіт,
ā јарыша бололў.
Јакып Баі каітып барды Манаска,
јетїп Манаска аітты деіт:
«Јортконўндў коіғўн! деіт
«јортконўндў коібосоң
«кысымды бербäімїн! деіт
«кырк чороңо кабар сал!
«Аікырғаны јолборстоі
«Алман Беткä кабар сал!
«алдағаны качырған кабландаі
«Аjу Баіға кабар сал!
«Бос-адыр болпондў тбны сеңірдäі
«ўстўңгў кудаі теңрідäі
«Манас мында турасың
«ак падыша улукка
«өзўң барып катарсың,
«аітканын-мїнän болорсўң».
Манас чороно чакырды:
«Алман Бет аіда jўс jылкы!
«Аjы Баі аіда jўс jылкы!
«тең өскönўм кырк чоро
«кыркы бірдäі бір төрö
«кырктын кырк jўс jылкы аідыңар!
«оі чуңкурў толбоібў?
«кырк чуңкурў толбоібў?
«jўс чуңкурў толбоібў?
«төрт чуңкурў толбоібў?»
Барына кабар салды,
Јакып Баідын ўjўнö
Манас баштап келдї деіт,
келїп ўідö тўштў деіт:
«Кандаі јол-мїнän барабыс?
«бўрö јаман кеп аітып

«бўрӧ jакшы кеп аітып
«jакшылашса jакшылашып аларбыс,
«jамандашса jамандашып аларбыс,
«дўрмöттў мылтык тўтöтўп
«аны ашына алалы!
«сырдӯ jеläк сўölўп
«karaŋai наіза kолŋо алалы
«katӯ болўп баралы!
«jалаң кылыч баілалып
«jалманышып баралы!
«jакшысы jандан тўңўlсўн!
«jаманы малдан тўңўlсўн!»
Аіткандыңдаі кылды деіт,
Кырŋыс jылкы аідады
карыбаŋан kара атан
арыбаŋан ak атан
азык чоро артты деіт:
«Clăp jўрö турўңар!
«мынын ak куланы jўгўртўп
«Ak Канŋа барып келäін!
«Андан jӧп алаін!
«алтындан kурak курајын
«Ak падыша улуктан
«барып кеңäш сурајын!»
Ak куланы арым арым jўгўртўп
домбултўп башы-мінän тўjўltўп
Ak падыша улукka
Манас емї барды деіт,
Ak падышаŋа аітты деіт:
«Талдан тытты jарамын,
«Кандын кысы Канykäi
«ем алŋалы барамын,
«Кандаі болот падышам?»
««Барäкäldäi özўңö,

Digitized by Google

««машыр болдўм сөзўңө,
««разы болдўм өзўңө,
««бejil болдўм сөзўңө,
««оң jaктағы чоролор
««сол jaктағы санаттар
««ak kорjундў ачыңар!
««алтын дilдä алып чык!
««акчаны kошо алып чык!
««Манас каінына барғанда
««jеңäлäрї кälгändä
««балдыстары барғанда
««алтын, кўмўш акчаны
««ä берсїн ер Манас»».
Аітканынды kылды деіт,
оң ешіктä төрт чоро
алтын дilдä алып чыкты,
сол ешіктä төрт санат
алтын, кўмўш акчаны
артып бердї Манаскa.
Ошу Манастын kырk чоро
орто jолғо келгändä
ak кула-мінän бу Манас
ä jетä келдї деіт.
Анда аітты kырk чоро:
«Каідан келдің сен Манас?
«кылкандаі kызыл наіза кылаітып
«Кытаіды jөлап келдіңбї?
«кўjө сендäі болорбў?
«karaғaідаі мултук ашынып
«Калмакты jөлап келдіңбї?
«кўjө сендäі болорбў?
«садағын сала курчанып
«Сартты jөлап келдіңбї?
«кўjө сендäі болорбў?»

Digitized by Google

««Тӧба теңрі Кудаіға,
««Ак падыша көрӧ алды,
««јакшы көрдӱ Манасты,
««алтын, кӱмӱш акчаны
««артып бердї Манаска,
««аітканымды кылғын деіт
««аілға јетїп барғанда
««јеңәләрї јеткәндә
««балдыстары барғанда
««алдында ачка берсїн деіт,
««балдыстары барғанда
««јеңәләрї јеткәндә
««алтын, кӱмӱш акчадан
««балдысына берсїн деп
«јеңәсїнә берсїн деп».

Көк сакалдӱ Меңдї Баі
бу Манасты көргӧндӧ
Темір Канға јӱрӱрӱп
бузук кылып келдї деіт,
Темір Канға аітты деіт:
«Аттан! аттан Темір Кан!
«ак асаба тӱ кәлдї,
«јелпідәгән тӱ кәлдї,
«јерї маішкан кол кәлдї,
«ылдам аттан Темір Кан!
«өгӱн аіссам болбодӱң,
«даіранын башын бурамын, деп
«калың корғон урамын, деп
«катарлап бекәтїп кojомӱн, деп
«аіткан тілїмдї албадың
«тарбазаның осӱна
«тарсылдаған көп мултӱк.

Digitized by Google

«Темір Кан тес аттан!
«Манас-мінән кырк чоро
«екі бөлүп алалы!
«ала јөны кылалы!»
Темір Кан аітты деіт:
«Бузукка мен кірбәімін
«барып көрө кojўңар!»
Темір Кандын колдошў
біргә јўрөр јолдошў
чәп барып көрсө деіт,
кырк чоро кәлді деіт,
кырк јўс јылкы аідап келді:
«Бу нәмәнї јылкылар?»
««Jакыптын elгә слљан алымы
««Каныкәігә кырк чоронў н
««аідап келгән калымы»».
«Jылкыны аідап алыңар!
«төрт чуңкурђа салыңар!
«төрт чуңкур толсо
«бітті сенің калымың
«төрт чуңкур толбосо
«сенін калымың бітпәсә
«дађы аідап кәліңәр!»
Манас јаңгыс талада тўштў,
Көк ала сакал Меңді Баі
Манастын кырык чоронў
ак сараі ўігә кірді,
ешігін бекітіп коідў
Манас канды талада,
јаңгыс калды талада.
Кырк чоро ўігө кіргән
аракыдан талдап бал ічіп
аңкабаіт, сусабаіт,
бу Манастын јанында

Digitized by Google

кара баштӯ адам jok,
төрт буттӯ іт jok,
саратан тамыс, кӯн ыссык.
Манас сусалып өлӯп барат, деіт:
«Атадан jаңгыс тӯбаска төба,
«атыңды Манас коібоско төба,
«алдымдан ағам бар болсо
«арстан Манас кантї деп,
«келäр едї jаныма
«аркамда їнї бар болсо
«jаңыс Манас калды деп
«келäр едї толғонӯп».
Манас аракыға бал кошкон
көкӯрӯндögӯ сусунӯн
өзӯ кujӯп ічäргä,
намас кылыш олтурат,
Кыінадан кыін Манас.
Алтымыш алты мал досӯ
мал досӯнӯн ічїндä
Кара Токо jан досӯ
ешіккä чығып караса,
пу Манастын jанында
кара баштӯ кіжі jok,
төрт буттӯ іт тä jok.
Манас кара баш сыр jän
тартып кojo бердї деіт.
Кырк чоро атка мінді деіт,
ічпäі калған кырк чоро
татпаі калған кырк чоро
коркӯп емдї аітты деіт:
«Пу Манастын jанында
«кара баштӯ кіжі jok,
«төрт буттӯ іт-тä jok,
«төрö Манас кырбаібы?

Digitized by Google

«бізді қырып ібәібі?
«Ылдам аттан қырқ чоро!
«біс Манаска баралы!
«барып јөп аіталы!»
Бірінін атын
бірі мінә чапты деіт,
бірінін тонун
бірі кіjä чапты деіт.
«Аш ічпәдік, таш іштік,
«Кан ешігі қāлҕа
«қара мө-мінән аш іштік,
«бек ешігі бекітіп
«бекітӱ-мән аш іштік,
«ала төдаі Манас Кан
«ашырарбы екән jасканда
«аҕын судаі Манас Кан
«кечірәрбі екән jасканда,
«кесічі болсоң баш мына!
«төгөчӱ болсоң қан мына!»
Манас күлӱп іді деіт:
«Қырқ чоро сені қырбајын!
«қырбајында көрбөjӱн!
«ақылы сā қылармын!
«jө jәріндән ітәjін!
«сā өчөшӱп кантәjін?»
Алтымыш танап ақ чатыр
астында jасып тікті деіт.
Манас jаңғыс олтурду.
Күндӱс қорқӱп кел'албаі
балдыстар-мән jеңәләр
көгӱм керіп кеткәндә
парча мақмалды қошӱп jамынып,
бермәткә шурунӱ қошӱп таҕылып,
уппаҕа ендікті қошӱп jаҕынып,

Digitized by Google

акырын басып шӧдӱрап
Манастын кашына келдї кыс.
Суксурдаі моінӱн суналтып,
судаі бетїн кызартып,
басып келдї кашына
бір јанаша олтурдӱ.
«Кечӓ келӓ јатканда
«Ак падыша улукка
«ӓ ӧзӱм барҕанда
«алтын кӱмӱш акчаны
«артып бердї падышам,
«міс табакка салыңар!
«акча алдына салыңар!»
Аіткандаі кылды деіт,
Аju Баі акча тӧктӱ деіт.
Екі ынак јеңӓсї
тӱндӧ келгӓн дедї деіт
Канукӓідїн коінӱна
јатқысалык дедї деіт.
Тӱн јамынып барды, деіт
Канукӓінїн ӱјӱнӧ келгӓндӓ
ат баілабас акырҕа
ат-та баілап коідӱ, деіт,
камчы ілбӓс кӓлҕа
камчысын ілїп ӧттӱ деіт,
куш кондӱрбас тӱрҕа
куш кондӱрӱп ӧттӱ деіт,
от јакалаі казы
шіпірїп алып јеідї деіт.
Ајаҕында сары бал
татып ӧтӱп кеттї деіт,
баітал бӓнїн бал кымыс
сусалып алып јуттӱ деіт,
отус тӱмӧ он топчу

Digitized by Google

чылдыратпаі чештї деіт,
јарымчыkka төшөккө
јанаша јатып алды деіт,
јалпајып јаткан јаман јер
Манас бек батырыш коідў деіт.
Темір Кан кысы Каныкäі
уікусўнан оіғонот,
көсў́н ачып коптў деіт,
ала саптў аш бычак
аны колўна алды деіт:
«Атакäм Темір Кандын
«ат баілабас акырға
«ат баілаған кім едäң?
«камчы ілбäс кāлға
«камчы ілгäн кім едäң?
«куш кондўрбас тўрға
«куш кондўрған кім едäң?
«ајағымда сары бал
«татып ōткön кім едäң?
«баітал бā́нїн бал кымыс
«сусалып јуткан кім едäң?»
««Чіјїп коіғон кат емäс,
««бōлök кіші јат емäс,
««тобурчак-мїнäн ат аідап
««сан јылкы бā́ аідап
««оі чуңкурўн толтўрған
««ошу Манас өзў́мїн»».
«Сен каі Манассың біläјін!
«атакäм Темір Кандын
бу дўнōсў́ јар едä,
«јылкысында јўрўчў́
«ол јылкысын бағычы
«Манас аттў кулў бар.
«Коі каітарып јўрўчў́

Digitized by Google

«коічў кулдўн ата бар
«даӷы Манас болучў,
«тӧ каітарӷан кулў бар
«аты Манас болучў.
«Каі Манассың біläjїн?
«копчў Манас коінўмдан!
«колўңдў тарткын моінўмдан!
«атакäм Темір Кандын
«абалак саптў ак тінтä
«аш jўрöккö саібасам!»
Абалак саптў ак тінтä
кындан сўруп алды деіт.
Анда Манас аітат деіт:
«Канықäі адам кантäсің?
«кан баласы еркäсің,
«еркäлїктї аітасың,
«бек баласы еркäсің,
«еркäлїктї аітасың,
«Канықäі адам кантäсің?»
Абалак саптў бу бычаӷын
кынынан сўрўп алды,
Канықäі шіltäп ïді деіт,
алача балтыр ак біläк
аірып берїп кеттї деіт.
Етäгін бўрўп кармады,
jеңін тўрўп кармады,
анда Манас аікырды:
«Äрсіз jаідак болсомчў!
«катынсыс боідок болсомчў!
«алты сан jылкы кўбасам
«сўрöп берї албасам!
«кара бет сä кылбасам!
«колўңа тajак бербäсäм!
«коі котўнö салбасам!

Digitized by Google

«бā көтӯнө салбасам!
«кара бет сā кылбасам!
«аікырҕаны јолборстоі,
«Аттан! аттан! Алман Бет!
«Јөлөнӯш Сары керәдәі
«көк јалдӯ бөрӯдөі
«Кӯлдӯр улӯ Чалбајым
«аттан, аттан! ылдам бас!
«јакшы сулӯ таптым деп
«ала төҕа јортолӯ!
«алты сан јылкы кӯҕалы!
«сӯрөп ары берәлї!
«сӯрөп берї алалы!
«колӯна тајак берәлї!
«коі көтӯнө салалы!
«көп ыілатыш којолӯ!
«антїп өчӯм алајын!
«ӓрсїс јаідак болсомчӯ!
«катынсыс боідок болсомчӯ!
«кучпаі курӯп калсамчы!
«албаі арып тӯшсөмчӯ,
«кашкулак өтӯ барбы әкән?
«Кан Темір дары барбы әкән?
«ічїнә есїп берїңәр!
«тышына есїп сӯртӯңәр!
«аракыҕа бал кошӯп
«аны ічәмїн, берїңәр!
«кара бет сā кылбасам,
«јїрмә чором атка мін!
«Јакып Баідын јылкысын
«мында алып келїңәр!
«јїрмә чором аттанып
«Темір Кандын јылкысын
«мында алып келїңәр!

«Кысын дөлы сақтаған
«елдің сұлу деген
«el жеңгісіс дөлы екән,
«калк сұлу деген
«калк жеңгісіс дөлы екән.
«Токтаі тұрғұн Манас Кан».
Каін енәсі чакырат:
«Екі тулпар баласы
«бір акырға баілап қойұпсұң,
«жемін бірге салып қойұпсұң,
«акырын аідап чапчын
«бұрө мајып болбосұн?
«екі шумкар баласын
«бір төшөккө қойұпсұң,
«јем талашып калбасын?
«бөрө мајып болбосұн?
«Кан баласы Канықаі
«Канықаі адам кантәсің,
«бек баласы еркәсің,
«еркәлікті аітасың».
Канықаі кыс аітат деіт:
«Қаңкылдаған іт какпа!
«қаңкылдабаі ұшұк јат!
«мен адам көскө іләјін
«каі Манасты біләјін!
«Сен Темір Кан болғұла
«дөлөтұңгө тојұпсұң,
«јылқы бакқан кулұңдұн
«атын Манас қойұпсұң,
«ар дұнөгө тојұпсұң,
«төнұ бакқан кулұңдұн
«атын Манас қойұпсұң,
«Кара Дөң улұ карт Манас,
«ол Манасты білбәімін».

Digitized by Google

Чірді баідын Чын Манас
Jакыптын улў jаш Манас
онўң ічіндä jō саіған,
орчун jуртка баш болған,
алтындан kурак кураған,
Ak падыша дегäндäн
анан барып кеңäш сураған,
караған наіза чаірыды,
Манастын кебін катын каірыды.
Кырк чоро тўн ічіндä аттанды,
jірма чоро Темір Кандын
jылкысын алып келді,
jірма чоро Jакып Кандын
jылкысын алып келді,
екі jаған даіра köl
екі jолў бар екän,
jылкыны кірін салды деіт,
Jатты уктап калды деіт,
таңга макул оіған соң
алтымыщ танап ak чатыр
ат бўна чыдабаі,
асманға чыған барат деіт.
«Батыр Манас кантäбіс?
«алтымыш танап ak чатыр
«ат бўна чыдабаі
«асманға чыккан ak чатыр».
««Ak таш-мінäн бастырып koi!
««öкöдöн öкö болўңар чором!
««öкö барар бір бä сojўңар чором!
««маіды тўрап тojўңар чором!
««аштан бір кеңäш тутўлбаіт,
««toktoн бір кеңäш кутулбаіт,
««jоған jакта кара тў
««Темір Кан тў турбаібы?

Digitized by Google

««төмөн jакта кызыл тӯ
««Jакып Кан тӯ турбаібы?
««Кӯндӯн мурдӯ тігändä
««нӧландан кылҕан ак кӧнӧк
««jелбігäі jамыныш
««басын дӧңгӧ чыҕаін!
««Jакып-мĭнäн Темір Кан
««jаңгыс ӯлҕа баталбас,
««мā jаңгыс ок чырка аталбас,
««барандын оҕӯ аталбас,
««каранын оҕӯ аталбас,
««Jакыптың еli мен сајамын!»»
Ала тӧдаі Алман Бет
акылдӯ тӯҕан Ају Баі,
Елім, Сäjіт, екі ӯл,
каранҕыдаҕы баскан
карсактын ісĭн jаңылбас,
Каман, Jаіпур, екі ӯл
о-да чыкты аттаныш,
Серäк-мĭнäн Сырҕак
о-да чыкты аттаныш.
Кырк чоро ең jаманы Тас Баімат
төрӧ сусаҕанда
тӯшӧ калып чаі каінат,
алдында атка мінді деіт,
Ају Баілап тīдī деіт,
Алман Беттäп тīдī деіт,
Jакып Кандын колӯн саіды,
Темір Канды тīдī деіт,
барын сајып алды деіт,
Jакып ӯлы бу Манас
бір Каныкäі деп jӯрӯп
Темір Кандын елĭндä
Каныкäідī тартын алҕалы,

Digitized by Google

Манаска тартӯ кылҕалы,
Кара Аламан, Көі Тежік
кастыі аламын деп jӯгӯрдӯ.
Канықäі кімĭн кіjĭндĭ
көп чоҕулӯп келгäн соц
Канықäі корболорӯн білдĭ деіт,
jорҕодон талдап бос міндĭ,
булҕандан талдап тон кідĭ,
аракыдан талдап аш іштĭ;
Ажып Кандын кысы екäн,
Алтын Аідаі ejäсĭн
Алман Бет атка мінгĭстĭ.
Караңгыда jол тапкан
аіҕыр jāк кара тіl
сӯлӧңкӯ тӯҕан Ажу Баі
ā бір кыс аткасып,
Манастын кырк чоросӯ
кырк кыс аткасып алды.
Темір Кандын кысы Канықäі
Кырк чороҕо аітты деіт:
«Токто, токто кырк чоро!
«сен карада мен төрӧ!
«jакама колӯц тірбä!
«кырк чороҕо кырк кыс
«мен алып парамын Канықäі,
«өзӯм тартӯ боломӯн,
«өзӯм el болӯп келämін».
Кырк кыс-мäн аттанып,
чыҕып келдĭ Канықäі.
Кара köстӯ карт Манас
капыс jердäн көрдӯ деіт,
кырк чороҕо аітты деіт:
«Кара бет келä jатпаібы?
«кырктан кырк кыс алып тыр,

Digitized by Google

«алып келä jатып тыр,
«капыс jердäн чыңыңар!
«олjолоп алып келїңäр!
«Кырк ӱi тігїп kojӱп тур!
«кырk төшӧктӱ салып тур!
«Арңымak ӧсын jajалы!
«бірїдäi кылып кармаiлы!
«ач біläктäн алалы!
«ат көтӱнӧ салалы!
«олjо jесір кылалы!
«Еркäläгäн Каныкäi
«емі кӧнӱ ӧрысын!
«емі көтӱ аркаңа
«jаiдak аткa jӧрысын!
«еркäläгäн Каныкäi
«емї тӱшсӱн есїнä!»
Ӧдӧ салып кеттї деіт,
ылдї салып кеттї деіт,
Каныкäi Манаскa jалынат:
«Көгӱрчкӧн ушса jӱнӱн кес!
«kара бет көп сӱlӧсӧ тілїн кес!
«Саңыскан ушса jӱнӱн кес!
«kара бет көп сӱlӧсӧ тілїн кес!»
Бу Манас сӱlӧп тӱр:
«Саңыскан учӱп сараіңа тӱштӱ,
«санасыс баібak нег' оіңо тӱштӱ?
«Көгӱрчкӧн учӱп кӧк ӱігӧ тӱштӱ,
«көңӱlчӧk баібak нег' оіңо тӱщтӱ?»
Емі алдынан барды деіт,
kырk ӱігӧ тӱштӱ деіт.
Алман Беттїн тӱшкäн ӱjӱ
кӧкӱрӧгӱ кӧнӧктӧi
көтӱ тамыр біläктäi
kара kыс олтурат,

Digitized by Google

уі куімулчак сар'ала,
Уара болдў Алман Бет.
«Алман Бет јакшы кыс јокпо?
«талдан алып келїнäр!»
Темір Кандын кысы Каныкäі
бардың Алтын Аідын кашына:
«Сенїн атаң Ајып Кан
«менїн атам Темір Кан
«өкөлөсў бір тўҕан
«ак чырајың салсаңчы!
«кубулҕаның коісоңчў!
«ўштөн чачын өрсөңчў!
«кызыл чарајың нўрбөтўң
«Алман Бет көрсөчў!
«Ол Алман Бет аікырса
«карап туруп іт бакпаіт
«качса јөсы бет бакпаіт
«уі куімулчак сар'ала
«урудан кўлўк бөлдў деіт,
«көк ала сакал Меңдї Баі
«Манас каршы өлдў деіт,
«чыңкы бојўң чыҕарҕын ејäм!
«чіңгäл бетїң көргöскўн ејäм!»
««Чыңкы бојўм чыҕарбаімын!
««чіңгäл бетїм көргöспöімўн!
««бу кулўңдў мен чансам
««бу кулўң менї чанат кантäін?»»
«Манастын өзўнөн өдө ер деіт
«кечў чалҕан Алман Бет,
«кеңäш аіткан Алман Бет,
«көп сўлөгөн Алман Бет
«оң јаҕында јоро јок
«Алман Бет бөлөк сўлөр чоро јок».
««Тең атанын баласы,

Digitized by Google

««теңдісїнä көнөмўн,
««кемдігїнä болбоімўн,
««кечкä мал болғондо
««бā сāп болғондо
««бā ағыта коі дерсїң,
««мен тең атаның баласы
««теңістäі бojум чajып алар,
««ол jерїнä көнбöімўн,
««көнбöімўндä болбоімўн,
««jeläрдäн бā сā десäң,
««кошоктон коідў сā десäң,
««ўігö меімäн келгäндä
««kōп кымыс куі десäң,
««алып келїп сун десäң,
««ол jерїнä болбоімўн,
««алды ejäкäм тура тур!
««алтындан īмäк бураімын,
««öзўм jестämнäн Манастан
««андан кеңäш сураімын»».
«Коіғўн бала сураба!
«jакшылығы кармаса,
«jакшы ўjўт кеп аітар;
«jамандығы кармаса,
«jаман кўт кеп аітар,
«анда көнўң калбасын!
«аі Алтын Аї коісоңчы!
«jакшы кебің салсаңчы!
«jаркып jаінап турсаңчы!
«сукcурдаі моінўң суналтып
«судаі бетің кылаітып
«бала кастаі баркылдап
«алтын тондоі jаркындап
«Алман Беткä көрўнгўн,
«конок келіп келгäндä

«kōп кымыс koi десäм,
«jelädäн бā cā десäм,
«кошоктон koiдў cā десäм,
«kōп кымыс кyi десäм!»
««Мен ejäкäм Каныкäi
««тӧбӧсў ачык кӧк урсўн!
««тӧштўктў jер урсўн!
««ўштӧн чачым ӧрўнчў!
««Алман Беттї чыным-мінän кӧрўнчї!
««аiдаi jаркып кӧрўнӧмўн,
««кўндäi jаркып кӧрўнӧмўн,
««талып калсын Алман Бет
««таңданып копсўн Алман Бет»».

Ајып Канмінän Темір Кан
емі баiлык талашып
булдў jіңан екäндäi,
ер Манаска кыс бергän.
Ештїп екän Меңді Баi.
Темір Каңа келдї деіт,
Темір Каңа аітты деіт:
«Кудаi алсын Темір Кан
«Карт атасы Jакыпка
«кармап кысың бербäi кал!
«Ајып Кандын бергäнї
«санаты сандан ӧтўп тўр,
«акчасы міңгä jетїп тїр,
«кечä сенін кысың Каныкäi
«Манаска jаман кеп аітып
«jуртка бузук салды да,
«бузук тўшўк калды да,
«атка кошўн артты деіт,
«тōгӧ jўгўн jўктӧдў деіт,

Digitized by Google

«сўlögön tilïn tartty deït,
«koïdoï kordyk tartty da
«ölўm bersäң Temïr Kan».
Kўnчўlўktön tўшчўlўk
uzatkan kysyn kondўrўp koïdў,
kaïtyp ўjўnö chapty:
«Алтымыш тӧ алып кел! деп
«отусўна алтын кўмўш
«jўktöp kelïp alып kel!
«отусўна барча-мïнäн балкыны
«jўktöp kelïp alып kel!
«булў-мïнäп бутаны
«бутўна чылӈӧ kыларӈa,
«алтын-мïнäн кўмўштў
«atka takka urarӈa,
«аны бӧлӧк jўktöp kel!
«бермät-мïнäн шурунў
«бетïнä taӈып аларӈа
«аны бӧлӧк jўktöp kel!
«кӧк ала сакал Меңді Баі
«aïtkan сӧсўм kылбасаң,
«аны jўktöp kelбäсäң,
«кӧрўнбӧгўн кӧзўмӧ!
«jолобоӈўн ӧзўмӧ!»
Kaïta butka салды деіт,
алып ўjўnö барды деіт,
aïtkanындаі kылды деіт,
кӧк ала сакал Меңді Баі
алтын-мïнäн кўмўшўн
аны jўktöp keldï deït,
kызыл шуру ak бермät
бетïнä taӈып алсын деп,
аны jўktöp keldï deït.
Tokсон тӧгӧ бул jўktöp

алып келіп жүрдү деіт.
Бу Калмактын бері жағы
бусурмандын ары жағы
Көкчөкөс-мінән Камаң Көс
уру үjү бар екән,
ала көк Сакал Меңді Баі
кабар бергән екән деіт,
аракыға бал куjуп
ү кошүп чаікаңар!
бу Манаска берәлі!
кабар салған екән деіт.
Уч Капкактын ojүнда
Укәрчінін бojүнда
Oi-Кajыңдын бojүнда
ак чатырды тіктї деіт,
ата Манас түштү деіт,
белдән кілăм салды деіт,
белсәнішіп олтурду;
тізәдән төшөк салды деіт,
тізіl ічіп олтурду,
ү екәнін білбәдї,
уктап кojомүн деп jатты,
бдө болбоіт бу Манас,
Серік-мінән бу Сырдак
кін калған екән деіт,
чороnү чакырды ер Манас:
«Сүлөгөнү бірін сөс,
«аіғыр jāk чілін сөс
«аіғыр jāk кара тil
«Ajу Баі тірі калсачы!
«Jölöңүш Сары керідәі
«көк jал төбөт бөрүдәі
«Алман Бет калсачы!
«el ічіндә ермәгім

«Elim, Сäit, екі ӯл
«анын бірї калсачы!
«караңгыда кабыр кубур jўгўргön
«карсактын ісїн jаңылбас
«Каман, Joіпур, екі ӯл
«анын бірї калсачы!
«тўндögў дўбўрö дўбўрö jўгўргön,
«тўлкўнўн ісїн jаңылбас
«Дўрсўн, Таілак, екі ӯл,
«анын бірї калсачы!
«Кўлдўр ӯлў Чалбajым,
«Чалбаі ӯлу Албajым,
«анын бірї калсачы!
«Көктўн jылдыс батырым
«Сунўн кундус батырым
«анын бірї калсачы!
«кырк чоронўн ең jаманы Тас Баімат
«сусаңанда сен тўшö калып чаі каінат,
«koктӯ толўп калңалы!
«koі ölўмў келдїбї?
«jылңа толўп jаткалы!
«jылкы ölўмў келдїбї?
«кырк чоро барын кудаі алып тыр,
«кырк чоронўн jаманы
«Серїк-мїнän бу Сырңak
«ölбöі кантїп тірў калып тыр».
Манастын көкўрöктön jаны кетäläк.
Кырк чоро аітты деіт:
«Jан сактар jерїн аітып кет!
«Кетмänїн талңа саптаңан
«ешäгїн кер тор'аттаі мактаңан
«атаңдын көрў Сарт улў
«ä кірсä кантäіт?
«Чалдыр чулдур сўлögön

Digitized by Google

«тіlїн адам білбäгäн,
«Кыдаіңа кірсäк кантäіт?
«Jалпак Тор'ат jаіланңан,
«Чочконўн санын канjыңаңа баіланңан,
«Калмакка кірсäк кантäіт?
«Оңкогор мурун чуңкур көс,
«Калчарңа кірсäк кантäіт?
«ўрöн äläк jō едä,
«Ургöншкö кірсäк кантäіт?»
Анда аіттың ер Манас:
«Аіткаңымдаі кылыңар!
«аіткан сöзўмнöн чыкпаңар!
«Уктасам тынч jатырсың!
«оруска барып батырсың!
«Сарттын jуртўн сапырдым,
«тіптї ā барбаңын!
«Калчардын jуртўн какчаттым,
«тіптї ā барбаңын!
«Кытаідын jуртўн кырдым,
«ā тіптї барбаңын!
«Тejіктїн jуртўн тербänттїм,
«ā тіптї барбаңын!
«Ак падыша улуңў
«ā барып баш коіңон,
«тöбöсўн албаі чач коіңон,
«чачын албаі коіңон дыр.
«Ары кірсä тоіңон дыр,
«jарды барып бajыңан,
«jалаңач барып кїнгäн,
«ачка барып тojўнңан,
«арык барып семіргäн,
«не кылңаны еп едä,
«акчасын берсä көп едä.
«Орустўн jуртў бōры кер,

Digitized by Google

«орустан кірĭп jаі алғын!
«Ак Канға барып аш ічкĭн!
«кĭм чечіп берĭчĭ,
«орустан jатып олут ал!
«аракы ічĭп бӯ чыкса,
«булку ічĭп су чыкса.
«Алман Беттăп кыіғырғын!
«Аjу Баілап кыіғырғын!
«Ер Манастап кыіғырғын!»
Манастын чымындаі jаны кеттĭ деіт,
чын ӱjӱнă кеттĭ деіт,
ак сараілан коідӯ деіт,
кӧк сараілап коідӯ деіт.
Тоғус кӱнӱ̆ jатты деіт,
токсондо бă соідӯ деіт,
алты кӱнӱ̆ jатты деіт,
алтымыш бă соідӯ деіт.
Алтындӯ тонӱн тоғустап,
elгă jыртыш бердĭ деіт,
карағаідан калың табыт чаптырды,
ічкĭ jӱсӱ̆н алтындап,
тішкі jӱсӱ̆н кӱмӱштӧп,
Манасты табытына салды деіт,
сараіға серă кылды деіт,
алдыңы jердăн сысын ӧткӱ̆рбӧі,
ӱстӱ̆ңӱ̆ кӱндăн кӧсӱ̆н тĭгіспăі,
сараіға серăлăп коідӯ деіт.
Кырк чоро атка мінді деіт,
Jакып Канға келдĭ деіт.
Кырк чоронӱн jакшысы,
кеңăш аіткан Алман Бет,
кӧп сӱ̆лӧгӧн Алман Бет,
Jакып Канға аітты деіт:
«Токсон торо jоргонӯ,

Digitized by Google

«токўп алғын, Jакып Кан!
«алтымыш ала jорғонў,
«алдыңа алғын, Jакып Кан!
«jетіміш jерäн jорғонў,
«jана алғын, Jакып Кан!
«Кең Таластаі jерĭндäн,
«мундан елің көчкўнчö,
«jакkан отўң öчкўнчö,
«мундан елің көчкўнчö,
«Ошу jылкы тўгöнгўнчö,
«карыныңды ачырба Jакып!
«ĭніңдĭ тостурба Jакып!
«jаман kадырын аітпағын Jакып!
«jаңыс Манас öлдў деп Jакып,
«көсўңдў чығарт кылба Jакып!
«бек баіла белĭңдĭ Jакып,
«бектĭккä салғын көнўңдў Jакып!
«Сäдағың сала kурчанғын Jакып!
«кылычыңды кыja баіланғын Jакып!
«Карағаідан kара мултуғўң асыныш,
«катўлўғўң коібоғўн!
«тушпанға барып катў болорсўң,
«тўғанға jакшы болорсўң,
«öбадан jылдыс батўлан,
«jаңгысым Манас öлдў деп,
«jабыкпағын Jакып Кан!
«Манастын барлығындаі катўлан!»
Баідын ўлў бу Бакаі,
Jакып Канға аітты деіт:
«Туғанды тöдаі көтўргўн Jакып!
«Тушпанды kара коідоі бöктўргўн Jакып!
«jакшылар ўідöн чыкпаі колосўн!
«jамандар кантĭп сä jолосўн!
«ошу аітканыма унутпа Jакып!

Digitized by Google

«Бір тўндўктöн тўн көргöн,
«бір тўндўктöн су ічкäн,
«Мамас-мïнäн бір курсакка jатышкан,
«біргä емчіктäн еміскäн,
«Манастын карындашы Кардыҕач,
«карып болўп калбасын!
«енäсї Баҕды Дöлöт баі-бїчä,
«кекіріктäі кедäңдäп,
«Сарт машаҕын тербäсін!
«Кан атасы Jакып Кан
«тöдак кушtаі тоңкоңдоп,
«Сарт ороҕўн орбосўн!
«Манасың öлгöн болсо,
«Алман Беттäі батыр бар,
«Ajу Баідаі jакшыц бар,
«Сöрунчу, кара Далычы,
«ол чороң даҕы бар,
«сенің улўцнўн Манастын
«алтымыш алты мал досў,
«мал досўнўн ічіндä
«кыjаматтык Кара Токо jан досў.
«Ак порчук аттың jандачы!
«кырк чоронўн бўрöнў тандачы!
«Аікаш атың тандачы!
«кырк чоронўн jакшысын тандачы!
«көчкöндö тöңдў аідасын!
«öрўдöн бäңдї баіласын!
«конок келїп коңҕондо,
«кол кўшурўп атасын!
«ўjўңö төшöк алчасын!
«төрдöн төшöк jїдырбаі,
«төбödöн jїн таркатпаі,
«Манастын бардыҕыдаі кыл!
«Манастын бардыҕыдаі дöр сўр!

Digitized by Google

«іт аҕытып күш салҕын!
«Јоноіл'ылдı јол салҕын!
«Каібаттӯ јаңгыс Манас өлдӯ деп,
«кыінанбаҕын Јакып Баі!
«Арамдыкка јылбасаң!
«бөлөктӯгӯн кылбасаң!
«тондон бір јалаңач коібоспӯс!
«ачтан ачка кылбаспыс!
«бөлөктӯгӯн кылбаҕын!
«бөлөктӯк кылып сыстатпа!
«Алман Бетті мустатпа!
«јөлөнгөндө јөлөк деп,
«атасы мундан бөлөк деп;
«Ају Баі көнӯн салбаҕын!
«Елӣм, Сеіт, екі ӯл
«анын көнӯн салбаҕын!
«Күлдӯрдӯн улӯн Чалбајым
«анын көнӯн салбаҕын!
«барысына болбосоң,
«өкөмӯс аілда конолӯ!
«баірҕыдаі бололӯ!
«Манастын барлыҕындаі јырҕаілы!
«бу дӯнөдө болјошкон,
«кыјаматта колдошкон,
«досондоҕон јаны бір,
«кудандаҕан малы бір,
«болосӯңбӯ Јакып Баі?»
Манастын атасы Јакып Баі,
Баідын улӯна аітты деіт:
«Манас кунан таідаі курдашы,
«tel козӯдаі теңдәчі,
«кечӯнӯ чалса бір чалдың
«ашӯнӯ ашса бір аштың,
«аітӯ калды Манаска,

1885 1890 1895 1900 1905 1910 1915

Digitized by Google

«jылкыны кӯса бір кӯдӯң,
«чаңы калды Манаска,
«елдї чапса бір чаптың,
«даңы калды Манаска,
«Манастын бір jӯргӧн кырк чоро,
«кыркы бірдäі сап төрӧ,
«кыркы бір сунӯн башында jаілаған,
«чубуратып бā баілаған,
«чыны сырдӯ кесä чын ajak
«чырмалтып аракы сундурған,
«ердїнä jука сары ajak
«еңкäітїп аракы сундурған.
«Ашты судаі аңыскан
«ач арыңын jаңыскан,
«арстан Манас өлдӯ деп,
«Карыңанда Jа́кып Кан,
«мен каідан конӯш істäін?
«өзӯм jаттым бу jергä,
«баідаған малы асаіса,
«аркасы jok барбасам,
«Манастын малы асаіса,
«ічäр ашы тӯгӧнсӧ,
«кіjäр тонӯ тӯгӧнсӧ,
«анан істäп барамын.
«Манастын конӯшӯнан аірылбаімын,
«бу сӧздӯ каірылбаімын!»
Бакаі емдї аітты деіт:
«Кырк чоро кырк судӯп башында
«кырктан төрӧлӧп jатат,
«баштаңыдаі болбоңӯн!
«батыр Манас өлгӧндӧ,
«өс бojӯңа сакып бол!
«карӧлдын калыңы сал!
«касанат боіңо сакып бол!

Digitized by Google

«Батыр Манас өттӱ деп,
«баш аламан көп тушпан
«jылкыңды тīп албасын!
«өзӱң jöjӱ калбаҕын!
«мен сā бір аітканым ошу дур».
Jакып емді аітты деіт:
«Алман Бет уктӱңба?
«ӱjӱңö барып jергä jат!
«Манасым өлсö башым бар,
«алтындӯ курдӱн jаркын бар,
«Jакып Кан′дегäн даңкым бар,
«кулун тајым білгäсіс,
«барын jорҕо мінің̈ äр!
«кулӱн бајын білгäсіс!
«барын мурза jӱрӱңör!
«падышам Манас өлгön соң,
«баш аламан болбоңор!
«екі каіш бір тіскін
«кары Бакаіҕа берің̈ äр!
«көп сӱлögön кеңäштī
«Аjу Баіҕа берің̈ äр!
«аттанып jōҕа барарҕа,
«Алман Беткä берің̈ äр!
«уктӱңбӯ менің кебімдī?»
««Jакшы аіттың Jакып Кан,
««сен тілің̈ді алалы,
««аітканыңды бололӱ!»»
Анда Jакып аіттың деіт:
«Мен данкы-мінäн jатаін!
«алтын берсä албаҕын!
«менің-мінäн тең караҕан кішінī
«Бакаідын кōнӱн салбаҕын!»
Кырк чоронӱн jакшысы,
көп сӱлögön Алман Бет,

Digitized by Google

Jакып каңға аітты деіт:
«Аітканыңды кылажын,
«мен Бакаіды сілажын,
«Бакаідын көнүнө салбажын!»
Анда аітты Jакып Кан:
«Бәрікәлді ерүңә чором!
«разы болдүм өзүңө чором!
«jырғап калдым сөсүңө чором!
«сен сілсаң Бакаі дегән карыңды,
«кудаі сілар баш башыңды барыңды,
«ар конүшка конүңар!
«емі jырғак jатыңар!»
Jакып-мінән тең болғон,
Баідын үлү бу Бакаі,
емді аітты Jакыпка:
«Менін аіткanымда болбодүң, Jакып,
«менін кеңәшімді албадың, Jакып,
«бір кебімә кірбәдің, Jакып,
«бурак атты баілаісың,
«бір өсыңды кармаісың,
«ошунда керәк болормүн,
«ошу jердә кантәін?
«алаша бojүм теңәшіп,
«кырк чоро-мінән кеңәшүп,
«Арғымак мінсәм кыінажын!
«арстан түған Манастан
«бір арбажын сілажын!
«тобурчак мінсәм кыінажын!»
Намыс Jакып Кан тіптї болғоп jок,
ак куласы jараіт деп,
кечәлін бу Манасты
ала төдаі Jакып Кан
кырк чороңү көсүң караіт деп,
намыс тіптї Jакып болғон jок,

Digitized by Google

аідан, аідан аі өттӱ,
Манастын азабы јаман чоң өттӱ
ала төдаі Јакып Кан,
кӱндөн, кӱндөн кӱн өттӱ,
кӱлӱстөн туҕан Манастын
кӱітӱ јаман чоң өттӱ.
Кан атасы Јакын Кан,
алтын сандык ӱгөlсө,
Манас тап бәргән бу малы
асајып кетті тӱгөнсө.
Манастын атасы Јакып Кан:
«Ар немә мактаімын? деп,
«јанымды кантіп сактаімын?
«малды каідан табамын? деп,
«карып келгән чаҕымда
«атты каідан табамын? деп,
«Төдак куштаі тоңкоңдоп,
«сарт ороҕӱн оромӱн деп,
«дібанчылык сӱрөмӱн деп,
«јергә егін саламын деп».
Төдак куштаі тоңкоңдоп
Јакып Кан сарт ороҕӱн ордӱ деіт,
енәкә Баҕды Дөлөт баібічә
кекіріктәі кедәңдәп
Сарт машаҕын тердї деіт,
карындашы Кардыҕач
бір тӱндӱктөн кӱн көргөн,
бір тӱндӱктөн су ічкән,
јібәктәі чачы јӱн болду,
кураі терін кӱң болду,
отун алып су сустӱ.
«Енәкәм Баҕды Дөлөт баібічә,
«карып келгән чаҕында,
«кантїп сенї сактајын?

Digitized by Google

«кабылан тұған Манасым
«кайтылбады бу жерга,
«Манасымдын алған
«Кажып Кап кысы Кара Бөрүк
«алған едї канодан,
«Шаурыктын кысы Акылаі
«алдың үч корғондон канодан.
«Сенің аідап малың таштаған,
«алтындү жаның карштаған,
«сұрдұрұп малың таштаған,
«сұнгөн жаның карштаған.
«Темір Кандын кысы Канықаі
«бадачыға барған деіт».
Бір каінатым чаі ічїп,
жарты токоч нан алып,
карып кеткан Жакып Баі,
картаі кеткан Бағды Дөлөт баібічä,
үчө Каныкаі сактап жүрдү деіт.
Манастын мінгän аты ак кула,
күн сараідын түбұндө,
түн сараідын түбұндä,
кылт етїп судү жутпады,
керт етїп чөптөн жебädї,
кабырғасы кара чымын кактады,
ылалып сараідын түбүн сактады,
Манастын көрдө жатыптыр,
ак кула сұрөт болүп катыптыр,
күн сараідын түбұндө,
түн сараідын түбұндө,
өбаны карап кіштädї деіт,
ак кула арбаі болүп катты деіт.
Алтын бө тактырған,
күмүш жаға салдырған,
Манастын ак чумкар,

Digitized by Google

қарқылдатып қас алды,
күркүлдатып күй алды,
үш төбөдөі жіды деіт,
чоқүп жемді жебәді,
күн сараідың башында,
өбаны қарап чаңырат.
Серәгә қулақ қырқ емчәк,
Манастың ақ таіғаны бар екән,
қумдан қулан тіштәді,
адырдан арқар тіштәді,
бурулүп буғү тіштәді,
үш төбөдөі жіды деіт,
чоқүп жемді жебәді,
өбаны қарап ылалыды,
қу шірақ болүп қурады,
ол үчө үнүнөн,
қыбырған жанын барысы,
қандаі муңдү іт едә,
қандаі муңдү куш едә,
қандаі муңдү ат едә,
Егәм тәла жібәрді,
бәріштәні жумшады:
«Жақшының аты ол болсо,
«жақшының кушү ол болсо,
«жақшының ітї ол болсо,
«әзін тіргісїп келїңәр!
«Жамандың аты ол болсо,
«жамандың кушү ол болсо,
«жамандың ітї ол болсо,
«үчөнү тең өлтүрүп келїңәр!
«бөрына коіғон қара таш,
«әзрәт қысы Алтын Аі,
«сулү қатын болсүн алыпқа!
«үстүндө ақ сараідаі күмбөсү,

Digitized by Google

«алты канаттӯ ак ордо ӱі болсӯн!
«ылдам барҕын!» деіді деіт.
Ылдам јетїп келді деіт,
беріштәләр ӱн салды:
«Сен кандаі іттїң кушӯсӯң?
«каркылдатып кас алып,
«куркулдатын кӯ алып,
«ӱш төбөдөі кылыпсың,
«тіптї јемї јебәісїң,
«ку канат болӯп калыпсың,
«кандаі іттїң куш едәң?
«сен кандаі іттїң ат едәң?
«кылт етїп судӯ ічпәгән,
«керт етїп чөптөн јебәгән,
«кабырҕасы кара чымын кактаҕан,
«кандаі іттїң ат едәң?
«сен кандаі іттїң іт едәң?
«кумдан кулан тіштәгән,
«адырдан аркар тіштәгән,
«бурулӯп буҕу тіштәгән,
«ӱш төбөдөі кылыпсың,
«тіптї јемї јебәсїң;
«кандаі іттїң іт едәң?»
Анда чумкар аітты деіт:
«Іт тебәгїн әмдї,
«мен Манастын куш едәм.
«Бу Манастын барында,
«карындашы Кардыҕач,
«бір тӱндӱктөн тӱн көрдӱ,
«бір тӱндӱктөн су іштї,
«јелбігәі јелгә чыккан јок,
«јел салкының көргөн јок,
«тӱндө ешікка чыккан јок,
«тӱнөгөн ашты ічкән јок.

Digitized by Google

«Каныкäідĭн jібäктäі чачы jўн болдў,
«kураі терĭп кўң болдў,
«аны көрдўм бір кўідўм,
«анын ўчўн kакчадым».
Ak кула турўп аітат:
«Кабырғамды kара чымын kактады,
«мен ылалып сараідын тўбўндö сактадым,
«Бағды Дöлöт баі бічä,
«кекіріктäі кедäңдäп,
«Сарт машағын көп тердї,
«аны көрдўм бір кўідўм,
«анын ўчўн ыіладым,
«іт тебäгĭн емдї,
«мен Манастын ат едäм».
Ak таіған турўп аітат деіт:
«Адырдан аркар тіштäдĭм,
«кумдан кулан тіштäдĭм,
«бурулўп буғу тіштäдĭм,
«ўш төбöідöі ўі кылдым,
«анан чаінап jебäдĭм.
«Обаны карап ылалыдым,
«енäсї Бағды Дöлöт баібічä,
«кекірĭктäі кедäңдäп,
«Сарт машағын көп тердї,
«аны көрдўм бір кўідўм,
«анын ўчўн ыіладым,
«іт тебäгĭн ämдї,
«мен Манастын іт едäм».
Аспандағы періштä,
Манастың башындағы беітĭн,
емдї келіп тептäдї,
Ak сараідаі ўі болдў,
борўндағы kара таш
äзрäт кысы Алтын Лі сулў болдў.

Digitized by Google

Манас коптў тірїлїп,
ак куланы мінді деіт,
ак кўбөнў кїді деіт,
кылычын кыјан баілады,
ак чумкарын колҕо алды,
Манас іт аҕытып салат,
Манас куш аҕытып салат,
Јоноіл' ылдыі јол салат,
ак емчäккä кол салат,
ертäң-мінän аттанат,
іт аҕытып куш салат,
дўнө чыккан кішідän,
өлгөнўн Манас білгän јок.
Ошунда Манас јўргөн соң,
кїгäнїн кара кіш көрдў.
Темір Кандын кысы Каныкäі,
уктап јатып тўш көрдў,
какылдаҕан кара бет
какша көп аітты деіт,
бірілдäп турўп аітты деіт:
«Мен атакäм-мінän енäкäм,
«екі турбаі бірб' екän?
«Тўндө јатып тўш көрдўм,
«ошу тўшўм опкон тўш,
«јўрөгўм башы копкон тўш,
«аі караҷгы тўн екän,
«аі төбөдөн тўптўр,
«кўн караҷгы кўн екän,
«кўн төбөдөн тўптўр,
«Мынан алал тілäк ыҕыптыр,
«коломтодон бір терäк,
«колтоі терäк чыҕыптыр.
«бір бутаҕы каірылып,
«аідын көсўн алыптыр,

Digitized by Google

«бір бутаӈы каірылып,
«күндүн көсүн алып тыр,
«күн ыссык болӈондо,
«көлөңкölöп jүрүптүр,
«күлүш jöнү Каныкäi
«көлöңкölöп jүрүптүр.
«Бір бутаӈы каірылып,
«аспандын көсү алып-тыр,
«ала тōдаі Jакып Кан
«ā көлöңкölöп jүрүп түр,
«бір бутаӈы каірылып,
«jердін jүсүн алыштыр,
«jер сүк болӈондо,
«Баӈды Дōлöт баібічä,
«ā jылынып jүрүптүр,
«падышам Манас тірілін,
«тірілін келгäн jүрбöібү».
Анда Jакып Кан аітат:
«Кырк чороӈо кабар сал, балам!
«ала тōдаі Манасың
«тірілүп келä-туӈаны,
«аӈын судаі Манасың
«толкуп келä-туӈаны,
«терäктäi сенін Манасың
«тербäндäi келä-туӈаны,
«täңістäi сенүн Манасың
«чajып ала-туӈаны,
«түшүң түш болбосун!
«туш болсун, балам!»
Анда Каныкäi аітты деіт:
«Ак кула кеттї joӈолүп,
«ак чумкар кеттї joӈолүп,
«ак таіӈан кеттї joӈолүп,
«бу немäнін сыр болду?

Digitized by Google

«Ak борчуктў токунўп мін!
«ал jылкыдан карачы!
«ak кула jok болдў,
«ak чумкар тўрўнан jok болдў,
«ak таіҕан ордосўнан jok болдў,
«бу немäнїн сыр болдў?
«Манастын кўмбöсўн көрўп кälсäңчі».
Ала тōдаі Jакып Кан,
ak борчуктў мінді деіт,
ал jылкыҕа барса деіт,
ak куласы даҕы jok,
ak чумкары даҕы jok,
ak таіҕаны даҕы jok.
Ала тōдаі Jакып Кан,
каітып келдї ўjўнö,
Баҕды Дöлöт баібічä:
«Манас Баі өлбөгөн болсо,
«емі өлдў Манасым,
«емі өлгөнўн аітаін!
«кырк чоро бістäн бөлўнгөн,
«Манастын kak өзўндöі көрўнгөн
«ak кула jok jылкыда,
«баласы өткөн Манастын,
«баласындаі көрўнгөн
«ak чумкар jok тўрда,
«Манастын інісїндäі көрўнгөн
«ak таіҕан jok ўjўндö,
«төрö Манас өлгөн соң,
«төтöп болҕон көнўмö.
«Ak кула сендäн аірылдым,
«емі арҕам не болот?
«баласындаі көрўнгөн
«ak чумкардан аірылып,
«емі арҕам не болот?

Digitized by Google

«іністіндäі көрӯнгöн
«ak таіҕан сендäн ajырып,
«емі арҕам не болот?
«Мандаідан kашkajын
«менің akkан булаҕым,
«колӯмдаҕы kармаҕан,
«kош шамана чыраҕым,
«Елің дäн elім көчпöгöн,
«тӯндö jakсам öчпöгöн,
«kарап турҕан kарäгім,
«kармап турҕан чыраҕым,
«бу Манастан даҕы jok,
«Манас öтӯп кеткäн соң,
«Кырk чоро мендäн бöлӯнгöн,
«емі арҕа не болот?
«аі kарацгы тӯнӯндö
«kарын öткöн кӯнӯндö
«kарӯдан таіҕан чаҕымда?
«сексäнгä jашым jеткäн кӯн,
«бір сергілгäн болҕон кӯн,
«kанатымдан каірылыш,
«Кан Манастан аірылын,
«Кырk чором мендäн бöлӯнгöн,
«бу Манастаі көрӯнгöн,
«Ak кула сенің kантäін?
«Манас öтӯп кеткäн соң,
«еңкäібäс емäl тajаҕым
«еңсäсінäн бӯктöдӯң.
«Карын кеткäн Jакын Кан
«аңтар jӯс jӯктӯ jӯктöдӯң.
«Оі ak таіҕан сенің kантäін?
«kакаібас kajың тajаҕым
«кап ортодон бӯктöдӯң.
«Картаі карын кеткäн баібічä,

2290 2295 2300 2305 2310 2315 2320

Digitized by Google

«аңтар jўс jўктöі jўктöдўң,
«торо чубар бā̆дäн
«торўл мінäр ат тўбаіт,
«токсонҕо jеткäн Jакыптан,
«Манастаі емді ер тўбаіт,
«карып кеткäн Jакып Кан,
«ak борчуктў мінсäңчі!
«кырk чороҕо барсаңчы!
«ak чумкар jöнўн аіссаңчы!
«ak кула jöнўн аіссаңчы!
«ak таіҕан jöнўн аіссаңчы!
«Манаска кудаі jарбы екäн?
«Кырk чоронўн есіндä,
«Манас батыр барбы екäн?
«кöнўндö Манас барбы екäн?»
Аттаныш чыкты Jакып Баі,
Аікырҕаны jолборстоі
Алман Беткä барды деіт,
аіҕыр jāk кара til,
Аjу Баіҕа барды деіт.
«Ak кула jok jылкыда,
«аны каідан істäібіс?
«ak чумкар jok тўрда,
«ak таіҕан jok карҕыда,
«аны каідан табабыс?
«Емі арҕа не болот?
«Емі амал не болот?
«канатымдан каірылып,
«Кан Манастан аірылып,
«карып болҕон jўргöндö
«Манастаі көргöн ak кула,
«көрсö көсўм тоіҕонўм,
«ўчöнў бір jердäн емі чыҕарсын!
«кўлпöң-мінäн кўн көрдўм,

Digitized by Google

«аідың-мӣнән аш іштӣм,
«аскына басып јол јӯрдӯм,
«аркаң-мӣнән тон кӣдӣм,
«ӯчӧ ошу дӯнӧдӧн тӯңӯлсӧ,
«ічӣмә бычак урармын,
«Манастын көтӯнӧ барып турармын,
«Сараідан кулап өлөрмӯн,
«Манастын јанына кірӑрмӣн».
Алман Бет-мӣнән Аju Баі
дӯнӧнӯ шышшабаіт,
бірдәі бірї тыңшабаіт,
ыілап каітты Јакып Кан,
Баӈды Дөлөт баібічәгә келдї деіт.
«О баібічә кантәібіс?
«кырк чоронӯн барысын каттадым,
«Манастын мәнысын баш коібоіт,
«арбаӈына аш коібоіт,
«барып унутӯп кojӯптӯр».
Анда Баібічә аітты деіт:
«Ала төдаі Јакып Кан,
«Серӑк-мӣнән Сырӈаӈы,
«Кара Токо јан досӯ,
«Бакаіӈа бардыңбы?
«барып кабар аіттыңбы?»
««Ә кабар аітпадым»».
«Ошу ӯчӧнӯ барып кел,
«барып кабар аітып кел!
«Тумчуктары каікыды,
«кеңәштәрї таікыды,
«Серӑк-мӣнән Сырӈаӈын,
«ошу ӯчӧнӯ алып кел!
«Бакаіды дә алып кел!
«аман аіт! јанды бӧлӧӯ!
«Манастын беітӣн барып келәлї!»

Digitized by Google

Jакып Баі kаіта чапты деіт,
Серäк-мĭнäн Сырҕакты,
аны аткарып алды деіт.
Манастын алтымыш алты мал досў,
Мал досўнўн ічĭндä,
kыjаматтык Кара Токо jан досў,
аны аткарып алды деіт,
Бакаі Канҕа келдĭ деіт,
бал ічкäндä мактанҕан,
мас екäн-мĭнäн аттанҕан,
баідын улў Бакаі Сарт,
аны аткарып алды деіт.
Төртӧ бірдäі болдў деіт,
Баҕды Дӧлӧт баібічä
анын ўjўнӧ таштады,
баідын улў Бакаі Сарт,
Манастын беітĭнä баштады:
«Бал ічкäндä мактанган,
«мас екäн-мĭнäн аттанҕан,
«Бакаі келдĭң аттанып,
«Серäк-мĭнäн бу Сырҕak,
«ökӧ келдĭң аттанып,
«кӧк борчук аты jелät деіт.
«Манастын Кара Токо jан досў
«о-да качан келät деіт?»
Баідын улў Бакаі,
кӧс jашындан кӧl болўп,
кӧлпўлўп ыылап турат деіт:
«Ӧлгӧн Манас өчўктў,
«алтымыш алты мал досў,
«мал досўнўн ічĭндä
«kыjаматтык Кара Токо jан досў,
«будаҕындаі кечіктĭ,
«мінгäн аты jелбäдĭ,

Digitized by Google

«алтын берсä алдыбы
«ала тōдаі Манастан?
«Кара Токо јан досў
«Манастын кōнў калдыбы?
«Elім, Сеіт, екі ул,
«Серäк-мінän Сырдаңым,
«Кара Токо келгäндä,
«карылык кеңäш аітаін!
«Кырк чоронўн ең јаманы Тас Баімат,
«Манас сусап келгäндä,
«тўшö калып чаі каінат.
«Алтынды јестäі бölölўк!
«мунан барып келälік!
«Манастын беітін көрölўк!
«кырк чоро-мінän Манас Кан
«ат чаптырып оіноңон,
«öзöндў булак талып ал!
«көлöңкölöп јатышшы!
«Маідамда терäк баңы бар,
«біс ошуңа баралы!
«бак тўбўнö тўшölў!
«алтымыш танап ак чатыр
«аспанда тіптї тігälї,
«тактасын төрö салалы!
«ала тōдаі Јакыпты,
«карыса даңы Кан көтөрўп кojолў!
«ак бос бāнї сojолў,
«Манастын арбыјын баңыштап,
«кулкулдабат куранды!
«куптан окуп аіталы!
«ајаты, кўрсў, ыманда
«Манастын абдан окўп аіталы!
«ак кула јöнў барбы екäн?
«ак таіңан јöнў барбы екäн?

Digitized by Google

«ак чумкар jöнӱ барбы екäн?»
Бакаідын аітканын кылды деіт,
емі барып кондӱ деіт,
Серäктї аткарып їдї деп,
Манастын беітїнїн башына
кӱмбöсӱнӱн кашына
Серäк jетїп барды деіт.
Манастын кӱмбöсӱ jок болот,
кӱмбöсӱнӱн ордӱнда
сарајы jок ӱі турат.
Ак Кулаңа окшош ат
алтындан акыр jасаптыр,
арпадан кішміш төгӱптӱр,
Ак Кула турат акырда,
ак чумкар турат тӯрда,
ак таіңан турат карңыда.
Серäк басып келдї деіт,
төр капыштан аштыы деіт,
Манас Кан анда jатат,
белдäн төшök салыптыр,
аі дегäндä аты jок
кӱн дегäндä көркӱ jок
барча-мїнäн балкыңа
Манасты бöлöк кojӱптӱр
бермäткäн шурунӱ кошӱп таңынып
макмалды кошӱп jамынып,
Манастын башын jöлӱп
бір сулӯ кыс олтурат.
Төртöсӱн тең көрдӱ деіт
кöнӱ төтöн болдӱ деіт:
«А кудајы! а Кojом!
«Коросон кылыч кын болсо,
«ак кула-мїнäн ак чумкар
«Манастын тірілгäнї чын болсо,

Digitized by Google

«коідон тоғус алаін!
«уідан тоғус алаін!
«тӧдӧн тоғус алаін!
«јылкыдан тоғус алаін!
«кырк чоронўн башы саіп бір тоғус
«тілӧ кыл! деп салаін!
«ат чаптырып тоі кылып
«Баідын улў Бакаіды
«тӧгӧрӧккӧ баш кылып
«ар тілағїн толтўрсўн!
«Карып кеткән Бакаі Кан
«Манас-мїнән бір јанашаң олтурсўн!
«аідаі кашын керїптїр,
«картајып кеткән Бакаідын
«тілағїн кудаі бердї-дä,
«бастырса јолў јошўлдў,
«баіры ölгӧн бу Манас
«тірілїп Бакаіға каітылып кошулдў
«алакан јајып бат' алсын!
«бујурса дӓм ашасын!
«тірілїп копкон ер Манас,
«міңгä јетä јашасын!»
Емі Серäк чакырат:
«Атакäң келдї кобо кал, Манас!
«Бағды Дӧлӧт баібічä, Манас!
«епäкäң келдї кобо кал, Манас!
«Кырк чороң келдї кобо кал, Манас!
«бал ічкändä мактанған, Манас!
«мас екän-мїнän аттанған, Манас!
«арғымак мінїп арыған, Манас!
«Јакып Кан-мїнän тең јанаша карыған, Манас!
«Баідын улў Бакаі келдї, Манас!
«емі кобо кал, Манас!
«Алман Бет келдї кобо кал, Манас!

Digitized by Google

«Елім, Сеіт, екі ул келді, Манас!
«емі кобо кал, Манас!
«Каман, Јоіпур, екі ул, Манас!
«о-да келді кобо кал, Манас!
«көктӱн јылдыс батыры, Манас!
«сунӱн кундус батыры, Манас!
«о-да келді кобо кал, Манас!
«Кӱлдӱр улӱ Чалбајың, Манас!
«јанаша келген Балдајың, Манас!
«о-да келді кобо кал, Манас!
«Кытаідын јуртӱн канап ал, Манас!
«кырк чороңӱн санап ал, Манас!»
Манас емі аітты деіт:
«Тушпанды көскө ілбäімін
«мен не болғонӱм білбäімін
«атäкäм деген немäнї јӧт? деіт,
«снäкäм деген немäнї јӧт? деіт,
«кырк чоро деген немäнї јӧт? деіт,
«мен ӧлӱ емäсмін;
«мен тірі емäсмін,
«мен öскö болӱп калыппын».
Серäк емі аітты деіт:
«Атакäңдї білбäдің, Манас,
«Енäкäңдї білбäдің, Манас,
«кырк чороңӱ білбäдің, Манас,
«Бакаі барбы есіңдä, Манас?
«алтымыш алты мал досӱ,
«мал досӱңнӱн ічіндä
«кыјаматтык Кара Токо јан досӱ
«барбы есіңдä, Манас?»
Емі Манас аітты деіт:
«Кара Токо јан досӱ
«ак асаба кызыл ту
«ак паізаға аштадым,

Digitized by Google

«кырк чороңў баштадым,
«арғымак мінїп ат алдым,
ак падыша өзўнөн
«мен барып бат' алдым,
«мен өлўп тірїлгän турбаімынбы?
«атакämдї Jакып Кан алып кел!
«енäкämдї Бағды Дöлöт баібічä алып кел!
«кырк чороңў барынды алып кел!
«керїнäі сырнаі тартыңар!
«Манас тірїлїп келгäнїн
«емі журтка аітыңар!
«Бағды Дöлöт баібічä чўнчілäп барыңар!
«енäкämдї jылдам алып келїңäр!»
Аітканындаі кылды деіт,
керінäі сырнаі тартты деіт,
Манас тірїлїп келгän деп,
калың журтка аітты деіт,
снäсїнä барды деіт.
«Jакшы Манас кулунўң
«ак куласын мініптїр,
«ак кўбöсўн кіптїр,
«ак чумкарын салыптыр,
«Манас емі тірілїп тїр.
«Бағды Дöлöт баібічä
«ат аттанып баралык!»
Менділінїн башына салды деіт,
аттанып көстöп jўрдў деіт,
Манаска кабар Серäк аітты деіт,
Бағды Дöлöт баібічä
алты канат ак ордо
кірäтпäгän Манаска,
тулў калған Канықäі
тіjäтпäгän Манаска,
ешік аша бердї деіт,

Digitized by Google

Манас төрдөн коптў деіт,
колўн шојўп келгандä,
көрўшкөлў келгандä.
Ертäгі кўндўн кечінä
Баҕды Дөлөт баібічä
тўшө калды есінä.
«Сен өлгөн соң кулунўм,
«енäкäң Баҕды Дөлөт баібічä
«көрбөгөнў көр болҕон,
«көрдөгў-мінäн тең болҕон,
«сен арў кулўнўм
«аіныш кетäрбі екäсің,
«четінäн чебір кулўнўм
«четінäн кетäрбі екäсің,
«чачпаҕан чачын бўаін!
«мен бўткөн бојўм јўаін!
«тазаланып келäін».
Чачпаҕан чачын бўдў деіт,
улу бојўн тазаланып јўдў деіт,
Манасты көстөп јўрдў деіт,
Манастын ал ўстўнө кірді деіт,
Баҕды Дөлөт баібічä
енä болўп јўрдў деіт,
катып калҕан кak емчäк
делбäрін келіп ідї деіт,
Манас сўтўн емдї деіт,
Баҕды Дөлөт баібічä
тактанын ўстўнө коідў деіт,
jakkan отўн өчўрдў,
Манас Jакып Канҕа көтўрдў,
барып аілҕа кондўрдў,
төдөн тоҕус алдырды,
уідан тоҕус алдырды,
кырк чоро кырк тоҕус алды деіт,

Digitized by Google

тоғустӯ барын соідӯрдӯ,
аш арығын тоідӯрдӯ,
кары Канды, Јакыпты,
Баідын улӯн Бакаіды,
Кан көтөрӯп коідӯ деіт,
Кан тактаға чығарып,
Кандын кысы Канықäі,
Манас өтӯп кеткäн соң
ак сӧгӯ кӯl болғон,
азат башы кӯң болғон,
каін атасы Јакып Кан,
каін енäсї Бағды Дӧлӧт баібічä,
карындашы Кардығач
бӯрӧдӧн маі алып,
бӯрӧдӧн чаі алып,
бӯрӧдӧн токош алып,
ӯчӧнӯ сактап јӯрдӯ,
сактағанын емі Манас білдї деіт,
Канықäігä Манастын кӧнӯ тоідӯ деіт,
Бағды Дӧлӧт баібічä
јанаша кылып коідӯ деїт,
чымынсыс тӧға јаілатып,
чыбырлатып кулун баілатып,
бір дӧбӧлдӧі ет кылды,
бір көлдӧі шорпо кылды,
ач арығын тоідӯрдӯ,
Јакып Баідан ат алды,
Бакаідан бат' алды,
Јакып Кан кондӯ бір суға,
Бакаі кондӯ бір суға,
Манас кондӯ бір суға,
Ају Баі кондӯ бір суға,
Кара Токо кондӯ бір суға,
Алман Бет кондӯ бір суға,

Digitized by Google

Серäк кондў бір суға,
Сырғақ кондў бір суға,
адамды көскö ілді деіт,
ақ падышаның елінäн
бөлöктўн барып білді деіт,
Манастың ақ қуласы ток болдў,
ақ падышаның елі-мінäн
тўптў бузық жоқ болдў,
урушпаі жырғап уқтады,
тынч болўп уқтады,
келішпäі жатып кеңäштї,
кеңäшкäндä не дештї?
Манасты «көскö іл!» дедї.
««Падышам öзўң бíл!»» дедї.
Падыша аітты: «мен бílсäм
«ачўланып қурушпа,
«көп журт-мінäн урушпа!»
Бујурған дäм жутўп тур!
елдін барын тутўп тур!
Падышадан бат' алып,
Манас жақшы болдў деіт,
тушпаны тентíп кетті деіт,
бақты муратына жеттї деіт.

4) Бок Мурун.

Кан Көкöтбі öрыды,
картқа кірíп салды деідї,
кан тўкўрўп қалды деідї,
кан тўкўрўп қалған соң,
Бок Мурундў ақырды,
елї журтўн чақырды:
«Еңкäіғäндäн карым бар,

Digitized by Google

«емгäктäгäн jашым бар,
«башы тӯлӯ kаным бар,
«бīлäп турҕан бīм бар».
Чакырып алҕандан кеін,
елї-мїнän кöп jуртӯ
чоҕӯлӯп келгän екäн.
Аінäктäі кöсӯ сӯзӯлдӯ,
Кан Кökötöі ӱзӯлдӯ.
Ендї калҕан Бок Мурун
асыл jердäн акырат,
беш ботосӯн чакырат,
чакырҕанда не деіді?
«Атäкäм Кан Кökötöі,
«ӱзӯлӯп калҕан екäн,
«ашты есäн тартыңар!
«ошу jердä jатыңар!
«ендї мынан кетїңäр!
«ашка чакырып барыңар!
«Мынан ары сен барсаң,
«бекїп калҕан беіштїн
«ешїгїн ачкан Ер Кошоі,
«баіланып калҕан базардын
«jолӯн jаскан Ер Кошоі,
«ол Кошоіҕо барыңар!
«ā барып аітыңар!
«Кök дöнöндöн баш едї,
«Кökötöі Кандын аш'едї,
«Башкы аттын баігäсї,
«сан сарыча тō сojом,
«сан сар'ала бā сojом,
«сан сары башын koі сojом.
«Ajаҕы аттын баігäсї!
«токоілӯ jергä топтоттӯм,
«батачы куллҕа jоктоттӯм.

«мың ала баш kунажын,
«беш jўс тоқсон беш атка баігä бар.
«Ат баілабаі болбосўн!
«аты өлўп калбасын!
«өкўнчўсў болбосўн!
«озў арманда калбасын!
«бул ашыма келбäсä,
«көрўнбöсўн көсўмö!
«тарынбасын öзўмö!
«Таң атардын алдында,
«Кўн чығардын кеінïндä
«Бок Мурундаі батырдын
«аішығы алтын kызыл тў келäр,
«тöтöгöлў бос ўjўн
«тöшкö сўröі салбасам,
«тöр толтурған сулўн
«ач бiläктäн албасам,
«ат соңўнан салбасам,
«артык олңа кылбасам!
«бул ашыма келбäсä,
«тарынбасын öзўмö,
«көрўнбöсўн көсўмö!
«аіта барыңар Кошоіғо!
«Анан ары сен барсаң,
«Токоідо ажу беттäнгäн,
«белäстäі jолборс баштанған,
«чajан köстў чап jäktў
«тескäі jakka кыштаған,
«енäдäн jаңы тўшкöндö,
«koі бöрындаі кара кан,
«оң колўна уштаған,
«кабағы бïк, кашы бас,
«көсў кызыл öңў сас
«кандў тўған Ер Манас,

«көлөкөдө көн өскөн,
«көнӱ-мӣнән еркä өскөн,
«ашыктӯ jилiк jотосӱ,
«Jакып Баідын батасы,
«асыл тӯҕан Манаска
«jетiп кабар берiңäр!
«Андан ары сен барсаң,
«кара ӱңкӱрдӱ ӱi еткäн,
«караңгы токоi мал еткäн,
«бӧры чыбар бала куш
«көтӱрӧ тӯҕан Ер Аҕыш,
«аҕа jетiп кабар бер!
«Андан ары сен барсаң,
«тоҕус ӯл кенjäсi,
«кудаідын сӱiгӧн мiндäсi,
«Еläман баідын баласы
«Ер Төштӱккӧ jетiп аiт!
«Андан ары сен барсаң,
«Ертiш чыҕа jаiлаҕан,
«егiс кар'ат баiлаҕан
«Көкӱмдӱн улӱ Ӱрбӱ бар,
«аҕа jетiп кабар бер!
«Андан ары сен барсаң,
«Алпаi-iмäт iнiсi,
«абышка кемпiр баласы,
«алты jашар Көк Кojон,
«аҕа jетiп кабар бер!
«Андан ары сен барсаң,
«кара мылтык улаҕан,
«атканы тӧдан кулаҕан,
«еңчäгäi боiлӯ Ерäш бар,
«аҕа jетiп кабар бер!
«Андан ары сен барсаң,
«Акпаi Мамäт баласы,

Digitized by Google

«есӓн аман ерӓндӓр,
«аӈа jетӥп кабар бер!
«Андан ары сен барсаӈ,
«Jедігӓрдӥн Ер Баӈыш,
«аӈа jетӥп кабар бер!
«Андан ары сен барсаӈ,
«көк дӧбӧнӱ̆н башында,
«Темір Бала кашында,
«аӈа jетӥп кабар бер!
«Андан ары сен барсаӈ,
«Кӱ̆н-тумуш елӥ болӱ̆чӱ̆,
«аӈа jетӥп кабар бер!
«Андан ары сен барсаӈ,
«Кара-дӧ ӯлӱ̆ Jар Манас,
«аӈа jетӥп кабар бер!
«Андан ары сен барсаӈ,
«Кырымдардын Бос-ӯл,
«аӈа jетӥп кабар бер!
«Андан ары сен барсаӈ,
«Самаркканда Кан Кojон,
«аӈа jетӥп кабар бер!
«Андан ары сен барсаӈ,
«Ергӓч елӥ, іт елӥ,
«аӈа jетӥп кабар бер!
«Андан ары сен барсаӈ,
«Тӧдактаі моінӱ̆ соскон кул,
«баілыӈы jурттан оскон кул,
«Аідар канын Кан Көкчӧ,
«аӈа jетӥп кабар бер!
«Андан ары сен барсаӈ,
«капырдын jуртӱ̆ бар екӓн,
«булчуӈ етӥ букадаі,
«егӥнӓ сакал коібоӈон,
«ердӥнӓн мурут албаӈан,

Digitized by Google

«орустўн қаны чоң Јолоі,
«аға јетіп қабар бер!
«Андан ары сен барсаң,
«қапырдын каны Нес-Кара,
«аға јетіп қабар бер!
«Андан ары сен барсаң,
«Кашқар Јаркан бураған,
«мың Кытаіды сураған,
«қыр мурундў, қызыл көс,
«Кытаілардын Коңур Баі,
«О Коңур Баі, қашқа қул,
«қылыңы јурттан башқа қул,
«аға јетіп қабар бер!
«Андан ары сен барсаң,
«қапырдын каны Јыл-басал,
«аға јетіп қабар бер!
«Андан ары сен барсаң,
«Өгўс Кан елі болўчў,
«аға јетіп қабар бер!
«Андан ары сен барсаң,
«Тўтәңшір елі болўчў,
«аға јетіп қабар бер!
«Андан ары сен барсаң,
«Оғандын каны Мыс-Бурчақ
«аға јетіп қабар бер!
«Андан ары сен барсаң,
«Турпандын јуртў болўчў,
«аға јетіп қабар бер!
«Андан ары сен барсаң,
«Оронғу елі болўчў,
«аға јетіп қабар бер!»
Бок Мурундўн ботосў,
қандын сөсўн ұққан соң,
атқа мініш чықты деіт,

Digitized by Google

төгөрөк төрт бурчун
барын бірдäі öттў деіт.
Ашка конок чакырды,
Көкөтöі ўлў Бок Мурун
асыл jердäн акырат,
чоролорўн чакырат:
«Бу ашты кандаі тартамын?
«атты кандаі чабамын?
«бу акрäт jаіды утамын?
«бу капыр-мінäн бусурман
«бу каісы jердäн тутамын?
«мен бу jердä көчöмўн,
«мен Саірамҕа кономўн,
«мен о jердäн көчöмўн,
«мен Шібі кенткä кономўн,
«Сары булак басамын,
«Кара бура ашамын,
«кең Таласка тўшöмўн,
«мен о jердäн көчöмўн,
«Кара-көl басып чыҕамын,
«Уч-корумдў ачамын,
«Су-самырҕа тўшöмўн,
«козу-мінäн кочкордў,
«барын бычып саламын,
«малды субаі кыламын,
«бір аі анда jатамын,
«мал семіртіп аламын,
«ўі jыҕачын асамын,
«ўідў оңдоп саламын,
«каіра көчўп саламын,
«Кара-балта ашамын,
«Каіңдыны басамын,
«каіра көчўп келгäндä,
«Аҕыр-мінгä келгäндä,

Digitized by Google

«тӧдӱн комӱн чечӓмïн,
«Кӧра-коттӱ кыдырып
«Іт-кечӱдï кечӓмïн,
«Ак-јар-оідӱ кыдырып
«Ак-булуңга кономӱн.
«Коі кӱзӧңӱн аламын,
«ӱідӱ јап саламын,
«Мен о јердӓн көчӧмӱн,
«Ырҕаітыны ашамын,
«Копунӱ тӱра басамын,
«мен о јердӓн көчӧмӱн,
«Каркара боілоі кономӱн,
«Калдаі-мïнӓн дос болӱп,
«тус каінатып аламын,
«мен о јердӓн көчӧмӱн,
«Темірдïк тӧны басамын,
«мен Тӱлуктан ашамын,
«мен о јердӓн көчӧмӱн,
«Бакты-кураі басамын,
«Куш Мурун тӧсын ашамын,
«Улу Кулңа чатынан,
«Кічі Кулңа башынан
«ортосӱна кономӱн,
«келгӓн јет'аі болҕӱнча
«кемӓгӓмдï касамын,
«орошон он аі болҕӱнча
«отунӱмдӱ аламын,
«акрӓт јаіда утамын,
«капыр-мïнӓн бусурман
«барын бірдӓі тутамын,
«анын берї јаҕында
«асыл јаідан акырҕын!
«бірïн коібоі чакырҕын!
«Асыл тӱҕан тентӓк бар,

Digitized by Google

төгөрөк төрт бурчун
барын бірдäі öттӱ деіт.
Ашка конок чакырды,
Көкötöі ӯлӱ Бок Мурун
асыл jердäн акырат,
чоролорӱн чакырат:
«Бу аштыкандаі тартамын?
«атты кандаі чабамын?
«бу акрäт jаіды утамын?
«бу капыр-мінäн бусурман
«бу каісы jердäн тутамын?
«мен бу jердä көчömӱн,
«мен Саірамҕа кономӱн,
«мен о jердäн көчömӱн,
«мен Шібі кенткä кономӱн,
«Сары булак басамын,
«Кара бура ашамын,
«кең Таласка тӱшömӱн,
«мен о jердäн көчömӱн,
«Кара-көl басып чыҕамын,
«Уч-корумдӱ ачамын,
«Су-самырҕа тӱшömӱн,
«козу-мінäн кочкордӱ,
«барын бычып саламын,
«малды субаі кыламын,
«бір аі анда jатамын,
«мал семіртіп аламын,
«ӱі jыҕачын асамын,
«ӱідӱ оңдоп саламын,
«каіра көчӱп саламын,
«Кара-балта ашамын,
«Каіңдыны басамын,
«каіра көчӱп келгäндä,
«Аҕыр-мінгä келгäндä,

Digitized by Google

«тӧдӱн комӱн чечӓмӥн,
«Кӧра-коттӱ кыдырыш
«Іт-кечӱдї кечӓмӥн,
«Ак-јар-оідӱ кыдырыш
«Ак-булуӈга кономӱн.
«Коі кӱзӧӈӱн аламын,
«ӱідӱ јӓп саламын,
«Мен о јердӓн көчӧмӱн,
«Ырӻаітыны ашамын,
«Копунӱ тӱра басамын,
«мен о јердӓн көчӧмӱн,
«Карkара боілоі кономӱн,
«Калдаі-мӥнӓн дос болӱп,
«тус kаінатып аламын,
«мен о јердӓн көчӧмӱн,
«Темірдїк тӧны басамын,
«мен Тӱлуктан ашамын,
«мен о јердӓн көчӧмӱн,
«Бакты-kураі басамын,
«Куш Мурун тӧсын ашамын,
«Улу Кулӌа чатынан,
«Кічі Кулӌа башынан
«ортосӱна кономӱн,
«kelгӓн јет'аі болӻӱнча
«кемӓгӓмдї kасамын,
«орошон он аі болӻӱнча
«отунӱмдӱ аламын,
«akрӓт јаіда утамын,
«kапыр-мӥнӓн бусурман
«барын бірдӓі тутамын,
«анын берї јаӻында
«асыл јаідан акырӻын!
«бірӥн коібоі чакырӻын!
«Асыл тӱӻан тентӓк бар,

Digitized by Google

«бөірөк jамбым бөтөн бар,
«тоі туіғағым бұрӯ бар,
«чыныңы jамбым ұчӯ бар,
«kelcä тентäк el бусат,
«кӯнұ̆ kelcä kelcĭндä,
«болбосо kelбäi koісұ̆нда».
Бок Мурундаі төрөдөн
чыkkан elчі кетті деіт,
төгөрөк төрт бурчун
барын бірдäі өттұ̆ деіт,
kапыр-мĭнäн бусурман
барын бірдäі чакырды,
чакырғанда Ер Манас
ылдыі өтұ̆п кеткäндä
ыкыс берĭп токтодұ̆,
өдө jұ̆рұ̆п кеткäндä
өкұ̆с берĭп токтодұ̆,
elчігä jӯп аітпады.
Анда elчі бojұ̆на аітты, деіт!
«Аткан ok таштан каітпаіт,
«барған elчі jолдон каітпаіт,
«мен ошу jердäн каітамын,
«Бок Мурундаі төрömө
«немäнä jӯп аітамын?»
Мыны аітыш бу elчі
kаіратаныш салды деіт,
Манықäрдäі кұ̆лұ̆ктұ̆
kаіра тартып алды деіт,
Манаска барыш салды деіт.
Кабылан тұ̆ған Ер Манас,
кан оінұ̆ чатраш
Улу-Камыр башында
Алман Бет-мĭнäн оіноп jатты деіт.
Ӱч ташын Алман Бет,

Digitized by Google

утўп алып екäн деіт,
уjалып кеттї Ер Манас,
jанындаҕы jōлыкты
jўсўн арчып алды деіт,
Бок Мурундўн елчісї
Jаіма Көкўl jаш ўл
аны көрўп салды деіт.
Кабылан тўҕан тентäктїн
ачў jаман келдї деіт,
Jанындаҕы кырk чоро
тура кондў сыркырап,
сакалы кеттї буркурап,
Алман Бет турдў jалыңып,
моінўна бото салыныш.
«Акаі тентäк не деісїн?
«ачўңны бассана!
«акылыңа тўссöнö!
«кўlўп турўп сўілöссöң,
«кўн тігäндäі көрўнöт,
«кабаҕың бўркöп сўілöссöң,
«кар jāҕандаі көрўнöт».
Анда аіттың Ер Манас:
«Акаі чором-аі аі jаркын,
«акаі чором-аі кўн jаркын,
«елдў jердäн чоҕўлтўп,
«екчäп алҕан куіҕашка,
«бура тарсса болбоҕон,
«букадан талым алҕан кул
«сундурўп наіза тартпаҕан,
«сумсајып jōдан каітпаҕан,
«барың бірдäі чоролор,
«кара баірҕа казанат,
«jō качырҕан азамат
«мен көргöндў көрдўңбö?

Digitized by Google

«мен білгändї білдїңбї?
«Jaima Көкӱl jаш ӯл,
«келä jатат көрдӱңбӱ?
«боҕо салам бергäімїн,
«башы кетät ölӱмгö,
«малы кетät талōҕа,
«кылчajып karап алҕандым,
«көсӱн чукӱп алҕандым,
«турӱп атын алҕандым,
«бутӱн кесїп саламын,
«батырларын сајышып,
«балбандарын көрөшӱп,
«byka мінїп булкушуп,
«таі byкадаі jулкушӱп,
«тамаша кылып jатыңар!
«төрт бутӱна төрт касыкты каҕыңар!
«моінӱна марцан шуру салыңар!
«аіры кесäң ач belгä
«урӱп керїп кетїңäр!»
Манас чоролорӱна аітыпты,
анда турӱп чоролор,
аіры кесäң ач belгä,
одура тартып алды деіт,
төрт касыкты kakканда,
кыдырата чапты деіт.
Ертän-мїнän турдӱ деіт,
өркөчӱ бїк моін усун
jорҕо басык чоң kула,
ak каңгы ер сырдыҕаш
ak кулаҕа токӱттӱ,
kашka таман јекä өтӱк
темір таман ӱзöңгӱ
теппäі ырҕып мінді деіт,
ak көінөкчөн дамбалчан

Digitized by Google

бастырып чыңып келдї деіт.
Ноңоідўн ошундаі ўл туарб'екän.
Кабылан тўңан ер Манас
каіра тартып алды деіт,
кыікырып бакырды,
Манас чоролорўн чакырды:
«Мураталым, Мурат-Бек!
«мундаі чапкан Куат-Бек!
«Елім, Сеіт, екі ўл!
«Казактардын Карңардаі, јаш ўл,
«төлгөчў Кара төлөгўм,
«тўндä тўлкўнўн ісін јаңылбас
«Тўрсўн Таілак Шўтўм,
«караңгыда карсактын ісін јаңылбас
«Каман, Јоіпўр, Шўтўм,
«Ўшўн, Ўмөт, јаісаң екі ўл,
«Сары ала мінгän Алман Бет,
«көскö саіңан Көк Сырңак,
«јатык тілдў Аңы Баі,
«төмөнгö кірä барңанда,
«кырктың башы Кырңылдым,
«Көк Чебіч-мінän Серägім,
«Јаілмыштын ініcў,
«Јаш Камыштын аңасы
«ат каітарчы бос ўл,
«Чоролордын ең кічў Тас Баімат,
«о казанды тес каінат.
«Ат качыбак кўн тўды,
«тō örмögўн алтын ак чатыр
«тўрö салып бўктöңöр!
«тутам јерїн нылдаткан
«тутам јерїн сырдаткан
«кош көмöкöі сыр паіза
«башы көккö јаілңан,

Digitized by Google

«тӱбӱ jергä саілҕан,
«кең Нарымды кыдырып
«Ак Куланын ӱстӱндö
«jолборстон кеңім jабыңар!
«башына манаттан нокто катыңар!
«кök дölбас баіланар!
«jетälätïп салыңар!
«тӱркögö алтын ак чатыр
«кош аткa бекäм тартыңар!
«Кебäстї tödын нары jаҕы,
«кең Кашкардын берї jаҕы
«Бок Мурундаі törönӱн
«тартӯ болсо körölӱ,
«а jердäн тартӯ келбäсä
«jелäктї jердäн тӱрölӱ!
«jелбірätпäі наізаны
«тура кармап сajалык!
«ашын карам кылалык!»
Ак куланын ӱстӱнö,
jолборстон кеңім jаптырып,
jетілätїп jелпїнтїп,
Нарынды боілоп чыкты деіт.
Тӱркögö алтын ак чатыр
Кебäстї tödын бojӱна
састӯ jергä тіктї деіт,
ак болчоңдӱ мінді деіт,
Кебäстї tödын jанына
кербіштätїп чыкты деіт.
Tögörötön марады,
jер аратып карады,
алты капка чарбактан
бӱдак бӱдак чаң чыкты,
бӱдак чаңды караса
«бу немäнä болдӱ?» деп.

Digitized by Google

Кабылан тӯҕан Ер Манас
каіта јелїп келдї деіт:
«Чоролор аткa токум сал!
«капыр-мїнӓн бусурман,
«карчалышып калҕанбы?
«арасына тӱшӧлӱк!
«арачалап салалык!
«ашын карам кылбаілы,
«Тутам јерїн ныддаткан
«тутам јерїн сырдаткан
«кош кӧмӧкӧі сыр наіза
«колтукка кысып салалык!
«ак куланын ӱстӱнӧ,
«ак каҥгы ер сырдыҕаш
«ак кулаҕа токуҥар!
«алачы көпчӱк салыҥар!
«алтын быштан тартыҥар!
«арасына тӱшӧлӱк!
«арачалап салалык!»
Аткa мінїп јӱрдӱ деіт,
көгӱчкӧн көрсӧ туралман,
көсӱмнӱн јашын тїјалман,
капыр карча келдї деп,
Абыла Јаҥгыр (?) Кан Кojом
мылтык-мӓнӓн тарс коідӱ,
калдыраҕын салынып
Калдаі чыҕа уруштӱ,
белдӓмчісїн салынып
Меҷін чыҕа уруштӱ,
Кара баштӯ тӯн көтӧрӱп
капырдын каны Нес-Кара
карсылдашып уруштӱ,
кабылан тӯҕан Ер Манас
арасына тӱштӱ деіт,

Digitized by Google

арачалап салды деіт.
Мұндұ Бурут кашты деп
Калдаі чыңа кұды деіт,
Саі Бурут кашты деп
Сансыңан Калмак кұды деіт.
Кан Кожо елін саід'елä,
кабылан тентäк jелд'елä,
Кан Кожомо келд'елä.
Көркұ Бурут кашты деп
көңкö Калмак аттанды.
«Арңымак башын буратур!
«Кан Кожомо астын jергä тура тур!
«ак батаңды берін кет!
«егінä сакал коібоңон,
«ердінäн мурут албаңан,
«ұітұгұндöі көп Калмак аттанды,
«алда чором jö кашты!
«төба чором jö кашты!»
Каіра каптап келдї деіт,
Алман Бет, Сырңак, екі ұл,
jасöл болұп салды деіт,
калыр-мінäн бусурман
ашкан аідап келдї деіт.
Бекін калңан беіштін
ешігін ачкан Ер Кошоі,
баіланып калңан сараідын
jолұн jасаңан Ер Кошоі
Кабылан тұңан Ер Манас
чатырын jакын тікшї деіт.
Ошұңұна Бок Мурун,
Jаіма Көкұl jаш ұл
ак бос атты кылалап,
бермät шуру таңынтып,
кысты тартұ кылды деіт.

Digitized by Google

Кабылан тұған Манаска,
Бок Мурундаі баланы
бірдә күнӱ келәт деп,
бірдә күнӱ келгән jok,
екі күнӱ келәт деп,
екі күнӱ келгән jok,
ӱчӱнчі күнӱ келәт деп,
ӱчӱнчі күнӱ келгән jok.
Төртӱнчі күнӱ Бок Мурун,
Маныкәрді мінді деіт,
бадананы кіді деіт,
бастырып чыұып келді деіт.
Кабылан тұған Кошоіұо,
аұа салам берді деіт,
Кабылан Кошоі аітты деіт:
«Ак jaiкын тоңгон мустӱ аітам,
«бірдә күнӱ келбәдің,
«бісіп калұан екәсің,
«екі күнӱ келбәдің,
«ерсіп калұан екәсің,
«ӱчӱнчӱ күнӱ келбәдің,
«төрөсӱп калұан екәсің.
«Ар jіндін ічіндә
«карчыjып калұан баланы,
«Бок Мурун сістї аітамын,
«елдін бзӱн білгәнсіп
«муну-мінән jорұұұң».
Анда Бок Мурун аіттың:
«Кабылан Кошоі, кан аба,
«ерікпә-дә терікпә!
«бірдә күнӱ келбәсәм,
«бі тыныксын мен дедім,
«екі күнӱ келбәсәм
«el тыныксын мен дедім,

Digitized by Google

«есän аман болдұңбұ?
«сак саламат jұрдұңбұ?
«ашты кандаі тартамын?
«атты кандаі чабамын?
«акрät jаідан утамын,
«капыр-мінän бусурман
«кандаі кылып тутамын?»
Анда Кошоі аітты деіт:
«Акаі тентäк тура тур!
«капыр-мінän бусурман
«біс білгінчä неш керäк?
«біс білгінчä көт керäк.
«Jölönұш тō керісі,
«бусурмандын бōрұсұ,
«Манас білсін jінді».
Манас анда аітты деіт:
«Андаі дебä Кан Кошоі аба,
«тондұн jакасын тұрұп
«етäгінän кіjäбі?
«аңасы аілда турұп
«інäсі ішін білäбі?
«бу jінді özұң біл Кошоі».
Ак коргон кенттін каласы
Көкұм Сарттын баласы,
Ұрбұ аітып турады:
«Мен бір ұч ōс кеп аітаін!
«jараса кебім кылыңар!
«jарабаса кojұңар!»
Кан Кошоі аітты деіт:
«Аіссаң аітасар деіді
«сенінң кебіңді уңалы!»
Ұрбұ аітып турады:
«Нары барсын он беш кұн,
«берi келсін он беш кұн,

Digitized by Google

«аттӯ ошундан чабалык,
«кӱнӱ тӱнӱ он төрт кӱн
«ат тердәтїп алалык!
«он алты кӱндөр болҕӱнча,
«ат чубатып алалык!
«Капыр-мїнән бусурман
«атты санатын біләлїк!»
Кабылан тӱҕан Ер Манас
ачӯ јаман келдї деіт,
јанындаҕы ак албарс
кармап алып сабынан,
качырып кojo бердї деіт,
алты шӑр көп капыр
аралата кӯды деіт,
ӱч арӑн бусурман
тегәрәнтә кӯды деіт,
јетїп чӑп ірәрдә
Јолоідӱн јолӱн басты деіт,
аҕышты аттап каштыдеіт,
Төштӱктӱң тӱбөсӱн басып өттӱ деіт,
Кошоідӱн коінӱна кірә кашты деіт.
Кабылан тӱҕан Ер Манас
ак албарс-мїнән Ӱрбӱнӱн етәгін
тӱшӱрө чӑп ірдї деіт.
«Атаң білгән оі емәс,
«енәң білгән тоі емәс,
«кыска саналӯ чала көтөн карам кул
«мындан кїн бу јорҕӱң кojӱп јӱр!»
Кабылан тӱҕан Ер Манас
ак албарсты кынына
каітып катып алды деіт,
ер Кошоіҕо салды деіт,
Кошоіҕо кеңәш салҕан соң:
«Јурт карысы Кан Кошоі,

Digitized by Google

«сендä білгĭн jīндĭ».
Анда Кан Кошоі аіттың:
«Акаі тентäк тура тур!
«Мен білбäімĭн jīндĭ,
«Jölönўш тō керäсĭ,
«бусурмандын бöрўсў̆,
«öзў̆ң білгĭн jīндĭ.
«Капыр-мĭнän бусурман
«біс білгĭнчä нешкерäк,
«біс білгĭнчä кöт керäк,
«öзў̆ң білгĭн jīндĭ тентäк».
Анда Манас аіттың деіт:
«Кабылан Кошоі Кан аба,
«бу он беш кўн дегäнĭ,
«біс бала чакта jаідак торбокту
«jарышып келчĭ jер елä,
«Капыр-мĭнän бусурман
«карчалышып келгändä,
«бäігä талаш болбоібў̆?
«jуртка бузук тўшпöібў̆?
«аш арам болбоібў̆?
«Бок Мурундаі тöрöнў̆н
«кō нў̆ чöгöт болбоібў̆?
«барсын коңур салкын кўс-мĭнän,
«келсĭн чымын учкан ала чалбыр jас-мĭнän,
«Jакшысы келсĭн терілĭп,
«jаманы калсын терігĭп».
Андаі аіттың Кан Кошоі:
«акаі тентäк бу кебĭң
«болсо болсўн!» деідĭ деіт.
Капыр-мĭнän бусурман
дў̄ кöтöрў̆п кеттĭ деіт,
дў̄ кöтöрў̆п кеткän сон,
кўнў̆ тўнў̆ он беш кўн

Digitized by Google

ат тердәтіп алды деіт,
күнұ түнұ үч аі он јеті күн болғұнча,
ат чубатып келді деіт.
Чакчы чактап келді деіт,
сынчы сынап келді деіт,
сынчы сынап салған соң
атка карап аітты деіт:
«Куіруғұна кут түшкөн
«кутмандұ кул'ат кімдікі?
«өркөчұ бік моінұ узун
«нардаі кул'ат кімдікі?
«јығылғаны нар тұдәі
«јардаі кул' ат кімдікі?
«өркөчұ бік моінұ узун
«садактаі саны салынған,
«јакшы кул'ат кімдікі?
«елбістәі ічін тартылған
«ечкі кул'ат кімдікі?
«тумчуғұ уштұ арадаі
«туіғағы сырдап коіғон чарадаі
«бөрұ кулак, бөкөн сан
«бөлөкчө кул'ат кімдікі?
«кулца кулак куран сан
«кутурған кул'ат кімдікі?
«ічәгәсі інәдәі
«ічкә кул'ат кімдікі?
«сыдырып коіғон тасмадаі
«сумбатұ кул'ат кімдікі?
«кең сорысы кетмәндәі
«кесәләк бојұ кетмәндәі
«кеңәштұ кул'ат кімдікі?
«Ебәрәгән јағын еркәіткән
«еркәштәі моінұн koikoiткан
«өрұстұ кул'ат кімдікі?

«Как чокусў кумұандаі
«кулактары кыіұандаі
«өрўстў̄ кул'ат кімдікі?
«Кашка тіші кадōдаі
«какчіұан кул'ат кімдікі?
«Кызыл тілі бўлōдäі
«кысматтў̄ кул'ат кімдікі?
«Арка моінў бір кулач
«ак јолтоі кул'ат кімдікі?
«кадыксыс кірді бäігäгä.
«Анан берї јаұында
«маіканында машат бар,
«куіруұунда кудук бар,
«астыртын ајактў̄ калып кетпäгäн,
«ўстўртў̆н канаттў̄ даірып өтпögön,
«кабырұасы калкан тō,
«омуртқасы орон тō,
«сары јылан кезäктў̄,
«кызыл јылан өзöктў̄,
«суксурдаі моінўн суксалұан
«судаі сур ат кімдікі?
«талаш болдў бäігäгä.
«Бістін Јöлönўш тō керісї,
«бусурмандын бöрўсў̆,
«Ер Манастын Ак кула,
«ошу кандаі көрў̆нöт?
«ошу алды бäігäнї,
«бу капырдын каны чоң Јолоі,
«чоң Јолоідў̆н ач бўдан,
«ошу кандаі көрўнöт?
«емäсї талаш болот бäїгäсї.
«Анын берї јаұында
«туіұаұында тура јок
«тулпар öндў̄ мал екäн,

Digitized by Google

«jўрögўндö дўlö jok,
«бўдан чалыш мал екäн,
«jўгўрöм деп jўткўнгöн,
«чыҕамын деп турҕаны,
«jердä ojo чапчып токтобоіт,
«jўгўргöнў̆ білінбäіт,
«туіҕаҕы jергä ілінбäіт,
«kары jілік kakkандаі,
«öзў̆ быjыл jеті бäігä чапkандаі,
«тöдаі тор'ат кімдікі?
«Jер астынан чыkkаны,
«jеті кўндöр болд'елä,
«арыk чāп салып тыр,
«ујатынан кошўп тўр,
«Eläман баідын баласы,
«Ер Төштўктўн Чал-куірук,
«ошу алды бäігäні.
«Анын бері jаҕында,
«бутўнда бурмадан чідäр муңў бар,
«ўстў̆ндö коржун көзў̆ кумў бар,
«öрöлў̄ тор'ат кімдікі?
«ошу алды бäігäні.
«Анын бері jаҕында,
«Чубала баскан чыбар ат,
«öзў̆ кімдін ат екäн?
«kадыксыс кірді бäігäгä.
«Бет jаҕынан karасам,
«nokто кескäн аҕы бар,
«kыр аркадан karасам,
«екі кіші учкашkан,
«көтöн jöр таҕы бар,
«көкўl кер ат кімдікі?
«Ач аібалта белїндä,
«Кырҕыстардын елїндä,

Digitized by Google

«Аӈыш Коӆоштӯн jӧр кер,
«ошу алды бäігäнӥ.
«Ыjык jалдан karасам,
«араба баскан таӈы бар,
«каптал jӯнӯн karасам,
«тӯндӯк баскан таӈы бар,
«ӧзӯ бос біäнїн баласы,
«бу тор'аіӈыр кімдікї?
«ошу алды бäігäнӥ.
«Анын берi jаӈында,
«kар'аіӈырдың баласы,
«карт кӯрӧӈдӯн інісї,
«jӧр бостӯн баласы,
«jорӈо бостӯн інісї,
«берäндї алӈан екäн даӈ-мїнäн,
«алтымыш тоӈус мал-мїнäн,
«jем jегäн екäн jеті батман даӈ-мїнäн,
«мустаka тӯӈан кӧк ала,
«темір туjak jес біläк,
«jеткілäӈ кӯlӯк кӧк ала,
«бу бäігädän kалыптыр.
«Кеӈ Кулӆаныи бojӯнда,
«мурун kырk бäігäсїн алыптыр.
«Анын берi jаӈында,
«беш jӯс токсон беш аттын ajаӈы,
«Ороӈгунӯн kула бӓ,
«ошу алды бäігäнӥ».
Ендї ат аідамак болдӯ деіт,
Ыссык көлдӯ kыдыртып,
Тосор-мїнäн Тамӈаны
бір ашырып салды деіт;
кеӈ Нарынды kыдыртып,
сыртka салkын jаілӧӈа
аттын туjаӈы ташka кӯjӧт деп,

Digitized by Google

jai kышы кетӓт деп,
ат танылбаі kалат деп.
Нарын ылдыі кыдыртып,
ат чабычы баланын
азык тӳлӳгӳн Букарҕа салды,
баланы jai kышы баксын деп,
атка jемдӳ берсӥн деп,
алтын мӧр бастырып,
Букарҕа азык салдырып.
Барсын koңур салкын кӳс-мӥнӓн,
kелсӥн чымын учкан ала чалбырт jас-мӥнӓн,
jакшысы kелсӥн терӥліп,
jаманы kалсын терігӥп,
аты jӳрӳп кеттӥ деіт.
Алты арӓн kапырды
ӳч арӓн бусурман
барын чактап kелсӥн деіт,
Бок-Мурундаі балаңыс
Манykердӥ міндӥ деіт,
елдӥ чактап kелгӓндӓ,
кыр мурундӯ kыза көс,
Кытаілардын Коңур Баі
Бок Мурундаі төрӧнӳ
келӥп кармаі алды деіт:
«Калдыраҕын салынып,
«калдаі мінӓр мал екӓн,
«белдӓмчісӥн чалынып,
«меңін мінӓр мал екӓн.
«Ak корңун артарҕа,
«Есӓн Канҕа тартарҕа,
«ептӯ jаілӯ мал екӓн.
«Маны-кердӥ маҕа бер!
«Маны-кердӥ бербӓсӓң,
«jeläktӥ jердӓн тӳрӧрмӳн,

Digitized by Google

«ас бусурман курғурдў
«Букардын көк ташын көстöі сўрöрмўн,
«атандар jолғо jатпаібы,
«азамат алды катпаібы,
«азўларын аркаітыш,
«ат өлўмў болбоібў?
«муруттарын чычаітыш,
«ер өлўмў болбоібў?
«Jeläктў наіза маі болор,
«арадағы ас Кырғыс
«ат jемінä jаі болор.
«Чöптöі болғон Баі Казак
«тўшўгўнö jаі болор.
«Маны-кердї маға бер!
«Маны-кердї бербäсäң,
«бағ Ілгäн бағларын
«балапан кырчын чағларын
«кыіратармын каласын,
«Ілатармын баласын».
Анда аіттың Бок Мурун:
«Jуртка кеңäш салаін!
«jурт бер десä берäін!»
Бок Мурундаі о төрö,
каіта салып келдї деіт,
jурт карысы Кошоіғо,
аға кеңäш салды деіт.
Анда Кошоі аітат деіт:
«Төба Бокум туратыр!
«Алда Бокум туратыр!
«ат ажағын jер караіт,
«куштўн бöзы тутам дыр,
«куш ажағын көк караіт,
«Маны-кердї тiläсä,
«Манаска кеңäш салыңын!

Digitized by Google

«Манас Маны-кердї бер десä,
«андан кїн берiңiн!»
Бок Мурундаі төрөмўс,
Манаска jелїп келдї деіт,
Манаска келїп аітты деіт:
«Акаі тентäк тура тыр!
«Кытаілардын Коңур Баі
«Маны-кердї берсїн! деіт,
«берсäм ебї барб'екäн,
«коісом ебї барб'екäн,
«берäт дегäн немäнї?»
Анда аіттың Ер Манас:
«Алты jашар екäндä,
«ак кулаңа мінгäндä,
«аірмашта jўргöндö,
«ajаңы даіра Сўр көлдöн,
«jаін алдым мен Манас.
«Капырдын каны чоң Jолоі,
«токсон тōгö jўктöткöн,
«чajын алдым мен Манас.
«Кылбаңан iшїм jок болдў,
«төмöнгö кірä барңанда,
«Аläўкö дегäн кан чыкты,
«аітканынан jан чыкты,
«Коідон зекäт берсїн деп,
«коідон зекäт бербäсä,
«тiläп алңан Манасты,
«ак ўрўн кармап берсїн! деп,
«ак ўрўн кармап бербäсä
«урушар jерїн аіссын! деп,
«турушар jерїн аіссын! деп,
«боктобоңўн jерїмдї!
«токтобоңўн елїмдї!
«ер тiläктї көссўн! деп,

Digitized by Google

«елїн тāп кессїн! деп.
«Аӈа екі елчін jібāргāн,
«менїн атам Jакып Баі
«заманасы кӯрулӈан,
«тобурчак атым баілатып,
«бзӯм берāм деп jатат,
«Батыр Манас тентāгї,
«іт ічпāстїн ала көl
«іт аӈытып куш салӈан.
«Алтымышта Jакып Баі
«каіра тартып келгāндā,
«кадырдӯ jалӈыс аітканда,
«алтымышка чыккanда,
«алты jашар Ер Манас
«алтымышка чыккanда,
«кан атасы Jакып Баі
«ак ӱрӯн кармап бердї деп,
«аскына Ноӈоі калкыма
«кантїп jбп берāмїн.
«Ак Кулаӈа мінāт деіт,
«кабылан тӯӈан Ер Манас
«ачӯ jаман келāт деіт,
«ат куіруӈӯн чӯjбт деіт,
«алты капка кең Кокан
«аралап jӱрӱп чабат деіт,
«берāт дегāн немāнї,
«кечā сары бзбн Чӯідӯн башында
«бір тоӈоштӯм Коңур Баі,
«сондо алы jетпāгāн,
«атасы каітып кӯптӯ,
«енāсї егіс тӯптӯ,
«берāт дегāн немāнї,
«бӯгӯн Маны-кердї алӈан сон,
«ертāн ак куланы бергїн! деп,

Digitized by Google

«eldärdä jigit kŭlŭk at
«barын alып koiŋon coң,
«kazan baktai kairan баш
«kan алдынан jaiiaca,
«tŭlŋadai kairan баш
«tŭ алдынан jaiiaca,
«сыра берät дегän немäнї.
«Кечä Бакты-kŭраі башында,
«bir тоŋоштŭм Коңур Баі,
«сондо алы jетпäгän,
«емі алы jетäібї?»
Батыр тŭŋан Ер Манас
ырŋып кеттї ордŭнан,
köt jaŋынан karaca,
kырk кішінїн чаңы бар,
бет jaŋынан karaca,
беш аідар тŭгŭ бар.
Tokoido аjу беттäнгän,
belästä jолборс баштанŋан,
Чajан köстŭ чап jaktŭ,
koңур сакал сас беттŭ,
кабылан тŭŋан Ер Манас
Бок Мурундаі баланы
ачыланып салды деіт:
«Берät дегän немäнї?»
Jїн kaітып jатkан соң,
ŭч аі jŭсŭ болŋŭнча,
ашты тартып болдŭ деіт,
емї немäнї мöрöі кылам? деп.
Jатkан elгä чакырŭча салды деіт,
Jŏ бäігä чабамын деп,
jŏ бäігäнїн баш екän,
алтымыш ала бука саіды деіт.
Töштŭк jер астынан täптыр

Jерїн секіртпäс дегäн бар екäн,
Jолоідўн ōзы мўс
бір кў кемпір бар екäн,
ол кошулўп салды деіт,
ўч аічылык jолдордон
jō бäігäнї чапмак болўп калды деіт.
Ўч аічылык jолдордо
jетїш барда jōлöр,
о кемпірдї карасаң,
арак кujўп алып тыр,
тамам барҕан jōгö
аракты берїп салып тыр,
ошу барҕан jōлöр
мастар болўп калып тыр,
кемпір каіта салып тыр.
Eläман баідын баласы,
Ер Төштўк төңгö чыҕып тыр,
тўгöрötō карап тыр,
Jер астынан тāп тыр,
Казатар мергäн карап тыр:
«Аты jакшы аі jаркын төрöм,
«öзў jакшы кўн jаркын төрöм,
«Jолоідўн кемпір келä jатыр төрöм».
Кōнöчöктöі боҕонў
кылып алды Казатар,
бір бетїнä ў сїпаіт,
бір бетїнä су сїпаіт,
jасына jалынып,
кудаjына сїнїп,
ертäн тартып кечїндä,
кечкі мал бешїндä
тартып ідї кемпіргä.
Анда аіттың Казатар:
«Бу кемпіргä карасам,

Digitized by Google

«аласын аіра бергämбї?
«амына ӯлар jабылып,
«аласы шішіп кеткämбї?
«чатkajактан kӯ кемпір
«jӱгӱрö албаі kалҕambы?
«Jерін секіртпäс kарасам,
«уktап тура kалҕambы?
«ошу jердäн jелгämбї?
«kӯ кемпіргä jеткämбї?
«jалдап jелїп öткöндö,
«jебäнї сӯрӯп алҕambы?
«jелїп бäігä кіргämбї,
«мöрöідӱ алып алҕambы?
«ендї kаітып jатkambы?»
Jуртka чаkырып салҕанда,
Jурт алҕанын білгändä,
Бок Мурундаі төрömӱс
емї немäнї мöрöі kылам деп,
jатkан елгä чаkырӯчы салды деіт,
jӧ балбан тӱссӱн деп,
алтымыш ала jорҕонӯ
матӧҕа салды Бок Мурун,
kарасы kojӱп калсын
төрöсӱ тӱссӱн балбанҕа,
kапыр-мїнäн Бусурман
kаіда мындаі аш берät?
Кӱн чачырап чыkkанда,
балтыр етї баладаі
толоі болҕон ер Jолоі
бос төбöнӱн башында
басып келїп олтурдӯ.
Улу шашkы болҕӯнча,
бусурмандан аста адам чыkпады,
Jолоідӱн сäрына чыдабаі,

Digitized by Google

кўндӧр чашкы болҕон соң,
бӧрӯ көстӯ̄ ку мурут,
кабылан тӯҕан Ер Манас
бастырып келдї Кошоіҕо,
Кан Кошоіҕо аітты деіт:
«Кабылан Кошоі Кан аба,
«бу капырҕа јыкпаі,
«ошу бäігä кім берät,
«јыҕылбаі бäігä кім алат,
«бекіп калҕан беіштїн
«ешігїп ачкан Ер Кошоі,
«el карысы Кан Кошоі,
«сен кандаісын балбанҕа,
«јыҕып бäігäнї алҕанҕа,
«јыҕылып куру калҕанҕа».
Кошоі кан аітады:
«Карылык каршы келd'elä тентäк,
«јашым токсон бешкä чыкт'elä,
«бір картајып кеткämїн,
«кең Кегäндїн бојўнда,
«Кенцäкäнїн тојўнда,
«Тӧ-теңшäрїмän кармашып,
«анда кўчӯ̄м бір таіды.
«Казылыктын ојўнда,
«Кар јäбастын бојўнда,
«Алп-бӧрӯ̆-мän кармашып,
«анда кўчӯ̄м бір таіды.
«Капырдын каны Нес-Кара,
«аны камап јатканда,
«јаңыс ӯлӯ̆ Біläрік
«капыр кармап кеткändä,
«алты капка чарбакта
«катӯ̄ уруш салҕамын,
«јаңыс ӯлӯ̆ Біläрік

Digitized by Google

«анда күчүм бір таіды.
«Түш'албаімын балбанға тентäк!
«Jығып бäігä алғанға
«бөлöктүн ұлұ түшүргүн тентäк!»
Барык-Балакчан елінäн
бастырып келді Ер Манас:
«Тоғус ұл кенцäсі,
«кудаідын сүігöн міндäсі,
«Елäман баідын баласы,
«jергä түшкöн Ер Төштүк,
«сен кандаісын балбанға?»
Jығып бäігä алғанға,
jығылып куру калғанға,
о-да болбоі коідү деіт.
Төштүк турұп мыны аітат:
«Jер астына түшкölү,
«jеті jылдар болд'елä,
«jер үстүнö чыккалы,
«чакырұчы келд'елä,
«ујатымдан келгämін,
«түш'албаімын балбанға,
«jығып бäігäң алғанға,
«jығылып куру калғанға тентäк!»
Төштүк болбоі коідү деіт,
Кызыл-Баш Оған журтұнан
еркäjін чыккан бала екäн,
батыр Манас бастырып,
мандајына келді деіт,
батыр Манас аітат деіт:
«Алп-Аімät інісі,
«абышка кемпір баласы,
«алты jашар Көк Кojон,
«сен кандаісын балбанға?
«jығып бäігäң алғанға?

Digitized by Google

«jыңылып kуру kалңаңа?»
Көк Кojон аітат Маnаска:
«Jыңып бäігä алңаңа,
«jыңылсам kуру калңаңа,
«түш'албаімын балбаңа».
Тōдаі болңон Jолоідўн
аідыңга чыдабаіт,
ас бусурман бу курңур
ер адам-да чыкпады,
kашka таман jек өтўк
темір таман ўзöңгў
ak булчуңдўн ўстўнöн
кабылан тўңан Ер Манас,
теппäі ырңып түштў деіт,
басып бара jатканда,
кічігінä Көк Кojон,
бастырып чыңып келдї деіт:
«Akaі тентäк кантäісін,
«Jölönўш сары керäсі,
«бусурмандын бöрўсў,
«jасып тајып мен jыкsам,
«кудаі біскä бербäібі?
«jасып тајып jыңылсам,
«бусурмандын белї катў,
«бір тутkасын бастык деп,
«jeläктї jердäн түрбöібў?
«ас бусурман курңурдў
«Бukарды көстöі сўрбöібў?
«атандар jолңо jатпаібы,
«азамат алды катпаібы,
«jыңылсам jepläр көтöрöр,
«jыkсам Jолоі көтöрöр,
«мен түшöім балбаңа!»
Кічігінä Көк Кojон,

Digitized by Google

аттан тўшўп келдї деіт,
jўрögўў тöдан чоң екäн,
колў кўчў jok екäн.
El четїндä Кан Кошоі,
бастырып чыңып келдї деіт:
«Akaі тентäк кантäісїн?
«кічігїнä Кök Кojoн,
«jўрögўў тöдан чоң екäн,
«колў кўчў jok екäн,
«картаісамда Кан Кошоі,
«мен тўшöін балбанңа».
Кошоідў чечїндїрїп караса,
бojў алача бel еңчäр,
бöры jасы кемädäі,
балбан jасап koіңон кемädäі,
Кан абасы Ер Кошоі,
балбанңа тўшмök болдў деіт.
Басып бара jатканда,
Кан Коңомдон бат'алып,
баса бара jатып тыр.
Батыр Манас чакырат:
«Akaі Кошоі кан аба,
«бутўңдаңы чалбарың
«тўңан марал терäсї
«jacka мал атыпсын,
«okурасы бар екäн,
«ортоң колўн салбаібы?
«аландан аірып албаібы?
«абырың jуртка көрсötўп,
«уjат кылып koібoібў?
«Кан баласы Канykäі,
«катындардын jакшысы,
«мактап аіссам болбоібў?
«Кан баласы Канykäі,

Digitized by Google

«мергäндäргä ок бергäн,
«аласына салғалы,
«алтымыш алты моіноғў,
«бары алаға салғалы,
«алтымыш текä терäсї
«коі макмал-мїнäн іштäттїм,
«Канықäігä тіктірдім.
«Аш аткысын аітаін,
«төрт аі jўсў болғончо,
«ўч їлäтїп малдырдым.
«Кан абасы карт Кошоі,
«ычкырдын jаjын аітаін,
«асыл jердä дандалға,
«тө көтөргөн балбанға,
«jең ічїнä їлäттїм,
«Кан абасы карт Кошоі,
«емї балбанға тўшсöң,
«чалбарымды кїп тўш!»
Кабылан тўған Ер Кошоі,
анда аітты Манаска:
«Ajак тентäк, Манасым,
«атын мактаі турбаібы?
«баш тентäк, Манасым,
«катынын мактаі турбаібы?
«Чалбарыңды алып кел!
«бағалағын jулкаін!
«барын аірып салаін!»
Картаісада Кан Кошоі,
колў кўчўн чоғултўп,
чалбарды кїп алды деіт,
тізäгä ченäп тўрдў деіт,
колў-мїнäн тарт'елä,
jашка каішаі чojўлўп,
бojў-мїнäн тең болдў,

Digitized by Google

kojo berĭп calғan соң
jашka kaiштаi бірішĭп,
ілĭп барып kалған соң
Кошоі батыр дағы аітат,
Манаска турўп кеп аітат:
«Akaі тентāк туратыр,
«бул аітканың еп екән,
«бістĭн jаман kатындар
«келіндĭн тырмағына бір кўндö
«мың аіланса еп екән.
«Есän барып сō kaіссам,
«саламат барып сak kaіссам,
«jар kудајым jар болсо,
«jасаған пірĭ колдосо,
«алтын jаным акпаса,
«кўмўш jаным кўібöсö,
«бутўмдағы чалбарды
«анымĭнāн талашпа».
Картаіған аба Кан Кошоі
Манастын бергän чалбарды
сурап алып кеттĭ деіт,
Манастын төрölўгўн білдĭ деіт.
Атан тōдöі алчајып,
Jолоі басып чыкты деіт,
таілак тōдöі таїраңдан
Кошоі басып келдĭ деіт,
kабak атар кош kашат
кол сунушўп келдĭ деіт,
ökō kармалышып келдĭ деіт,
kармалышып салғанда,
булчуң етĭн ўзўшўп,
таі букадаі сўрўшўп
кўнў тўнў он беш кўн,
ökō kармалышып jатты деіт.

Digitized by Google

Бура тарсса болбоҕон,
кабылан Кошоі карасаң,
букадан талым алҕан кул
каіра тарсса болбоҕон,
камалдан талым алҕан кул
аласынан алды деіт,
аласын аірыш салды деіт,
абуірын јуртка көрсөтӱп,
ујат кылыш коідӱ деіт.
Бір кӱндөрдө кантті деп,
кабылан тӱҕан Ер Манас,
бастырып чыҕып келді деіт.
Ар каісы јердән караса,
төдаі болҕон чоң Јолоі
Кошоідӱ баса калып тыр,
Манастын ачӯ јаман келіп тір.
Он екідән өргөн булдурсун,
асї өгӱс терәсін
өзӱ кылҕан булдурсун,
коі соібоҕон Сарттарды
кокуілаткан булдурсун,
төбөдөгӱ јіндї
төрт бөлӱнткөн булдурсун
тартып ідің ер Манас,
кабылан тӱҕан Кошоідӱ
катӯ чәп салҕамбы?
кабылан тӱҕан Ер Кошоі
ет ачынып калҕамбы?
кабылан Кошоі карасаң,
Манасты кылчајып карап алды деіт,
Манаска карап аіттың деіт:
«Акаі тентәк не деісін?
«окоі тентәк не деісін?
«енәкәм јаман кіші екән,

Digitized by Google

«тар бешікkä салыштыр,
«тал ортом kӯш болўптўр,
«аikалыша бўтўпўр,
«ajaktaі болҕон сары су
«астыма ujўп kалыштыр,
«kабykkа ырбап кетїптїр,
«Тӧдаі болҕон чоң Jолоі
«Калмакча kарман алып тыр,
«чыkанактан салып тыр,
«тал ортомдо чемірчäk,
«кобуҕум карап кетїп тїр,
«ченäп уktап jўрўkмўн,
«картаісада Кошоідон
«тамашасын көрўптўр!»
Кабылан тўҕан Ер Кошоі
Манаska бу кеп аітканда,
kаптї kармап алды деіт,
kаіра таштап кетт'elä,
тон kураҕан емädäі,
таш kулаҕан емädäі,
Jолоідў jыҕып кетт'elä.
Ас бусурман kурҕурдў
мӧрӧі алып kалдыла,
бу jїнҕа кім чыҕат?
kудаі берсä кім jыҕат,
kартаіҕанда Кан Кошоі
мӧрӧі алып kалды деіт.
Мӧрӧі алып kалҕан соң,
Он екідä Бок Мурундаі тӧрӧңўс
чакырўчы салды деіт,
алтымыш ала jорҕонў,
матӧҕа салды Бок Мурун,
kарасы kojўп тӧрӧсў тўссўн,
сајышка кіші тўссўп деп,

Digitized by Google

Бура тарсса болбоҕон,
кабылан Кошоі карасаң,
букадан талым алҕан кул
каіра тарсса болбоҕон,
камалдан талым алҕан кул
аласынан алды деіт,
аласын аірып салды деіт,
абуірын јуртка көрсөтӱп,
ујат кылып коідӱ деіт.
Бір кӱндөрдө кантті деп,
кабылан тӱҕан Ер Манас,
бастырып чыҕып келді деіт.
Ар каісы јердән караса,
тӧдаі болҕон чоң Јолоі
Кошоідӱ баса калып тыр,
Манастын ачӯ јаман келіп тір.
Он екідән өргөн булдурсун,
асї өгӱс терәсін
өзӱ кылҕан булдурсун,
коі соібоҕон Сарттарды
кокуілаткан булдурсун,
төбөдөгӱ јіндї
төрт бөлӱнткөн булдурсун
тартып ідің ер Манас,
кабылан тӱҕан Кошоідӱ
катӯ чәп салҕамбы?
кабылан тӱҕан Ер Кошоі
ет ачыныш калҕамбы?
кабылан Кошоі карасаң,
Манасты кылчајып карап алды деіт,
Манаска карап аіттың деіт:
«Акаі тентәк не деісін?
«окоі тентәк не деісін?
«енәкәм јаман кіші екән,

Digitized by Google

«тар бешікkä салыптыр,
«тал ортом kӯш болўптўр,
«аikалыша бўтўпґўр,
«ajaktaі болґон сары су
«астыма ујўп kалыптыр,
«kабykka ырбап кетїптїр,
«Тӧдаі болґон чоң Јолоі
«Калмаkча kарман алып тыр,
«чыkанактан салып тыр,
«тал ортомдо чемірчäk,
«kобуґум kарап кетїп тїр,
«ченäп уktап јўрўkмўн,
«kартаісада Кошоідон
«тамашасын көрўптўр!»
Кабылан тўґан Ер Кошоі
Манаska бу кеп аitkанда,
kаптї кармап алды деіт,
kаіра таштап кетт'elä,
тон kураґан емädäі,
таш kулаґан емädäі,
Јолоідў јыґып кетт'elä.
Ас бусурман kурґурдў
мӧрӧі алып kалдыла,
бу јїнґа кім чыґат?
kудаі берсä кім јыґат,
kартаіґанда Кан Кошоі
мӧрӧі алып kалды деіт.
Мӧрӧі алып kалґан соң,
Он екідä Бok Мурундаі тӧрӧңўс
чakырўчы салды деіт,
алтымыш ала јорґонў,
матӧґа салды Бok Мурун,
kарасы kојўп тӧрӧсў тўссўн,
сајышka кіші тўссўп деп,

Digitized by Google

kапыр-мĭнăн бусурман,
kаіда мундаі аш берчĭ?
Чаkырӯчы kелгăндă,
Кашkар, Jаркăн сураӈан
kыр мурундӯ kыза көс,
Кытаілардын Коӈур Баі
kанаттӯ kара бедăнĭ
бутkа салып чыkты деіт,
kараӈаі наіза комдонӯп,
мустаі темір кĭнĭп,
буттаі темір kурчанып,
бутkа салып чыkkан соӈ,
ас бусурман kурӈурдан
Коӈур Баідын сăрына чыдабаі,
тіптĭ адам чыkkан jok.
Кытаілардын Коӈур Баі
алтымыш ала jорӈонӯ
матӧсын kырkып алды деіт.
Алтымыш ала jорӈонӯ,
тĭп алып jӧнӧлдӯ̄,
бӧрӯ́ көстӯ̄ kӯ мурут
kабылан тӯӈан ер Манас
бура тарта бергăндă
Коӈӯр Баіды чаптыла.
Jуртkа бузуk салды деп,
алтымыш ала jорӈонӯ
kаіта аідат келд'елă,
Бӧрӯ́ көстӯ̄ kӯ мурут
kабылан тӯӈан ер Манас
бусурманӈа kыiӈырды:
«Бу jĭнӈа кім чыӈат?
«kудаі берсă кім jыӈат?»
Ӧӈанын каны Мус Бурчаk
аk булчуӈдӯ мінді деіт,

Digitized by Google

тўп Кокоңо jібäргäн,
тутам jерін ныдатқан,
тутам jерін сырдатқан,
қош көмөкöі сыр наіза
қолтыққа қысып алды деіт,
еңкäіштäн öткўрўп,
көлöңкўгö jеткірін,
Коңур Баідаі қашқаңа
jетіп наіза салды деіт.
Бура тарта бергäн соң,
Манас сajалбаі öтўп кеттї деіт,
Қытаілардын Коңур Баі
қанаттў қара бедäнї
санга басып алды деіт,
қолтыққа қысып салды деіт,
наіза мінäн Манасты
қолтыкта қojўп кетт'elä.
Батыр тўңан Манастын
ер назар тігäн құл екäн,
етінäн наіза тарыбаі,
етї öрып қалңан соң,
ақ булчуңдаі кўлўктў
қаіра тартып алңан соң,
Манастын ачў jаман келгäн соң,
қачырып қojo бергäн соң,
алтараңын көп қапыр,
арасын көстöі қачқан соң,
наізамінäн Ер Манас
қолтыкта келіп қoіңон соң,
Қытаілардын Коңур Баі,
ырңыта қojўп салңан соң,
мақтанып келдї ер Манас:
«Бу jінңа кім чыңат,
«бу jінңа мен чыңам,

1800 1805 1810 1815 1820 1825 1830

Digitized by Google

«кудаі берсä мен јыҕам».
Түркүгүн алтын ак чатыр
ешігінä түштү деіт,
јалында јыбанак саптū ак кестік
јанынан сүрүп алды деіт,
јердä јаткан јыҕашты
јердäн сүрүп алды деіт,
кыја јонүп олтурдү.
Емді он екідä Бок Мурун
чакырүчы салды деіт:
«Наіза бојү ор касты,
«алтымыш јамбы көп төктү,
«тө баілап салды деіт,
«алда баілаҕан төнү
«тішміңäн чечмäк кім болор?»
Капырдан чыккан Ороңго
тө чечмäк болду деіт,
көтү башын чапкылап,
Ороңго басып келді деіт.
Тө чечіп атканда,
бусурмандын Коілү Баі
басып келді Манаска:
«Аты јакшы аі јаркын төрöм,
«Ороңго бараін!
«олцосүна орток болүп келäін!»
Андан Манас аітат деіт:
«Барсаң бара коіҕүн!» деп.
Коілү Баі басып кетті деіт,
еңкäјіп аткан Оронго
көт јаҕынан келді деіт,
таі букадаі кakt'elä,
алтымыш јамбы чачылды,
өкө бөлүп алҕан соң,
асыл Манас мыны аітат,

Digitized by Google

асыл jаідан акырат,
Алман Беттї чакырат:
«Асыл чором аі jарқын,
«тӧба чором күн jарқын,
«Ороңго урғачы да болсо кан елä,
«Ороңгонӳн бір кӧнӳнӧ jетпäсін,
«тӧрӧлӳк кылып салаін!
«ат алып барып мінгїсчї!
«тон алып барып кїгїсчї!
«абуірын jäп келсäңчї!»
Асыл чоро Алман Бет
сары ала-мїнäн jелät деіт,
Ороңгоғо келät деіт,
келä jатып мыны аітат:
«Пӳ! Ороңго бетїңäі,
«ач бӯданы jетäлäп,
«Jолоі кірсін көтӳңӧ,
«кемірäjїп көрӳнӧт,
«керкі сапты тыккамбы?
«ӳңӳрӧjӳп көрӳнӧт,
«ӳшкӳнӳ сабын тыккамбы?
«тышы кара көрӳнӧт,
«кара кӧ jағып коіғомбӳ?
«ічї кызыл көрӳнӧт,
«кызыл ӧкпӧ тыккамбы?
«пӳ! Ороңго бетїңä,
«ач бӯданы jетäлäп,
«Jолоі кірсін көтӳңӧ!
«көтӳңдӳн ічї jылғадаі,
«бӧбӧчӧгӳң тӯлғадаі!»
Анда Алман Бет чоро
таштап кеттї сарпаіды,
көтӳ башын аштырып.
Ороцго алды мӧрӧідӳ,

Digitized by Google

алып барды jамбыны.
Ар мөрөjӱ біткän соң,
ашын тартып болҕон соң,
кең Букардан ат келät,
чымын учкан ала чалбыр jас-мінän.
пäнї боілоп чыҕып тыр,
сыр теңістїн ajaҕын,
jакшысы келдї тірілїп,
jаманы келдї терігїп,
атты сӱрöп алам деп,
көтөрмöгö сӱрӧнгö,
тоілоп jӱргöн el кеттї.
Бусурмандын eldäрдäн
Алман Бет Сырҕak екі ӯл
Манастын ал чоросӱ турбаібы?
Кокондон барып сӱрöін деп,
Коконҕо көстöп чыктылар.
Капырдан кеттің екі адам,
чоң Jолоідӱн екі ӯлӱ,
Öкöм Болот, Төрö Бек,
о-да кеттї Коконҕо.
Сырдаіраҕa kelгändä,
ач бӯдан келät алдында,
öркöчӱ бік, моін узун,
jорҕо басык чоң кула
ер Манастын ak кула,
kара терї катыптыр,
сурҕулап болӱп калыптыр.
Арандаі ӧсын ачыптыр,
кандӯ көбӱк чачыптыр,
ak кула келät тарыштап,
Тас Маімат келät Манастап,
jар Масарҕa kelгändä,
jарым чаңы бір көрöт,

Digitized by Google

келä jатыр ak kула,
Кан Jолоідўн ач бўдан
астына келä jатыр.
Öрö кеткän ат екän,
kартajыңkы тартыштыр,
kалңаңдап келä jатыр.
Ak kуланын jўгўргöнў білінбäіт,
туjаңы jергä ілінбäіт,
Jар Масарңа келгändä,
Чоролорў чоңултўп,
асыл Манас мыны аітат:
«Барың бірдäі Коі-ңашka,
«барың бірдäі Сапkашka,
«Каңгаілап келät бір атың,
«алтаілап келät бір атың,
«Орустап келät бір атың,
«Оіроттоп келät бір атың,
«Кырңыстап келät бір атың,
«Кырымдап келät бір атың,
«алаштаңан урäп jok,
«манастаңан сўрöн jok,
«ak kула сä kылбасам,
«кергілчäк башың кеспäсäм,
«кең сöрыңды оібосом,
«jол ўстўнö соібосом,
«бöрў-мінän kускунңа
«бöдö тojўп kылбасам».
Ат башындаі jўрögў
аттаі тўілöп батпады,
көкўрökkö jатпады.
Барык Балакшан елінä,
чыңып келгän Аңу Баі,
jаткан коідў турңуспас,
коңўр jігіт турбаібы?

Digitized by Google

жұрттан алқыш көп алған,
бек-сат жігіт турбаібы?
төрөлүгү ашынған
ат көбүктөп турүптүр.
Оғо коідү Аңу Баі:
«Е алда төрөм аі жарқып,
«е төба төрөм күн жарқын,
«Алман Бет чороңнүн,
«қыіғыл қычқыл ачүн,
«кудасы-мінән үч чықты,
«ақ кула келä жатқан бäм,
«атыңның башын бура тыр төрөм!»
Аңу Баі аітты бу кентї,
асыл тентäк ақырат,
Чоролордүн ат атынан чақырат:
«Е Муратым, Мурат Бек, чором,
«мындаі чапқан Куат Бек, чором,
«Еңämдän түған Jäнім, чором,
«Елім, Сеіт, екі ұл, чором,
«Казақтардың Карғандаі, чором,
«Мырза жаш ұлүм, чором,
«Бөрүнүн ұлү Бөрүчүм, чором,
«ақ кулам ақсап кеткändä,
«алтын така жес мықты,
«бек такалап берүчүм,
«Ақ Балта ұлү Болотүм, чором,
«Коңрөлы Баідың Кош Абыш, чором,
«төлгөчү Кара Төлөгүм, чором,
«Jорунчү кара Бадышам, чором,
«түндө түлкүнүн ісін жоғолбас, чором,
«Түрсүн таілақ Шүтүм, чором,
«түтөп турған мылтыкка, чором,
«түрс качырып урушқан, чором,
«Караңыда карсақтын ісін жаңылбас,

Digitized by Google

«кабылан таілак аі јарқын, чором,
«аі-мінән күнүм е, чором,
«ортосұнан бүткönүм, чором,
«күн түбүндö таіғаным, чором,
«ортосұнан бүткönүм, чором,
«курсакка бүссö бір бүткön, чором,
«қундакка јасса бір јатқан, чором,
«köскö саіған Көк Сырғақ, чором,
«капырдын қаны болғұнча, чором,
«Бусурман кулү болом деп, чором,
«ақ теңкі булүн чачқаным, чором,
«алтаілаған Калмактан
«ер öлтүрүп қачқаным, чором,
«сар'ала мінгән Алман Бет, чором,
«ақ қуланы токтоткүн, чором,
«он екі қыстын қолүна, чором,
«јумурулап чалдырған, чором,
«јібәктән қылған ноқтом бар, чором,
«чачпаі турүп катыңар, чором!»
Емді қырқ чоро ұнүн укканда,
ақ кулаға камалап кетпäспі?
Манастын ұнүн укқан соң,
батыраја түшпöспү?
Öкүм Болот, Төрö Бек,
ач бұдан ұнүн салып тыр,
катты сүрöп калып тыр,
башын чаікап салып тыр.
Ақ қуланы карасаң,
асыл тентäк Ер Манас
ақ қуланы сурöп түр,
ач бұдандан öткörүп,
каіра тартып турүптур,
Оруста болсо кан едї,
бір талаі елдін баш едї.

«ач бўданда jолҕо jакшы кылалык!
«jолҕо jакшы кылҕан соң,
«ак куланын көтўнөн
«анан салып кетälїк!»
Коі кашкасын чоҕултўр.
Чоң Joloi кан аітты деіт,
Батыр Манас карасаң,
тура калды ач бўдан,
jар кудаіҕа jалынып,
jасаҕанҕа сїнїп,
ач бўданды тартт'elä,
jыҕыларҕа jер таппаі,
төкураҕан емädäі,
jердї кäп joҕўлдў.
Öштўк-мїнän jыкты деп,
Öкўм Болот, Төрө Бек
Манастын чоросўн келїп чапт'elä,
кысык уруш болдў деіт,
емдї аіды карасаң,
кўнў тўнў он төрт кўн
наіза-мїнän сајышып,
jаркасы көккө чыҕышып
балта-мїнän чабышып,
балдаҕынан аірышып,
кылыч-мїнän чабышып,
jаны колдо алышып,
кызык уруш болҕон соң,
капырдын каны чоң Jолоі,
Каңкаідан кабар jеткän соң,
аҕар алтын ак кўмўш
Jолоі талап алҕан соң,
алтаілаҕан көп капыр
намыс кылып кеткän соң,
он беш чоро баш болўп,

Digitized by Google

Алман Бет турдўң урушта,
jeläktï jердäн тўрўшўп,
тўпäктў наіза тўрўшўп,
башы көсўн баралап
бўткöн бojўн jаралап,
koi бöрындаі kара kан,
koінўна jаман толўшўп,
kапырдын ішї оңошўп,
akkаңгы іäр сырдыҕаш,
kашын jара чаптырып,
kан jöткўрдў Алман Бет.
Кытаілардын Коңур Баі
öштў көктў kул екäн,
Сар'аланы jўргўспöі
сар'ала мінгäн Алман Бет
Аіҕыр jолў бос төңдў
сар'аланы jўргўспöі,
jан башы толҕон ok болдў,
kабылан төрö jok болдў.
Екі jаҕын маранып,
Алман Бет төгöрötö kаранып,
ошу тентäк kel'атат,
өзўнöн өзў оңўраіт,
ak kуланы ары берї jетäläп,
Сары өзöк чалып кетпäсїн!
туjаҕына kан тўшўп,
бар таман болўп калбасын!
Алман Бет турўп мыны аітат:
«Köi-ҕашканын көбў kелät көбў jok, төрöм,
«Сап кашканын jарым kелät jарымы jok, төрöм,
«jылkылў jергä туjакчы, төрöм,
«елдў jердä көгöн jат, төрöм,
«kыстў jердä оіношчў, төрöм,
«ak kаңгы іäр сырдыҕаш, төрöм,

«kашын jара чаптырып, төрөм,
«kан jöткөрдў Алман Бет, төрөм,
«алты арāн kапырдан, төрөм,
«арасына таштадың, төрөм,
«kандаі шумдуk баштадың, төрөм?»
Анда аіттың ер Манас:
«Андаі болсо аі jарkын, чором,
«өзў jакшы кўн jарkын, чором,
«Коңрōлы Баідын Кош-абам, чором,
«kош ат-мінән ўігö бар, чором,
«Сары өзөн Чўідў kыдырып, чором,
«бір Чöңөрдў аша көр, чором,
«кең Таластын бojўнда, чором,
«алты баідын аралда, чором,
«Атакăм Jакып Баідын елї болўчў, чором,
«Төкөр уста болўчў,
«бердім елї беш аі jўсў болңолў,
«ak албарс сыныш kалңалы,
«kылдыб'екăн kылышты,
«coktўб'екăн сōтты.
«Кылбаса емдї kылышты,
«cokпосо емдї сōтты,
«Төкөр устаны бір өltўрўп салыңар!
«Jатык тілдў Аңу Баі, чором,
«мындан ары сен барсаң, чором,
«Нарңы атасы Камбар kан,
«өзў атасы Аідар kан,
«Аідар kан ўлў Көкчöгö,
«көк ала атын берсін де!
«көк ала атын бербăсă,
«Көк аласы көскö jеткінчă,
«Көкчödөн башka jөм jok.
«Кең Алңан ічіндă,
«öст'аі екăн Jамңырчы,

Digitized by Google

«Jамғырчыға jетіп аіт,
«алтын көстӯ Мердіјән
«мердіјәндї берсін де!
«мердіјәндї бербәсә,
«Jамғырчыдан башка jӧм jok.
«Сӯт болоттӯ берсін де!
«Кар'уста кылып бек сокkон,
«сӯт болот өзӯ jакш'елә.
«Андан ары сен барсаң,
«el четінә Кошоі бар,
«jурт карысы кіш'елә,
«анда бата алып каіт!
«Андан ары сен барсаң,
«Абылаі Jаңгыр Кан Коқоң,
«андан бата алып каіт!»
Ақу Баі jӯрӯп кетті деіт,
Коңрӧлӯ ӯлу Кош Абыш,
кош ат-мінән чапты деіт,
Сары өзӧн Чӯідӯ кыдырып,
бір Чӧңӧрдӯ ашты деіт,
Кең Таластын бojӯнда,
кең Кол-ата ojӯнда,
Jакып Баі elї бар екән,
Алты баідын арәнда,
Төкӧр уста барды деіт,
аіткан екән устаға.
Төкӧр уста мыны аітат:
«Кылдым elä кылышты, чоро,
«Соктӯм elä сӧтты, чоро,
«мен тентäккä бараін, чоро,
«Манаска jӧп аітаін, чоро.
«Кылыштын jajын аіткан соң, чоро,
«кара бä мінїп каітаін, чоро,
«Каныкäігä аітаін, чоро».

Digitized by Google

Төкөр уста мыны аітып,
атка мінїп бастырды,
Манасты көстөі бастырды,
Манаска јетә келгән соң,
Манаска салам берґән соң,
Манас аітты устаґа:
«Кылдыңб'elä кылышты, даркан?
«соктўңб'elä сөтты, даркан?»
Төкөр уста јөп аітты:
«Кылдым elä кылышты, тентäк,
«соктўм elä сөтты, тентäк,
«кылыштын јајын аітаін, тентäк,
«кылўны чыдабаі, тентäк,
«јаман јаным кыіналды, тентäк,
«өгөсўнө чыдабаі, тентäк,
«elў өгөм јојулдў, тентäк,
«соґўна чыдабаі, тентäк,
«сом балкалар јојулдў, тентäк,
«басўна чыдабаі, тентäк,
«балдарым бары јадады, тентäк,
«мізї сары болсўн деп,
«мізїн ўґа суґардым, тентäк,
«өзўңдў карап шіltäбä, тентäк,
«катў урушка салыңар, тентäк».
Каіта јўрдў Ер Манас,
Кырк чороґо келдї деіт,
кабылан тўґан Ер Манас
кырк чороґо аітты деіт:
«Саґындык сарґыл мінälї, чором,
«еріксä кулан аталы, чором,
«ерікпäсä мөірөгө аталы, чором,
«Ўч карөлґа баралы, чором,
«Аідар кан ўлў Көкчөдөн, чором,
«көк ал'ат сурап берґән јок, чором,

Digitized by Google

«Малҕа карӧчык тыр кул, чором,
«Кӧкчӧдӧн башка jӧм jok, чором,
«ертäң-мӥнäн турӯңар, чором!
«сар'алаҕа мінä кӧр, чором!
«ӯч карӧл ӧтӯп бар, чором!
«калдыраҕын салыңҕан, чором,
«калдаі малын кӧрӯп кel, чором!
«салбыраҕын салыңҕан, чором,
«jаізаң малын кӧрӯп кel, чором!
«Jаңыс аттын jолӯнда, чором,
«Ja Меркäнӥн jегӥндä, чором,
«Кысыл Кӧкӧн jаjы бар, чором,
«Капырдын kаны чоң Jолоі,
«jылкысын оттор jатат деіт,
«jылкыны чалып алыңар!
«Jылкы оттор ол болсо,
«jылкы басып алалы!
«кӧрӯнбӧі кӯрмӧн кijäлӥ!
«топу тоноп алалы!»
Таң тӯңкӯjӯп аткан соң,
тараза jылдыс баткан соң,
jылдыска оңдоп чыккан соң,
сар'аланы мінді деіт,
сар'ала мінӥп Алман Бет,
Чалҕынҕа jӯрӯп келді деіт,
jаңгыс аттын jолӯнда,
Ja Меркäнӥн jегӥндä,
капырдын каны чоң Jолоі,
jылкысы оттоп келӥп тӥр,
тӯгӧрӧртӧ кастырып,
jер аратып бастырып,
jер аратып алҕан соң,
каіта салды төрӧгӧ,
төрӧгӧ келӥп аітты деіт:

«Jaңgыс аттын jолўнда,
«Jа Меркäнïн jегïндä,
«jылкысы оттоп келïп тïр, төрöм,
«ошу бўгўн аттаныш, төрöм,
«орунҕалы тō болдў, төрöм,
«Jолоі-мïнäн jō болдўk, төрöм,
«Тўпöктў jерï тўрöлў, төрöм!
«jылкыны kаттō тïjälï, төрöм!
«kалдыраҕып салынҕан, төрöм,
«kалдаіды сајып алалы, төрöм!»
Манаska jōп бердï деіт,
ä батыр Манас аітты деіт:
«Аты jакшы аі jаркын, чором,
«аtka чуak кўн тўар, чором,
«ер емдï jортор кўн тўар, чором,
«устаҕа jōп берälï, чором,
«емдï kаіссаң устäкä даркан
«kырk кулундō бä алҕын,
«kылычыңнын kынō деіт.
«Каныкäігä аіта бар:
«ak кўрōкö торго кöс,
«jakасы алтын jеңі jес,
«kаранын оҕў kакпаҕан,
«бараңдын оҕў батпаҕан,
«келтäнïн оҕў келбäгän,
«ak олпok дегän тонўм бар,
«Каныкäігä аіта бар!
«бірдï алып јапсын де!
«есän барып сä kаіссам,
«саламат барып сak kаіссам,
«Jолоідўн улу kысы Ул бікä,
«öзўңö токол kылармын,
«кічі kысы Кішміштï,
«ўлуңа алып берïрмïн,

Digitized by Google

«емдї kаіткын устäкä».
Уста jўрўп кеттї деіт,
Емдї jылкы тїмäк болдў деіт.
Аңгычал kысы ak Саікал,
Jолоідўн саібы турбаібы?
Убалы кāрім кіші екäн,
тўндö тўштў көрўн тўр,
Ертäң-мїнäн турдў деіт,
басып келдї Jолоіңо,
Jолоіңо келїп аітты деіт:
«Тōба Jолоі чоң каным,
«тўндö jатын тўш көрдўм,
«тўндöгў тўшўм опkон тўш,
«сыра jўрöгўмнўн башы
«аттаі туілап kопkон тўш,
«карачаны jаман деп,
«ат тўбўртўн көп уktўм,
«jō кордуңўн көп тарттым,
«асылыңды көрбödўм,
«азабыңды көп тарттым,
«батыр Jолоі чоң каным,
«тўндö тўшўм бузулат,
«чыканаktаі ер Манас,
«jылkыңа тїп калыптыр,
«jылдыска оңдоп салыптыр,
«кўнчö ороі тїптїр,
«кўрмö тоноп кїптїр,
«топо тоноп салыптыр,
«бу немäнї болўптўр?»
Бу куруңан Саікалың
Jолоіңо келїп аітт'elä.
Капырдын каны чоң Jолоі
аіткан кептїн ілібäіт:
«Менїн jылkым кім алат?

Digitized by Google

«бу чыканактаі уру кул,
«аіғыр ӯрӯ баіталды
«ала качып кеткандӳр,
«Бакты-кӯраі басырмын,
«мен ошоңдӯ јетпәсәм,
«Челәктә ченәп јетірмін,
«мен ошоңдӯ јетпәсәм,
«Чекіртәнін чәр таш,
«мен ошоңдӯ јетірмін,
«мен ошоңдӯ јетпәсәм,
«Боі-барактын кара таш,
«мен ошоңдӯ басырмын,
«мен ошоңдӯ баспасам,
«Көк-Оіроктӯн сары сас,
«мен ошоңдӯ басармын,
«мен ошоңдӯ баспасам,
«Көпыны тӯра басармын,
«Ырғаітыны ашармын,
«сары өзөн Чӳідӯн башында,
«Бӯраланын кашында
«мен ошоңдӯ басармын,
«мен ошоңдӯ баспасам,
«Ач-маралдын алкындан
«ат куіруғӯн шӳјөмӳн,
«Чаткалдағы Манаска
«чабӯлдӯ којормӳн,
«аіттырып калың бердіргән
«Кан баласы Каныкәі
«ач біләктән алармын,
«ат соңӯнан салармын,
«Кара бет Ак Саікал,
«сә кӳңӳ кылармын,
«Карачаны јаман деп,
«карадан тӯған кан Јолоі,

Digitized by Google

«менї тӯҕан јакшы деп,
«качып келїп сен тїсäң,
«менїң јылкым кім алат,
«тӧлӯ јердä бадам јок,
«јылкымны алар адам јок,
«кара јердä кемä јок,
«капыр-мїнäн бусурман
«мä кашкаітырар немä јок».
Аңгычал кысы Ак Саікал
аңкылдабаі тім олтур,
асты Јолоі оңбо деп,
ак Саікал чыкты сӱілӧнӱп,
Саікал басты балдарҕа.
«Сундурӱп наіза тартпаҕан
«сумбаттӯ Болот кулунӱм,
«качырҕандан каітпаҕан
«коіроттӯ Болот кулунӱм,
«атäкäң Јолоі болбодӱ,
«Ач Бӱданды алыңар!
«асыл тӯҕан Манастын
«көтӱнӧн кӯп баҕыңар,
«јылкыны аірып салыңар!
«намыс андан бӱтпӧібӱ?
«тӱндӧ тӱшӱм бузулат,
«Көкӧтӧі кандын ашында,
«Бок Мурундаі тӧрӧнӱн
«ошу канның кашында
«аҕар алтын ак кӱмӱш
«талап алды атäкäң,
«мен коркомӱн ошундан,
«оңотурҕан іш болбоіт».
Ökӱм Болот, Тӧрӧ Бек,
кан атасы Јолоіҕо
басып келдї балдары,

Digitized by Google

атасы Jолоіқо кеп аітат:
«Каранын каны Кан Jолоі,
«атäкä ач бұданды маға бер!
«чыканактаі уру кул
«көтұнөн кұп бараін!
«jылкыны аірып салаін!»
Капырдын каны чоң Jолоі
анда аітты балдарға:
«Андаі дебä jаш балдар!
«о чыканактаі уру кул,
«атасы каітып кұптұ,
«енäсі егіс тұптұ,
«ач бұданды бербäімін,
«ач бұданды бергäн соң,
«ұjұнө jатып калды деп,
«өпкөсұ көбөр Манастын,
«ач бұданды мен мінämін,
«асты балдар бербäімін.
«Кандырағын салынған
«калдаjым келчі кашыма,
«белдämчін чалынған
«меңінім келчі jаныма,
«салбырағын салынған
«Jаізаңым келчі jаныма,
«Тарғыл Тас келчі кашыма!»
Тарғыл Тас далы jаккан соң,
далына карап алған соң,
Тарғыл Тас турұп дағы аітат:
«Капырдын каны чоң Jолоі,
«Мен коркомұн далыдан,
«бу далынын ічіндä
«казан бактаі каіран баш
«кан алдынан jаілады,
«тұлғадаі каіран баш

Digitized by Google

«ту алдынан јаіlады,
«ошу бїл аттанба,
«аtка каршы аі етän,
«ергä каршы јыл екän,
«бу чыканактаі кан-кор кул
«јылдыска оңдоп салыптыр,
«кўнгö ороі тїптїр,
«јылкы берäр јö емäс,
«аттанбаңын аі јаркын төрöм!»
Анда Јолоі даңы аітат:
«Кудаі-мїнän сўілöшкöн
«куруңан Калмак не деісїн?
«калдыраңын салынңан
«калдајым јўргöн кашыма,
«белдämчісїн чалынңан
«меңінім јўргöн јаныма».
Кара баш тусўн көтöрўп,
Кан Јолоі јўрмök болдў деіт,
Кан Јолоі јўрўп ерärдä,
Тарңыл Тас турўп таңы аітат:
«Коі! коі! десäм болбодўң,
«казан бактаі кара баш
«Кан Јолоі алдынан јаіlады,
«аттанбачы Кан Јолоі!
«тўлңадаі каіран баш
«ту алдынан јаіlады,
«аттанбачы чоң Јолоі!
«јылан јылы јылсаңчы!
«јылкы јылы о јердä
«барып уруш салсаңчы!
«кудаі саңа бербäібї?
«сатка каршы аі елä,
«аңа дегän болбосоң,
«аі јаңыртып аттанңын!»

Digitized by Google

Аққа Жолоі болбодў,
аттанып jўрўп кеттї деіт,
кызык іштї алам деп,
кызык уруш салам деп,
Жолоі кан кеттї чалкындап,
ў аракты баілантып,
су аракты іштї деіт,
карт бўрадаі чалкылдап,
Кан Жолоі jўрўп бердї деіт.
Кан Жолоі jўрўп бергän соң,
Аіғыр jалы бос тоңдў
jылкыны ашырып таштап тыр,
батыр Манас карасаң,
кўғўн качан келät деп,
аңдып карап jатып тыр.
Аңдып карап jаткан соң,
jер маішып кол келät,
jelпildäшїп ту келät,
мылтыктары шодыраіт,
наізалары кодыраіт,
чалкылдап келä jаткан соң,
батыр Манас мыны аітат:
«Батыр Сырғак барсаңчы!
«кök текäнї мінсäңчї!
«он беш jаізаң аткa мін!
«он алты jаізаң аткa мін!
«jылкыны катты тіңäр!
«он беш jаізаң jасолға
«кötўнöн тўшўп алыңар!
«наізаны катты кағыңар!
«jылкынын чаңын körбöібў,
«наізаны кармап албаібы,
«jылкыны köстöі салбаібы?
«токоілў jердäн тосоін!

Digitized by Google

«аіғыр jалы бос төңдөн
«аңдып карап тураін!
«кыjа тартып өткөндө,
«кыі сўбөдөн салаін!
«бір кудаідан тіläін!
«jер маішып кол келät, чором,
«jелпілдäшïп ту келät, чором,
«алтараңын көп капыр, чором,
«барысы атка мінгänб'ем, чором,
«намыс кылып салғанб'ем, чором,
«ак куланы бері тарт, чором,
«ак каңгы ер сырдыңаш, чором,
«бекäм токўп салыңар, чором,
«тутам jерïн нылдатып, чором,
«тутам jерïн сырдатып, чором,
«Кокондон алдым наізаны, чором,
«jелбір jулбур jелäктї, чором,
«jердäн тўрўп алалы, чором,
«jелбірätпäі наізаны, чором,
«тўра кармап салалы, чором!»
Jылкыны катты тїдї деіт,
jылкы тїп алған соң,
көтўнөн кўғўн jўргön соң,
аіғыр jалы бос төңдөн
аңдып карап турдў деіт,
jылкынын чаңын көргön соң,
калдыраңын салынып,
калдаі кўп öттў деіт,
белдämчісïн чалынып,
меңін кўп öттў деіт,
төгörötö марады,
калдаідын ічïн карады,
андаі Jолоі көрўнбöіт?
екі jағын каралып,

Digitized by Google

төгөрөтө маралып,
қара көсүн қан чалып
қаірата тұған ер Манас?
Қызыл оңүн сур чалып
ачұланып турду деіт,
тоқоілұ јердән тостұ деіт,
тосұп қарап турду деіт,
кіптін Јолоі келә јатат,
Тарғыл Тас коштоп салыптыр,
Јолоі ұ арақтан ічін тір,
сајарына јө таппаі,
урушарға тө таппаі
Јолоі келәт чалқылдап.
Тарғыл Тас турұп мыны аітат:
«Көкуі Јолоі, чоң қаным,
«ерікпәдә терікпә Јолоі!
«сајар јө алдында Јолоі!
«алтымыш қалдаі бір барса,
«ашқарә саіған чоролор!
«јетіміш қалдаі бір барса,
«јекә саіған чоролор!
«ашықпағын чоң Јолоі,
«асты јақта бас төңдүн
«чықанақтаі уру құл
«аңдып қарап қалып тыр,
«ашырып қојо берәін!»
Қојо бер десә болбодұ,
ачұ јаман келді деіт,
Јолоідұн ачұ келгән соң,
Тарғыл Тасты чапт'елә,
јағы кетәт јарылып,
јағынан қара қан кетәт јајылып,
«бір өлмөктөн мың өл!» деп,
қојо берді Тарғыл Тас,

Digitized by Google

Jaскы jeldäi кӱркӱрӧп,
Jолоі кеттї кӱркӱрӧп,
бура тарсса болбоӈон,
букадан талым алӈан кул,
каіра тарсса болбоӈон,
камандын талым алӈан кул,
кабылан тӯӈан ер Манас
кыja тартып өткӧндӧ,
Тӧдаі болӈон ер Jолоі
качырып kojo бердї деіт,
аі дегїнчä болӈон jok,
наізаны імäрїп салӈан jok,
кол кӧтӧрӱ̈п берґän соң,
наіза-мїнäн ер Манас
Jолоідӱ келїп саіӈан соң,
тӱ̈ттӱ̈ kapa терäктäі,
теңсälт'албаі Jолоідӱ,
екі тешік бір келсä,
абырыңдын кеткäнї,
екі наіза бір jессä,
ajалыңнын jеткäнї,
сар'ала мінгän Алман Бет,
наіза мїнäн салд'elä,
Тӧ kypaӈan емädäi
jыӈып кеттї Jолоідӱ.
Кабылан тӯӈan ер Манас
jанындаӈы ak албарс
кармап алды сабынан,
сӱрӱп алды кабынан,
качырып чапты Jолоідӱ.
Казан бактаі каіран баш
кан алдынан jаілады,
тӯлӈадаі каіран баш
ту алдынан jаілады,

Чоң Жолоі анда өлдӱ деіт,
Манас jӱрӱп кеттї деіт.
Чоң Жолоі Кан өлгөн соң,
Манас jӱрӱп кеткän соң,
Чоң Жолоідӱн ӱлӱна,
Өкӱм Болот, Төрө Бек,
аӈа кабар jеттї деіт:
«Кабылан тӱӈан ер Манас
атäкäңдї, чоң Жолоі,
«jылкысын алып өлтӱрдӱ».
Ач бөрögӱн тajанып,
кабылан Болот келдї деіт,
сол бөрögӱн тajанып,
салтаным аттан! деп,
Төрө Бек кошо келдї деіт.
Он бешїндä качып келгän Алман Бет
бусурман тілїн-дä білät,
капырдын тілїн-дä білät,
кӱрмө кіjїп салды деіт,
Чоң Жолоідӱн ӱлӱна
келїп урӱш салды деіт,
кої бөрындаі кара кан
коінӱна jаман толӱшӱп,
тентäктїн ішїн оңӱшӱп,
көп капырды качырды,
Өкӱм Болот, Төрө Бек,
өкөдӱ анда өлтӱрдӱ,
алтараӈын көп капыр,
мөндӱ мурут саіды деп,
jабы мурут саіды деп,
алты арăн көп капыр
екі суӈа кондӱрӱп,
каітып барды Алман Бет,
Манаска кабар аітты деіт.

Digitized by Google

Төрө туруп дағы айтат:
«Елдү жердән чоғултып,
«екчәп алған көі-ғашқа,
«қалқтү жердән чоғултып,
«қалып алған сап-қашқа,
«барың бірдәі ерәндәр,
«барың бірдәі берәндәр,
«ертәң-мінән турұңар!
«төк ұнү чығычы,
«торғоі ұнү саірачы,
«самбырәктү тарс қожып,
«Манастың урән чақырып,
«ат қуіруғұн шұжұңөр,
«Алаштан келгән ақ келті
«тарсылдата қоікулап,
«Жолоідұн елін чабалы!
«Жолоідұн елін чапқан соң,
«улу қысын Ул' Бікә
«устағa алып берәлі!
«сөстү жалған қылбаілы!
«қалпычы болып қалбаілы!
«кічі қысын Кішмішті
«устанын ұлұна алып берәлі!
«жалғанчы ујат болбоілү!
«жаман көрүп салбасын!»
Ертәң-мінән турдү деіт,
турұп Манас дағы айтат:
«Сөтты жідім сен үчүн, чором,
«сағышып өлгүн мен үчүн, чором!
«қылышты жідім сен үчүн, чором,
«қырылышқын мен үчүн, чором!
«аі балта жідім сен үчүн, чором,
«чабышып өлгүн мен үчүн, чором!
«ошундан қаіта қачқаны,

Digitized by Google

«башы кетäт өлӱмгө,
«малы кетäт талōҕа,
«jōдан мурун jаjамын,
«кытаiдан мурун кырамын,
«бӱданды jīдім сен ӱчӱн, чором,
«булкушӱп өлгӱн мен ӱчӱн, чором!
«мен Ташкендäн алдырдым,
«арабаҕа салдырдым,
«алма баштӯ коі чаҕыр,
«аны jīдім сен ӱчӱн, чором,
«атышып өлгӱн мен ӱчӱн, чором!»
Таң тӱңкӱjӱп аткан соң,
Самбырäктї тарс кojӱп,
Манастап урāн чакырды,
аңкаі толҕон көп Калмак
тӱjӱп көтөрӱп чапты деіт,
Аңгычал кысы Ак Саікал
кajашаны көп берїп,
карсылдасып уруштӯ,
Jолоідӱн улу кысы Улу Бікä
кармап алдың ер Манас,
устаҕа бӧтӧн чыҕарды,
кічі кысы Кішміштї,
кармап алдың Алман Бет,
ӯлӱна бӧтӧн чыҕарды.
Емдї каіта чапкан соң,
кошӱна келїп тӱшкӧн соң,
ӱігө барды ер Манас,
намысым мында бӱттӱ деп,
Манас ӱігө келдї деіт.
Барыңгы төшӧк басты деіт,
Чымындыкты курдурӱп,
Кан баласы Каныкäі
бӱlкӱlдӧктӧн тартты деіт,

Digitized by Google

тамаша кылып jатты деіт,
Ертäн турўп бакырат,
Шолок уста дарканды
Батыр Манас чакырат.
Чакырғанда не деіді?
«Олцоңдў берäмїм» деіт,
«Улу кысы Улу Бікä,
«Jолоідўн кысы турбаібы?»
Устаға берді токолғо,
кічі кысы Кішміштї
ўлўна кармап берді деіт,
кылык кылып берді деп,
алтымыш ала jылкыны
аідатып берді устаға.

5) Көс Каман.

Jакыптын ўлў Кан Манас,
кабылан тўған ер Манас
ўч катын алған екäн,
Кajып кандын Кара Бөрөк
карматып алды таладан,
Чорук кысы Акылаі
чакыртып алды ўjўнөн,
аталыктын ак дөлөт,
өзў келїп тїгäндä,
кан баласы Канікäі
алтымыш атан аідаткан,
аракы балын баілаткан,
jel маjыцга тоі jўктөп,
малы-мїнäн алып тыр.
Кан атасы Jакып Баі
емді отко кыjырып,

баланы сынап олтурат,
баланы сынап нені аітат:
«Тігі олтурған баламдын,
«ер талајы jok екән,
«el талајы jok екән,
«маңдајында бағы jok,
«баксыс балам турбаібы!
«тігі олтурған баламдын
«таңдајында мөрү̆ бар,
«kak тілїндә сөлү̆ бар,
«карғышчы балам турбаібы?
«Тігі олтурған баламдын
«ер талајы бар екән,
«el талајы бар екән,
«маңдајында бағы бар,
«бактӯ балам турбаібы?
«ak сөк кандын баласы,
«jакшы адам турбаібы?
«кылған ішїн оңдурған,
«кыіматтӯ бала турбаібы?
«ak сөк кандын баласы
«ak дөлөт тӯған бала екән».
Кан атасы Jакып Баі
jактырды кан баласы Канықäі,
ak куланын ӱстӱ̆ндө
уғӱп турған ер Манас,
каіра тартып алған соң,
кары атаны бакырат,
кабылан тӯған ер Манас
кырк чоросӱн чакырат:
«Кајып кандын Кара Бөрӱ̆к
«карматып алдым таладан,
«Чорук кысы Акылаі,
«чакыртып алдым ӱјӱ̆ндөн,

Digitized by Google

«кан атäкä Jакып Кан
«Канықäінї мактаіт деіт,
«ертäң-мїнän сен турсаң,
«ер чоролор кырк jігіт,
«бетїң колўң сен jўсаң,
«чоролор Канықäігä баралы,
«кысматы болсо көрöлў,
«ыскаты болсо білälї,
«көңўлўмö jакпаса,
«кан атäкäм Jакып Баі
«калшычы кылып каіталы».
Ертäң турдў чоролор
бўдан мінїп булкушўп,
таі букадаі jулкушўп,
төрöгö келдї чоролор,
Канықäігä барам деп,
öркöчö бїк моінў узун,
jорҕо басык чоң кула,
jорўҕў тынч ак кула,
ак каңгы ер сырдыҕаш
ак кулаҕа токутўп,
алача көпчўк салдырып,
алтын быштаң тартырыш
Манас ак кулаҕа мінгän соң,
Канықäі көстöп jўргön соң,
кан баласы Канықäі
убалы керім кіші екän,
тура калды о jердän,
екі кысы бар екän,
чакырып алды Канықäі,
чычаладаі сары кыс,
чычаладаі кара кыс,
чакырып алса Канықäі,
мojундары koikojот,

Digitized by Google

боҕокторў салактаіт,
келäңкäр чачпак бір кучак,
маі сōрыда чаркылдаіт,
бала кушталі каркылдаіт,
балтырҕандаі соркўлдаіт.
Екі кыска аітат деіт:
«Кабыланым аі јаркын төрöм
«ер Манас келä јатыр,
«кабыланым кўн јаркын төрöм
«Кан Манас келä јатыр,
«атын тосўп алыңар!
«бірің ешік ачыңар!
«бірің ак куланы алыңар!
«Сарт баілōн салыңар!
«төрөмö арак шербäт аш берің,
«таң тамаша кылалык,
«чындырмалў көкөрдў
«абдырадан алалык,
«арак куjўп берäлік,
«чорого сарпаі јабалык,
«ат мінгізіп алалык.
«Бір тон кігізіп салалык,
«ыскаты болсо кылалык,
«кысматына туралык!»
Келдг батыр ер Манас,
екі бірдäі кыстары,
бірің ак кула алат деіт,
бірің ешік ачат деіт,
бірің Сарт баілōн салат деіт.
Алтын сандык абдыра,
сўрўп алдың аракты,
кырк чоро келіп олтурдў,
кырк чоро келіп олтурса,
чороҕо бердің аракты,

Digitized by Google

чороҕо берсäң аракты,
чоролор ала ўігö кірät деіт,
kан баласы Канықäі
чороҕо сарпаі јабам деп
ak коржундў бдырды,
кең Кашкардан алдырҕан,
арабаҕа салдырҕан,
он екідäн топчў kадаҕан,
мылтык оҕў јадаҕан,
ak кўрбкö торҕоі көс,
јакасы алтын, јеңї јес,
алып јапты сарпаіды.
Кїп алды чоролор,
јана ak коржундў бдырат,
чўштбдöн көінök кїгізät,
тубардан дамбал кїгізät,
тамашаҕа батырат,
кең Ташкäндäн алдырҕан,
арабаҕа салдырҕан,
kашка таман јекä öтўк
kak бутўна кїгїзät,
барына сарпаі кїгäн соң,
чоролор турўп kуанат:
«Канықäі јакшы екäн деп,
«Кајып Кандын Кара Бöрўк
«карматып алды таладан,
«андан мындаі jok elä,
«аталыктан ak дöлöт
«андан мындаі jok elä,
«Чоруктўн kысы Акылаі,
«андан мындаі jok elä,
«ak сбк kандын баласы
«акыл артык кіші екäн,
«абыдан макул бала екäн.»

Digitized by Google

Чоролор кеттї kуанып,
чоролор кессä kуанып,
емдї Манас jаткан соң,
ат семірїп тўс болот,
бос kырō тўшўп кўс болот,
ерäндäр jатып бок болот,
емді jортмок болдў деіт,
Алтаі толҕон көп Калмак
Аі Канҕа ōп jатат деіт.
Кўн-kаі толҕон көп kалмак
Кўн Канҕа ōп jатат деіт,
Сōда kылып jатат деіт.
Анда Манас аітты деіт:
«Алтаі толҕон көп kалмak,
«Кўн-kаі толҕон көп kалмak,
«ортосўн тосўп алалы!
«тілдї kармап салалы!
«аттаналы, jортолў!
«ak kуланы тартыңар!
«аттанып сапар чыҕалы!
«ak kаңгы ер сырдыҕаш
«ak kулаҕа токутўп.»
Кашka таман jек'ötўk,
ak kулаҕа тепшäі ырҕып мінгän соң,
kан баласы Канykäі
kармаі алды Манасты,
Кан Манаска аітты деіт:
«Аібалҕа каршы кўнгö чат, töröм,
«jїрмä бештä jашың, jылың барс, töröм,
«ошу бу jыл мўчöлўң, töröм,
«аtka каршы аі elä, töröm,
«ергä каршы jыл elä, töröm!»
Кармаі алса Манасты,
koi! koi! десä, болҕон jok,

Digitized by Google

Канықäідĭн тілĭн алҕан jok,
Манастын ачӯ jаман келдĭ деіт,
он екідäн бргöн булдурсӯн,
Чапса кулак тундурсӯн,
Тартыш ĭдĭ Канықäі,
дараідан кылҕан көінбгӯ
jік jігĭнäн сбгӯлӯп,
бермät мĭнäн шурунӯ,
jол ӱстӯнö төгöлбт.
Кан баласы Канықäі
карс карс кӯлӯп jібärдĭ:
«Ачӯңдӯ баса көр, төрöм!
«акылыңа тӯшö көр, төрöм!
«барҕан jōң басып каіт, төрöм!
«баҕ алдырып андан каіт, төрöм!
«jорткондон jолӯң jошӯлсӯн, төрöм!
«jолдошӯң Кыдыр кошӯлсӯн, төрöм!»
Канықäі кірдĭң ӱjӯңö,
батыр Манас бастырды,
Кечä келгäн Канықäі,
Кан Манасты кармады,
біс немäнä болдӯк? деп,
Чоруктӯң кысы Акылаі,
Манасты кармаі алды деіт:
«Аібалҕа каршы кӯнгö чат, төрöм,
«jĭрмä бештä jашың, jылың барс, төрöм,
«ошу быjыл мӯчöлӯң, төрöм,
«аттанбачы аі jаркын, төрöм,
«аттанбаҕын кӯн jаркын, төрöм,
«атка каршы аі елä, төрöм,
«ергä каршы jыл елä, төрöм!»
Манас аітат катынҕа:
«арынап сӱрök jедіргĭн, чіркін,
«Канықäі тілĭн албаҕан, чіркін,

Digitized by Google

«сенің тілің алмбы, чіркін?»
Тартып ідің ер Манас,
дараі кылған көінөгү
jік jігінән сөгүлөт,
бермәт мінән шурусу,
jол үстүнө төгүлөт,
карған турун калды деіт,
Манас болбоі jүрүп калды деіт:
«Барғанынан келбә, төрөм!
«каітып үjүң көрбө, төрөм!
«Канықәідї кучпа, төрөм!
«бүлкүлдөктөн тартпа, төрөм!
«кара өсына кан толсүн, төрөм!
«каірылғысыс күн түсын, төрөм!»
Карған турун калды деіт,
Манас кетіп jүргөн соң,
Бар Көлдү басып өттү деіт,
Төр көлдү тура кештї деіт,
Козу башы, Коіморок,
аны басып өттү деіт.
Үідө jаткан Канықәі,
керәтіндә білді деіт,
керәміндә туідү деіт,
асыл jердән акырат,
тө көтөргөн балбанды,
Канықәі өзү чакырат:
«Асыл jердә далдалым,
«тө көтөргөн балбаным,
«кош'атты колғо ал! деіді,
«кош'атты колғо алған соң,
«асыл тұған төрөмө
«jетіп кабар бер! деіді,
«Ак кыjаға кономүн,
«ак бос бә сојомүн,

Digitized by Google

«а кудаиӈа jалынып,
«тӳлӧ кылып jӳрӧмӳн,
«көгӳрчкӧн көрсӧ jӳнӳӈн кес!
«кара беттӥн көп саіраса тілӥн кес!
«саӈыскан көрсӧ jӳнӳӈн кес!
«кара беттӥн көп саіраса тілӥн кес!
«Акылаідын ӳjӳӈнӧ
«төрӧм келӥп jассын де!
«сары сӯн төксӳн де!
«карӈышы алӈыш болсӳн де!»
Асыл jердä далдал кул,
тӧ көтөргӧн балбан кул
Бар-көлдӳӈн башын саірамда
jетӥп аітты Манаска,
батыр Манас болӈон jок,
катынын тілӥн алды деп,
каітып ӳігӧ кеттӥ деп,
Чоролорӈо кантӥп jӧп берämін деп,
болбоі jӳрӳп кеттӥ деіт.
Манастын куш уікусӳ келдӥ деіт,
бактасы карыш ак олпок
«аікырынан салды деіт,
Jылкычыӈын Ташша Бек
кашына Манас келдӥ деіт,
уктап jатып алды деіт.
Jорӈо басык чоӈ кула,
jорӈо тынч ак кула
чогдурата бастырат,
Чоролордӳ карасаӈ,
каска тат болӳп келä jатат,
алды кінін чырмап тыр,
ак крла турса тӯра калып келä jатат,
Алман Бет турӳп мыны аітат:
«Е чоролор бері токточӳ,

Digitized by Google

«аіӈыр jалы бос төңдӱ
«карӧл караі берчї еläң,
«сен Ак Баланын ӯлӱ Болотӱм,
«сен Кыраншалбаі, Шӯтӱм,
«сен Коңрӧлы Баідын Кош-абыш,
«төртӧ менї ерчічї.»
Алман Бет мінän беш чоро
аіӈыр jалы беш төңгӧ
төгӧрӧтӧн марады,
jер аратып карады,
көрӱнгӧндӱ көрӱнөт,
көрӱнбӧсӧ көк тӱтӱндӧі сосӱлат,
бір адамсат келä jатат,
Алман Бет барды Манаска.
Манаска келїп аітты деіт:
«Төмӧн кірä барӈанда, бем,
«аттымды мінїп jelсäм, бем,
«токоілӯ jердän тоссомъ, бем,
«аіӈыр jалы төбӧдӧн, бем,
«аңдып карап турсам, бем,
«өңӱ шӱттӯ көрӱнөт,
«көзӱ оттӯ көрӱнөт,
«сакалы jок такырдаі,
«денї болсо капырдаі,
«келä jатат бір адам,
«емдї кантäін jарқынаі, төрöм?»
Анда Манас сен аіттың:
«Кабылан тӯӈан Алман Бет,
«бір адамсат көрӱнсӧ,
«тегі jаӈын суратып,
«бір чороңӱ jібärсäң!»
Алман Бет батыр турдӱ деіт,
чоролорӈӧ jӱрдӱ деіт:
«Кыіқырык кӱсӧп кіргäнсін,

Digitized by Google

«кырктын башы Кырғынын,
«Кырым бір јурттан келгәнсін,
«бос чолок мінін jелсаңчі,
«токоілў jердән тоссоңчў,
«аңдып карап турсаңчы!
«анда келәт бір адам,
«сакалы jок такырдаі,
«денї болсо капырдаі,
«кармап алғын баланы,
«акырәт јаідан бурағын!
«Ошу баланын тегі јајын сурағын!»
Бос чолоктў мінді Кырғын чал,
еңгә деңгә jелät деіт,
омбы домбы jелät деіт,
токоілў jердән тосот деіт,
аіғыр јалы төбөдөн
аңдып карап турат деіт,
бала өтўп бара атат,
бос чолок мінгән Кырғын чал
мында келгән баланы
качырып кармаі алды,
бала кылчајып караі салды:
«Мөндў, мөндў, мөндў, деп,
«көркў, көркў, көркў, деп,
«сајын, сајын, сајын, деп,
«алтаі, алтаі, алтаі, деп».
Анда аіттың Кырғын чал:
«Е сакал jок такыр кул,
«денї болсо капыр кул,
«мөндў дегән немәнә?
«көркў дегән немәнә?
«сајын дегән немәнә?
«алтаі дегән немәнә?
«сен асаламдан салам десәңчї!

Digitized by Google

«мен алаудан ӓлӓікі салам десämчї!»
Бала турӯп аітты деіт:
«Саламыңды білбаімїн,
«ӓлігїңдї білбӓімїн,
«алтаі, алтаі дегӓнїм,
«амансыңбы дегӓнїм,
«көркӯ, көркӯ дегӓнїм,
«көрӯштӯңбӯ дегӓнїм,
«jабы jабы дегӓнїм,
«jакшысыңбы дегӓнїм,
«мен төрӧлӯ jурттан келämїн,
«төрӧңӧ кебїм аітамын,
«kандӯ jурттан келämїн,
«kаныңа кебїм аітамын,
«төрӧң kаісы болӯчӯ,
«төлӧңгӯт kаісы болӯчӯ,
«kаныңқ kаісы болӯчӯ,
«kараң kаісы болӯчӯ?»
Кырғын чал турӯп аітат:
«Кула баітал мінгӓн kу бала, баікуш,
«менїн төрӧм сурасаң, баікуш,
«астындағы ak кула, баікуш,
«Бӧлчӧрӯ тӧдын сеңірдäі, баікуш,
«ӱстӯндӧгӯ төрӧбӱс, баікуш,
«ободо көккӧ теңірдäі, баікуш,
«тїгӓн екӓн төрӧбӱс, баікуш,
«төрӧнӯ істӓн нетämїн, баікуш».
Кула баітал мінгӓн kу бала,
кулқуған шум бала,
чылбырды kағып jібärдї,
колӯнан чығып кетті деіт,
такымға чалып алды деіт,
колтукка кысып салды деіт,
кула баітал ӧсы каттӯ ат екӓн,

Digitized by Google

чұдөп jұрұп бергән соң,
oktoп kelä jөtkan Алман Бет,
сары аланын башына
бек урунұп kалған соң,
kашka таман jекä өтұк
ұзөңгұсұ бутунан
чыңып кеттің Алман Бет,
ai kулаңын jасат деіт,
чолпондоі көзұн ачат деіт,
kылчajып kарап салат деіт,
саламды ұрөнұп калған кӯ бала,
Алман Беткä салам берät деіт,
älік алдың Алман Бет,
Алман Бет турұп аітат деіт:
«Кула баітал мінгän кӯ бала, баikуш,
«көсұң оттӯ көрұнөт, баikуш,
«öңұң чöттұ көрұнөт, баikуш,
«atka мініп kастырдың, баikуш,
«kaідан берї астырдың, баikуш?
«atka мініп jeläсің, баikуш,
«kaісы jaктан келäсің, баikуш?
«ат сурамак келбäттän, баikуш.
«ер сурамак сұрнöттöн, баikуш,
«атың jорӧ ер арык, баikуш,
«kaісы jaктан келäсің, баikуш?»
Ку бала турұп мыны аітат:
«Аты jакшы аї jарkын, төрöм,
«тексіс кіші деісіңбї, төрöм,
«төрӧлұ jурттан келämің, төрöм,
«бір саңа аітамын, төрöм,
«аітамын-да kаітамын, төрöм,
«білбäсämдä jолұң бар, төрöм,
«көрбöсömдö көрұшкömұн kолұң бер, төрöм».
Алман Беттін kолұн kармаі алды деіт:

Digitized by Google

«Кандӯ jурттан келämïн, тӧрӧм.
«каным саға аітамын, тӧрӧм,
«аітамын да каітамын, тӧрӧм,
«а сӱjӱпчӱ аі jаркын, тӧрӧм,
«бу сӱjӱнчӱ кӱн jаркын, тӧрӧм,
«сӱjӱнчӱмдӱ бат' берчї, тӧрӧм,
«бат' берсäң дä тес берчї, тӧрӧм,
«матӧдан чечпäі тӧ берчї, тӧрäм,
«окчодон чечпäі тон берчї, тӧрӧм,
«Кан атасы Jакып Баі, тӧрӧм,
«алты jашар екäндä, тӧрӧм,
«Көс Камандаі інісї, тӧрӧм,
«Алтаі толҕон көп калмак, тӧрӧм,
«Аі Кан келїп чапканда, тӧрӧм,
«Кӱнкӧі толҕон көп Калмак, тӧрӧм,
«Кӱн Кан келїп чапканда, тӧрӧм,
«Көс Камандаі інісї, тӧрӧм,
«калмакка тӱшӱп кетїптїр, тӧрӧм,
«калмакка барып jаін алып, тӧрӧм,
«кытаідан барып ӱі алып, тӧрӧм,
«Кырымҕа аарып jурт алып, тӧрӧм,
«көчӱп келät Көс Каман, тӧрӧм,
«беш тӧрӧдӧі ӯлӱ бар, тӧрӧм,
«беш ӯлӱнӱн ічїндä, тӧрӧм,
«кабаҕы бık көс ӱңӱр, тӧрӧм,
«кара нijät Көкчӧгӧс, тӧрӧм,
«ак сакалы ол екäн, тӧрӧм,
«бірїн аты Бӧрбӧлңӱн, тӧрӧм,
«бірїн аты Дӧрбӧлңӱн, тӧрӧм,
«бірїн аты Чаҕандаі, тӧрӧм,
«бірїн аты Аҕандаі, тӧрӧм,
«көчӱп келät Көс Каман, тӧрӧм,
«талаҕа jӱгӱ тарактап, тӧрӧм,
«келä jатат Көс Каман, тӧрӧм».

Digitized by Google

Кӯ баланын кебін ykkан соң,
кабылан тӯҕан Алман Бет,
сар'алаҕа мініптір,
ер Манаска барып тыр,
ykkан кебін аітып тыр,
Емді Манас аітат деіт:
«Елдӯ̄ jердән чоҕӯлтӯп, чором,
«екчәп алҕан koi-ҕашка, чором,
«калыктӯ jердән чоҕӯлтӯп, чором,
«кӑлап алҕан сап-кашка, чором,
«барың бірдәі ерәндәр, чором,
«барың бірдәі берәндәр, чором,
«сундӯрӯп наіза тартпаҕан, чором,
«Катыҥа сырын аітпаҕан, чором,
«барың бірдәі koi-ҕашка, чором,
«kула баітал кӯ бала, чором,
«kубулҷуҕан шум бала, чором,
«сӱjӱнчӱlöп кеп аітат, чором,
«сӱjӱнчӱсӱ̄н берәlі, чором,
«Кajып kандын Кара Бӧрӱ̄к, чором,
«карматып алдым таладан, чором,
«бір Алман Бет баладан. чором,
«аталыктын ak дӧlӧт, чором,
«чакыртып алдым ӱjӱ̄нӧн, чором,
«андан мерсәт joҕ'elä, чором,
«кімгә берәм сӱjӱ̄нчӱ̄, чором,
«Чоруктӯн кысы Акылаі, чором,
«андан мерсәт joҕ-elä, чором,
«кімгә берәм сӱjӱнчӱ̄, чором,
«Кан баласын Каныкәі, чором,
«андан мерсәт joҕ-elä, чором,
«кімҕә берәм сӱjӱнчӱ̄, чором,
«менің атам Jакып Баі, чором,
«өзӱ̄ jалҕыс кіш'elä, чором,

Digitized by Google

«jумуртkадан ak eläм, чором,
«бір енäдäн тak eläм, чором,
«jаңыс едїм kыjадан, чором,
«jаңыс едїм уjадан, чором,
«бӧртӱ kалым jok едї, чором,
«анын берї jаӷында, чором,
«арkамда jалы joӷ-elä, чором,
«астымда kуірук joӷ-elä, чором,
«ер jалӷысы бал'eläм, чором,
«кімгä берäм сӱjӱнчӱ, чором,
«бір тӱӷаным kардыӷач, чором,
«он бештä ерзäк бал'elä, чором,
«jек'ӧтӱktӱ jет'албаі, чором,
«сор ӧтӱktӱ бат'албаі, чором,
«тегї kаіны joӷ-elä, чором,
«мен кімгä берäм сӱjӱнчӱ, чором,
«анын бері jаӷында, чором,
«Багды дӧlӧт баібічä, чором,
«кімгä берäм сӯjӱнчӱ, чором,
«kолоттон ӱідӱ кӧрдӱбӱ, чором?
«koіноттон jылkы таптыбы, чором?
«jыбыттан ӱідӱ кӧрдӱбӱ, чором?
«jылӷадан jылkы таптыбы, чором?
«Колоттон ӱідӱ ол кӧрсӧ, чором,
«koіноттон jылkы от тапса, чором,
«Jыбыттан ӱідӱ ол кӧрсӧ, чором,
«Jылӷадан jылkы от тапса, чором,
«баштап алып барыңар, чором!
«сӱjӱнчӱсӱн берїңäр, чором!
«akрät jаідан бурап ал, чором!
«kӯ бала jаjын сурап kel, чором!»
Сар'ала міндің Алман Бет,
сар'ала мінїп jелдї деіт,
kӯ балаӷа келдї деіт,

Digitized by Google

kӯ балаҕа аіттьı деіт:
«Кула баіталı kӯ бала, баікуш,
«көсӱң оттӯ бала екäн, баікуш,
«öңӱ чöттӱ бала екäн, баікуш,
«сӱjӱнчӱlöп кеп аіттьıң, баікуш,
«кімгä берäт сӱjӱнчӱ, баікуш?
«jумуртkадан ak elä, баікуш,
«менің töрöм ер Манас, баікуш,
«бір енäдäн тak elä, баікуш,
«кімгä берäт сӱрӱнчӱ, баікуш?
«jаңгыс elä kьıjадан, баікуш,
«Менің töрöм ер Манас, баікуш,
«бір ујадан ер jаңыс, баікуш,
«кімгä берäт сӱрӱнчӱ, баікуш?
«астында jалы jok elä, баікуш,
«арkада kуіруk jok elä, баікуш,
«алтымышта атасы, баікуш,
«елӱгä чыkkан енäсї, баікуш,
«менің töрöм ер Манас, баікуш,
«кімгä берäт сӱjӱнчӱ, баікуш?
«анын бері jаҕында, баікуш,
«Кajып кандын Кара Бöрӱk, баікуш,
«андан мерсäт jok elä, баікуш,
«кімгä берäт сӱjӱнчӱ, баікуш?
«Чоруktӱң кысы Акылаі, баікуш,
«андан мерсäт jok elä, баікуш,
«кімгä берäт сӱjӱнчӱ, баікуш?
«Кан баласы Каныкäі, баікуш,
«алҕаны алт'аі бол-eläк, баікуш,
«бетіндä уна оң-eläк, баікуш,
«чырлаҕан чі оң-eläк, баікуш,
«менің töрöм ер Манас, баікуш,
«кімгä берäт сӱjӱнчӱ, баікуш?
«анын бері jаҕында, баікуш,

Digitized by Google

«колоттон ўйдў ол көрсөң, баікуш,
«төрөм баштап барсын деіт, баікуш,
«јыбыттан ўйдў ол көрсөң, баікуш,
«Төрөм баштап барсын деіт, баікуш».
Кў бала турўп аітат деіт:
«Төрөлў јурттан келәмін,
«төрөңө кебім аітамын,
«аітамында каітамын,
«кандў јурттан келәмін,
«кан төрөңө аітамын,
«аітамында каітамын».
Кула баітал мінгән кў бала
бу баіталдын јорын
оңдоп мініп алып тыр,
Манасты көстөі салыптыр,
Манаска келіп аітыптыр:
«Аты јакшы аі јаркын, төрөм,
«өзў јакшы күн јаркын, төрөм,
«а сўјўнчў аі јаркын, төрөм,
«а сўјўнчў күн јаркын, төрөм,
«аітканы јалған деп есәң,
«көчўп келәт Көс Каман, төрөм,
«кабылан тўған Манастын, төрөм,
«кабарынан уққўптўр, төрөм,
«капыр-мінән бусурман, төрөм,
«ортосўнан көштў деіт, төрөм».
Анда аіттың ер Манас:
«Е кула баітал кў бала,
«Е кулңуған шум бала,
«андаі аітпады атәкәм,
«алты капка кең Букар,
«аны чаптым мен Манас,
«андаі аітпада атәкәм;
«Ак бос аттын такада,

Digitized by Google

«кең Адыjан jакада,
«өс таі екäн Jамғырчы,
«jылкысын тīп алғанда,
«анда аітпады атäкäм;
«Ауғандын каны Мус Бурчак,
«аны чāп алғанда,
«күрмö тоноп кīгäндä,
«топо тоноп алғанда,
«тонōға кызык баткanда,
«анда аітпады атäкäм;
«Турпан jуртун чапканда,
«анда аітпады атäкäм;
«кырк чороғо баш кылып,
«сар'алаға мінгїзїп,
«Алман Беттäі чоронў,
«төрö орнўна көтöрўп,
«Орустўн Орок батырдын
«он сан jылкысын тīгäндä,
«анда аітпады атäкäм;
«Кызылыктын ojўнда,
«Кар-jäбастын бojўнда,
«Кашкар Jаркäн бураған,
«мың Кытаіды сураған,
«Коңур Баіды саіғанда,
«анда аітпады атäкäм;
«сыра ак кулаға мінгäлї,
«jашым jїрма бештä келгäлї,
«маға аітпады атäкäм.
«Кула баітал ку бала
«коркконўнан аітасың,
«кокус кірїп келїпсїн.
«Аттан ōдырып тартыңар!
«бутўна jырым көндў салыңар!
«бек бекітїп алыңар!

Digitized by Google

«кең Кулата ойўнда,
«кең Таластын бойўнда
«Атäкäм Jакып Баі болўчў.
«Кан атäкäм Jакып Баі,
«алтынды jестäі бурачы,
«тўңандан jајын сурачы,
«бу аітканы чын болсо,
«өрўшўн маңа толтурўп,
«ўjўн буңа толтурўп,
«келінä кетä кігізіп,
«кысына кымкат кігізіп,
«кап четінä сар' төгўп,
«ешігінä jес буілалў нар чөгўп,
«jурт катар кылалы!
«jурт тіскінін берäлі!
«табактап ділдä тарталы!
«кан көтөрўп алалы!
«буда кебі јаңанчы болсо,
«башын коідоі кесäлі!
«канын судаі төкölў!»
Сар'ала мінгän Алман Бет
еңгі деңгі jелät деіт,
еңкä аткандаі болот деіт,
омбу домбу jелät деіт,
урт аткандаі болот деіт,
jўрўп келät Алман Бет,
Копунў тўра басат деіт,
Ырkаітыны ашат деіт,
Сары өзön Чўідў кыдырып,
бір Чöңöрдў ашат деіт.
Кең Таластын бойўнда,
кең Кол-ата ойўнда,
Jакып Баі аілы бар екän,
Каба-атар Кош-Качат

Digitized by Google

чыҕа тўштўң Алман Бет.
Ја колоттоі камыныш,
кіш ічігін јамыныш,
кан атасы Јакып Баі,
кородон којўн чыҕарып,
төңдө олтўрҕан екән деіт.
Анда аіттың Алман Бет:
«Асаламдын салам Јакып Баі ата!»
««Алōдан āläікі Алман Бет, балам!
««барар јергä болңол јок, балам,
««сōҕа дергä олңо јок, балам,
««бачын барып тес каіттың, балам,
««Еläман елін чаптыңб'аі, балам,
««Токомон елін чаптыңб'аі, балам,
««Калкаман елін чаптыңб'аі, балам,
««бачын барып тес каіттың, балам,
««немäнї кылып јўрöсўң, балам,
««ак кула аман барб'екäн, балам,
««кан төрöм аман барб'екäн. балам,
««каі јердäн каіттыңар, балам?»»
Алман Бет аітты бў кептї:
«Тōба сўјўнчў атäкäм,
«сўјўнчўмдў бат берчї, ата!
«бат берсäндä, тес берчї, ата!
«кородон бöлбöі коі бєрчї, ата!
«матōдан чечпäі тō берчї, ата!
«бокчодон чечпäі тон берчї, ата!
«сен атадан сысканда, ата,
«сен енäдäн тўҕанда, ата,
«нечä аҕаіны кіші еläң, ата?»
Јакып Баі туруп аітат деіт:
«Тўҕандан кабар уктўңб'аі, ботом,
«аіналаін Алман Бет, ботом?»
Алман Бет турўп аітат:

Digitized by Google

«Аты jакшы аі jарқын, ата,
«ӧзӱ̆ jакшы кӱн jарқын, ата,
«Алтаі толҕон кӧп калмақ, ата,
«Аі Кан келӥп чапқанда. ата,
«Кӱн-каі толҕон кӧп калмақ, ата,
«Кӱн Кан келӥп чапқанда, ата,
«сенӥң інің Кӧс Каман, ата,
«тӱшкӧн екӓн калмакка, ата,
«асыл тӯҕан төрӧм äі, ата,
«калмақтан кабар уҕӱптӱр, ата,
«ӧчкӧрӧңтӱ̄ (?) калмақтан, ата,
«кӧчӱ̆п келät Кӧс Каман, ата,
«төрӧлӧсӧ төрӧ емäс, ата,
«кан төрӧмдӧн кем емäс, ата,
«беш төрӧдӧі ӯлӱ бар, ата,
«бірӥнӥн аты Бӧрбӧлцӱн, ата,
«бірӥнӥн аты Дӧрбӧлцӱн, ата,
«ақ сақалы Кӧкчӧгӧс, ата,
«бірӥнӥн аты Чаҕалдаі, ата,
«бірӥнӥн аты Аҕалдаі, ата.
«кӧчӱ̆п келät Кӧс Каман, ата».
Jакып Баі мыны аітат:
«Аіналаін аі jарқын, ботом,
«Кудаі кылҕан jаңгыстан, ботом,
«ӧідӧ чыкса ӧбӧк jок, ботом,
«ылдыі тӱшсӧ jӧлӧк jок, ботом,
«астында jалы jок eläi, ботом,
«арқада куірук jок eläi, ботом,
«jаңгыракты кыjадан, ботом,
«алда таман бір кудаі, ботом,
«ӧзӱ̆ кылҕан jаңгыс бу, ботом,
«тӯҕан укса сӱjӱнсӱ̆н, ботом,
«тышман укса кӱjӱ̆нсӱ̆н, ботом,
«кудаі кылҕан тентäк аі, ботом,

Digitized by Google

«қаіта jақшы боʌўптўр, ботом,
«кечä кан атäкäң Jақып Баі, ботом,
«алты jашар екäндäі, ботом,
«Көс Камандаі ініс'аі, ботом,
«тўштў̈ äлä қалмақ' аі, ботом».
Уідö олтурҕан баібїчä
алақаны чап коідў,
көтў̈н jергä так коідў,
чыңырып чықты баібїчä:
«Jығылҕан арча баштаҕан, қақ баш,
«jыртылҕан барча беттäгäн, қақ баш,
«Jаңгысыма Манаска, қақ баш,
«каттў қўн тўҕан турбаібы, қақ баш,
«Jаңгысыма Манаска, қақ баш,
«қараң қўн тўҕан турбаібы, қақ баш,
«беш бöрў̈ бір бöрўнў̈ таласа, қақ баш,
«талап jесä етїнї, қақ баш,
«еркїн тojор бу бöрў, қақ баш,
«тўҕаны-мїнän тус куілҕў, қақ баш,
«қалмақтан келгän тўҕаның, қақ баш,
«асты саҕа el болбос, қақ баш,
«қытаідан келгän тўҕаның, қақ баш,
«асты саҕа jурт болбос, қақ баш,
«Бöрбöлцўн аттў оңорбў, қақ баш,
«Дöрбöлцўн аттў оңорбў, қақ баш,
«Аҕалдаі аттў оңорбў, қақ баш,
«Чаҕалдаі аттў оңорбў, қақ баш,
«Көкчöгöс аттў оңорбў, қақ баш,
«Көс Каман аттў болорбў, қақ баш,
«Тўҕаның-мінän тус куjул, қақ баш,
«қандаі шумдўқ аітасын, қақ баш?»
Баібічä басып келгän соң,
Jақып баіды чāп jібäрді,
Jақып Баі мыны аітат деіт:

Digitized by Google

«Асыл ечәк сајыпсын, чіркін,
«қудаі қылған мајынсын, чіркін,
«орто јерін оідүрған, чіркін,
«емчәгім коідүрған, чіркін,
«ақылы јоқтон аітасын, чіркін,
«јаңғысыма қаіта јақшы болдү деп, чіркін,
«Канаты бутақ бүттү деп, чіркін,
«қаіта јақшы көрсөңчү, чіркін!»
Карс, карс күлүп Јақып Кан,
қатқырып карап калды деіт.
Андан кетіп Алман Бет,
не қыларын білбәді,
кан баласы Каныкәі,
кантіп јөп бер'албаі,
аіссамбы? аітпасамбы?
ырғылыңың болүп келә јатат.
Убалы керім кіш'екән,
кан баласы Каныкәі
басарына ерінәт,
күчүгүттөі кеірілін,
моіндорү коікојүп,
бококторү салаңдап,
келәңкәр чачпақ бурғучақ
маі сөрындаі шаркылдаіт,
бала кастаі карқылдап,
чыңјыралү көкөр колтуктап,
Каныкәі басып келә јатат,
алтын јаідан акырат,
кан баласы Каныкәі,
Алман Беттї чақырат:
«Сар'ала мінгән аі јарқын, ӯл,
«сар'ала башын бура тур, ӯл!
«астың јергә тура тур, ӯл!
«барар јергә болңол јок, ӯл,

Digitized by Google

«сōға дергä олңо jok, ӯл.
«Токомон елїн чаптыңбы, ӯл?
«Калкаман елїн чаптыңбы, ӯл?
«kаіра тартып келдїңбї, ӯл?
«кабыланым аі jаркын, ӯл,
«токоідо ају беттäнгäн, ӯл,
«белäстä jолборс баштанған, ӯл,
«тескäі jакка кыштаған, ӯл,
«koі бōрындаі кара кан, ӯл,
«оң колўнан уштаған, ӯл,
«Көт jағынан карасаң, ӯл,
«кырk кішінїн чаңы бар, ӯл,
«бет jағынан карасаң, ӯл,
«беш аідар тўгў̆ бар, ӯл,
«кабыланым аі jаркын, ӯл,
«кан төрöм амамбы, ӯл?
«ajында сапар көп jўрсöң, ӯл,
«аі ашырып ол кессäң, ӯл,
«ала jўргöн сajып jok, ӯл,
«кадыр біläр катын jok, ӯл,
«jыл аіланып ол кессäң ӯл,
«көінöккö кір деп кетät деп, ӯл,
«кōнў̆ чöгöт төрömнў̆н болот деп, ӯл,
«бір jаңгактын көсў̆ндöн, ӯл,
«кыл корңуннун көсў̆ндöн, ӯл,
«ōдарып ачып карасаң, ӯл,
«чӯшталдан көінök бӯрō бар, ӯл,
«тӯбардан көінök бӯрō бар, ӯл,
«торғундан көінökökō бар, ӯл,
«барчадан көінök бöшō бар, ӯл,
«бачаі көінök алтō бар, ӯл,
«барың алып кїсäң деп, ӯл,
«бір jаңгакка тыкамын, ӯл,
«аны алып кїгäн соң, ӯл,

Digitized by Google

«kуру келгän чäрӯнӯн, ӯл,
«сōŋаламаk анч'емäс, ӯл,
«kуру келгän мергäндĭн, ӯл,
«шыралŋа демäк анч'емäс, ӯл,
«бачын барып тес каіттың, ӯл,
«барын аман барсыңбы, ӯл?
«барын есän барсыңбы, ӯл?»
Анда аіттың Алман Бет:
«Аі сӱjӯнчӱ аі jаркын, jеңä,
«бат берсäңдä тес берчĭ, jеңä,
«кородон бӧлбӧі коі берчĭ, jеңä,
«матōдан чечпäі тō берчĭ, jеңä,
«бокчодон чечпäі тон берчĭ, jеңä,
«менĭн атам Jакып Баі, jеңä,
«алты jашар екäндä, jеңä,
«Көс Камандаі інісĭ, jеңä,
«ол бет jашар екäндä, jеңä,
«Алтаі толŋон көп калмаk, jеңä,
«Аі Кан келĭп чапканда, jеңä,
«Кӱн-kаі толŋон көп калмаk, jеңä,
«Кӱн Кан келĭп чапканда, jеңä,
«Jакып Баінын інісĭ, jеңä,
«Көс Каман тӱшкӧн калмакka, jеңä,
«kалмакka барып el болӯп, jеңä,
«kытаіŋа барып jурт болӯп, jеңä,
«kабылан тӯŋан Манастын, jеңä,
«kабарын ykkан ошу jердä, jеңä,
«мен тӯŋамŋа барам деіт, jеңä.
«Кечĭп келät Көс Каман, jеңä,
«беш төрӧдӧі ӯлӯ бар, jеңä,
«ол ӯлӯнӯн ічĭндä, jеңä,
«кабаŋы бĭк көсӯ ӱңӱр, jеңä,
«kара нijät Кökчӧгӧс, jеңä,
«көчӯп келät калмактан, jенä».

Digitized by Google

Кан баласы Канықäі,
анда турўп аітты деіт:
«Көс Каман дегäн немäнї?
«Көкчөгöс дегäн немäнї?
«Бöргöлцўн дегäн, немäнї?
«Дöрбöлцўн дегäн немäнї?
«Чаҕалдаі дегäн немäнї?
«Аҕалдаі дегäн немäнї?
«Мен коркомўн калмактан,
«калмактан келгäн кош аіҕыр
«астыбїскä журт болбос,
«ўстўбўскö el болбос,
«келїнї кетä кїгäн соң,
«кемпір куірук чаінаса,
«кысы қолокоп кїгäн соң,
«семіс атка мінгäн соң,
«семісчілік кылҕан соң,
«јаңыстўма төрömдў,
«шерт алышып келгäн соң,
«беш бöрў бір бöрўнў
«таласа ол кojобў?
«талап јесä кішінї,
«етїнä еркін тojобў?
«кel төрömö аіта бар,
«өзў мајып болбосўн,
«öс бojўна дос болсўн,
«аттанҕанда коркомўн,
«атаңдын elї аі јаркын
«Сар'ала башын бура тур!»
Чынјыралў көкördў
колтуктан сўрўп алды деіт,
чыны кесä куідў деіт,
Сар'аланын ўстўнöн
кан баласы Канықäі

Алман Беткä сундў деіт,
Сар'ала мінгän Алман Бет
кыja тартып алды деіт,
аракы дегän ачў баш
Алман Бет алып jуттў деіт,
бура тартып jелдї деіт,
Сар'ала мінгän Алман Бет
кан төрögö келдї деіт:
«Асалөдан Салам аі jаркын, төрөм!»
««Алөдан äläікі салам кўн jаркын, чором,
««сен кеткälї он төрт кўн, чором,
««менїн атам Jакып Баі, чором,
««тўғандын jајын сурадың, чором,
««кан атäкäм нені аітат, чором».
Алман Бет чоро мыны аітат:
«А сўjўнчўң аі jаркын, төрöм,
«алтынды jестäі бурадым, төрöм,
«тўғанның jајын сурадым, төрöм,
«сенїн атаң Jакып Баі, төрöм,
«алты jашар екändä, төрöм,
«Көс Камандаі інісї, төрöм,
«Алтаі толғон көп калмак, төрöм,
«Аі Кан келїп чапканда, төрöм,
«Кўн-каі толғон көп калмак, төрöм,
«Кўн Кан келїп чапканда, төрöм,
«тўшкөн екän калмакка, төрöм».
Батыр Манас турдў деіт:
«Кула баітал мінгän кў бала, баікуш,
«кулңуған шум бала, баікуш,
«колў бутў чечўңäр, баікуш!
«кололў кумған берїңäр, баікуш!
«кол таратын албаспы, баікуш?
«бедäрдä кумған берїңäр, баікуш,
«бет таратын албаспы, баікуш?

Digitized by Google

«Ендї kаіта jўрўп бар, баіkуш,
«jаңыдан келґän тўґанды, баіkуш,
«баштап алып келїнäр, баіkуш!
«сўjўнчўңдў берäрмїн, баіkуш,
«есän барып сō kаіссам, баіkуш,
«саламат барып сak kаіссам, баіkуш,
«мөрöjўн артык кылармын, баіkуш!»
Андан соң аітты чороґо:
«Барың бірдäі koi-ґашka, чором,
«барың бірдäі сап-kашka, чором,
«ak кула атым арабас, чором,
«асты сапар kарабас, чором,
«jаңыдан тўґан келät, чором,
«öрўлўгўң берäлäі, чором,
«андан сапар jорторбос, чором,
«тōба теңір кудаі аі, чором,
«еріксäк кулан атырбыс, чором,
«ерікпäсäк кўнўндō бір мөрöігö батырбыс, чором».
Каіта келїп jўрдў деіт,
jўрўп келїп ер Манас,
Ер-kаітыны аштырып,
сар'өзөн Чўіду бастырып,
келä jатат ер Манас,
келäрїн білдї Каныкäі,
алтымыш баштў ak ордō
аракы шербät аш jїjат,
казы-мїнän jал jїjат,
барыңгы төшöк басат деп,
батыр төрöм келät деп,
бўлкўлдöктöн тартат деп,
кабылан тўґан ер Манас,
öркöчў бїк сеірі бас,
jорґо басык чоң кула
аткан таңдаі сўрўлтўп,

аркардаі санын тұрұлтұп,
ак кула-мінән келä jатат,
ат баілабас акырға
ак куланы баілады,
еңгänäсі бік бос ордō
еңкäjіп кірді ер Манас,
токоідо ajұ беттäнгän,
белäстä jолборс баштаңған,
чajан көстұ чап jактұ,
кырк чілтäні башында,
Кыдыр азыр кашында,
көт jағынан караса,
кырк кішінін чаңы бар,
бет jағынан караса,
беш аідар тұгұ бар,
текäі jakka баштаған,
коі бōрындаі кара кан,
Оң колұна уштаған,
көлбкödö кōнöскön,
кōнұ-мінän öркöскön,
ашыктұ jілік jотосұ,
Jакып Баідын ботосұ,
асыл тұған ер Манас
ұігö кірін олтурдұ,
бура тарсса болбоғон,
букадан талым алған кул,
каіра тарсса болбоғон,
камыдан талым алған кул,
коі-ғашка атка мінді деіт,
кабылан тұған тентäктін,
ак ордō тұштұ деіт,
таң тамаша кылды деіт,
тамаша кылып jатты деіт,
аракы шербät аш ічät,

Digitized by Google

kазы-мїнän jал jедї,
kан баласы Каныкäі
басарына ерїнät,
кўчўгўттöі керілät,
моіндорў koikojот,
боғокторў салыңдаіт,
kазылары еғілät,
kарындары ешілät,
келäңкäр чачпak бір kучak,
маі сорыда шаркылдаіт,
бала кастаі каркылдаіт,
көчўгöндöі былкындаіт,
Чын jыралў көкöр колтуктап
чыныч келä колғо алат,
kырk чороғо кыдырата көп берät,
аракы шербät аш ічїп,
ала кўгö кіргän соң,
чоролор таң тамаша баткан соң,
тўш еңкäjїп келгän соң,
улу бешін болғон соң,
маң маң ўрдў баі төбöт,
баі төбöт ўнўн ykkan соң,
kokyi серäк оңбосўн!
чы іт! деп чыға калат деіт,
кылчаjып карап салат деіт,
келä jатат калмактар,
талағы jўгў тарактап,
ыңырчағы шағактап,
кечїп келät Көс Каман.
Асты jағын карасаң,
корңоң бостоі аты бар,
коңогоілў тонў бар,
кїс каптў кылычы,
чотолодоі мылтығы,

Digitized by Google

урунӈаны бурама!
Көс Каман јајын сурама!
көк ала сакал кулӌадаі,
келä јатат Көс Каман.
Анда Серäк мыны аітат:
«Аіналаін аі јаркын төрöм!
«аіткап тӯӈан ошубӯ?
«Чарыӈынан чаӈ чыӈат,
«чалбарынан шу чыӈат,
«келä јатат јӯјöлöп,
«кудаі кылӈан тентäктін
«ӱјӱн көрӱп салӈан соӈ,
«сӱрдöп кетті кӱјöлöп,
«бу немäні болдӯ? деп,
«ӱч таш тулӈа бір очок,
«аіналаін аі јаркын,
«мынын кестірäлäк көк чочок,
«мундаі јаман немä бул?»
Кӱбӱрöп кірді о Серäк,
кара кандӯ көк біттӣ,
јöлöнӱш сары Алман Бет,
кара кандӯ көк біттӣ,
көк јал төбö Алман Бет,
ердін тіштäп коіӈон соӈ,
көсӱн кысып салӈан соӈ,
ак булӱн теӈгä чачкан кул,
Серäк турӱп аітат деіт:
«Ак булӱн теӈгä чачкан кул,
«Алтаі толӈон калмактын
«ер öлтӱрӱп качкан кул,
«öс еліnä батпаӈан,
«аттаі туілап јатпаӈан,
«темірдäн калӈан шірändі,
«Көкчöдöн келгän кірändі,

Digitized by Google

«арам кыjал шіктір кул,
«еркäксіп көсўн кысып олтўрдў,
«кўбöрöп барып олтўрдў,
«кабылан тўған Алман Бет,
«Ак куланы тарт! дедї».
Ак каңгы ер сырдығаш,
ак кулаға токутўп,
алача көпчўк салдырып,
алты мыштан тартырып,
кашка таман jекä öтўк,
темір таман ўзöңгў,
тäп міндің ер Манас,
андан аіттың ер Манас:
«Карс, карс казалат, чором,
«барың атка мініңäр!»
Чоролордў карасаң,
аракы шербäт аш алат,
баіланып jўрдў чоролор,
jаңыдан келгäн тўғандын
öрўлўгўн берäм деп,
Манас jўрдў шöдырап.
Улу-чынар башынан
казыл токоі ajағы
Көс Камандын балдары,
алып келіп тўшўрдў,
Алтаі толғон калмактан
көчўп келгäн Көс Каман,
кара курсак куруғур,
аракы ічіп алған соң,
мастар болўп салған соң,
аракы ічіп алкынат,
бала куштаі талпынат,
Ендї Батыр Манас дағы аітат:
«Төмöн кірä барғанда, чором,

Digitized by Google

«қыікырық ұнұң күсөгөн, чором,
«кырктын башы Кырғылым, чором,
«бер' ордұна сен апкäl, чором!
«Сар'ала мінгän Алман Бет, чором,
«бер' ордұна сен апкäl, чором!
«біргä jасса бір тұған, чором,
«Асылым Сырғақ сен болдұң, чором,
«берї ордұна сен апкäl, чором!
«алты ордо кылып бер, чором!
«Аш ќылалы калкыма, чором,
«аға кабар берїңäр, чором!
«ак сарғылдан бе сојұп, чором,
«ак сарбашыл коі сојұп, чором,
«улу тұлө кылалы, чором!
«чабардарын баі кылып, чором,
«чабардарын маі кылып, чором,
«келїнä кетä кїгізїп, чором,
«кемпіргä куірук чаінатып, чором,
«барын бірдäі тең кылып, чором,
«егїна сакал кojолұ, чором!
«ердїнän мурут алалы, чором!
«дін бусурман кылалы, чором!»
Jаңыдан келгän тұғаны,
калмактан келгän тұғаны,
алт' ордоғо кіргістї,
егінä сакал коідұ деіт,
ердїнän мурут алды деіт,
бісмілланы білгїзїп,
дін бусурман кылды деіт,
дін бусурман кылған соң,
асыл тентäк дағы аітат:
«Егїнä сакал кojұппұс, чором,
«ердїнän мурут алыппыс, чором,
«дін бусурман кылыппыс, чором,

Digitized by Google

«аш кылалы калкым бар, чором,
«аға кабар берiңăр, чором!
«ат баiлабаi коiбосӳн, чором,
«ӧкӳнчӳсӳ болбосӳн, чором,
«ат баигăсiн аiтаiн, чором,
«башкы аттын баигăсi, чором,
«алтымыш jамбы сajамын, чором,
«ajakkы аттын баигăсi, чором,
«кызыл куiрук нар сajам, чором,
«чочоғӳн кесiп алалы, чором,
«анда алдалап салалы, чором,
«Кара-бӳра ӧсында, чором,
«уi каiмакка семiргăн, чором,
«сары маjын кемiргăн, чором,
«Баiдын ӳлӳ Бакаi Баi, чором,
«кудаi дешкăн дос елă, чором,
«кадыр кiсмăт кiш'елă, чором,
«Бакаiға кабар бер, чором!»
Баiдын ӳлӳн чакырды,
Баiдын ӳлӳ ол Бакаi
улу тӳлӧ кылды деiт,
о тӳлӧнӳн башында
ак баңкылдаi кӳлӳктӳ
минiп алдың ер Бакаi,
бала кастаi карғылдап,
el башкардың ер Бакаi.
Ак кула чакты аттардан,
ат баигăсi бӳткӧн соң,
jуртка дiлдă чачкан соң,
карағаiдан табыт jардырып,
ара-мiнăн тартырып,
мăсăлăңдi кылдырып,
моiн турук кылдырып,
асыл jердă далдалға,

Digitized by Google

Тӧ көтөргөн балбанҕа,
башын бекӓн коідўрўп,
балта-мӣнӓн бастырып,
калмактардын чочоҕўн
керкі-мӣнӓн кестӣріп,
бусурман кылып коідў деіт,
беш бак намас білгізіп,
көтў̄нө тарат талдырып.
Куран кітӓп коінўнда,
бір бусурман болҕон соң,
кў̄дрөт сөсў̄ бсында
Јаттың елӓ Көс Каман,
алтынды јестӓі бурашып,
јуртўн акыл сурашып,
мӓсӓлӓң кылып јаткан соң,
атаныл јўрў̄п бакырды,
Көс Камандын балдарын
кырк чоро ар кімісӣ чакырды,
аракы бердӣ акыртып,
ат мінгістӣ чакыртып,
јаңыдан келгӓн тўҕанды
окшош сӣлап чакырды.
Бір кў̄ндөрдө болҕон соң,
Көс Каман турўп мыны аітат,
балдарына деп аітат:
«Алда балдар кеп аітам,
«бері кара! сөс аітам,
«ў̄ч кў̄рөнтў̄ калмактан
«көчў̄п келгӓн јајым бар,
«талаҕа јўгў̄м тарактап,
«ыңырчаҕым чарактап,
«Алтаі толҕон калмакты,
«балдар анда кабар ykканда,
«кудаі кылҕан Маналстын

Digitized by Google

«кабарын уҕўп көчкөндө,
«келдїм елä тўҕанҕа,
«келїнїмä кетä кїгїстї,
«кемпірїмä куірук чаінатты,
«балдар Көк-Адыр чыҕа јаілаңар!
«чыбырата бе баіланар!
«курчутўп кымыс јїңар!
«котуртўп аракы јїңар!
«Ер насар тїгän кул екän,
«кудаі кылҕан Манасты
«бері чакырып алыңар!
«аракы берїп салыңар!
«ат мінгїзїп алыңар!
«макул сїлап салыңар!»
Аракы шербät аш јїп,
асыл јердän акырып,
батыр Манас чакырыш,
бал каінатты Манаска,
чакырам деп Чаҕалдаі
корңун боско мінät деіт,
кырк чороҕо барат деіт,
батыр тўҕан Манаска
барып кебїн аіталбаі,
Манас тіптї баталбаі,
кырк чородон уҕар деп,
каіта салды Чаҕалдаі.
Чäп келä јаткан соң,
кырк чоро турдў чоҕўлўп,
кырк чоро келät кастырып,
келä јатат бастырып,
төгөрötö марады,
асты Серäк оңбосўн,
кырк чоронўн ічїн карады:
«Аіналаін аі јаркын чоро,

Digitized by Google

«асылым төрөм кан екән,
«өзӯ кӯн jаркын чоро,
«төба төрөм кан екән,
«текәсі jok ечкідәі
«telмәрїп кантїп барабыс?
«ботосӯ jok төдөі
«босорӯп кантїп барабыс?
«асыл jердән jelä кір,
«кабылан тӯған төрөмө
«Алман Бет өзӯң келä көр!»
Атка мінїп Алман Бет
кабылан тӯған төрөгө
jelїп өзӯ келät деіт.
Алтын тактӯ акырға
сар'ала-мінән тӯрс тӯштӯ,
бәli кәрім Канықәі,
тӯбӯрт уғӯп салған соң,
чын-jыралӯ көкөр колтӯктап,
аш кәрä сулӯ кіші екән,
акыл артык кӯң екән,
Канықәі басып чыкты деіт:
«Аіналаін аі jаркын, ӯл,
«өзӯ jакшы кӯн jаркын, ӯл,
«асты төрөм өіғотпо, ӯл!
«тӯғандын ішї jаман іш, ӯл,
«аракы ічїп болған соң,
«Төрөмө аіп болбосӯн!
«Jанбашы толған ок болор,
«jанында чоро jok болор,
«екі тӯған урушса,
«ер теңїлä табышар,
«ептäп тӯған болған соң,
«Jаңыдан келгän тӯғанға
«ujат болӯп кантäм деп,

Digitized by Google

«чоролор кетӓр jajына,
«Бӧрбӧлңӯн турар акырып,
«Кӧкчӧгӧс турар булкушӯп,
«кекіртӓк саптӯ чот болот
«кармап алар сабынан,
«темір асыл капырдын
«төрӧмӧ jacka бергӓндӓ,
«төрӧмӧ аіп болбосӯн!
«беріштӓ тајып кетпӓсін!
«өзӯңӧр барып ічін кel,
«болсо болсӯн деіді деіт».
Акылман тӯҕан кул екӓн,
Алман Бет каіта jeldї деіт,
кырк чороҕо келдї деіт,
кырк чороҕо келгӓн соң,
Алман Бет турӯп аітат деіт:
«Е чоролор тура тур,
«алда төрӧм кас болӯп,
«батыр төрӧм мас болӯп,
«Канykäi курусӯн,
«ертӓн-мінӓн аракты
«төрӧмӧ берїп салыптыр,
«мастар болӯп калыптыр,
«аракы ічїп алкынып,
«мастар болӯп талпыныш,
«төрӧм jатып калыптыр.
Өзӯбӯс elä баралы!
«тамашасын көрӧлӯ!
«аракы ічїп kelälї!»
Алман Бет аны аіткан соң,
Серӓк турӯп аітат деіт:
«Алман Бет кандаі немӓсін?
«ар качаннан бір качан
«Канykäi тілін сӯлӧісӯн,

Digitized by Google

«қылчаjып карап коiғондо,
«бір өпкөнсүп қаласын,
«ырқаjып күлүп коiғондо,
«бір алғансып қаласын,
«өзүм елä барам» деiт.
Асты Серäк оңбосүн,
көк кебіч-мінän салды деiт,
бура тарта бергінчä,
Алман Беттін ачу jаман келдї деiт,
он екідän өргөн булдурсун
тартып ідї Серäктї,
jағы кетті jарылып,
қара қан кеттї jаjылып,
Серäк турүп ыілаiт деiт:
«Кудаі бар дыр қалмақ қул,
«төрömнүн кордүк көрбөсөн,
«сендän кордүк көп тарттым,
«Алман Бет саға қылбасам!»
Каіта салды бу Серäк,
алтын мечіт акырға
көк чебіштї баілады,
түбүрт уктү Канықäі,
бутүндағы jек'өтүк
тарсылдата басты деiт,
Канықäі jүгүрүп чығып келдї деiт.
Асты Серäк оңбосүн.
епчі jақта ер jақта
түбүрттү андан уғустү,
тегірінä басты деiт.
Канықäідäі куруғур
қаісы jакка кеттї деiт,
асты Серäк оңбосүн,
тегірінä басты деiт,
үігө кірін келдї деiт.

Digitized by Google

Барыңгы төшөк баскан кул,
мерәкәгә батқан кул,
күн тігінчә жатқан кул,
шашкә қылып окуім деп,
жатқан екән ер Манас,
сарыңқы жа ак олпок
етәгінән тартат деіт:
«Акаі төрөм не болдүң,
«батыр төрөм не болдүң,
«күндөр тіп калыптыр,
«көнөгө батып калыпсын,
«окуі көргөн аі жарқын,
«жаңыдан келгән түңаның
«өрүлүк қыла чақырды,
«бір көнүнө албаібы,
«жаман көрүп салбаібы,
«батыр төрөм турсаңчы!»
Уіқу сүрө көстөрдү
ачып алдың ер Манас,
алтын тужак жек өтүк
ак бутүна салды деіт,
келә бото чалы кур
белінә бекәм чалынды,
ак қаңгы ер сырдыңач
ак кулаңа токудү,
кашка таман жек'өтүк
темір таман үзөңгү
ырңып міндің ер Манас,
бастырып бара жатканда,
қылчажып карап салңанда,
Серәктї көрө коіңондо,
анда аіттың ер Манас:
«Кокуі Серәк не болдү,
«уруштан келдіңбї, Серәк?

Digitized by Google

«күрөштөн келдіңбі, Серәк?
«жаңында болдў кара кан,
«бу кан каідан болдў? деіт».
Анда Серәк сен аіттың:
«Аты жакшы аі жарқын, төрөм,
«өзў жакшы күн жарқын, төрөм,
«біргә жассам бір тўдўм, төрөм,
«мен Манастан кем емәс, төрөм,
«кечкә ак теңгә булўн чачкан кул,
«Алтаілаған калмактан
«Күн-каілаған калмактан
«ер өлтўрўп качкан кул,
«өс журтўнда жатпаған,
«өс елїндә батпаған,
«кабылан тўған Алман Бет,
«ошу кул чапты жаңымды,
«кара каным чыңарды,
«батыр төрөм ер Манас,
«сістән кордўк көрбөдўм,
«Алман Беттәі калмактан
«мен кордўкты көп көрдўм,
«мыны-мїнән турбасым,
«аты жакшы аі жарқын, төрөм,
«өзў жакшы күн жарқын, төрөм,
«жа Алман Беттї алып жўр!
«жада менї алып жўр!
«ошу кулдўн кордуўўн,
«мен жаман көрдўм, төрөм».
Анда аіттың ер Манас:
«аты жакшы аі жарқын, чором,
«өзў жакшы күн жарқын, чором,
«анын берї жаңында, чором,
«ак сөк кандын баласы
«Асыл тўған Алман Бет,

Digitized by Google

«ачӯ келсä сенї урат,
«ачӯ келсä менї урат».
Анда Серäк ыілаіт:
«Кокуі төрöм не деісін,
«ар качаннан бір качан,
«Алман Бет кебін сӱлöісӱн».
Јаңынын каны јӯңан соң,
батыр Манас келä јатат,
тӯңаннаш аш ічіп,
арактары мол ічіп,
тамаша кылып јаткан соң,
кудаі урдӯ калмакты.
Аракы мастар болңон соң,
семісчілік кылңан соң,
кекіртäк саптӯ чок болот,
кармап алды сабынан,
сӯрӯп алды кабынан,
каңып ідї Манасты,
ӱч таш тулңа бір очок,
кестірäläк кök чочок,
чок болот мінän какты деіт,
такіанын астына,
јасы маңдаі ӱстӱнö
учӯ барып тідіlä.
Алда тäла бір кудаі!
арман кылдың ер Манас
су јакалаі јалбысты,
алда тälам кӱдӱрöт!
не јасадың јаңгысты,
јаңараkты кыјадан,
бу кӱдрöт јаңыс кылдың ујадан,
јанбашы толңон ок болдӯ,
јанында чоро јок болдӯ,
кызык ічіп кеткän соң,

Digitized by Google

кызык уруш болҕон соң,
ал атасы Көс Каман
арасына түшкөн соң,
арачалап салҕан соң,
аірылып кеттің ер Манас.
Каныкäігä барҕан соң,
каітып үігө кіргän соң,
Каныкäігä сен јаттың,
үіктап калдың кашында.
Ертän таң аткан соң,
күн јарыҕы чыккан соң,
анда турдуң ер Манас,
ертän турүп даҕы аітат,
батыр Манас акырат,
чоролорду ат атынан чакырат:
«Мураталым, Мурат Бек, чором,
«мындаі чапкан Куат Бек, чором,
«Еңäмän түҕан јенім, чором,
«Елім, Сеіт, екі ұл, чором,
«карсактардын Карҕандаі, чором,
«Мырза јаш ұл сен, чором,
«Бөрүнүн ұлу Бөрүшүм, чором,
«ак кулам аксап кеткändä, чором,
«алтын така јес мыкты,
«бек такалап берічім, чором,
«Кенändін ұлу Кен-јаман, чором,
«Коңрөлү баідын Кош-абыш, чором,
«Ачыктын ұлу Јаш-јігіш, чором,
«Үмөт, Јаізаң, екі ұл, чором,
«төлгөчү Кара Төлөгүм, чором,
«јоручү Кара Бадышам, чором,
«кү чабдар мінгän ер Чалбаі, чором,
«түндө түлкүнүн ісін јаңылбас, чором,
«Төрсүн Таілак чутүм, чором,

Digitized by Google

«тӱтӧп турҕан мылтыкка, чором,
«тӱрс качырып урушкан, чором,
«караңгыда карсактын ісїн јаңылбас, чором,
«кабылан Таілак аі јаркын, чором,
«менїн енӓм баібічӓ, чором,
«бала таппаі јӱргӧндӧ, чором,
«арҕымак атты баілаҕан, чором,
«ак бос бе чаілаҕан, чором,
«Мекӓ кірїп кеткӓндӓ, чором,
«асрӓт султан паіҕамбар, чором,
«менїн кошчӱ болд'елӓ, чором,
«біргӓ јасса бір тӱҕан, чором,
«курсакка бӱссӧ бір бӱткӧн, чором,
«кундакка јасса бір јаткан, чором,
«аі-мїнӓн кӱнӱнӱн, чором,
«бӱрӧ-мїнӓн бӱткӧн кул, чором,
«асыл-мїнӓн болотым, чором,
«бӱрӧ-мїнӓн бӱткӧн кул, чором,
«Асылым Сырҕак аі јаркын, чором,
«Тӧмӧнгӧ барҕанда, чором,
«Кырымдын елїн чапканда, чором,
«кыікырык кӱзӧп кіргӓнсїн, чором,
«бос чолок мінгӓн Кырҕыным, чором,
«барк балакшан басканда, чором,
«барып Тӧштӱк чапканда, чором,
«ӧлїја јурттан келгӓсїн, чором,
«Јатык тілдӱ Аңы Баі, чором,
«капырдын каны болҕунча, чором,
«бусурман кулӱ болом деп, чором,
«ак сӧк кандын баласы, чором,
«асыл тӱҕан Алман Бет, чором,
«Јаілмыштын інісї, чором,
«Јаш-камыштын аҕасы, чором,
«ат каітарчы Бос-ӯл, чором,

Digitized by Google

«Манаідың ұлы Мадышым, чором,
«төгөрөк журтка адышым, чором,
«көк кебіч мінгән Серәгім, чором,
«бері келгін кеп аітам, чором,
«чоролордон ең кічү Тас Баімат, чором,
«јаңы казанды тес каінат, чором,
«атка чубак күн түдү, чором,
«ерәндәр јортор күн түдү, чором,
«ерікәк кулан атырбыс, чором,
«ерікпәсәк бір мөрбігө батырбыс, чором,
«болңолдүнүн бос төңгө, чором,
«ордо чіп салырбыс, чором,
«оробоі деп аларбыс, чором,
«Күнөкөргө барыңар, чором,
«күндү сурап салыңар, чором,
«јангасын бе сојўңар, чором,
«јакшы күнү кош чыңарып којўңар, чором!
«ала баірак кызыл ту, чором,
«түбүн јергә сајыңар, чором!
«башын көккө јајыңар, чором!
«замбәрәктї тарс кojўп, чором,
«аттанып үідөн чыңалы, чором!
«јаңгасын ашын ічәлї, чором!
«Боктү-кураі баскан соң, чором,
«күн тібәстән ашкан соң, чором,
«калмакты көстөі јортолү, чором,
«ат семірін түс болдү, чором,
«бос кырө түшүп күс болдү, чором,
«чөдырмакка кірәлї, чором,
«Алтаі толңон көп калмак, чором,
«Аі Канңа өп јатат, чором,
«Күн-каі толңон көп калмак, чором,
«Күн Канңа өп јатат, чором,
«арасын тосүп алалы, чором,

Digitized by Google

«тілді кармап алалы, чором!
«тілді кармап алған соң, чором,
«калмакты чāп алалы, чором!
«кыіраталы каласын, чором!
«ыілаталы баласын, чором!
«бак ілгāн бактарын, чором,
«балапан кырчын чағларын, чором,
«башынан көбўп тўшөлў, чором!
«јўрўп сапар јортолў, чором!»
Чоролордў карасаң,
Кўнөкөргө барды деіт,
кўндў сурап салды деіт,
ала баірак кызыл тў,
тўбўн јергā саіды деіт,
башын көккө јаіды деіт,
сāмбāрāктї тарс кojўп,
аттанып ўідөн чыкты деіт,
Бар-көлдў басып өттў деіт,
Тур-көлдў тўра көштў деіт.
Казылыктын ојўна,
Кар-јабастын бојўна,
Кўн-тібāстїн бојўна,
Кўрөбөстўн ојўна
батыр Манас барды деіт,
шөдырып кірїп јатты деіт.
Уідө јаткан Көкчөгөс,
ўч кўндөн кїн білді деіт,
ўч јўс колғо баш болўп,
көтўнөн кўп јўрдў деіт,
шөдырып келā јатам деіт,
тўнў кўнў алты кўн
ат урундў кылды деіт,
Көкчөгөс калмак келді деіт,
ертāң-мїнāн таң атып,

Digitized by Google

ендї турўп мыны аітат,
батыр Манас кеп аітат:
«Сар'ала мінгän Алман Бет, чором,
«менїн атам Jакып Баі, чором,
«Jакып Баі-мїнän бір тўҕан, чором,
«Көс Каман kак баш келгänб'ем, чором,
«Сар'ала мінїп сен jелсäң, чором,
«Көс Камандын баласы, чором,
«Көкчөгöскö барсаңб'ем, чором,
«алтынды jестäі бурап кел, чором,
«кечкä калмактан келїп келгändä, чором,
«öзў көргöн jол eläі, чором,
«öзöндў булak су el'аі, чором,
«анын берї jаҕында, чором,
«öрдöі тўшўп чалсын де, чором!
«öзў jылkы тапсын де, чором!
«баштап алып jўрсўн де, чором!
«барып jаіды сурачы, чором!»
Еңгї денгї jелдї деіт,
еңкäі аткандаі болдў деіт,
омбу домбу jелдї деіт,
орд'аткандаі болдў деіт,
Көс Камандын баласы
Көкчөгöскö келдї деіт,
келїп jаіды аіткан соң,
«Ертäң-мїнän турамыс,
«батыр тўҕан төрömö,
«екі сап болўп jўрömўс,
«ат jаңылыш болбосўн,
«ер jаңылыш öлöбсўн».
Замбäрäктї тарс kojўп,
екі сап болўп jўрдў деіт,
салkын-мїнän jўröм деп,
сыртka чыҕып кеттї деіт,

Digitized by Google

Көс Камандын балдары,
батыр тұған Ер Манас
кумдў басып јўрдў деіт,
кумдў басып келä јасса,
карағаі наіза ырғады,
батыр Манас јырғады,
Уч карōлдан öттў деіт,
ўч кўн мурун барды деіт,
ўч кўндöн кін бу јердä
Көс Камандын балдары
атын ташыркатып салып тыр,
чарығынан чаң чығып,
јўдö келä јатып тыр,
ўч кўнў анда јатып тыр.
Анда аіттың Ер Манас:
«Көс Камандын баласы,
«Көкчöгöстöі бу калмак
«карōлға барсын! деп,
«чалғын чалып келсін! деп,
«Корцоң бостў мінсін! деп,
«коцоғоімо кісін! деп,
«біскä кабар берсін! деп».
Батыр тұған ер Манас,
анын јајын сураса,
кабар берґän екän деіт.
Чалғынға барғын! дегändä,
ічі кырды шылк етіп,
чалғынға јўрўп кеттї деіт,
алтаідағы калмакка
аралап кірін кеттї деіт.
Калмактардын ічіндä
Аі Кан турған екän деіт,
Јаісаң турат јанында,
Калдаі турат кашында,

Digitized by Google

бу калмактын jаісаңы,
ары берї басып тыр,
аралап кіргän Көкчөгöстў
jаісаң көрўп салды деіт,
көрўп танып алат деіт:
«Атанын көрў Көкчөгöс,
«калмак келä jатат деіт».
Аі Канҕа карап кулдурап,
кабар берїп салды деіт:
«Көкчөтöстў ал! дедї,
«ат ўстўнöн котöрўп,
«Jаісаңга кошўп сал! дедї,
«тілїн сурап ал! дедї».
Ат ўстўнöн котўрўп,
Көкчөгöстў алды деіт,
jаісаңга кошўп салды деіт,
тілїн сурап алды деіт,
тілїн сурап алҕан соң,
анда аіттың Көкчөгöс:
«Манас келдї кырк кіші,
«öзўм келдім jўс кіші,
«Манас сартты сајалык!
«бір öлтўрўп салалык!
«төрт катынын алаін!
«төрöсў öзўм болоін!
«елїмä акым тўшöін!
«кан баласы Канықäі
«нікä кыjып алаін!»
Көкчөгöс кабар берґän соң,
Аі кандын öзўн карасаң,
караҕаі наіза чаілатып,
мылтыктары шöдырып,
наізалары кöдырып,
шамаланы чоң jаҕып,

Digitized by Google

Шымырданда берӣ каӈып,
аічыӈы алтын тӯ-мӣнӓн,
алты сан кара ĸол-мӣнӓн,
ĸолдӯ курап калды деіт.
Көкчөгөс каіта jӯрдӯ деіт,
Манаска jӧп бербӓдӣ,
тӯн jамынып келдӣ деіт,
чатырына тӯштӯ деіт.
Асты jӧп бергӓн jok,
бӧрӯ көстӯ кӯ мурут,
кабылан тӯӈан ер Манас
асабасын ілӣнӣп,
чатырӈа jаĸын сајылып,
көрӧ коідӯӈ ер Манас,
асыл jердӓн аĸырат,
Алман Беттӣ чакырат:
«Аĸырӓӈ jаідан бурачы, чором!
«Көс Камандын баласы, чором,
«Көкчөгөстӯн jаіды сурачы, чором!
«Чалӈынӈа барып келгӓндӓ, чором,
«Jӧдын jајын білӣппӣ, чором?
«елдӣн jајын білӣппӣ, чором?»
Атка мінӣп jелдӣ деіт,
кабылан тӯӈан Алман Бет
Көкчөгөскӧ келдӣ деіт,
алтынды jестӓі бурады,
jӧдын jајын сурады,
Анда аіттың Көкчөгөс:
«Уітуӈундаі көп калмак,
«jатыр екӓн чарбакта,
«дӧлөтӯнӧ мас болӯп,
«jырӈап кӯлап jатыры,
«ошу jердӓн сӓн чапсаӈ,
«каі jаӈынан сен кірсӓӈ,

Digitized by Google

«олцо кылып чыккандаісын».
Jō бөрўсў куруғур,
мыкыны мылк етät,
ічї карды шылк етät,
келä jатып Алман Бет,
көктў-мїнän ojўптўр,
jылға-мїнän jылыптыр,
бос кісäсїн чалынып,
бос чепкäнїн jамынып,
келä jатат Көс Каман,
Алман Беттї чакырды:
«Атыцнын башын бура тур, ботом,
«астың бір jергä тура тур, ботом,
«тўндөтөн берї кўібўр чыібыр көбөідў, ботом,
«каңгы баш болғон букадаі, ботом,
«картаіғанда атасы, ботом,
«чатырдан бөлўп таштады, ботом,
«оңо турған іш емäс, ботом,
«оңдура-тыған jō емäс, ботом,
«аіта барчы jалғыск'аі, ботом,
«ак каңгы ер сырдыған, ботом,
«ак кулаға токутўп, ботом,
«калмакты чалып алсын, ботом!
«уіғун jатып калбасын, ботом!
«Уітуғундаі калмак аі, ботом,
«бір бастырып салбасын, ботом,
«Алман Беттї ерчітїп, ботом,
«чалып алсын ер Манас, ботом,
«мен коркомўн калмактан, ботом».
Салып келдің Алман Бет
кабылан тўған төрögö,
аітты jōп сöстöрўн:
«Ар кімісї бір сўілögöн,
«мың баш букадаі jаман jурт екän,

Digitized by Google

«атасы турўп бірд'аітат, төрөм,
«ӯлў турўп бірд'аітат, төрөм,
«Чалҕынды каттӯ чалалы, төрөм!
«өзўбўс сырып білälї, төрөм!»
Сар'ала міндің Алман Бет,
ak кула міндің ер Манас,
тўп Коконҕо jібäргän,
тутам jерїн нылдаткан,
тутам jерїн сырдаткан,
кош көмөкө сыр наіза
колтукка кысып алды деіт,
jелбїр jулбур jелäктї
jердän турўп алды деіт,
jелбірätпäі наізаны
тўра кармап салды деіт,
Алтаі толҕон калмакты,
аны чалып келät деіт,
кўгўм кірїп кўн батат,
каш карарып кеткändä,
кірїп келдің Алман Бет,
Jылдыстаі оттор jаілыптыр,
бу немänä болдў деп,
алт'аічыкты тӯ jатат,
алты сан кара кол jатат,
кабар бергän екän деп,
бу jаҕынан булт бердї,
бу jаҕынан jылт бердї,
аіл-мїнän чарбактын
елдäр jатып алҕандар,
jердї тосўп алам деп,
тілдї сурап салам деп,
тосўп тура калд'елä,
Картаіҕанда чалдарың
келä jатат мöндўлöп.

Digitized by Google

Батыр тұған Алман Бет
он бесіндә качып келгән емаспә?
бусурман тілін-дә білät,
капыр тілін-дә білät:
«Мөндұ, мөндұ! дед'elä,
«јабы, јабы!» дед'elä
Алман Бет аны аіткан соң,
тура калдың абышка:
«Абышка каідан келäсін,
«ат сурамак келбättän,
«ер сурамак сұрнöттöп,
«абышка тұн јамынып келäсін,
«тұндö каіда барасын?»
««Аі Кан колдұ кураіт деп,
«колға келä јатабыс»».
«Аі Канды јö каідан тіптір,
«елді каідан чäп тыр,
«аіды ошондо карасаң,
«калкандарын баілатып,
«немäні көрұп не туідұң?
«јаісандарын оінотұп,
«калдаілarын булатып,
«меңіндäрін ұрötұп,
«немäні кылып јатыры?»
««Оі ботомоі, оі јігіт,
««мендäн не деп сураісын?
««кан јарға каттұ болд'elä,
««каіран јан таттұ болд'elä,
««маға кылбаңар јамандык,
««азык алаін деп чығып,
««ұігö барып јатырмын»».
«Бу оттордұн кашында,
«малдаі кіші көп екäн,
«тödаі ұілöр көп екäн,

Digitized by Google

«бу немәнї болўчў?»
««Келәңкәр чачпак келїн бар,
««боіҕо јеткән ӯлў бар,
««ашкәрә сулӯ кыстар бар,
««төрөлөрў̆ даҕы бар,
««төлөңгўтў̆ даҕы бар,
««Аі кандын кысы Алтын Аі
««оін кылып јатыры»».
«Башка кебің барба абышка?
«башка сөзў̆ң барба абышка?»
««Јок, јок кебїм јок төрөм,
««картаіҕанда абышка
««не кеп бїлсїн аі төрөм!»»
Батыр тӯҕан Алман Бет,
јанындаҕы ак албарс
кармап алды сабынан,
сӯрўп алды кабынан,
башка келїп чапт'елә,
арка моінўн сыі коідў̆,
башы канды јајылып.
Казан бактаі каіран баш
кандајып јатып калҕан соң,
тӯлҕадаі каіран баш
тӯра чәп салҕан соң,
батыр тӯҕан Алман Бет
сар'аладан тўштў̆ деіт,
кїмін чечїп тіктї деіт,
Сар'алаҕа бөктөрдў̆,
анда јаткан чалынын
тонўн тоноп кїдї деіт,
көңгўзөсў̆н белїнә,
бекәм чалып алды деіт,
көңгўзөнў̆н көстөрў̆н
көзў̆н ачыш карады,

Digitized by Google

Сар'аланы коштотўп,
мен кыстарҕа барам деп,
ат башындаі jўрögў
аттаі туілап батпады,
көрўрöккö jатпады.
Манаска келдї Алмап Бет,
ер Манаска аітты деіт:
«Асыл төрöм аі jарkын,
«öлўп кімдї азаітам?
«öлбöі кімдї көбöітöм?
«öлсö іт терäсї кішімїн,
«öлбöсö коі терäсї кішімїн,
«бата чалып алаін,
«ашkара сырын білäін,
«анык сўлöп келäін!»
Батыр Манас сен аіттың:
«Барсаң, бара коіҕўн! деп,
«сырын білїп келгїн!» деп.
Батыр Манас аіткан соң,
ала баіталмäн чулҕаіды,
Алтаідаҕы kалмакты
аралап келä jатыры.
Аі Каннын кысы Алтын Аі,
убалы керім куруҕур,
ak ўjўндö олтўрўп,
тўбўрттў уҕўп салды,
кылчajып карап алд'elä,
Кара кандў көк біттў,
kабылан тўҕан Алман Бет,
тўрс деп тўшö калды деіт:
«Мöндў, мöндў, мöндў деп,
«Көркў, көркў, көркў деп,
«jабы, jабы, jабы деп,
«Алтаі, алтаі, алтаі деп».

Digitized by Google

Калмак тілін білген кул
кіріп келдің Алман Бет,
кіріп келсе Алман Бет,
бұрө тура бербәдї,
бірің ешік ачпады,
кім екәнін білбәдї,
Кіріп келдї Алман Бет,
төгөрөтө карады,
ўідўн ічін карады,
алтаі, мөндў, көркў деп,
бұрө јајын сураған јок.
Анда аіттың Алман Бет:
«јокчў болўп кеттім деіт,
«баштаң'аідын башында
«јерісіп кетті јетті атан,
«јетті атандын белгісі,
«јелмірә баскан чал бұра,
«чал бұраның белгісі,
«јелінї сўттў кұ інгән,,
«кұ інгәндін белгісі,
«мурдўна буіла такпаған,
«мурдўна адам сыібаған
«јес буілалұ нар таілак,
«нар-таілактын белгісі,
«качырғандан каітпаған,
«каіра буіра тартпаған,
«асї кара нар бұра,
«Нар бұранын белгісі,
«көнөчөк баштұ көк дөбөт,
«көрбөі ўрдў білдіңбї?
«јес кынцылұ кұ таіған
«шімшїп келдї білдіңбї?
«аі мўстў ак кочкор
«јоғото бердім білдіңбї?

1890

1895

1900

1905

1910

1915

1920

Digitized by Google

«качырғандан қайтарған,
«қара бұра жоқтым,
«андаі пемә білдіңбі?»
Анда аітты кішілер,
«Jok, jok, жоқұң табылсын!
«абуірұң жабылсын!»
Тебічін ұлу Кара Баі,
токмок салып турұп тыр,
Кабылан тұған Алман Бет,
токмоқтұ сұрұп алды деіт,
Алтын Аіға салды деіт,
басарына ерініп,
күчүк іттäі керіліп,
басып турұп келді деіт,
ақ бетінän сұд'елä,
бұұп тартып алäлäк,
бетінän кетті қара қан,
бетінän кессä қара қан,
қыстын есі бд'елä,
есі бп кеткän соң,
jұк астына жығылды,
анда аіттың Алтын Аі:
«Тушұмдағы турчұлар
«тұп етäктän тутұңар,
«қашымдағы сақчылар,
«қақ жақадан алыңар,
«Тебічінің ұлұ Кара Баі
«ешіктї бекäм басыңар,
«ақрät жаідан бураңар,
«бу жігіттің жајын сураңар,
«тіштäп алды бетімді,
«шімшіп алды етімді,
«есім бды бу jердä».
Тушұндағы турчұлар

тӱп етäктäн туттӱлар,
кашындаӈы сакчылар
кak jакадан алдылар,
Алман Беттäі чороӈӱ
анда кармаі алды деіт:
«Алтаі мӧндӱ сен кімсін?
«адам көркӱ сен кімсін?
«kокуі jабы сен кімсін?»
««Мӧндӱ, мӧндӱ, мен мында,
««jабы, jабы, мен мында,
««алтаі, алтаі, мен мында!»»
Колӱн сілкіп алды деіт,
колӱн сілкіп алӈан соӈ,
кыін болдӱ калмактар,
Jес канӈаны алды деіт,
тӱӈдӱк jабӱн тартты деіт,
Jес канӈаӈа салды деіт,
тӱра тіштäп алды деіт,
барпыратма (?) кӧларды,
баса кармап салды деіт,
отко малып алды деіт,
канӈа тартып алды деіт,
Тӱтӱн кеттї асманӈа,
от башында даӈканды,
ырӈыта jібärдї деіт,
кӱl асманӈа чыкты деіт,
аі караӈгы тӱн болдӱ,
кім екäнін білбäдї,
караӈгыда калмактар
joӈортон кармап салды деіт,
аласын анык калды деіт,
Алман Бет ӧтӱп кеттї деіт,
ала баітал мінді деіт,
тың чаптыра калд'елä,

Digitized by Google

ек'екідән уркураіт
караңгы ўідўн ічіндә,
калмактар өс бзўнбн нуркураіт,
ек'екідән чаілашып,
бірі бірін баілашып,
калмактар јатат ўідўн ічіндә,
Кабылан тўған Алман Бет,
тышкартын емді чакырды:
«Кокуі мбндў мен мында,
«алда јабы мен мында,
«адам көркў мен мында,
«алда саін мен мында,
«коі етї бышым болған соң,
«кордук болўп Алтын Аі,
«кезік болған кемәдәі
«кекіртәгін сосўптўр,
«басып турдўң Алтын Аі».
Алтын Аі туруп аітат деіт:
«Јалалы јігіт білдіңбї,
«кыпча белдў кызыл јўс
«кыска јакын кул екән,
«өзў сырдў кул екән,
«көзў сырдў кул екән,
«ешіктән кіріп келгәндә,
«мен кара бет ордўмдан,
«ўч косколўп токтодўм,
«керәгәдә кулак бар,
«кеңәшчї болсоң рак бар,
«мен коркомўн ўлдан.
«Анын бері јағында
«баштағ'аідын башында,
«јерісїп кеткән јеті атам,
«јет'атәкәм турбаібы?
«јелмірә баскан чал бўра

Digitized by Google

«Ai Кан атам турбаiбы?
«jeliнi сўттў kў iнгäн
«Ak Каныш енäм турбаiбы?
«Мурундан буiда такпаӈан,
«Мурундан адам сыiбаӈан,
«jec буiлалў нар таiлak
«Алтын Ai бäiбak турбаiбы?
«кўнөчök баштў кök дөбөт,
«көрбөi ўрдў дегäнi,
«Көс Камандын Көкчөгөс,
«keliп кабар бердi деп,
«келäчä кылӈан турбаiбы,
«ai мўстў ak кочкор
«Аӆы Баi турбаiбы?
«качырӈаныn каiтырӈан,
«Кара буkа дегäнi,
«кабылан сорӈok турбаiбы?
«карөлды kалың koiсўн де!
«чоң колдў чыныk салсын де!
«сакыт болўп турсўн де!»
Алтын Ai аны аiткан соң,
Алман Бет даӈы аiтат:
«Белгi салдым бетiңä,
«кабар салдым четiңä,
«таң тўңкўjўп атканда,
«тараса jылдыс батканда,
«еңгäнäсi бiк бос ордо
«еңкäjiп аттап сен öссöң,
«ач бiлäктäн албасам,
«ат көтўнö салбасам,
«алып оӆо kылбасам,
«таң тўңкўjўп атканда,
«тараса jылдыс батканда,
«төбўн jергä сajамын,

Digitized by Google

«башын көккө jajамын,
«еңгänäсї бїк бос ордо
«еңкäjїп аттап сен өссөң,
«кан башын кара кыламын,
«кырк чороҕо сөҕат кармап берäмїн,
«jарданың jара болҕон соң,
«jакшылык jерїң каіда бар?
«өктӱмӱм көп болҕон соң,
«өлбөгөн jерїң каіда бар?»
Ала баіталды тартып,
Алман Бет jӱрӱп кеттї деіт,
кабылан тӱҕан Манаска,
алты капка чарбактын
арасында келдї деіт,
Манастын куш уікусӱ келдї деіт,
бактасы карыш ак олпок
аікарадан салыптыр,
уктап турҕан екäн деіт.
Ат тӱбӱртӱн укkан соң,
аібанда болсо ак кула,
кылчajып карап салды деіт.
Алман Беттї таныды,
окуранып ірд'elä,
ак куланын ӱстӱ-мїнän оіҕондӱ,
Салам аіттың Алман Бет:
«Асаламнын салам аі jаркын, төрöм».
««Алӧдан äläікім салам аі jаркын, чором,
««алтаі толҕон калмакты, чором,
««аралап келä jатасын, чором,
««аітчы кебїң уҕамын, чором,
««сӱлöчӱ сözӱң тыңшаімын, чором!»»
Алман Бет турӱп аітат:
«Сӧҕат, сӧҕат, аі jаркын, төрöм!»
««Болсӱн, болсӱн, Алман Бет, чором!»»

Digitized by Google

«Аі Кандын қысын Алтын Аі, төрөм,
«аны бергін сөғатқа, төрөм,
«ашқара сулӯ кіш'екән, төрөм,
«акылы артық бал' екән, төрөм,
«абыдан мақул кіш' екән, төрөм,
«ошунӯ маға сөғат бер, төрөм».
««Аталықтан дағы андаі, чором,
««Кара-бөрӯктөн дағы андаі, чором»».
«Аталықтан анч' ӧдӧ, төрөм,
«Кара-бөрӯктөн дағы ӧдӧ, төрөм,
«Кан баласы Канықаі, төрөм,
«кандаі көрсөң андаі көр, төрөм».
««Оіноп аітпаң Алман Бет, чором,
««дін бусурман, дін капыр,
««Канықаігә кандаі немә окшоғон?»»
Алман Бет турӯп аітат деіт:
«ошунӯ калптыр мен аіссам, төрөм,
«кабырғандан қағынып, төрөм,
«кан тӯкӯрӯӯп өлөін, төрөм!
«талаға сапар чыққалы, төрөм,
«нечәндәр калпты аітқамын, төрөм».
««Андаі болсо аі јарқын, чором,
««Аталықтаі бар болсо, чором,
««ала коіғӯн деіт eläм, чором,
««Кара-бөрӯктөі бар болсо, чором,
««кармап алғын деіт eläм, чором,
««Кан баласы Капыкаі, чором,
««Канықаідаі бар болсо, чором,
««Кан іәндән талашпа, чором!»»
«Ошу каісы барлығың, төрөм,
«каі маға олцо талашып, төрөм,
«буда каісы тардығың, төрөм,
«јер дебаімін Таласты, төрөм,
«ер дебаімін Манасты, төрөм,

Digitized by Google

«су ічпäімïн Таластан, төрӧм,
«кӧнӱм калды Манастан, төрӧм,
«Мен Таласты кечпäсäм, төрӧм,
«мен Манастан кетпäсäм, төрӧм,
«јаңаҕы аіткан сӧс кана, төрӧм?
«мурдаҕы аіткан сӧс кана, төрӧм?
«ошу каісы кыјалың, төрӧм,
«кыјалыңдан ујалдым, төрӧм,
«анын берї јаҕында, төрӧм,
«атам куда болбосо, төрӧм,
«енäм кулдук урбаса, төрӧм».
««Атаң куда болбосо, чором,
««енäң кулдук урбаса, чором,
««оіноп аітам аі јарқын, чором,
««ала коіҕӱн Алтын Аі, чором»».
Карс карс кӱлӱп јібäрдї,
каітып јӱрдӱ чороҕо,
чоролорҕо келгäн соң,
Батыр Манас аітат деіт:
«Мында турҕан кырк чором,
«сӧтты јїдїм сен ӱчӱн,
«соҕушӱ бӧлгӱн мон ӱчӱн,
«кылышты јїдїм сен ӱчӱн,
«Кырылышкын мен ӱчӱн».
Ертäң-мïнäн турдӱ деіт,
бос чолоктӱ мінгäн Кырҕын чал,
тӱ карматып коідӱ деіт,
тӱ јыҕылып калат деіт,
тушманҕа колтӱк ачат деіт,
бос чолоктӱн бутӱна
орус кішäн салды деіт,
Сämбäрäктї тарс којӱп,
Манастап урäн чакырып,
уітуҕундаі көп Калмак,

Digitized by Google

чабӯн kojӯп jibärdï,
Алда төрӧм jō kашты,
tōба төрӧм jō kашты,
Аламан, чором, Аламан,
Таламан, чором, Таламан,
kарсылдашып, атышып,
kырk чороnӯ kарасаң,
балkа-мïнän чабышып,
башы көсӯ́н баралап,
бӯ́ткӧн бojӯн jаралап,
koi бōрындаi kара kан
koiнӯ́ңа jаман толӯшӯ́п,
кечkä бешін болғондо,
батыр Манас kарасаң,
ӧркӧчӯ́ бïk моін узӯ́н,
jорғо басык чоң kула,
jорғо тың ak kула,
чōдырата салыптыр,
батыр тентäk качып тыр,
батыр төрӧм kашты деп,
бу немäнä болдӯ деп,
kара кандӯ́ көk біттӯ́
kабылан тӯ́ған Алман Бет
kошо качып берïптïр,
kошо качып бергän соң,
kырk чорого баш болӯ́п
Кыран Сырғak калыптыр.
Алда төрӧм kашты деп
бу немäнä болдӯ деп,
көk текäнї таkымынан
таідын етïн бӧлӯ́нтӯ́п,
тарамышын көрӯ́нтӯ́п,
Алман Беткä jеттї деіт:
«Сар'ала башын бура тур!

Digitized by Google

«астың jергä тура тур!
«koi бӧрындаi kapa kан,
«koiнӯңа jаман толӯптӯр,
«капырдын iшi оңӯптӯр,
«koi-кашканын көбӯ келät көбӯ jok,
«көзӧт тiдi темiр ok,
«сап кашканын jарымы келät jарымы jok,
«jан башка тiдi темiр ok,
«тӯңандан jӧдан качпаңан,
«тушманңа колтук ачпаңан.
«Егiнä сакал koiбоңон,
«ердiнäн мурут албаңан,
«сакалы jok такырды,
«дiнi бузук капырды,
«көп келät көп калмак,
«сар'ала башын бура тур!
«Алман Бет астың jергä тура тур!»
Анда аiттың Алман Бет:
«Омурткамда он jара,
«кабырңамда кырк jара,
«каiрыл' албаi баратам,
«кантäiн мен бӯгӯндӯ?
«сендä jара бар болӯп,
«мендä jара jокп'екäн?
«чак етмä тiдi бӧрңа,
«тарс етмä тiдi далаңа,
«кан сар'аңып аккамбы?
«koi бӧрындаi kapa kан
«koiнӯңа ujӯп калыптыр».
Jара тапкан бу Манас
бура тарта бергänчä,
Алман Бет батыр урдӯла,
чеңгälгä баткан kapa kан
чоң казандын ашындаi

Digitized by Google

чакылдап каінап jўрўптўр.
Ызыңына чыдалбаі
Алман Беттін сар'ала
сорысында аңы бар,
ак jўнўнö тіділä,
ызыңына чыдалбаі
jўнў jыдып кеттілä,
Кан баласы Алман Бет
калчajып карап салд'елä,
кашка таман jек'ötўк
чірінä тäп алдыла,
öбöктöп öдö болдўла,
чараланын катў бутка салды деіт,
берäн екäн сар'ала,
ujалса кін калычы,
ujалбаса кўнў тўнў сегіс кўн
астында чыңып jўрўчў,
берї котўнön баралбаі
кабылан тўңан Манастын
карс алдынан чыкты деіт,
сар'аладан тўштў деіт,
тура калды jалынып,
моінўна бото салынып:
«Алда töröм аі jаркын,
«töба töröм кўн jаркын,
«тўңандан jöдан качпаңан,
«тушманңа колтук ачпаңан,
«koi бöрындаі кара кан, töröм,
«koінўма jаман толўптўр, töröм,
«капырдын іші оңўптўр, töröм».
Манас анда аітты деіт:
«Сен не деісін аі jаркын, чором,
«ак куланын барында, чором,
«судан коркўп кетäсін, чором,

Digitized by Google

«Кан төрөңдӱн барында, чором,
«jӧдан kopkӱп кетӓсiн, чором,
«андаi болсо берi тарт, чором,
«маӈа kошkон кошӱм чоң, чором,
«көтӱмнӧн салып берiңӓр, чором».
Бура тарттың ер Манас,
Алтаi толӈон көп калмаk,
каптап сала бердi деiт,
кӱрмӧ тоноп кiдi деiт,
чапмалӯ мылтыk алды деiт.
алма баштӯ koi чаӈыр
карсылдатып koiкулап,
Манастап урӓн чакырат,
Алтаi толӈон Калмакты,
аны чӓп салды деiт.
Алман Бет баштап барды деiт,
Аi Кандып кысын Алтын Аi
ту ӱстӱнӧ тiктi деiт.
Кула баiтал кӯ бала
кӯ баланын iнiсi
Карӈалдаi дегӓн бал' екӓн,
кырk чоронӱн iчiнӓ,
кiрiп кеткӓн турбаiбы?
jылкылардан jӱстӱ алат,
jӱктӧп салӈан нард'алып,
бегiлiккӓ бешт'алып,
беш көкӱl талдап кыст'алып,
jӱктӧрӱнӱн арч' алып,
jорторӱнӱн барча алып,
оролоi чӓп олң'алып,
орокчӱ Сартты кошш' алып,
керӓläi чӓп кентт' алып,
кетмӓнчi Сартты кошш' алып,
аӈар алтын ak кӱмӱш

Digitized by Google

артыналбаі да jўрöт.
Манаска jelïп келдї деіт:
«Аты jакшы аі jарkын, төрöм,
«öзў jакшы кўн jарkын, төрöм,
«Көс Камандын балдары, төрöм,
«Алмалы булак башынан, төрöм,
«алты сан jылkы алҕан бем, төрöм,
«Толоно булак башынан, төрöм,
«тоҕус сан jылkы алҕан бем, төрöм,
«аідаі албаі келïп бем, төрöм,
«сöҕат барып алаін бем, төрöм».
Анда аіттың ер Манас:
«Андаі болсоң аі jырkын, чором,
«барсаң бара koіҕўн деп, чором».
Батыр төрö аіткан соң,
jelïп кеттї Карҕалдаі,
jelïп кессä Карҕалдаі,
Көкчöгöскö kелät деіт:
«Асаламдын салам аі jарkын, төрöм».
««Алōдан äläікі салам карҕалдаі ырчым.
««Аі jарkын ырчым Карҕалдаі,
««Манастын алҕан олцосў кандаі?
««Менïн алҕан олцосў кандаі?»»
Анда аіттың Карҕалдаі:
«Манастїкїн нетäін?
«öзўннўкўн аітып берäін,
«олцоң-мїнäн оірон бол,
«Манастїкїн аітпаімын,
«аҕар алтын ак кўмўш,
«арабаҕа саламын,
«аткa сўрöп аламын».
Jelïп кеттї Каргалдаі,
арҕымак атын акырат,
jelïп кеткäн Карҕалдаіды,

Digitized by Google

Көкчөгөс калмак чакырат:
«Каітып аітчы ырыңды,
«каітып аітчы сырыңды,
«ачыткан терä берäін!
«олџоң-мінän оірон бол,
«бу Манастан не калды,
«јуртта калған терä алып,
«јумаланған чал алып,
«чычкактаған бал'алып,
«соғоно болған тек'алып,
«бычып коіған бук'алып,
«сенін олџоң курусўн!
«El јакшысы el аман,
«калк јакшысы калк аман,
«аттын јўгўн ōдарып,
«чабўлды кojолў,
«Манастан тартып алалы,
«бір кудаідан тiлäлi!»
Манасты көстöі чапты деіт,
Көкчөгöстöі бу калмак,
чōп келін јеттi деіт,
бу Манаска јеткäндä,
аттын ōсын тартканда,
кара кандў көк біттў,
кабылан тўған Алман Бет
кош көмöкöі сыр наіза
колтукка кысып алды деіт,
чыңкылдашкан кўлўктў
чылкылдашкан ўлдў
кабылан тўған Алман Бет
ырғыта кojўп ірдi деіт.
Öркöчö бік моін узун
јорғо басык чоң кула,
јорғо тың ак кула,

Digitized by Google

аткан таңдаі сўрўлтўп,
аркардаі санып тўрўлтўп,
ебäсін jағын еркäітіп,
аркäштäі моінўн koikoітўп,
бастырып келдї ер Манас.
Кармаі алдың Алман Бет:
«аты jакшы аі jаркын, чором,
«өзў jакшы кўн jаркын, чором,
«ачўланбаі koісоңчў, чором,
«оіноп кўлўп аіссаңчы, чором,
«менін атам Jакып Баі, чором,
«Jакып Баі мінäр бір тўған, чором,
«Картаіғанда Көс Каман, чором,
«алтымышка чыкканда, чором,
«аттанып сапар келгäндä, чором,
«ачўланып koібосўн, чором,
«карғышы біскä тібäсін, чором,
«ачўланбаі тура тур, чором,
«олңоңў kаіта салыңар, чором,
«олңо бөлўп алалы, чором,
«олңодон kуру kалғалы, чором,
«ічї кўjўп jаткандар, чором».
Ағар алтын ak кўмўш
алып келіп салған соң,
олңо бөлўп алған соң,
kаіта jўрдўң ер Манас.
Келä jатат бір jолдо,
адырдан аркар атышып,
бөктөрдөн бөкөн атышып,
ўідў көстöі jўрдў деіт.
Jолдо турған бір ўігö,
jетіп бардың ер Манас,
біргä барған kалмактар,
біргä барған чоролор,

Digitized by Google

анда калып калдылар,
аракы ічїп мас болўп,
ошу јердä карасаң,
мастар болўп уруштўў,
кыјыктаныш калҕан соң,
Көс Камандын баласы
Көкчөгөс деген бу калмак,
аракыҕа ўнў салды деіт.
Анда турҕан кырк чоро,
батыр тўҕан ер Манас
ўнў ічїп алҕан соң,
білїнбäі јатып калды деіт.
Манастын ічї кўігөн соң,
өркөчў бїк моін узун
јорҕо басык чоң кула
мінä каштың ер Манас,
ак келтä-мїнäн Көкчөгөс,
Манасты атып кетті деіт,
кол ортодон ок тїдї,
тїгäн јерї карасаң,
тїгäн јерї барадаі,
чыккан јерї карасаң,
тоҕус карыш јарадаі,
капчыҕаі ылдыі кулады,
коркўрап кеттің ер Манас.

Уідö јаткан Каныкäі,
керäтїндä білät деіт,
Кан Темір дары алат деіт,
Манасты көстöп салат деіт.
Көк Доскоктўн астында
батыр тўҕан Манаска

Digitized by Google

jetä kelïp jatty deït,
kaïnatma kara darыny
kaïnatып kyidў jaraғa,
sўrtmö kызыл darыny
sўrtўp koidў Manaska,
Mekädägï Kan Koңo
jetä keldï Manaska,
kўи on ekі bolғondo,
tўn on ekі bolғondo,
jakшы boldўң er Manas,
aïlana karasaң,
ölgön ekän kырk чoro.
Anda aïttың er Manas:
«Jaңgыs kantïp jўröin,
«jasaғandan tiläin,
«jasaғandan jar bolso,
«jam ölïja koldoso,
«kырk чoromdў tiläin!»
Atka mінïp kettï deït,
Mekäsä barып jettï deït,
Mekädägï jettï eшік
jettï eшікkä sïndï,
tögöröktўn tört burчўn
tört aïlana kыdырdы:
«Kылbaғanым joғ-elä,
«jaңgыs kantïp jўrömўn,
«jasaғandan jar bolso,
«jam ölïja koldoso,
«kырk чoromdў tiläimïn».
Jer astында kірbägän,
er nasar tïgän kyл ekän,
kудаі kылғan er ekän,
kырk чoro turdў tірïldï,
Manastaі ergä baralы deп,

Digitized by Google

атка мініп кеттї деіт,
Мекäгä барып jеттї деіт.

Канықäі ўjўндö jатып,
тўндö тўштў көрдў деіт,
батыр төрöм келдї деп,
баштаҕыдаі болдў деп,
бўлкўлдöктöн тартты деп:
«Еңгäнäсї бік бос ордоҕо
«кабылан Манас келдї деп,
«kaк төрömнўн башында,
«болот öгö jатты деп,
«koінўма катып алдым деп,
«бу немäнä болот деп,
«тўшўмдў кімгä аітам деп?
«ak сöк кандын баласы
«Алтын Аіҕа бараін,
«ak сöктўн баласы
«акыл-мінäн jорор деп».
Бетї колўн jўат деіт,
бе-дäрät jўзўн арчїт деіт,
басып келдї Канықäі,
Алтын Аіҕа аітт'елä.
Алтын Аі турўп мыны аітат:
«А Канықäі еңäкä,
«башыңа аілар тўҕаны,
«батыр төрöң турбаібы?
«аі аҕыла кўн тўса,
«o кырk чоро турбаібы?
«еңгäнäсї бік бос ордо
«еңкäітїп тігїп салҕан соң,
«батыр төрöң келгäнї,
«балкып jатып калҕаны,

Digitized by Google

«обōдан бос турумтаі,
«бос торгоідў кармаса,
«Көс Камандын беш ӯлў
«батыр төрөнў өлтўрөт,
«kaк төрөнўн башында
«болот ōгö jатканы,
«бојўңа еркāк бала бўтўптўр,
«jölönўш сары кер екāн,
«көк jал төбөт бōрў екāн,
«атасынан артык ер екāн,
«атасы аны көргөн соң,
«ak куланы тојўна
«соіғон екāн турбаібы?
«Jаңгыс мерсāт болдў деп,
«таі бӯрулдў мінїп тїр,
«төгöрöктўн төрт бурчўн
«бўтўндөн jорўk салыптыр,
«Коңур Баі-мїнāн салышып,
«Jолоі-мїнāн кармашып,
«капырдын каны Нес Кара
«аны-мїнāн кармашып,
«jатkан екāн турбаібы?»
Кабылан тентāк келдї деіт,
каітып келдї Мекāдāн,
Көс Камандын балдарын
капыр калмak өлтўрдў,
капыр өлўп калған соң,
каіта jелїп келгāн соң,
Аі Кандын кысын, Алтын Аі,
аны көрўп алған соң,
кабылан тўған ер Манас
jанындағы албарсты
кармап алды сабынан,
сўрўп алды кабынан,

Digitized by Google

jетїп чāп iрäрдä,
kармаi алдың Канықäi:
«Akаi төрöм не болдўң?
«Алтаi толғон Калмакты
«аны чāп алғанда,
«олңолоғон kара бет
«мындан кесїн көрöсўн,
«токто төрöм кўн jарkын,
«сен кеткäлї көп болдў, төрöм,
«jыл он екі аi болдў, төрöм,
«сағынғандан сарғардым, төрöм,
«jаным jаман kыiналда, төрöм,
«сенїң көсўң кеткäндä, төрöм,
«көрбöгöндў кöр болдўм, төрöм».

6) Семäтäiдїн тўғаны.

Ak кула арыған екäн,
Манас кан карыған екäн.
Канықäiдїн алғаны,
отус екі jыл болғон екäн,
бojўна бўткöн баласы
jеті аi бўткöн екäн.
Öрып jаткан Ер Манас
kырk чоросўн чакырды:
«Капыр-мїнäн бусурман, чором,
«kалчап алған kырандар, чором,
«елї-мїнäн jуртўндан, чором,
«екчäп алған ерäндäр, чором,
«атандарын аiдатып, чором,
«аiдап бір kалын jедірткäн, чором,
«сўрöктöрўм аiдаткан, чором,
«сўрдўрўп kалын jедірткäн, чором,

Digitized by Google

«атасынын төрүндө, чором,
«ач біläктän саідырҕан, чором,
«намысты кoлдон таідырҕан, чором,
«Кан баласы Канықäі, чором,
«јет'аі бојўна бўтўптўр, чором,
«el көрölök бok elä, чором,
«јб көрölök јаш elä, чором,
«yктап бір јасса оіҕоткўн, чором,
«ыілап бір јасса сбратkын, чором,
«көсўңнўн кірін сала јўр, чором,
«јаҕа бір тајым kыс болсо, чором,
«јерін бір тāп берің̈ар, чором,
«баідын бір ўлў Бакајым, чором,
«керäс бір кебім yктўңбў, чором,
«кемäн бір тонўм быштыңбы, чором,
«Алāмдан емді ötömўн, чором,
«ak kамышым орўптўр, чором,
«kан kамыңды kамданҕын, чором.
«Кан баласы Канықäі, чором,
«јаја көрбö чач ōрыіт, чором,
«јыртыла көрбö бет ōрыіт, чором,
«асылың болсо көрörсўн, чором,
«азабың болсо тартарсын, чором,
«Абäкä, Кöбöш, екі ўл, чором,
«аіtkан бір кеп yктўңбў, чором,
«астыма дајар kылдыңбы, Бакаі.
«енді баш ајаҕым тартыңар, Бакаі».
Јakыптын ўлў јаш Манас
алāмдан емді öттў деіт,
баідын бір ўлы бу Бakаі
ak kамышты салды деіт,
тōдаі болҕон Манасты
алып барып koідў деіт.
Кан баласы Канықäі

Digitized by Google

емдї кошўп ыілаіт деіт:
«Аркар бір jўрбөс кыjадан, төрөм,
«атадан jаңгыс уjадан, төрөм,
«ечкіläр jўрбөс кыjадан, төрөм,
«енädän jаңгыс уjадан, төрөм,
«аілана учкан кас eläң, төрöм,
«бер'атадан ас eläң, төрöм,
«jумурткадан ак eläң, төрöм,
«бір jатындан так eläң, төрөм,
«ата бір jакшы аі jаркын, төрöм,
«алтындаң тарткан сыр jебäм, төрöм,
«астында аұаң бір болсо, төрöм,
«кўмўштөн тарткан кыр jебäм, төрöм,
«көтўңдө кўjөрөң болсо, төрöм,
«астыңда куірук болсочў, төрöм,
«аркаңда jалың болсочў, төрöм!»
Кан баласы Каныкäі
jаjып салды чаштарын,
бўп салды белдäрін,
Кан баласы Каныкäі
jыртып салды беттäрін,
көргөн кўнўн көл алды,
ічкän сўн сel алды,
Jакыптын ўлў jаш Манас
бу Таластын бойўнда,
Сулпу-кордўн өзўндө
алып барып коідў деіт.
Jеті аідан сегіс аі
емї болўп келдї деіт,
сегіс аідан тоұус аі.
емї болўп келдї деіт,
Jакып Баі арам кул
Мендү Баіны jібäрät,
Каныкäігä аітты деіт:

Digitized by Google

«Ат өлсө сөры керәс дөчүʼдї,
«аҕа өлсө јеңә керәс дөчүʼдї,
«Кан баласы Канықәі,
«ер Манастан калды деіт,
«акыл-мән түҕан Абәкә,
«көдөк түҕан ол Көбөш
«ер Манастын інісї,
«ја Көбөшкө тіјәбї?
«ја Абәкәгә тіјәбї?
«сүгөнүнө тїсїн деіт!»
Кан баласы Капыкәі,
бу кеп уҕүп ыілады:
«Абәкә, Көбөш, арамдын
«аітар кебї бу емәс,
«Манастын калҕан катындын
«уҕар кебї бу емәс,
«Манас бір төрөм өткөндө,
«јет'аі бојүмда калд'елә,
«јетї аідан сегіс аі
«емї болүп келїп тїр,
«сегіс аідан тоҕус аі
«емі болүп келїптїр,
«јаза бір тајым кыс болсо,
«отко салып күігүзөм,
«суҕа салып аҕызам,
«андан кїн тїјәмїн.
«Менїн балам ӯл болсо,
«тїмәк турмак сїбәімїн».
Шундаі деп јөп јібәрдї;
Канықәідїн кашында,
Шоруктүн кысынын
Акылаідын аілы турдү,
Акылаіҕа барды Меңдї Баі,
Јакыптын кебїн аітты деіт:

Digitized by Google

«Шоруктӯн кысы Акылаі,
«ат ölсö сӧры керäс дӧч'едї,
«аӈа ölсö jеӈä керäс дӧч'едї,
«акылмäн тӯӈан Абäкä,
«кӧдӧк тӯӈан ол Көбөш,
«ер Манастын іниси,
«кімісінä тїjäсін?
«jа Көбөшкö тїjäбї?
«jа Абäкäгä тїjäбї?
«сӯгӧнӯнö тїсін деіт».
Шоруктӯн кысы Акылаі аітат:
«Балалӯ катын бар болсо,
«баласын ер еркäіт,
«баласы jок мен баікуш,
«акылмäн тӯӈан Абäкä
«астыртын келїп кессін де!»
Көк ала сакал Меңдї Баі,
Jакып Баіӈа барды деіт,
Jакып Баіӈа аітты деіт:
«Кан баласы Каңыкäі
«шундаі деп jӧп jібäрдї,
«бу Манасым өткöндö,
«jет'аі бojӯмда бар elä,
«jетї аідан сегіс аі
«емді болӯп келдї деіт,
«сегіс аїдан тоӈус аі
«емді болӯп келдї деіт,
«Jаза бір тајып кыс болсо,
«otko салып кӯігӯзöм,
«суӈа салып аӈызам,
«андан кїн тіjämін,
«еркäк бір мерсät бу болсо,
«Абäкä Көбөш арамӈа
«тїмäк бір турмак сібаім деіт,

Digitized by Google

«Шоруктӯн кысы Акылаі,
«ӱjӯнӧ мен тӯшкӧмӯн,
«тӯшӯп турӯп аіткамын,
«Шоруктӯн кысы Акылаі,
«кебімдї уҕӯп аітты деіт,
«Акылмӓн тӯҕан Абӓкӓ,
«астыртын келїп кессїн деіт».
Мынын кебїн укkан соң,
акыл-мӓн тӯҕан Абӓкӓ:
«Барсам бараін» деп аітты.
Кӯгӯм кірдї кӯн батты,
кашкарајып el jатты,
акылмӓн тӯҕан Абӓкӓ,
емі атка мінді деіт,
Шоруктӯн кысы Акылаі
коінӯна келїп jатты деіт.
Шоруктӯн кысы мыны аітат:
«Кан баласы Канykӓі
«еркӓк бір тӯп бу салса,
«кіндігїн өзӯм кесӓм деп,
«кірїн өзӯм jӯам деп,
«бу баланын бсына,
«кебӓс (?) бір тыҕып салаін!
«баланы бір өлтӯрӯп kojoін!»
Кӯндӧрдӧн кӯнӯ өттӯ деіт,
Кан баласы Канykӓі
он аілары бӯткӧндӧ,
алтындан ача jec бакан
Канykӓі салып толҕоттӯ,
баланын ӱнӯ бark еттї,
баты jергӓ jark еттї,
Кан баласы Канykӓі
бала тӯп салҕан соң,
Шоруктӯн кысы Акылаі

Digitized by Google

jўgўrўп kelĭп kірdĭ deіt,
kіndігін özўm kesäm deп,
kірĭн özўm jўam deп,
baланы körö kojom deп.
Baғы dōlöt baібічä
erkäгін urғачысын bілгіспäі,
ала kашты törўnö,
Шоруктўн kысы Акылаі:
«Бірĭң бала tўғансып,
«бірĭң ала kачkансын,
«баланы mā körсötпöі».
Тарынып кетĭп kалды.
Тарынып кетĭп kалғанда,
Канykäі турўп аітат деіт:
«Аіналаін енäkä,
«еркäк бірб'екäн балаңыс?
«бікäч бірб'екäн балаңыс?»
Енä körўп аітты деіт:
«Аіналаін Канykäі,
«а сўjўнчў, сўjўнчў,
«jаңы tўған бу балам
«бір еркäк болўчў бу балам».
Анда турўп Канykäі:
«Аіналаін мазарым енä,
«бу уikунў таштаілы!
«балаға беішік kылбаілы!
«баланы кезўläшä бағалы!»
Тўн ортосўн jäткäнчä,
бўrō алды баланы,
тўн ортосў öткöндö,
бўrō алып турдў деіт.
Картаіғанда Jakып Баі
Абäkä-mінän бу Көбөш,
ўчō kол kурап чыkты:

Digitized by Google

«Jаңы тӯған баланы
«ертäң біс öлтӯрöбӯс деіт».
Таң ағарып атканда,
кӯн кызарып чыккanда,
чабӯл келä jатыры.
Кан баласы Каныкäі
jаңы тӯған баланы,
коінӯна салып алды деіт,
алтымыш jашар енäсін,
Бағы дӧлöт баібічä,
колӯнан jетäлäп алды,
Алты-баідын аралға
емі кірïп кеттї деіт,
Манастын екі інїсї,
Абäкä Кöбöш арам кул
емі ӱігö кірсäдä,
Каныкäідї таппады,
jаш баланы таппады,
Чамғарағын чакты деіт,
чағып отко jакты деіт,
керäгäсін кестї деіт,
кесїп отко jакты деіт.
Уңкӯр толғон ӱптӧрӯн
аны алып кеттї деіт,
ak курцунда булдарын
аны алып кеттї деіт.
Ечкідäн калған улакты,
курсакта калған чунакты,
наізадан калған jелäктї,
Манастан калған біläктї
Каныкäі-мïнäн баібічä
токоіғо алып кірïп кеттї;
ала качып кеткäндä,
барарына елї jок,

Digitized by Google

батарына тӧ jok.
Анда аіттың Канықäі:
«Емдї енä не деісїң?
«kаіда барабыс енä?
«Өкӳl атам Карым Баі,
«Карым бір баіӈа баралы!
«етäгїң eläк болдӳ,
«јеңїңдä јeläк болдӳ.
«Карым Баіӈа барбасаk,
«kаіда біс барабыс деіт?»
Карым дегäн бајының
олтурат дегäн јерїнä
емді барды катындар,
олтырӈан дегäн јерїнä,
kачып келїп јеткäндä,
көчӳп кетїп kалып тыр,
көчӳнӳн көтӳнӧн чуркады.
Јолдо јӳрӳп кеткäндä,
kызыл моінчо бер музӧ,
келїп јатыр јолӳнда,
Канықäі аны kармады,
сојорӳна бычаk jok,
чаӈарына чакmak jok,
не kыларын білбäдї,
анда ыілап турӈанда,
Өкӳl атасы Карым Баі
јелїп келїп јатыштыр.
Канықäі аны көргöндö,
Карым Баіды таныӈанда,
јалбарын турӳп аітты деіт:
«Өкӳl атам сенї аітам,
«Батыр Манас бу ерїм
«бу алāмдан өткöндö,
«Абäкä, Кӧбӧш арам kул,

«менї алам деп келдї,
«бу арамҕа тїбädїм,
«бу арамҕа тїбäсäм,
«Абäкä Кöббш арам кул
«менїн ўjўмö келгäн дїр,
«чамҕараҕын чакkандыр,
«чаҕып отко jакkандыр,
«керäгämдї кескäндїр,
«кесїп отко jакkандыр,
«ечкідäн калҕан улакты,
«kурсакта калҕан чунакты,
«наізадан калҕан jелäктї,
«Манастан калҕан білäктї
«алып бір kачып берämїн».
Öкўl ата Карым Баі
Канykäігä аітты деіт:
«А Канykäі, Канykäі, ботом!
«Манастап kалҕан баланы
«алып бір kачып сен käлсäң,
«ўjўмö сенї кіргіспäім,
«турар jердї бер'албаім,
«Сенїн бір баjың Манастан,
«анан бір кöнўм бек калҕан,
«бу моінчомдў сен туттуң,
«моінчомдў саҕа бер'албаім!»
Öкўl ата Карым Баі
kызыл моінчо бір музö
колўнан сўрўп алды деіт,
ўjўнö аідап барды деіт;
Канykäі kаіта басты деіт,
Баібічäгä келдї деіт:
«Аіналаін мазарым, енä,
«Öкўl атам Карым Баі, енä,
«kызыл моінчо бір музö, енä,

Digitized by Google

«колўмнан сўрўп алды деіт, ена,
«баідын бір ўлў Бакаідын, ена,
«оң далынын кемірчäк, ена,
«ојўп бір салды дед'елä, ена,
«сол далынын кемірчäк, ена,
«Сулпу-кордўн башында, ена,
«тöгö салды дед'елä, ена,
«јўр Бакаіға баралы, ена!»
Тўнўн бір тўндöі јўрдў деіт,
кўнўн бір кўндöі јўрдў деіт,
етäгін eläк болдў деіт,
јеңі jeläк болдў деіт.
Баідын ўлў ол Бакаі
ўјўнöн чығып келді деіт.
Мінäр аты Кök-чолок,
Кök-чолоғўн мініптір Бакаі,
Сан төнў јіп барыштыр Бакаі,
барып келгäн Бакаіды
Канықäі көрўп салды деіт,
Канықäі келіп аітты деіт:
«Салам аітмак мендä jok, Бакаі,
«älік бір алмак сендä jok, Бакаі,
«ечкідäн калған улакты, Бакаі,
«курсакта калған чунакты, Бакаі,
«наізадан калған jeläктї, Бакаі,
«Манастан калған beläктї, Бакаі,
«аны бір качып келämін, Бакаі».
Баідын ўлў ол Бакаі
атынын башын бурдў деіт,
ошу бір јердä турдў деіт,
Канықäідін колўнан Бакаі
баланы сўрўп алды деіт,
öдö бір карап чапты деіт,
öп бір тўштў бу бала,

Digitized by Google

ылдыі қарап бір чапты,
еңгіш бір тұштұ бу бала,
Қанықäі-мінän бу Чақал
Баідын ұлұ бу Бақаі
ұчө бір келіп ыілады.
Анда аіттың Қанықäі:
«Абäкä Көбөш арам құл,
«малды қашқа салыпты,
«мал есäбін алыпты,
«булдұ қатқа салыпты,
«бул есäбін алыпты,
«Қанықäі-мінän бу Чақан,
«өкөбұс качып келіптік,
«Абäкä, Көбөш арам құл,
«башың болсо өлұмдө,
«малың болсо талда,
«башыңды қоідоі кеспäсäм!
«қаныңды судаі төкпөсөм!
«Баідын ұлұ сен Бақаі, акä,
«емі бір арға не болот, акä?
«емі амалым не болот, акä?»
Анда аіттың сен, Бақаі:
«Аіналаін Қанықäі, ботом,
«қақындата тура көр, ботом,
«едіштä аіран қылаін, ботом,
«аіран урдап келіп тураін, ботом,
«аты, тонұ қамдаін, ботом,
«андан кін қолдұ көрсөтöін, ботом».
Кан баласы Қанықäі,
қақындатып алды деіт,
едіштä аіран қылды деіт,
аты бір тон қамдады,
азық бір тұлұқ қамдады,
аірылыш қолға алып келдї.

Digitized by Google

Анда аіттың Канықäі:
«Емі арҕа не болот, Бакаі?
«Кара бір Ноҕоі Јамҕырчы,
«Јамҕырчыҕа бараін!
«Јамҕырчыҕа бара-тыҕан јолдў
«емі маҕа көрсөтчў Бакаі!»
Анда аітты бу Бакаі:
«Кара бір Ноҕоі Јамҕырчы, балам,
«анын бір јолўн көрсөтпөім, балам,
«Манас-мінän Јамҕырчы, балам,
«өкө сөк өштў кіш'elä,
«Кара бір Ноҕоі Јамҕырчы
«ечкідän калҕан улакты,
«курсакта калҕан чунакты,
«аны өлтўрўп салбаібы?
«өзўнө нікä кыібаібы?
«андан бір арҕа не болот?
«Јамҕырчы јолўн көрсөтпөім,
«өс атäкäң Кара Кан,
«Кара Канҕа сен барсаң!
«Кара Кан јолўн көрсөтöм».
Бу Бакаі мыны аіткан соң,
Кара Кан јолўн көрсöткөн соң,
Кан баласы Канықäі
кўнўн кўндöі јўрдў деіт,
тўнўн тўндöі јўрдў деіт,
анда канча кўн болдў,
анда канча тўн болдў,
кылып бергän азықты
Кан баласы Канықäі
енäсінä јалмап берät деіт,
балаҕа чаінап берät деіт,
азыҕы бір тўгönўп кетті деіт,
јўрўп келгän кемпірдін

Digitized by Google

kурсаӈы ачып кеттї деіт,
көсў бозорўп кеттї деіт.
Анда аітты бу кемпір:
«Аіналаін Канықäі, ботом,
«көс бозорўп кетіптї, ботом,
«емі арӈа не болот, ботом,
«емі аман не болот, ботом,
«атäкäӈнін Акшаӈыл, ботом,
«көрўнöбö бу јердäн, ботом?»
Анда аіттың Канықäі:
«Сен бір нечä кўндöр чыдасаӈ, енä,
«ошу јердäн ашыкcak, енä,
«алты бір кўнў јетäрбїс, енä,
«ашыкпасак мазарым, енä,
«јеті бір кўнў јетäрбїс, енä».
Кан баласы Канықäі
енäсїнä јалмап бердї деіт,
балаӈа чаінап бердї деіт,
емї бір јўрўп бердї деіт,
екі кўн ерў болдў деіт,
Канықäі турўп ыілады:
«Аіналаін мазарым енä,
«анда бір турӈан ак тумшук, енä,
«бурун менїн атäкäм
«Кара Кандын төрўндö
«анда менїн кыс чакта
«бојö кaскан јер елä,
«ошу јердїн алмалары
«малакашка (?) інäктäі,
«ошунўн öрўктöрў,
«кунан коідўн јўрöктöі,
«ошу бір јергä барсакпы?»
Анда аітты баібічä:
«Аіналаін Канықäі, ботом,

Digitized by Google

«мендәп бір несін сураісын, ботом,
«мынын јолын сен білсәң, ботом,
«баштап бір алып бар, ботом!»
Ошу бір јергә барды деіт,
барып бір конўп калды деіт,
алмаларын алды деіт,
өрўктөрўн једі деіт,
мыктап тојўп болдў деіт.
Курџунўна салды деіт,
емі јўрўп берді деіт,
емі јўрўп бергәндә,
атасынын Акшағыл,
ā јетіп барды деіт.
Акшағылдын ўстўндө
Канықәідін аға сы,
Солтон кул келіп тір,
качып келгән Канықәі
тосўп јаткан екән деіт.
Солтон кул аға сы
Канықәіді тапыбаіт,
Солтон кул аға сын,
Канықәі курғур таныбаіт.
Канықәіді көргөндө
Солтон кул мыны аітат:
«Јолбчы болсоң јол аітам,
«јорукчў болсоң мал аітам,
«каідан бір чығып келәсін?»
Анда аіттың Канықәі:
«Мен јолбчы, јолбчы, акә,
«јолдо јўрўп келәмін, акә,
«јолдў бір сурап келәмін, акә».
Солтон кул аға сы аітты:
«Бу Таластаі јер дегән,
«көлөкөдө көрк' өскөн,

Digitized by Google

«көнүмінән ерг'өскөн,
«бешіктә jатып белсәнгән,
«бек улұндаі теңсәлгән,
«тұбаі jатып туіланған,
«тұңанынан еркәіген,
«Jакып Баідын баласы
«jаш Манас деген бар едї,
«аманб'екән барб'екән?
«андаі немә білдіңбї?»
Анын бір кебін укканда,
Канықәі аңасын таныіт,
Канықәі емі аітат деіт:
«Е аңамаі Солтон кул,
«менї таныбаісынбы?
«Кара кандын баласы
«Канықәі деген менб'екән,
«Солтон Кул сен б'екән,
«кабылан тұңан ер Манас
«бу алямдан өткөн соң,
«jергә салып көмгөн соң,
«Абәкә, Көбөш арам кул
«чамңыраңым чакқандыр,
«чаңып отко jакқандыр,
«керәгәмдї кескәндір,
«кесїп отко jакқандыр,
«өс корудктан jат кордук,
«Өзұ-бектән Сарт кордук,
«Таластын башын өрт алңан,
«бу ajаңын сel алңан,
«ечкідән калңан улакты,
«курсакта калңан чунакты,
«наізадан калңан jeләктї,
«Мапастан калңан беләктї
«ала бір качып келәмін».

Digitized by Google

Чалкасынан Каныкäі
талып jатып калды деіт,
Солтон кулў аҕасы
ўстўнö баса калды деіт,
öкö мыктап көрўшўп,
бір тўҕанын тапты деіт,
ўjўнö алып келдї деіт,
ўjўнö алып келгäндä,
алты канат ак ордо
Кара Кан кылып бердї деіт.
Каныкäідін баласын
Каныкäігä бербäдї,
Кара Кан алып бакты деіт,
Кара Кан алып бактырып,
аладан баітал салдырып,
ашарҕа jуртўн jїдырып,
төбödöн баітал соідўрўп,
төгöрök jуртўн jїдырып,
елгä бір тоідў тартты деіт.
Каныкäідін баласына
атын кojўп берсїн деп.
Анда jїҕан ак сакал
кара сакалны карады,
кара сакал jігіттї карады,
jігіт баланы карады,
бала jердї тешä карады,
ат кojўп бер'албады,
алар кеп аітпаі турҕанда,
ак бос аты бар болҕон,
аза тajак колўнда.
ак сакалдў бір кіші
Кара кандын астына
jакындап келїп турдў деіт,
ак сакалдў аітты деіт:

Digitized by Google

«Бу балаңның бір атын
«jілӷан jуртўң білбäсä,
«мен атын kojўп берäін!
«сал баланы kолўма!»
Балапы алып келдї деіт,
kолўна салып алды деіт,
анда аітты ak сакал:
«Бel аілана бергїнчä
«белдäі kызыл тал бўссўн!
«бір ешäң кудаі jар бўссўн!
«ўі аілана бергїнчä,
«ўідöі kызыл тал бўссўн!
«koңo Кыдыр jар бўссўн!
«ечкідäн kалӷан улak, бäм,
«Манастан kалӷан чунak, бäм,
«наізадан kалӷан jeläк, бäм,
«Манастан kалӷан белäк, бäм,
«Кара kандў̄ кök біттў̄
«Кан Семäтäі бу болсўн!
«чоң атасын öлтўрсўн!
«чоӷол чунak бу болсўн!
«бешіктä jатып белсäнсїн!
«беш jашында ўі чапсын!
«тў̄баі jатып туіласын!
«тў̄рдан тўшпöі талпынсын!
«он бешіндä ok ассын!
«он беш чыӷар чыкпас jашында
«орчўн kалың jурт кўссўн!
«Кан Семäтäі бу болсўн!»
Ат берґän ak сакал
köстöн kаім болд'eлä.
Кан Семäтäі öстў̄ деіт,
öс бутўнда jўрдў̄ деіт,
öс бутўнда jўргöндö,

Digitized by Google

595 алтындан ашық атты деіт,
күмүштөн чүкө калчады,
Кара кандын баласы
Кан Семätäі болүп jүрдү.
Кара Кандаі атасын
600 Шіркім бек чакырды тоі кылып,
чоң кіші jырҕап оіподү,
Семätäі-мінän балалар,
ашық атып оінодү,
Кара Кан тоі кылып ічкändä,
605 есінän чыкты Семätäі,
тojү барын таратарда,
Семätäідї істädї,
Семätäі ыілап турдү деіт:
«Е атамаі Кара Кан,
610 «менї jаман не көрдүң?
«ашық атып оінодүм,
«jöjү барсам jарабаіт,
«менї атка мінгіссäң!»
Анда аіттың Кара Кан:
615 «Е Семätäі jалҕысым,
«негä ыілап турасын?
«сенї атка мінгісäін!
«атка мініп jүргүсöін!»
Алтын каштү jес аірмач
620 Кара Кан алып келтірдї,
jорҕо кулан токуттү,
Семітäідї мінгістї,
чöчöктöі көстү Сары Тас
Семätäігä коштү деіт,
625 чöчöктöі көстү Сары Тас
баланы jетälän алды.
Семätäі турүп аітты деіт:
«Чöчöктöі көстү Сары Тас, чіркін,

Digitized by Google

«чылбырымды kojo бер, чіркін,
менің атам ол болсо, чіркін,
«өзў-мінән албаспы, чіркін?
«Кара Кан атам болған jok, чіркін».
Булкуп алды чылбырды,
julкуп алды тіскіндї,
өкўргöндöн бакырды,
öрўктўн башын јапырды,
Сары Тас ем Кара Баі
ўјўнö көстöп барды деіт.
Чöчöктöі көстў Сары Тас
Кара Канға барды деіт,
барып келіп аітты деіт:
«Е канымаі Кара Кан,
«балаң-мінән курўп кал!
«булкўп алды чылбырды,
«сілкіп алды тіскіндї,
«кетіп калды ол балаң,
«өкўргöндöн бакырды,
«öрўктўн башын јапырды,
«ўјўнö каітты бу балаң».
Кара Кан корkўп калды деіт,
Кара Кан атка міндї деіт,
барып ўјўнö келдї деіт.
Јўрўп кеткän баланы
кармасада болбодў,
Кара Каныш баібічä
кармасада болбодў,
кас моіндў Каным-јан,
кў моіндў Кубул-јан
кармасада болбодў,
Таі акäсі Солтон кул
кармасада болбодў,
Кан баласы Канькäі

Digitized by Google

анда келїп кармады.
Кармаҕанда Каныкäі,
Семäтäі чунак мыны аітат:
«Кан баласы Каныкäі, доло,
«каікалабаі кїн тур! доло,
«мен елїмдї саҕындым, доло,
«мен јуртўмдў саҕындым, доло,
«менїн чоң атäкäм Јакып Баі, доло,
«öс атäкäм Манас Кан, доло,
«Абäкä, Көбөш ек'аҕам, доло,
«мен елїмä барамын, доло,
«атäкämнїн ак тулпар, доло,
«алып бір мінämїн, доло,
«атäкämнїн ак олпок, доло,
«алып берїп бір кїјäм, доло,
«мен елїмä барамын, доло,
«мен јуртўма барамын, доло».
Анда аіттың Каныкäі:
«Аіналаін Семäтäі, ботом,
«бортко јўнўң бөрыңда, ботом,
«чырымтал јўнўң сыртында, ботом,
«кантїп сен барарсын, ботом?»
Кан баласы Каныкäі
Кара Каңа барды деіт,
босоҕолў бос ўігö
боілоп бір кірїп барды деіт.
Атасы Кара Каңа аітты деіт:
«Ечкідäн калҕан бу улак,
«курсакта калҕан бу чунак,
«кара кандў көк біттў
«Кан Семäтäі јалҕысым
«елїн білїп калыптыр,
«јуртўн білїп калып тыр,
«ак тулпарың сураімын,

Digitized by Google

«ақ олпоқ тонұң сураймын,
«мен елімә барам деіт,
«мен јуртұма барам деіт».
Кара Кан атасы,
ақ тулпарын бердї деіт,
ақ олпоқ тонұн бердї деіт,
Кан баласы Қанықäі,
алып келіп бердї деіт,
Семätäі тамақ іштї деіт,
ошу тұндұ қондұ деіт,
ертäсіндä јұрдұ деіт.
Күнчұлұктөн түшчұлұқ,
јетäлäп келдї Канықäі,
Кан баласы Канықäі
Семätäігä аітты деіт:
«Бу Таластын ічіндä
«Сулпу-қордын башында,
«төқаітарып јатычы,
«Баідын ұлұ Бақаі бар,
«ол Бақаіға самам де!
«алтындан өс кетäчін,
«кетäчін белäк Бақаіға,
«е баламаі Семätäі,
«Бақаідын аітканынан чықпағын!
«Бақаідын тілі-мінän боло көр!»
Канықäі ұігө қаітты деіт,
Семätäі јұрұп кетті деіт,
тұнұн тұндöі јұрдұ деіт,
күнұн күндöі јұрдұ деіт,
Јұрұп барып јаттыла,
Таластын башын Üч Кошоі
еңкäјіп кіріп барды деіт,
бу таластын ічіндä
Сулпу-кордұн башында,

Digitized by Google

Баідын ӯлӯ Бакаі Кан
Тӧ каітарып jӯрӯп тӯр.
Бу Бакаіды көргӧндӧ,
Семätäі турӯп аітты деіт:
«Асалӧдан Салбмалык Ак сакал, ака».
««Älikä салам бос ӯл, балам,
««каідан бір чыҕып келäсін, балам?»»
«Бу Судӯн башындан, ака,
«Кара Кандын елïндäн, ака,
«ошундан чыҕып келämïн ака».
««Ол Кара Кандан сен чыксаң, балам,
««Кара Кандын кыс elä, балам,
««Канykäі деген бар elä, балам,
««андаі бір немä білдіңбі, балам?»»
Семätäі турӯп аітат деіт:
«Андаі бір немä білбädім,
«Кан баласы Каңыкäі,
«Канykäі дегän долоңӯс,
«алтындан ӧс кетäчін,
«кетäчін бергän белäккä,
«Манастын ӯлӯ Семätäі,
«Бакаіҕа алып келгämïн».
Баідын ӯлӯ Бакаі Кан
кучактап ӧп jыҕылды:
«Аіналаін Семätäі, ботом,
«тӧ енäсї чар інгän, ботом,
«кудаjымнын jолӯнда, ботом,
«алып келïп мӯстаін, ботом».
Тӧ енäсї чар інгän
алып келдї бу Бакаі,
кудаjынын jолӯнда
алып келïп мӯстады,
андан аіттың Бакаі кан:
«Манастын ӯлӯ Семätäі, ботом,

Digitized by Google

«Абäкä, Көбөш арымҕа, ботом,
«мен jўрўп кетäмін, ботом,
«ошу jергä туратыр, ботом,
«мен бараін бір jалҕыс, ботом».
Манастын ўлў Семäтäі
ошу jердä калды деіт,
Баідын ўлў бу Бакаі,
мындан салып барды деіт,
Jакып Баіҕа келдї деіт:
«А сўjўнчў, сўjўнчў, Jакып,
«кеткäнім келіптір, Jакып,
«кемтігім толўп калып тыр, Jакып,
«бу Манастын баласы, Jакып,
«каітып келдї ўjўнö, Jакып,
«а сўjўнчў, сўjўнчў, Jакып,
«Кан-Семäтäі келіптір, Jакып!»
Jакып Баі турўп сурады:
«Каіда турат jаш бала,
«алып келгін баланы».
Баідын ўлў бу Бакаі,
ешіккä чыҕа калды деіт,
тыңшап тура калды деіт.
Ўідўн ічінда Jакып,
Абäкä Көбөш ўчö,
кебін аітып сўлöштў,
Jакып Баі аітты ўлўна:
«Ак курҷунда ўларды
«аны бері алыңар,
«чыны чöчök тўбўнö,
«а сіпаі кojўңар,
«бу Манастын баласын,
«Семäтäідї öлтўрўп,
«jakkан отўн öчўрўп».
Ешіктä турҕан бу Бакаі,

Digitized by Google

ошу кептї уктў деіт,
уҕўп jўрö бердї деіт,
Семäтäігä барды деіт:
«Аіналаін Семäтäі, ботом,
«Jакып Баіҕа сен барсаң, ботом,
«аракы тўптў ічпäгїн, ботом,
«чыны чöчök тўбўнö, ботом,
«Jакып Баі чоң атаң, ботом,
«ў сіпамак бір болдў, ботом,
«сен' öлтўрмök бір болдў, ботом».
Семäтäі атка міндї,
Jакыпка jўрö бердї,
Jакып Баідын ўjўнö,
jетїп келїп кірдї деіт:
«Асалō маҕалїкым Jакып Баі, ата!»
««Ăлїкім салам Семäтäі, ботом»».
Чоң атасы Jакып Баі
кара кўчкö бышаң бышаң ыілады,
ыілап ыілап турҕанда,
таш чынына арак куідў деіт,
Семäтäігä сундў деіт.
Манастын ўлў Семäтäі,
бу колўнан алды деіт,
Jакып Баіҕа сундў деіт.
Jакып Баі алып ічпädї,
Анда аіттың Семäтäі:
«Сен ічпäгän аракты, Jакып,
«мен ічäмінбі, Jакып?
«бу аракты ічнäімін, Jакып,
«іткä куjўп берäмін, Jакып».
Ошу сунҕан аракты,
іткä куjа бердї деіт,
Köсў куіруk кök дöбöт,
ешіктän кірїп келдї деіт,

Digitized by Google

аракты jыттап алды деіт,
төрт ajaғын асманға
тырajып өлўп калды деіт.
Андан турдў Семәтәi,
алтын тактаның ўстўндө
олтурған Jакып Баіды
төшкө келіп тептї деіт,
чоң атасы Jакып Баі
чалкасынан кетті деіт.
Анда аітты Семәтәi:
«Jўр Бакаі әкә дедї деіт,
«Абәкәгә jўрölў!»
Анда аітты бу Бакаі:
«Аіналаін Семәтәi, ботом,
«атыңның башын буратыр,
«ошу jергә тура тур,
«Мен Абәкә Көбөш,
«өкөгө барып келәін!»
Кан баласы Семәтәi
атының башын бурдў деіт,
ошу jердә турдў деіт.
Баідын ўлў бу Бакаі,
атка мініп jўрдў деіт,
Абәкәгә jеттї деіт:
«Кеткәнім келіп калыштыр,
«кемтігім толўп калыштыр,
«Наізадан калған jelәгї,
«Манастан калған belәгї,
«ечкідән калған улағы,
«курсакта калған чунағы,
«Кан Семәтәi jалғызым
«емі jетіп келдї деіт».
Көдөк тўған Көбөшў
ала бакан-мінән Бакаідын

Digitized by Google

башын аіра чāп салды.
Акыл-мāн тұған Абāкā
јаман кен аітпа деп,
кыл торконў кігґстї.
Баідын ўлў бу Бакаі,
каітып јўрö бердї деіт:
«Аіналаін Семāтāі, ботом,
«кōдök тұған Көбөшў, ботом,
«ала бакан-мїнāн сомдодў,
«бу јоруктў аітпа деп,
«акылман тұған Абāкā
«кыл торконў јапт'елā».
Анда аіттың Семāтāі:
«Баідын бір ўлў сен Бакаі, акā,
«сенің башыңды, Бакаі акā,
«ала бакан-мїнāн сомдосо,
«алардын башын мен, Бакаі,
«ак албарс-мїнāн оңдормўн».
Бу Бакаі-мїнāн Семāтāі
емі јўрўп барды деіт,
андан барып Семāтāі
ўігö јетїп келгāндā,
кірїп салам бердї деіт.
«Асалаудан салау малїкым,
«Абāкā Көбөш ек'ағам».
««ālїкāдāн ālїкā салам,
««Кан Манастын баласы,
««Кан Семāтāі, ботом, деіт!»»
Кірїп келїп олтурдў,
Абāкā-мїнāн бу Көбөш
аракыны бердї деіт,
абдан ічїп тоідў деіт.
Абāкā Көбөш арам кул
аракка мастар болдў деіт,

Digitized by Google

бір jығылып kалды деіт.
Бакаі турўп келдї деіт,
Кан Семätäігä аітты деіт:
«Аіналаін Семätäі, ботом,
«атäкäңнїн ak олпok, ботом,
«ана бір турған болўчў, ботом,
«ak каңгы ер сырдығач, ботом,
«Манастын ерї болўчў, ботом,
«атäкäңнїн бос кісä, ботом,
«ана турған болўчў, ботом,
«атäкäңнїн ak jökŏс, ботом,
«ана бір турған болўчў, ботом,
«атäкäңнїн Таі Бўрул, ботом,
«бў jелäнїн башында, ботом,
«Атäкäңнїн ak кўла
«кўчў̄ чоро Тас Маімат
«ошу бағып jатыры».
Бакаі мыны аіткан соң,
турўп келдї Семätäі,
аітканын барын алды деіт,
каіта карап jўрдў деіт,
Таі Бўрул мінїп алды деіт,
ak тулпар коштоп алды деіт:
«Баідын ўлў Бакаі кан,
«ak саламат болўп тур!
«сағынбаі езäн карап тур!
«кош кана Бакаі аман бол!»
Семätäі емі jўрдў деіт,
кўндöн кўнў̄н jўрдў̄ деіт,
тўндöн тўнў̄н jўрдў̄ деіт,
Каныкäігä барды деіт:
«Атäкämнїн Таі Бўрўл,
«Таі Бўрулдў mä бердї,
«jара jаптык бакысын

Digitized by Google

«Абäкä Көбөш ек'аңам
«бу атаңның керäс деп,
«ошуның барын ал бердї,
«Атäкäңнїн Ак кула,
«күчү чоро Тас Маімат,
«јаңы казанды тес каінат,
«ер алдына бактырат,
«каіта келгäнїндä ал! дедї,
«мен елїмä кетämїн, енäм,
«мен јуртума кетämїн, енäм».
Кан баласы Канькäі,
ўлўпўн кебін бўттў деіт,
Кара Каңа аітты деіт.
Канькäідїн атасы
алтымыш тōгö бул јўктöп,
јетіміш тōгö сеп јўктöп,
алты канат ак ордо
аны тігїп бердї деіт,
Канькäі-мäн бу Чакан,
Манастын ўлў Семäтäі
көчўп келїп барды деіт.
Јакып Каңа барбады,
Чўдўн бір башын бурады,
Бакаі јаткан јерїнä
барып келїп тўштў деіт.
Кан баласы Канькäі
алдаңанын білдї деіт,
Бакаіңа турўп аітты деіт:
«Сак саламат болдўңбў, Бакаі,
«саңынбаі аман јўрдўңбў, Бакаі,
«есäн аман болдўңбў, Бакаі,
«ерїкпäі есäн јўрдўңбў, Бакаі,
«аіналаін атыңнап, Бакаі,
«ўрўлöін озўңнöн, Бакаі,

Digitized by Google

«ечкідäн калҕан улаҕым, Бакаі,
«курсакта калҕан чунаҕым, Бакаі,
«алдап бір сӧлап алып келдї, Бакаі».
Ошу бір јердäн көштӱ деіт,
Таластын башын Ӱч Кошоі
еңкäјїп кірїп кондӱ деіт,
ошу бір јердäн көштӱ деіт,
Манастын ордо тіккäн јерїнä
Манастын ӱлӱ Семäтäі
ордосӱн тігїп алды деіт.
Ӱч төрт кӱндӧр болд'елä,
ӧс јерїндä турд'елä,
аічыҕы алтын ту келät,
алты сан кара кол келät,
јелпілдäгäн ту келät,
јеті сан кара кол келät,
Абäкä Көбӧш арам кул
колдӱ курап алыптыр,
Манастын ӱлӱн Семäтäі,
аны алаін деп келїптїр,
Кан Семäтäі јаш бала
Таі Бӱрулдӱ мінät деіт,
Таі Бӱрул недäн аксады?
Кан баласы Канықäі,
ӱідӧн чыҕып алды деіт,
Таі Бӱрул мінгäн атының
колӱн бӱгӱп карады,
Манас кандын чоң тӱндӱк,
чоң тӱндӱктӱн кадӧ
бутӱна кетїп кірїптїр.
Іскäк-мінäн тартыш алды,
анда аіттың Семäтäі:
«Енäкä бу немäнä деіт?»
««Чамҕараҕым чакkан, јер,

Digitized by Google

««чаӷып отко jakkан jер,
««керӓгӓмдї кескӓн jер,
««кесїп отко jakkан jер,
««чоң тӯндӯктӯн кадō калӷан jер,
««Манас кандын ӧlгӧн jер,
««марал аткан маілӯ jер,
««куран аткан куттӯ jер,
«Каныкӓі караң калӷан jер,
««Чаканы беі-паі болӷон jер,
««Семӓтӓі чунак болӷон jер»».
Каныкӓі мыны аітканда,
kak telкі (?) атын мінді деіт:
«Кан Семӓтӓі баламды
«урушка jаңыс чыӷарбаім,
«өзӯм бір jаӷымдан кірїп
«каттӯ уруш салаім деіт»
Семӓтӓідӓі баласы
енӓсїн аттан көтӧрдӯ,
керӓгӓгӓ таңды деіт,
бӯдӯрӧп турӯп чоң ена
чечїп jібӓрїп салар деп,
Чоң енӓсїн Чаканы,
аны таңып коідӯ деіт,
Манастын ӯлӯ Семӓтӓі,
ем урушка чыкты деіт.
Топунӯ тӧдаі кылды деіт,
кӯрмӧнӯ ӱідӧі кылды деіт,
Абӓкӓ Көбӧш арамды
аны кармап алды деіт,
чоң атасы Jакып Баі
аны кармап алды деіт,
Сулпу-кордӯн чатында
калың токоі ічїнӓ,
ӱчӧнӯ кеірїп коідӯ деіт,

Digitized by Google

ўігö келїп тўштўў деіт,
ўігö кіші jібäрдї,
Каныкäі-мїнäн Чаканды
керäгäдäн чечїп ал!
Кан баласы Каныкäі
ак тінтäнї алды деіт,
алып келїп чуркады,
бу токоінўн ічїнä
Абäкä Көбөшкö барды деіт:
«Абäкä Көбөш арам кул,
«төрömнўн ашын берсäңчї!
«башымнан карам тўшсöчў!
«төрömнўн ашын берсäңчї!
«аракка кіші коісоңчў!
«Баіғамбар чапкан jолў шул,
«Jакыптын jаңыс ўлўн
«Манасты саіған колў шул,
«тібäім десä кылсаңчы!
«Чамғараңым чаккансын,
«чағып отко jаккансын,
«керäгämдї кескäнсін,
«кесіп отко jаккансын».
Колўн колдоі кестї деіт,
бутўн бутгаі кестї деіт,
Абäкä Көбөш арам кулдў
бір öлтўрўп салды деіт.
Алтымышта Чаканым
Jакып Баідын башына
бір олтурўп алды деіт:
«Бір етäгїм jel ашты, Jакып,
«бір етäгїм сен аштың, Jакып,
«kаі jерім сен кем таптың, Jакып?
«менін бір ўлўм Манас Кан, Jакып,
«ал тозокко салабы, Jакып?

Digitized by Google

«Абäкä Көбөш арамды, Jакып,
«беішкä тұртұп салабы, Jакып?»
Колұн колдоі кестї деіт,
бутұн буттаі кестї деіт:
«Ем көкрөгұм сұдұ деп,
«мен кудаіға разымын».
Бір ұшкұрұп коіду деп.
«Мен кудаіға разымын».

7. Семäтäі.

Ол Семäтäі јаш болдұ,
ол акылдан бош болдұ,
тұбаі јатып туілады,
тұрға конбоі оінодұ,
он ұчұндө ок атты,
он бешісіндä јө саіды,
кан атасынан калған
кырк чороғо баш болдұ,
ат семірїп кұс болдұ,
ер семіріп тұс болдұ:
«Аттаналы, јортолұ!
«сағынып сарғыл мінälї!
«туілашып тулпар мінälї!
«Алтын-емäл, Кұрөңкöі
«чором аны көргön барсыңбы?
«Шемäі кала, Кызыл-јар,
«аны көргön барсыңбы?
«кұігön токоі Ку-серä,
«аны көргön барсыңбы?
«Ташмасардаі камырды,
«аны көргön барсыңбы?
«Таш-акырдын ку тала,

Digitized by Google

«аны көргөн барсыңбы?
«бүгүнгү күн jакшы күн.
«Сурунаі сулап алыңар, чором!
«керәнäі кептäп салыңар, чором!
«ак чатырды бүктөңөр, чором!
«ak борчыkka jүктөңөр, чором!
«көк чатырды бүктөңөр, чором!
«көк борчыkka jүктөңөр, чором!
«алтымыш баітал бір аіғыр, чором,
«азыk kылып аідаңар, чором!»
Аға чоро аітты деіт:
«Аіналаін аі jарkын, төрөм,
«кечä атаң Манас тушүнда, төрөм,
«сағынып сарғыл мінгäнбіс, төрөм,
«Каңгаідан jылkы алғанбыс, төрөм,
«көгүчкөндöі ер тоноп
«көнүбүстү басканбыс,
«сағыскандаі ер тоноп
«санабысты басканбыс,
«jоргонү jорғо салғанбыс,
«jоболон jорүk kылғанбыс,
«азүларын аркаітып, төрөм,
«ат өлүмү kыламыс, төрөм,
«муруттарын сербäітіп, төрөм,
«ер өлүмү kыламыс, төрөм,
«макул болот, еп болот, төрөм,
«ем арталы jортолү, төрөм!»
Анда турған kырk чоро
чоңүлүп чыkты үjүнөн,
бір бірінä аітышып:
«Ak Балтар үлү Чубағым,
«адамдан артык ынағым,
«Бөрүнүн үлү Бөрүчүм,
«атым аксап кеткäндä,

Digitized by Google

«бек такалап берїчїм,
«Төлгөчү-мїнән Төлөгүм,
«чыб'аңачы көп чороңо бөлөчүм,
«кырктын башы Кырғын Чал,
«јаткан коідү кодүрбас,
«јатык тілдү Аңы Баі,
«астымыс алтымышка јетїппїс,
«аркамыс јетімішкä јетїппїс,
«алтымышка чыкканча
«атасын Манастын атын токудүк,
«јетімішкä чыкканча
«баласын Семәтäідїн атын токудүк,
«качырғаннан каітпаңан,
«каірылып јөбын аітпаңан,
«кара кандү көк біттү
«чунак бу кан Семәтäі,
«ашү бїк төларға
«бістї аідап јүрүп өлтүрөт,
«карылык каршы келгәндä,
«јігіттїк јелїп өткөндө,
«аңыны каттү суларға
«аідап јүрүп өлтүрөт.
«Керäс атты мінälї,
«кемін тондү кірälї,
«саңынып сарғыл мінälї,
«сарғыра сапар јортолү,
«булкунтүп бүдан мінälї,
«буксатып сапар јүргөлү!»
Кырк чоро емдї јүрдү деіт,
кылкандаі наіза кылкаітып,
јетї күндөр болду деіт,
Семәтäігä кабар түштү:
«Ак теңгä булүн чашты деіт,
«атамнан калған мурапы,

«кырк чором емді кашты деіт,
«атамнан калған мурапы,
«аттан көңӱ калдыбы,
«тондон көңӱ калдыбы,
«Е Каныкäі енäкäм,
«емі сä каірылбаімын,
«атамның калған мурапым,
«мурапымнан аірылбаімын,
«алып келгäн Таі Бӱрул,
«аны жолӱнан жобоімӱн».
Тулу бойӱн топчӱлап
качып кеткäн кырк чоро
Семäтäі ем кӱдӱ деіт,
качып барған жолӱнда
Манастын ӱлӱ Семäтäі
емді jетä барды деіт.
Анда аітты Семäтäі:
«Алäікä Салам кырк чоро барың,
«ак сакалы Кырғын, чал карым,
«таштан аккан булағым,
«бір Кудаідан кошконӱм,
«Алман Бетім ынағым,
«атыңның башын бура тур,
«астың jергä тура тур,
«аттан көңӱң калдыбы, чором?
«тондон көңӱң калдыбы, чором?
«аштан көңӱң калдыбы, чором?
«енä болӱп ӱрöткöн, чором,
«ата болӱп бӱлуткан, чором,
«мен атадан jаш калдым, чором,
«мен акылдан бош калдым, чором,
«Ӱч-Кошоі-мінäн Таласты,
«кумар оінап утӱпӱс,
«алтымыш кундус мың jамбы,

Digitized by Google

«Аркадан алып жутўппўс,
«кумар оіноп утўппўс,
«жетіміш кундус мың жамбы
«Жеркäндäн алып жутўппўс,
«ажағы Талас баш Ташкäн
«акыл тўшўп жатыппыс;
«токто чором, токтоғўң!
«атыңның башын бура тур!
«кыңкаілаба жўрўп кет!»
Чоронўн астына көстöі
Кан Семäтäі салды деіт,
как астына келгäндä,
токтоп калды Семäтäі,
аттан тўшўп калды деіт,
Таі Бўрулдаі кўлўгўн,
тўра тартў кылды деіт.
Токтободў чоролор,
жўрўп кетіп калды деіт.
Семäтäі атына міндї,
кырк чороғо акырды:
«Токто чором токтоғўн!
«аіналаін көігöшкö, чором,
«сағыскандаі сапкашка, чором,
«азўларың аркажып,
«ат өлўмў болосўн,
«муруттарың сербäжіп,
«ер өлўмў болосўн,
«токто чором токтоғўн!
«енäкäмдäі Канықäі,
«Каныкäігä каірылбаім,
«тіптї чором сендäн аірылбаім!»
Кырк чоро атка міндї деіт,
кырк чоро жўрўп кеттї деіт,
аттан тўштў Семäтäі,

Digitized by Google

моінұна курұн салды деіт,
башын тартұ кылды деіт,
Чоролор көсұн албады,
болбоі jұрұп кеттї деіт.
Кан баласы Семәтәі,
ачұ келїп турдұ деіт,
атка мінді секірїп,
карағаідын jармасы,
чегәдәктїн кыімасы,
ұқусұ болот учұ курч
карағаі наіза jапырды,
jө кашты деп бакырды,
Манастап урән чакырды,
Семәтәілән бакырды,
кырк чоронұ качырды.
Аі балка-мінән бір салды,
анда качкан чоронұн,
арка моінұн сыі салды,
азұларын аркаітып,
ат өлұмұ кылды деіт,
муруттарын сербәітїп,
ер өлұмұ кылды деіт,
Семәтәі кырк чоронұ кырды деіт,
тонұн тоноп алды деіт,
атын аідап алды деіт,
Семәтәі ұігө келді деіт.
Аңы Баінын катыны
бojұнда калған екән деіт,
Алман Беттїн катыны
бojұнда калған екән деіт,
Манастын ұлұ Семәтәі,
аттан бутка тұшкөндө,
екі катын тұдұ деіт,
бір бала кұl уштап тұштұ,

Digitized by Google

бір бала кан уштап тўштў,
сўінгöндöн Семäтäі,
анда турўп аітты деіт:
«Атадан алтō болбодўм,
«ар јаңгыстык башымды
«алда тäла кўдрöт
«јаңгыс не јазадың башымды?
«енäдäн öкō болбодўм,
«ар јаңгыстык башымды,
«јаңгыс не јазадың башымды?
«не албадың јашымды?
«јаңгыстыктын ајынан
«арғымак јīдым, ат јīдым,
«бір бўданча болбодў,
«јаңгыстыктын ајынан,
«азамат јīдым ер јīдым,
«бір тўғанча болбодў,
«Арманым чоңдур кудаіға».
Төбöлдöн баітал соідў,
төгöрöк елїн јīдї,
аладан баітал соідў,
ашарға елїн јīдї,
Чеш дöбöдöі ет кылды,
Ызык көлдöі чык кылды,
Канықäідї јетäлäп,
емшäгїн öсандырып алды,
јаңы тўған екі бу бала
емшäктäш болўп алам деп,
елгä тоідў тартты деіт,
балаға ат коідурўп алам деп,
елдї бір чоғўлтўп алды деіт.
Кўl уштап тўшкöн баланы
Кўl Чоро кojўп алды деіт,
кан уштап тўшкöн баланы

Digitized by Google

Кан Чоро коjўп алды деіт.
Өкӧ алты кўндө ата деп,
өкӧ екі кўндө енӓ деп,
чырпыктан jаны кылды деіт,
чїдӓн октў кылды деіт,
кak еткӓн карӻа коібодў,
кук еткӓн кузӻун коібодў,
ерӓсї тартып ер jеттї,
ат jалын тартып чоңоідў,
дӧны өкӧ дӧлады,
jӧны өкӧ jӧлады,
өкӧ батыр чыкты деіт.
Кан Манастын баласы,
Семӓтӓідӓі чунаӻы
ўідө jатып бї болдў,
елїн бiлїп кан болдў,
беріштӓлӯ janында
бірдӓ турдў бу чоро,
абыраktӯ janында
аірылбаі турдў бу чоро.
Белї аілана бергїнчӓ
белдӓі кызыл тал бўткӧн,
берӓрїндӓ kelгӓндӓ
берӓчї кудаі jар бўткӧн,
дөбӧлӧнӧ бергінчӓ
дөбӧдӧі кызыл тал бўткӧн,
jӧлӧрўнӧ kelгӓндӓ
jӧлӧчў кудаі jар бўткӧн.
Кан баласы Семӓтӓі
ўідө олтурдў саӻынып,
Чоролор турўп аітты деіт:
«Аіналаін чунаӻым,
«негӓ, саӻынып олтурдўң?
«есіңӓ немӓ тўштў деіт,

Digitized by Google

«бірдä немä білдің деіт?»
Анда аіттың Семätäі:
«Аіналаін Кан Чоро,
«бері келчі кашыма!
«кыңылаін Күл Чоро,
«бері келчі кашыма !
«куңца кармап алңанда,
«кулаңын кесіп салңанда,
«көк чыбык мылтык алңанда,
«анда уңүп калңамын,
«Акындын кысын Аі Чөрөк
«оімоктүдан уста екän,
«аілңа чыкпас настү екän,
«Акындын кысы Аі Чөрөк
«кексälігі бард'екän,
«керätігі бард'екän,
«өчкөн оттү тамысат,
«Акындын кысы Аі Чөрөк
«өлгөн jанды тіргізät,
«Көкчөнүн үлү Умүтöі,
«Аі Чөрöктүн қүjöсү.
«Тараза jылдыс чыкканда,
«таң сарңарып аткanда,
«Чоро бірің көк чебічкä мініңär!
«Чоро бірің көк бөрүгö мініңär!
«Таі Бүруңдаі күлүктү
«мä алып берің är!
«Акынды көстöі jүрömүн,
«Акын Канңа барамын,
«Акындын кысын Аі Чөрөк
«jа колүм-мінän аламын,
«jа jö-мінän аламын».
Тараза jылдыс чыкканда,
Таң сарңарып аткanда,

Digitized by Google

Кӱl чоро-мӓн Кан Чоро,
ӱiдӧн чыӈып келдӥ деiт,
бiрӥ кӧк бӧрӱсӱн мiнӥптӥр,
бiрӥ кӧк чебiчiн мiнӥптӥр,
таi бӯрулдаi кӱlӱктӱ
коштоп алып келӥптӥр,
атка мiнӥп алды деiт
Кан Семӓтӓi чунаӈы
Акынды кӧстӧi jӱрдӱ деiт.
Акын каньа барды деiт,
el четӥнӓ jеттӥ деiт,
кӱгӱм кiрӓ кӱн бата,
jатык тiлдӱ шiрiн сӧс,
jакшы тӯӈан Кӱl Чоро,
аны чакырды Семӓтӓi:
«Кӱн jарыӈы Кӱl Чором
«атка мiнӥп ала koi,
«кӱгӱм кiрӓ кӱн бата,
«eldiн асты тым jата,
«el аралап бара koi, чором!
«Акындын кысы Аi Чӧрӧк
«отус кысты кошчӱ алып,
«кырк jiгiттӥ башчы алып,
«Акындын кысы Аi Чӧрӧк
«оiн баштап чыккандыр,
«jыӈачы барып калӈандыр,
«берӓсӓ кiп белсӓнiп,
«бери урӈандаi теңсӓлiп,
«кӱдӧрӱдӧi былкылдап,
«кӱчӱбӱттӧi чыңкылдап,
«Аi Чӧрӧк бiр оiндо jӱргӧндӱр.
«Атка мiнӥп ала koi, чором!
«Аi Чӧрӧк кӧстӧi сала koi, чором!
«Аi Чӧрӧккӧ бара koi, чором!

Digitized by Google

«Семäтäі чунақ келдї деп,
«Аі Чöрöк қулаңына сала қоі, чором!»
Јақшы тўңан Кўл Чоро
атқа мінїп алды деіт,
Акынңа көстöі салды деіт,
кўгўм кірä кўн бата,
Акыныңга барды деіт,
елдїн асты тым јата,
Аі Чöрöккö барды деіт.
Оіндо јўргöн Аі Чöрöк
кўдöрўдöі былқылдап,
кўчўбўттöі чыңқылдап,
анда келдің Кўл Чоро,
Семäтäі чунақ келдї деп,
қулаңына салды деіт,
Аі Чöрöк чыңыш келдї деіт,
Семäтäі чунақ алды деіт,
ўјўн көстöі чуңоідў,
ал ўјўнö барды деіт,
барып јатып қалды деіт.
Кўл Чоро-мінäн Кан Чоро
атты қоштоп алды деіт,
јылқыны көстöі салды деіт,
öкö јылқä барды деіт.
Анда турңан јылқыны
бір чоңўлта алды деіт,
öкö кеңäш қылды деіт.
Анда аіттың Кўл Чоро:
«Аіналаін Кан Чоро,
«атқа токўм салыппыс,
«ер қақты болўшўс,
«көк чебіштї мінäін!
«іткäлдў сорпо маілў ет
«қалмақты көстöі бараін!

Digitized by Google

«мен Калмакка барҕан соң,
«анда турҕан Калмактан
«екі кунан іріктї алаін!
«моінўна баілап салаін!
«көк чебіштäі кўлўккө
«арта салып алаін!
«каіта бутка салаін!
«туткуідан чатыр тіккäлї!
«тўлҕа казан асалы!
«кабырҕа отўн јаҕалы!
«өкөбўс бір тоінў алалы!»
Курўп калҕан Кўl Чоро
көк чебічкä мінді деіт,
калмакты көстöі чуҕоідў,
алдыҕаткан Кан Чоро,
көк бöрўнў мінді деіт,
јылкыпы імäрїп келді деіт,
көк бöрўдöі кўлўктў
баса јатып алды деіт,
шырдаҕан кара кемäнтäі
аікырынан салды деіт,
Кан Чоро уктап öлўп калды деіт.
Көкчönўн ўлў Умöтöі
тўны тўҕа урўп-тўр,
колдў колҕо урўп-тўр,
јелпідäгän тў-мїнän,
јер маішкан кол-мїнän
аічыҕы алтын тў-мїнän,
алты сан ала кол-мїнän
Умöтöі чунак јўрдў деіт,
Семäтäігä келді деіт,
Артыштў булак башында,
алты су толҕон көп јылкы,
алты сандан алты мың,

Digitized by Google

аідап алды Умўтöі,
Такалўдан таі коібоі,
тамҕалўдан ат коібоі,
таі бўрулдан бöлöк немä калбады.
Көкчöнўн ўлў Умўтöі
алып jўрўп кеттї деіт.
Алдыҕаткан Кан Чоро,
уктап öлўп калды деіт,
курўп калҕан Кўl Чоро,
калмакка барҕан турбаібы,
екі кунан еріктї алыштыр,
моінўнан боілоп салыштыр,
кök чебіштäі кўlўккö
арта салып алыптыр,
jылкынын jаткан jергä келїштір,
аідаҕан-elä jылкысы.
Санатын аітып берäін!
алты санда алты мың,
такалўдан тажы jok,
кулундўдан бäсї jok,
казылыш ісї кальштыр,
сарҕарыш журтў кальштыр,
екі көсўн алаңдап,
екі бутўн саландап,
Кўl Чоро баікуш чуҕоідў,
алдыҕаткан Кан Чоронўн
kak ўстўнöн чыкты деіт:
«Ä Кан Чоро jатпаі кыл!»
Кўl Чоро турўп аітат деіт:
«Алдыҕаткан Кан Чоро
«kapa öсың kан толсўн!
«kаірылҕысыс кўн тўсўн!
«мында турҕан jылкыны!
«бір öсына jін толсўн!

Digitized by Google

«бірікісіс күн түсын,
«атаң аіналаін төрömö,
өлбöі тірў калдым деп,
«öчпöі јарык болдўм деп,
«төрömö кантїп барамын?
«кантїп барып аітамын?
«чаңдўда емі чаңды көрöрмўн,
«чарбактьі бір серпішүп баҕармын,
«өлсöм сеіткä кечäін!
«өлтўрсöм каза кылаін!»
Куруп калҕан Күl Чоро
екі кунан ірікті алды деіт,
јергä көтўрўп чапты деіт,
аі санын јулўп алды деіт,
кеткäн јылкыныи көтўнöн
Күl чоро баікуш чуҕоідў,
Азамäттäі чунаҕым,
јакшы түҕан Семäтäі
ўідö јатып білді деіт,
ўідöн ыңранып чыкты деіт,
ўігö күңрöнўп кірді деіт.
Акындын кысы Аі Чöрök
колулў кумҕан алды деіт,
колў бетїп јўдў деіт,
бедäрлў кумҕан алды деіт,
бетї колўн јўдў деіт:
«Аіналаін аі јаркын, төрöм,
«ыңранып чыктыңыс, төрöм,
«күңрöнўп кірдіңіс, төрöм,
«бір немäнї білдіңіс, төрöм,
«білбäсäңіс аі јаркын, төрöм,
«несің күлдўңўс, төрöм?
«мурутўңдў былк еттің, төрöм,
«ердіңдї солк еттің, төрöм,

Digitized by Google

«бачым бір аітып баш болчў, төрөм!»
Анда аіттың Семәтәі:
«Акындын кысы Аі Чөрөк, долу,
«ыңранып чыкканым, долу,
«кўңрөнўп кіргәнім, долу,
«Көкчөнўн ўлў Умўтөі, долу,
«алты санда ала кол-мінән,
«аішыңы алтын тў-мінән
«такалўдан таі коібоі
«таі бўрулдаі кўлўгўм
«коштоп бара јатыры.
«Ўјўмдөгў јылкымның
«санатын аітып берәін!
«алты санда алты мың
«аідап бара јатыры,
«уіктаған кіші уіку алат,
«тўн каткан кіші јылкы алат,
«бўгўн алып ал барса,
«Кўl чоро тірў дә болсо,
«ертәң бір барсам мен алам,
«алдыңаткан Кан Чоро
«өлўп калған білямдї,
«өчўп калған білямдї,
«Кўl Чоро тірў болсо,
«бербәіт біlä кабарды».
Алдыңаткан Кўl Чоро
Көтўнөн кўған турбаібы?
Чаңдўдан чаңын көрўптўр,
Кўl Чоро чарбакка јетә барыптыр,
аішыңы алтын тў екән,
алты сан алаш кол екән,
јас'өсын аірып салған турбаібы?
јылкыны аідатып екән турбаібы?
таі бўрулдаі кўлўктў

коштотўп алған турбаібы?
алдыңаткан Күл Чоро
күібөгöи jерї күл болдў,
jалындап jалбыр чок болдў
Күл Чоро таі бўрулдў көргöндö:
«Öлсöм есіткä чечäм деп,
«ічімä бычак салам деп,
«төрöмнöн кантїп калам деп».
Алдыңаткан Күл Чоро
карағаі наіса jапырды,
Манастаі урäн бакырды,
Семäтäілäп чакырды,
Алдыңаткан Күл Чоро
алты сан алаш көп колдў
Күл Чоро качырып сала берї деіт,
Күл Чоро аралап кірїп барды деіт,
таі бўрулдаі тутқан кішїнї
Күл Чоро арғыта коjўп таштады,
таі бўрулдаі күлўктў
колўнан jулўп алды деіт,
асманда булут тутўлдў,
алдыңаткан Күл Чоро
алты сан алаш көп колдў
арамаі качып кутўлдў,
Кан чороғо барды деіт:
«Аіналаін Кан Чоро
«атты коштоп ала көр!
«төрöмö көстöі сала көр!
«төрöм учаін десä канат jок,
«мінäін десä аты jок,
«камыш башы калäм де!
«төрöмö дуа-і салам де!
«jетті күндöн ары бар!
«jетті күндöн бері кел!

Digitized by Google

«ары барыш jеті кӱн,
«бері келіш jеті кӱн,
«аіғырдаі болӱп алышып,
«букадаі болӱп челішіп,
«он бешін оірон кылармын,
«тоғусӱн соғум кылармын,
«аішыққы алтын көп колдӱ
«сіläр каіта келгінчä
«jөнөлтпöі jатып алармын.
«Jеті кӱндөн сен калсаң,
«сен jегäн карға маға jок,
«мен jегäн карға саға jок».
Кӱl Чоро турӱп калды деіт,
алдығаткан Кан Чоро
атты коштоп алды деіт,
ӱідö көстöі салды деіт,
ал ӱjӱнö барды деіт,
Төрöсӱ-мінäн саламдашып алды деіт.
Анда турӱп Семäтäі
Кан Чороғо аітты деіт:
«Коштоғон атың курусӱн, чором!
«аідағаn jылкың курусӱн, чором!
«Кӱl Чоро есäн барб'екäн?»
Семäтäідäі бу батыр
Кан Чоронӱ оңбоғон,
алты сан алаш кол болсо,
алдығаткан jаңысты
алты кӱнгö коідӱ бу,
өлӱп калды десäңчі,
өчӱп калды десäңчі.
Толо бojӱн топчӱлап,
толоғоі бojӱн ӱпчӱлöп,
Семäтäі чунак jӱрдӱ деіт.
Алдығаткан Кӱl Чоро

Digitized by Google

он бешїн оірон кылҕан турбаібы,
тоҕусўн соҕум кылҕан турбаібы,
каран кылҕан Кök-чебіч,
төрт туjаҕы болоттоі,
чат каjаҕы колоттоі,
кыіҕан камыш кулактў,
кыс баладан сыjактў,
jўгўргöнў бўргödöі,
семіргämї сўмбödöі,
каран кылҕан Кök-чебіч
jеті кўнў jўгўрдў,
jеті кўндöн öткöн соң,
арkасынан jöрыды,
аjаҕынан аксады,
öдö kассаң öксödў,
ылдыі kассаң jетпädї,
алдыҕаткан Кўl Чоро баіҕуш
екі көсўн алаңдап,
екі бутўн салаңдап,
алдыҕаткан Кўl Чоро баіҕуш
öксöп турҕан турбаібы?
Кökчöнўн ўлў Умўtöі
kара döбöl jар мojўн
коштон карматып мінгän турбаібы?
jер ортосў болдўбў?
салып чыkkан турбаібы?
Манастын ўлу Семätäі
jўгўрўп келä jатканын
Умўtöі көрўп турҕан турбаібы?
Кошўн көстöі чуҕоідў.
Еңäсінäн тўҕаны
екі jäнї бар екän;
аҕа аіттың Умўtöі:
«Еңämнän тўҕан jäнім,

«көк бөрӱ султаным,
«jӧны jӧлап салыппыс,
«kолдӱ kолӈо уруппус,
«kол санатын білгіспäі,
«кечä кӱнӱ тӱнӱ кармашкан,
«Кӱl Чоро кулӱ турбаібы?
«Манастын ӱлӱ Семäтäі
«таі бӱрулӱ мінӥптір,
«емі келä jатпаібы?»
Алдыӈаткап Кӱl Чоро
Семäтäі көстöі чуӈоідӱ:
«äläікі салам аі jаркын, төрöм,
«сak саламат болдӱӈбӱ, төрöм?
«санäӈа менӥ алдыӈбы, төрöм?
«есіӈä менӥ алдыӈбы, төрöм?»
Анда аіттың Семäтäі:
«äläікі салам аі jаркын, батыр,
«сak саламат jатканым, батыр,
«санäма сенӥ алӈамын, батыр,
«есäн аман jатканым, батыр,
«есäмä сенӥ алӈамын, батыр».
Анда аіттың Кӱl Чоро:
«Аіналаін аі jаркын, төрöм,
«karан кылӈан Көк-чебіч, төрöм,
«jеті кӱнӱ jӱгӱрдӱ, төрöм,
«jеті кӱндöн öткöн соң, төрöм,
«аркасынан jӧрыды, төрöм,
«ajаӈынан аксады, төрöм,
«öдö кӱсам öксöдӱ, төрöм,
«ылдыі кӱсам jетпädі, төрöм,
«karан кылӈан Көк-чебіч
«öшöгӱндöн öшöгӱн, төрöм,
«чöп чалдырып албадым, төрöм,
«öшöгӱндöн öшöгӱн, төрöм,

Digitized by Google

«су каптырып албадым, төрөм,
«чөп чалдырып алаін, төрөм!
«су каптырып алаін, төрөм!
«көтӱңнөн јетә бараін, төрөм!
«чыҕырыҕын јаспаҕан, төрөм,
«чыңырҕан ӱнӱн баспаҕан, төрөм,
«Манас урāн бакырып, төрөм,
«Семāтāілāп чакырып, төрөм,
«качкан јōны сурасаң, төрөм,
«јөнөлтпөі јōны токтоссоң, төрөм».
Азамāттāі чунаҕы
јō дегāндā сӱінгөн,
ат ӱстӱндө кīнгāн,
ат кулактан кӯалҕан,
атышкан јōдап тілї алҕан,
качырҕаннан каітпаҕан,
каірылып јōбын аітпаҕан,
сурдурҕан наіза тартпаҕан,
сумсајып јōбын аітпаҕан,
таі бӯрулдаі кӱlӱктӱ
такымҕа салып алды деіт,
колтукка кojӱп салды деіт,
карaҕаідын јармасын,
чегāдāктīн кыімасын,
уңкузӱ болот учӱ курч,
учӱна салҕан кара курч
темірдāн кылҕан ӱібөндӱ,
балдак алтын баі болот,
башка чапса јаі болот,
Сары ја көшөргө
бөрӱ тілдӱ чал јіба
оң бармак күчӱн сынаілы төрөм!
оң бөрөктөн сајышып,
сол бөрөктөн солбоп сӱрӱп алышып,

төрөм бір кумардан чыҕыпып,
Семәтәідәі чунактын
аідыңынан аі коркот,
күлпөңүнөн күн коркот,
Семәтәідәі чунаҕы
Манастап урән бакырды,
Семәтәілән чакырды,
караҕаі наіза јапырды,
јō каштыдеп бакырды,
алты сан алаш көп колдү
Семәтәі аралап кірін кеттї деіт.
Алты сан алаш көп колү
ат сōрысын' салды деіт,
јаілып качып јүрдү деіт.
Аралап кірін Семәтәі
еңкәіштән ер сајат,
екінї катмар бір сајат,
јölöңгүштөн бір сајат,
төрттү катмар бір сајат,
Семәтәідәі чунаҕы
ітәлгї тīгән тāндаі
іркілтін сајып кірдї деіт,
бөрү тīгән коілордоі
болүп сајып кірдї деіт,
азүларын аркајып,
ат өлүмү болүптүр,
муруттарын сербәјіп,
ер өлүмү болүптүр,
Көкчөнүн ūлу Умүтöі
кол астына чыкты деіт,
колдү бір токтотүп алды деіт,
аічың алтын тү-мїнән,
алты сан алаш кол-мїнән
Семәтәідїн бір астына салды,

Digitized by Google

karan kылған таі бұрул
кыіған камыш кулактұ,
кыс баладан сыjактұ,
бұры толо казы екән,
моінұ толо jалы екән,
Кара тер басып алды деіт,
ічі көп алды деіт,
Семәтәі мінгән таі бұрул
болбоі келә jатат деіт,
аркағы jаман курұлдұ,
Көкчөнұн ұлұ Умұтөі
алты сан алаш көп колдон
кашкајып чығып сұрұлдұ.
Семәтәідін качар jері курулдұ.
Алдығаткан Күl Чоро
көк чебіштәі күlүгұн
чөп чалдырған турбаібы?
су каптырған турбаібы?
jадак ырғып міндї деіт,
наізасын jулұп алды деіт,
Манастап урән бакырып,
Семәтәілән чакырып,
алты сан алаш көп колдұ,
Күl Чоро токтотұп тура калды.
Көкчөнұн ұлұ Умұтөі
каітып көпкө кіргінчә,
бура тартап бергінчә,
курұп калған Күl Чоро
ырғыта кojұп салды деіт,
Кара дөбөl jар моін
кармап алып чыкты деіт,
Күl Чоросұ болдұ деіт,
Кан Чоросұ болдұ деіт,
Семәтәі чунак болдұ деіт.

Digitized by Google

Ӱчӧӱ башын кошӱп алды деіт,
ӱчӧӱ башын кошкон соң,
кара көргӧ турсумбӱ?
капкалы шӑр калың јурт
ат сӧрысын салды деіт,
азамӓттӓі чунаӈы
азӱларын аркаітып,
ат ӧлӱмӱ болдӱ деіт,
муруттарды сербӓјїм,
ер ӧлӱмӱ болдӱ деіт,
Семӓтӓідӓі чунаӈы
алтымыш ат бір јердӓ
бір токтотӱп кеттї деіт,
курӱп калӈан Кӱl Чоро
јетіміш ат бір јердӓ
бір токтотӱп кеттї деіт,
курӱп калӈан Кан Чоро
сексӓн атты бір јердӓ
бір токтотӱп кеттї деіт,
топчӱлӱӈӱ бір тутам,
топӱсӱн алар кіші јок,
бӱчӱlӱгӱ бір тутам,
булӱн алар кіші јок,
топуны тӧдаі јїдї деіт,
далымбӧ талдап кїдї деіт,
атты аірып алды деіт,
тондӱ тоноп алды деіт,
ердї баілап алды деіт,
јылкыны аірып алды деіт.
Семӓтӓі ӱігӧ јӱрӱп барды деіт,
Кӧкчӧнӱн ӱлӱ Умӱтӧі,
ӱі кӧтӧрӱп бердї деіт,
кої семісїн соідӱ деіт,
кол кӱшурӱп турдӱ деіт,

Digitized by Google

Семäтäідäі бу чунаk,
ўчўнчў кўнў тім jатты,
ер тыныксын деп аітты,
алтынчы кўнў тім jатты,
ат тыныксын деп аітты.
Анда аіттың Семäтäі:
«Jатык тілдў шірін сöс
«jакшы тўған Кўl Чоро
«ўчўнчў кўнў jатканым
«ер тыныксын дегäнім,
«алтынчы кўнў jатканым
«ат тыныктын дегäнім,
«jакшы тўған Кўl Чоро
«атка мінїп ала коі!
«Умўтöігö бара коі!
«Умўтöі тајым болўчў,
«мен öзўм jäнї болўчў,
«бір тајың барелä,
«ала качып мен келдім,
«алам десäм алсын де!
«лған jердä-да болсо,
«атым болсо мінсїн де!
«тонўм болсо кїсїн де!
«менї jäн кылсын де!
«öзў таі болсўн де!
«ак оі jаңгыс болўчў,
«мен дä jаңгыс болўчў,
«öкöбўс jўрўп чоң болобўс,
«бірібіс мајып болобўс,
«ата кары бала jок,
«jурттў каран салабыс».
Jатык тілдў шірін сöс
jакшы тўған Кўl Чоро
атка мінїп алды деіт,

Ӱмӧтӧігӧ кӧстӧп салды деіт,
Кӧкчӧнӯн ӯлӯ Умӧтӧі
саламды ашып алды деіт.
Анда аіттың Кӯл Чоро:
«Е Умӧтӧі, Умӧтӧі,
«менің тӧрӧм Семәтәі
«ӱчӯнчӯ кӯнӯ jатканым деіт,
«ер тыныксын дегәнім,
«алтынчы кӯнӯ jатканым деіт,
«ат тыныксын дегәнім,
«мен jӓн болӯчӯ,
«сен таі болӯчӯ,
«бір тајың бар elä,
«ала качып мен келдім,
«алам десәң алыңыс,
«kojам десәң kojӯңӯс,
«алҕан jердә дә болсо,
«атым болсо мінің!
«тонӯм болсо кіјіңіс!
«мені jӓн kылыңыс!
«өзӯң таі болӯңӯс!
«мынтіп jӯрӯп чоң болобӯс,
«ата kары бала jok,
«бірібіс ӧлӯп калабыс,
«jуртту каран салабыс,
«jakшы ӧlсӧ бар' ӧlӧт,
«jаман ӧlсӧ бір ӧlӧт,
«арҕамаҕың семірді,
«ачkан kурсak тојӯлдӯ».
Емі Умӧтӧі турӯп аітат:
«Мен kолҕо тӯшкӧн мән деімін,
«мен kорkонӯмнан аітамын,
«бу koі кебің чоң болсо,
«ары yaktан бір yak,

Digitized by Google

«атаңыстан бабаңыс,
«ала jўрўп тоіободў,
«ач көстўгўн тоіободў,
«ем мынча алып келäсін,
«ем мыны алып нетäсін,
«мен не мураскa jетäмін,
«бу koi кебің чын болсо,
«аты болсо мінгіссін!
«тонў болсо кігіссін!
«мыны jäн кылаін!
«өзўм таі болоін!»
Кўl Чоро атка мініп алды,
Семäтäі көстөп чуғоідў,
Семäтäігä аітты деіт:
«Көкчөнўн ўлў Умөтöі,
«сенi jäн кылаін деіт,
«өзўм таі болоін деіт,
«бу алған катын албаімын,
«Менi таі кылаін десä,
«тонў болсо кігіссін,
«атты болсо мінгіссін».
Сўінгöндöн Семäтäі
таі бўрул кўlўктў
алып келіп мінгістi,
Манастан калған турбаібы?
jакасы алтын jеңi jес,
ak кўрöкö торғоі көс,
баранднн оғў батпаған,
карандын оғў өтпöгöн,
чымбадана торғоі көс,
алып келіп кігістi.
Атты мініп алды деіт,
тондў кіп алды деіт,
өзў таі болдў деіт,

Digitized by Google

Семäтäі jäн болдў деіт,
Умөтөі jўрўп кетіп калды деіт.
Аі Чөрөктў алған соң,
Семäтäі jатып калды деіт.
Аі Чөрөк-мінäн Семäтäі
турўп jатып калғанда,
jакшы тўған Семäтäі
тўндө jатып тўш көрдў,
ертäн турўп калғанда,
Семäтäі турўп аітат деіт:
«Аіналаін Кўl Чоро,
«қағылаін Кан Чоро,
«тўндө jатып тўш көрдўм,
«терäк тўптäн тербäлді,
«теңіс тўптäн чаіпалды,
«jапырмаған баі täрäк
«jатқан jерің ошо jер,
«коңо молдо барысы
«бўткөн jерің ошо jер,
«кечä өлўк-мінäн тіріктін
«арбағын емі чақырдық,
«өлўк-мінäн тіріктін
«арбағы атқа мініп алд'elä,
«арбақты коңгоп таштадық,
«тараза jылдыс чыққанда,
«таң сарғарып атқанда,
«бірің көк чебіштї мініңäр!
«бірің көк бөрўнў мініңäр!
«қаран қылған чоң баштын
«бөры толо казы екäн,
«моінў толо jалы екäн,
«қулдар курық салған jок,
«jалчы jаідақ мінгäн jок,
«jалы ўілўп дөң болғон,

Digitized by Google

«казы карта тең болҕон,
«ертäн ошўна ала берїңäр!
«ак бос бäнї алалы!
«кан атäкä беітїнä
«азыр таjып келälї!»
Тараза jылдыс чыкканда,
таң сарҕарып атканда
Кан Чоро Көк-бөрўсўн мінїптїр,
Кўl Чоро Көк-чебічін мінїптїр,
бір бäнї коштоп алды,
бір атты коштоп алды,
Семäтäігä алып келдї,
Семätäi атка мінїп алды,
Семätäi jўрўп кетїп калды.
Акынын кысы Аі Чөрөк
чіңціpлўў көкўр чінї кезä
Аі Чөрөк колтуктап алыптыр,
Семätäідін kак астына чыҕып тыр:
«Атаңнын башын буратыр, төрөм,
«ошо jергä туратур, төрöм,
«тўндö бір jатып тўш көрсөң,
«тўндögў тўшўң опкон тўш,
«jўрögўм башы конкон тўш,
«мен тўшўңнў аітаін!
«ошо jердäн каітаін!
«Терäк тўптön тербälдї,
«теңіс тўптön чаіпалды,
«төрöм, бу немäнї болўчў?
«бlўк-мlнäн тіріктїн
«арбаҕы атка мінїп калыптыр,
«арбактын тынчы кетїптїр,
«көккö учкан сары ілаіт,
«көп jашаҕап кары ілаіт,
«асмандаҕы зар ілаіт,

Digitized by Google

«алты јашар бала їлаіт,
«мен тўшўңнөн чочуімўн,
«ошо сапар koісоңчў!
«кїнчї сапар барсаңчы!
«аішыңы ąлтын тў көрдўм,
«алты сан алаш kол көрдўм,
«jelпiлдään тў көрдўм,
«јер маішkан kол көрдўм.
«Ошо сапар kojўңўс!
«ошо сапар koібосоң,
«бір баітал моінўн kараба!
«бір баіталды мінгісіп,
«таі екäнгä чаптырып,
«таі бўрулдў алыңыс!
«таі бўрулдў мінгäн соң,
«ошо сапар барыңыс!
«таі екäнгä барбасаң,
«таі бўрулдў албасаң,
«бір баітал моінўн karасаң,
«јаман болор сапарың».
Акының kысы Аі Чөрөк
олоңўнан оролдў,
чылбырынан чырмалды,
Семäтäіnї jібäрбäі
јатып алды Аі Чөрөк.
Семäтäідäі чунаңы
болбоі турўп аітты деіт:
«Тўшўң маңа не болот?
«тўlкўнўң боңў ол болот,
«сенїн өзўң не болосўн?
«менїн боңў сен болосўн».
Асї өгўстўн терäсїнäн
өрўм kылңан булдурсўн
колўңа алды Семäтäі,

Digitized by Google

анда турған Аі Чөрөктӱ
булдурсун-мінән чапты'lä,
дараісы дал далынан болӱндӱ,
кабырға том етіп ӱзӱlдӱ,
Jакшы тӱған Аі Чөрөк
jердä jатып калды деіт,
Семätäідäі чунаңы
аттанып jӱрӱп кетті деіт,
Семätäі барған кабары
Каныкäігä тӱштӱ деіт,
Каныкäі атка мініп алды,
jаңгыстын аркасына салды,
Каныкäі келіп ілады:
«О Семätäі чунаңым,
«атыңнын башын бура тур!
«астыңгы jергä тура тур!
«наісадан калған jelägім,
«jаңгыстан калған belägім,
«Сөттан калған куjаңым,
«о Семätäі чунаңым!
«ошо сапарды коісоңчӱ!
«кіңгі сапарды барсаңчы!
«Аі Чөрөктӱн тӱшӱ опкон тӱш,
«jӱрөгӱнӱн башы конкон тӱш!»
Іласада Каныкäі,
батыр тӱған Семätäі
Каныкäі тілін албады,
Семätäі jӱрӱп калды деіт.
Ілап калған Каныкäі,
чыңгыр ӱнӱн jаспады,
чыңгырыңын баспады,
көсӱнӱн jашы көl болдӱ,
ілап бөры көшӱдӱ,
екі көсӱ шышыды,

Digitized by Google

Канықäі атқа міпдї деіт,
аркасына салды деіт,
ілап турўп таҕы аітат:
«О Семäтäі тура тур!
«астыңнын башын бура тур!
«болбоі бара jатасын,
«чїп коіҕон мечін бар,
«куптан окуп алҕаісын,
«ак бöс бäнї чалҕаісын,
«атäкäңнїн арбаҕын
«азыр тајып алҕаісын,
«асып коіҕон казан бар,
«салып коіҕон тулҕа бар,
«бірїң етї салҕаісын,
«бірің отун алҕаісын,
«бірїң оттў jакаісын,
«казанны тес каінатып алҕаісын,
«казанын чї көбўктöп каінаса,
«кан атäкäң тірілгäнї болўчў,
«кара кочкул кан чыкса,
«кан атäкäң бір ölгöнў болўчў,
«сол бöрögўн тајанып,
«Солтонўм äкäм деп öкўр!
«оң бöрögўн тајанып,
«оіронўм äкäм деп öкўр!
«атка мінїп алҕаісын,
«аіналаін jаңгысым,
«ўідў köстöі салҕаісын».
Бу jердä калдың Канықäі,
Семäтäі jўрўп кетїп калды деіт,
чїп коіҕон мечінгä
Семäтäі салып кірїп бердї деіт,
куптан окуп алды деіт,
ак бос бäнї чалды деіт,

Digitized by Google

азыр таjып алды деіт,
бірің отун алды деіт,
бірің оттў jакты деіт,
бірің еттї салды деіт,
казан каінап чыкты деіт,
кара кочкул кан чыкты,
ўчб ілап кобо калды,
сол бөрögўн таjанып,
солтонўм äкäм деп елä,
öкўрўп кojо бердї деіт,
атка мінїп калды деіт,
каңыраktаі кыр ташка,
кызыл кыjа сан ташка
ўчб jарыша чыңып барды,
асты ajаңын караса,
аічыңы алтын тў kелät,
алты сан алаш кол kелät,
jelпildäгän тў kелät,
jер маішкан кол kелät,
тодаі болңон бір адам,
тор'ат мінїп келїп тїр,
алты сан алаш köп колдў
чок чоңўлтўп чоңўл тўр,
аідап келä jатыры,
Семätäі чунак körдў деіт,
körўп турўп аітты деіт:
«Аіналаін Кўl Чоро,
«атыңнын башын бура тур!
«астыңгы jергä тура тур!
«саңыскандаі ер тонуп,
«санäбысты басалы!
«кögўчкöндöі ер тонуп,
«кöнўбўстў басалы!
«Аіналаін Кўl Чоро,

«саілып келгән бос учук
«салып барып тосўп кал!
«Каңылаін Кан Чором,
«каңыраĸтаі кыр таштьі
«салып барып тосўп кал!
«чыĸанаĸтаі бос сеңір
«чыдам ала салып бараін!
«атты тушап салаін!
«Алаідан түшкөн ак келтә
«сўмбўлө оĸтў ураін!
«кўштап дары куjаін!
«оттў чаңып алаін!
«міltәмдї кыстап алаін!
«бетїмә алып калаін!
«тігі төдаі тор'атты
«тігі кудаідан тіläін!»
Семәтәідәі чунаңы
оттў чаңып алды деіт,
маша кыстап салды деіт,
бетінән алып калды деіт,
төдаі тор'ат сурасаң,
тік тура калды деіт,
тор'ат аітты әсїнә:
«Мен көргөндў көрдўңбў, төрөм?
«мен білгәндї білдіңбї, төрөм?
«білгәнімдї аітаін!
«саілып келгән бос учук
«Кўl Чоро кулў тосўптўр,
«Кўl Чороңў көрдўңбў, төрөм,
«каңыраĸтаі кыр таштан
«Кан Чоро кулў тосўптўр,
«чыĸанаĸтаі бос сеңір
«Семәтәі чунаĸ тосўптўр,
«Алаідан түшкөн ак келтә

Digitized by Google

«сӱмбӧлӧ октӱ урӱптӱр,
«оттӱ чаӈып алыптыр,
«бетӥнӓн алып калыптыр,
«ем тартып ӥмӓк болӱптӱр,
«мен так тӱилӱп кетӓрмӥн,
«бір јастырып салармын,
«ат куіруӈӱн шӱјӧ көр!
«колдӱ чечӥп кojo бер!»
Анда турӈан Семӓтӓі
тарс тедӓрӥ коідӱ деіт,
тӧдаі тор'ат тӱілдӱ деіт,
ат куіруӈу шӱідӱ деіт.
Тор' ат мінгӓн бу батыр
аічыӈы алтын тӱ-мӥнӓн
Семӓтӓідӥ качырды,
Семӓтӓі атка мінді деіт,
колдӱн асты кырӈа чыкты,
Манастап урӓн бакырды,
Семӓтӓілӓп чакырды,
Семӓтӓідӓі бу чунак
аралап келӥп кірді деіт,
еӈкӓіштӥ ер сајат,
екі катмар бір сајат,
Семӓтӓі чунаӈынын
каран калӈан бу Чоӈ-баш,
бӧры толо казы екӓн,
моінӱ толо јалы екӓн,
казы карта тең болдӱ,
јалы ӱилӱп дӧӈ болдӱ,
каран калӈан Чоӈ-башы
каӈыраktаі кыр таштан
еӈкӓішкӓ барӈанда,
башын чаікап турдӱ деіт,
мінӥп алса баспады,

Digitized by Google

jetiläcä jўrbödў,
jaңgыс apkacы kўrўлdў,
Семätäi чунaғынын
амалы jаман тўгöндў.
Алаідан тўшкöн ak келтä
Семätäi бір колўна алды,
алдығатkан Кўl Чоро
kaірылып karап алды деіт,
Семätäідї köрдў деіт.
Семätäi köстöі чуғоідў:
«Аіналаін аі jаркын, төрöм,
«karан kалған Көк-чебіч,
«туjағында тура jok,
«тулпарға чалыш емäспї?
«кыіған kамыш кулактў,
«кыс баладан сыjактў,
«Көк-чебішкä мінä koі, төрöм,
«бäрчї мындаі jаныңды, төрöм,
«ала kачып kутулсаң, төрöм,
«öштöбöі öчўм алырсын, төрöм,
«кектäбäі кегім алырсын, төрöм,
«Көк чебішкä мініңіс, төрöм!
«ўідў köстöі салыңыс, төрöм!»
Анда аітты Семätäі:
«Аіналаін Кўl Чоро,
«атты мінїп аламын,
«ўідў köстöі саламын,
«мен kутулумнў нетämїн, чором,
«не муратka jетämїн, төрöм,
«öлўп алсам чуңkурда, чором,
«тірў болсом дöбöдö, чорöм,
«көк чебіштäі кўlўккö
«учkаша мінїп алалы!
«Jаңгыраktан jаңыс jол,

Digitized by Google

«jaңgыс jol köstöi kačalы!»
Semätäi-mїnän Kўl Čoro,
Kök-čebіštäi kўlўkkö,
učkaša mїnїp aldы deіt,
jaңgыs jol köstöp čuғoidў.
Jedіgärdїn Er Kыjas
aіčығы altын tў-mїnän
Semätäi bіr kötўnön kўdў,
karan kыlғan Kök-čebіč
ökō bіr učkašып alғan son,
bўtkön bojў ызыdы,
ічägїzї kысыdы,
arandaі ōzын aštы,
ak köbўgўn čaštы,
karan kalғan Kök-čebіč
tört tujaғы bolottoi,
kurušўp kalғan tujaғы
tört čaradaі boldў deіt,
jaңgыs jolғo kіrgändä,
čatы jergä barғanda,
Kök čebіštїn tujaғы
batpaі turўp aldы deіt,
ökō attan tўštў deіt,
jergä jatып aldы deіt.
Jedіgärdїn Er Kыjas
aldын kurčap aldы deіt,
asman bulut tutўldы.
Aldығatkan Kўl Čoro
Kök čebіčkä mіndї deіt,
köp kolduў aralaі kačып kutўldы.
Semätäi jerdä jatsada,
aіdыңынan aі korkot,
kўlpöңўnön kўn korkot,
jatkan Semätäi čunakty

Digitized by Google

kармарҕа кіші чыкпады.
Курўп калҕан Кўл Чоро
kутулўп бір kачып чыкты,
kара тумчук Кан Чоро
kак астынан чыкты деіт:
«Оі тура тур Кўл Чоро,
«атыңнын башын бура тур!
«Семāтāідін кылҕан ішї көп елā,
«Семāтāідін кылбаҕан ішї jок елā,
«kулңаны кармап алҕанда,
«kулаҕын кесїп салҕанда,
«мā бербāі сā бергāн,
«сен кўчў болсоңдо,
«мен улў болсомдо,
«анда көнўм бір калҕан;
«Улу Бастын төсында,
«урдап jылkы алҕанда
«Jедігāрдін Ер Толтоі
«kўҕынҕа чыҕып келгāндā,
«Семāтāідāі бу чунак
«ырҕыта kojўп салҕанда,
«Кыл jірāндāі кўлўгўн
«коштоп алып чыkканда,
«мā бербāі сā бергāн,
«анда көнўм бір калҕан,
«koілу малдын ак ташта
«koінў урдап алҕанда,
«Кары чал kысы Чачыкā
«кармап алып чыkканда,
«мā бербāі сā бергāн
«анда көнўм бар калҕан
«көнўм бір калбады, ўч калды.
«Кел! Ер Кыjаска кірāлї!
«Семāтāідāн чыkkалы!

Digitized by Google

«сенің атаң Ажу Баі
«аны өлтүргөн Семәтәі,
«менің атам Алман Бет
«аны өлтүргөн Семәтәі,
«Ер Кыjаска кірәлі!
«jаңгыс jаілап берәлі!
«өштөбөі өштү алалы!
«кектәбәі кекті алалы!»
Анда аіттың Күл Чоро:
«О кудаі батыр Кан Чоро,
«ат менікі дедібі?
«аш менікі дедібі?
«аттан көнүң калдыбы?
«аштан көнүң калдыбы?
«өlсөм сеіткә кечәмін,
«өлтүрсөм каза кылamын,
«ічімә бычак салаін!
«кәантіп төрөмдөн тірү калаін!»
Алдыңаткан Күл Чоро,
ошо сөсту укканда,
ічі оттоі күідү деіт,
күібөгөн jер күл болду,
Караңаі наіза jапырды,
jө кашты дәп бакырды,
Манасташ урән чакырды,
алты сан алаш көп колду
аралап келіп кірді деіт.
Алдыңаткан Күл Чоро
Jетігәрдін Ер Кыjас
төторунун үстүнөн,
ырңыта кojуп салды деіт,
каран калңан төтору,
ер качкын екән деіт.
Алдыңаткан Күл Чоро

Digitized by Google

алты сан алаш көп қолдў
аралаі қачып кутўлдў.
Бўткөн бојўн јашырды,
алмадаі башын ашырды,
аңдып карап јатты деіт:
«Төрөмдў јаілап салбаспы?
«ат куіруғўң шўбөспў.
«Темір тујақ јес біләк
«Көк чебіштäі кўлўгўм
«чөп чалдыра берäін!
«су қаптыра берäін!
«ўігө чабўл коіғондо
«Көк чебішкä мінäін!
«төрөмнўн өлўгўнө бараін!
«өлўгўн кäліп алаін!
«јергä көмўп салаін!
«Семäтäідің ўјўндө
«Акының кысы Аі Чөрөк
«кексäлігі бар елä,
«керäтігі бар елä,
«өшкөн оттў тамыскан,
«өлгөн јанды тіргіскäн,
«адамдан артық кіш'elä,
«төрөмнўн коңосоноў колдоғон,
«Аі Чөрөккө бараін!»
Јатып калған Кан Чоро
Ер Кыјаска чуғоідў,
Ер Кыјаска аітты деіт:
«Аіналаін Ер Кыјас, төрөм,
«алты сап алаш кол болсо, төрөм,
«қармарға кіші чыкпады, төрөм,
«јаңгысты мен кармап берсäм, төрөм,
«немäні кысмат кылarсын, төрөм».
Анда аіттың Ер Кыјас:

Digitized by Google

«Аіналаін Кан Чоро,
«јаңгысты кармап сен берсäң,
«јаңгысты јаілап салҕан соң,
«ӱјӱн чāп алҕан соң,
«кары чал кысы Чачыкä
«Кӱl Чоронӱн катыны
«Кан Чоро сā некä кыјаін!
«јakkан оттӱ öчӱрӱп,
«елдї ошо јердäн көчӱрӱп,
«öсöндӱ булак Ондӱр су,
«öрдöтӱп бір кондӱрӱп салаін!
«кан кылып сенї көтӱрöін!»
Аны уҕӱп Кан Чоро
аркасынан барды деіт,
Семäтäідї кармап бердї деіт,
Једігäрдін Ер Кыјас
аі балкамїнäн бір салды,
арка моінӱн сыі салды,
јаңгысты ем јаілап салды.
Ем Једігäрдін Ер Кыјас
ӱјӱн көстöі чуҕоіды,
кудаі барҕан Кан Чоро
кол астына чыкты деіт:
«Кокуі Кыјас тура тур!
«атыңнын башын бура тур!
«мынын јајын білбäсäң,
«мен білämїн мынын јајын,
«кечä кӱнӱ чапканда
«асманда булут тутӱлҕан
«таштӯ тōҕа Кӱl Чоро
«чыҕа качып кутулҕан,
«бӱткöн бojӱн јашырып,
«алмадаі башын ашырып,
«аңдып карап јатыптыр,

Digitized by Google

«колдў кастаі аідаңыс!
«оі отунўн јулуңўс!
«тө отунўн јулуңўс!
«Семәтәідәі чунақтын
«сөгўн өрттөп салыңыс!
«кўлўн бір сапырып салыңыс!»
Једігәрдің Ер Кыјас
аітқанындаі қылды деіт,
Семәтәідің ақ сөгўн
отко салып өртөдў.
Семәтәідің ўјўнө
көстөп јўрдў Ер Кыјас.
Алдыңаткан Кўл Чоро
Семәтәідәі јаңғыстын
өлгөнўн емі білгән соң,
Семәтәідің ўјўнө
көстөі чуңоідў Кўл Чоро:
«Кокуі төрөм өлдў деп»,
Аі Чөрөккө барды деіт.
Аічыңы алтын тў-мінән
алты сан алаш қол-мінән
чыңып келді Ер Кыјас,
алдыңаткан Кўл Чоро
атқа мініп кірді деіт,
бүкадаі болўп челішің
аіңырдаі болўп алышып,
кўнў тўнў јеті кўн
қармашып јатып алды деіт,
Кўл Чоронўн Көк-чебіч
јеті кўнў јўгўрдў,
јеті кўндөн өткөн соң,
аркасынан јөрырды,
ајаңынан ақсады,
алдыңаткан Кўл Чоронў

Digitized by Google

кармап алды Ер Кыjас,
оң далының кемірчäк
ojo кесіп салды деіт,
маі каінатып куіду деіт,
Коңо молдо jіді деіт,
Күl Чоронұн катыны
кары чал кысы Чачыкä
Кан Чороңо некä кыіды,
ошо jердäн көчұрұп,
jакkан отұн öчұрұп,
el четінäн алып барыш,
су бojұнда кондұрұп,
Кан Чоро деräн кулұн
Кан көтұрұп коідұ деіт.
Акынын кысын Аі Чöрöк
ұjұнöн алып кетті деіт,
ал ұjұнö барңан соң,
Акынын кылсын Аі Чöрöк
Кыjас özұнö некä кыіды деіт.
Анда аіттың Ер Кыjас:
«Куруп калңан Күl Чоро,
«кылңан ішің көп болдұ,
кылбаңан ішің jок болдұ,
«тоңус бірдäі jылкычы
«ошо кулдұ алыңыс!
«токмоктоп öлтұрұп беріңіс!»
Тоңус бірдäі jылкычы
токмоктоп аідап кетті деіт,
отун алңан Күl Чоро,
оттұ jакkан Күl Чоро,
казан аскан Күl Чоро,
карды салңан Күl Чоро,
колоттоңұ тікäнäк
кокуілап jілат Күl Чоро,

Digitized by Google

көргөн күнӱ курусӱн!
ічкän сусӱ курусӱн!
Күl Чоро мал болӱп чӧп jебäдї,
Күl Чоро іт болӱп бок jебäдї,
Күl Чоро көрбөгөндӱ ем көрдӱ.
Акының кысы Аі Чӧрӧк
Ер Кыjас алҕан турбаібы?
алт'аі бојӱнда калҕан турбаібы?
алты аі калҕан балаңыс
Семätäідän турбаібы?
аідан, аідан аі өтӱп,
аі он екі аі jыл болдӱ,
күндӧн, күндӧн күн өтӱп,
күн он екі аі jыл болдӱ,
Аі Чӧрӧк еркäк тӱҕан турбаібы?
Аі Чӧрӧк еркäк тӱдӱ деп,
дӧңдӧ отурҕан Кыjacka
сӱjӱнчӱ барҕан турбаібы?
Кыjас аітат бу кептї:
«ӱның тӱбӱ ӱ болот,
«кӱның тӱбӱ кӱ болот,
«Акының кысы Аі Чӧрӧк
«балаң-мїнän куруп кал!
«тӱҕан еркäк баланың
«алмадаі башын алыңыс!»
Катындар балаҕа барды,
бу баланы көргöндӧ,
баланың көсӱ чолпондоі,
баланы өltӱрӧ албады,
бір келїнчäк аітат деіт:
«Аіналаін jеңгäілäр,
«менїн бір мерсätїм jok elä,
«шунӱ өltӱрсök нетäдї,
«шу баланың көсӱ чолпондоі,

Digitized by Google

«шу баланын башы алмадаі,
«шунӯ өлтӯрбөі мā берĭңăр!
«анан Ер Кыjacka барыңар!
«бір өлтӯрдӯк деі көргӯн!
«мен шунӯ бала кылаін!
«мен бір асрап алаін!»
Анда турҕан катындар
келĭнчăккā бердĭ деіт,
келінчăк коінӯна катып алды.
Дөңдө отурҕан Ер Кыjас
өлтӯрбөсӯн білдĭ деіт,
ӯігө кірĭп келдĭ деіт,
кылычын кармаі алды деіт,
кабынан сӯрӯп салды деіт.
Келінчăктĭн коінӯнан
баланы сӯрӯп алды деіт,
баланы сӯрӯп алҕан соң,
Аі Чөрөк тура калды деіт:
«Jедігăрдĭн Ер Кыjас, төрөм,
«акыл болсо соң келăт, төрөм,
«ачӯ болсо бат келăт, төрөм,
«алты аjы аныкы,
«алты аjы сенікĭ,
«чараінада бу бала
«каі шāрыңды бустӯ деіт?
«бу баламны өлтӯрбө!
«бу баламны өлтӯрсөң,
«ак ку кебім кĭбăсăм,
«Акын канҕа барбасам,
«өштөбөі өчӯм албасам,
«кектăбăі кегĭм албасам,
«Аі Чөрөк атым курусӯн!»
Корконӯнан Ер Кыjас
Аі Чөрөктӯн баласын

koінӯна салып бердї,
калың тоідӯ кылды деіт,
кол астындағы елдäрін
тың азандан курдӯ деіт,
керäлї кечкä турдӯ деіт,
балаға ат коіғон немä jok.
Кечкä бешін болғондо,
Алтын Сакал Аі Коцо
асманнан аіланып тӯшӯп келдї,
jергä тӯшӯп аітты деіт:
«Jедігärдін Ер Кыjас, балам,
«елдї тың азаннан курдӯңӯс, балам,
«керäлї кечкä турдӯңӯс, балам,
«не шапатың бар елä, балам?»
Анда аіттың Ер Кыjас:
«Аіналаін Аі Коцом,
«елдї тың азаннан курғаным, Коцом,
«керäлї кечкä турғаным, Коцом,
«бір мерсätім бар елä, Коцом,
«ат кojорғо кіші jok, Коцом».
Аі Коцо турӯп аітты деіт:
«Аты jok бала бу болсо, балам,
«ат кojорғо кіші jok болсо, балам,
«атын кojӯп берäін, балам,
«Семätäідін баласы
«Сеітäк болсӯн! деідї деіт»
Аі Коцо атын коіғон соң,
көстön каім болдӯ деіт.
Jедігärдін Ер Кыjас
jатып калдың бу jердä,
алдығаткан Кӯl Чоро
jылкының ічіндä jатты деіт,
ылдыі öткön базарчы,
ödӧң öткön jолӧчы,

Digitized by Google

Аі Чөрөк еркäк бала тұды деп,
кабар аітып jұрдұ деіт,
Күl Чоронұн кулаңына
бу кабар чалып калбаібы?
Алдыңаткан Күl Чоро
Аі Чөрөк бала тұдұ дегäнгä
Күl Чоро кошко jатпады,
jұрөгұ аттаі туілап батпады,
ошо jердäн кетäм деп,
ошо Сеітäккä jетäм деп,
кабакка бір jұгұрұп барды,
Күl Чоро ұстұнө кігäн
чырдамал кара кемäнтäі
jік jігінäн бөлдұ деіт,
алды алдынан сөктұ деіт,
калңан elä чулдусұн
моінұна асып алды деіт,
Jылкычынын ак сакалы Кара Бі,
Күl Чоро jұгұрұп jетіп келді:
«О акä таі Кара Бі,
«чырдамал кара кемäнтäі, акä,
«jік jігінäн бөлұндұ, акä,
«алды алдынан сөгұлдұ, акä,
«бір баіталды берсäңчі, акä,
«бір баіталды мінäін, акä,
«Аі Чөрөккө мен бараін, акä,
«jөн інä шона jіп, акä,
«оро болсо саідырып, акä,
«бұрө болсо тарттырып, акä,
«каіта салып келäін, акä».
Ак сакалы Кара Бі
ачұ келіп бакырды:
«Кулдұн аіткан сөсұн көр!
«ошо кул кошко jатпады,

«баі бічäсї еркäк бала тўғанға
«jўрögў атгаі туілап батпады,
«Аі Чöрöккö сен барсаң,
«менїн отўмдў кім алат?
«менїн кардымды кім салат?
«казанымды кім асат?
«Тоғус бірдäі jылкычы,
«тоғус сojўл алыңар!
«jыға чäп салыңар!
«кабырғасын каңыр куңыр сögўңöр!
«башын кесїп алыңар!»
Тоғус бірдäі jылкычы
тоғус сojўл алды деіт,
кулдў jыға чäп салды деіт.
Алдығаткан Кўl Чоро
öлöр öлбöс jан-мїнäн,
öпкö бöр алы-мїнäн,
баш көтöрўп турдў деіт.
Jылкычынын башы Кара Бї
анан турўп мыны аітат:
«Атаңнын көрў Кўl Чоро,
«бу jылкынын көтўндö
«чолок кара баітал бар,
«ошо баіталды мініп ал!
«бўгўн барып бўгўн кел!
«бўгўннöн сен калсаң,
«коідоі башың кеспäсäм,
«судаі каның төкпöсöм,
«Кара Бї атым курусўн!»
Алдығаткан Кўl Чоро
чолок кара баіталды
моінўнан баілап алды деіт,
кошко алып келдї деіт,
jіп куішкан, jіп олоң,

Digitized by Google

чандырынан бекән тартып алды деіт,
ўідў көстöі чуҕоідў.
Jедігәрдін Ер Кыjас
дöңдö олтурҕан турбаібы?
Кўl Чороно көрö коідў.
Jедігәрдін Ер Кыjас
Кўl Чороно чакырды,
Кўl Чоро салып барды деіт.
Jедігәрдін Ер Кыjас
чолок кара баіталды
бдыра тартып салды деіт,
Кўl Чоронўн төшўнö
Ер Кыjас мінін алды деіт,
бутўндаҕы кепічі
Jедігәрдін Ер Кыjас
Кўl Чороно тептілä,
кош кабырҕа кыірады,
алдыҕаткан Кўl Чоро
сojўлўп барып jыҕылды,
jатып естін алды деіт,
Кўl Чоро баш көтöрўп калды деіт.
Аі Чöрöккö барды деіт,
jакшы тўҕан Аі Чöрök
Кўl Чороно көргöндö
кўібögöн jер кўl болдў,
jалындап jалбырт чок болдў,
чыңырыҕын jаспады,
чыңырҕан ўнўн баспады,
алдыҕаткан Кўl Чороно
бір кучактап алды деіт:
«Аіналаін Кўl Чоро,
«чолок кара баіталды
«мінäін дегän атп'elä,
«чырдамал кара кемäнтаі

«кіjäін деґän тонб'elä».
Ілап бōры көшöдӱ,
екі көсӱ чішідї,
jōн інä шōна jіп
чырдамал kара кемäнтаі
бӱтӱндäі kылып бердї деіт,
баіталҕа міндің Кӱl Чоро
Аі Чöрök турӱп аіттың деіт:
«Аіналаін Кӱl Чоро
«атыңнын башын бура тур!
«астың jергä тура тур!
«аісадан kалҕан jelägї,
«ертäгїн öткön jаңгысы,
«алт'аі kылҕан білägї,
«а Сеітäk чунаҕы,
«öштöбöі öчӱндö kалар,
«кектäбäі кегїндä kалар,
«ерäсї тартып ер jессä,
«ат jалын тартып чоңоісо,
«ебін бір тāп келїп бak!»
Аtka міндї Кӱl Чоро,
jылkыны көстöі салды деіт.
Кул кечігїп kалды деп,
тоҕус бірдäі jылkычы
тоҕус атты мінїп тїр:
«Кӱl Чоронӱн чоң jӱрök
«аттаі туілап батпады,
«баібічä еркäк бала тӱҕанҕа
«Кӱl Чоро koшko jатпады,
«Кӱl Чоро сенї оңдоібӱс,
«Сенің башың Кӱl Чоро
«kол бакан-мїнän сомдоібӱс».
Тоҕус бірдäі jылkычы
тоҕус чочмор алды деіт,

Digitized by Google

тоғус чāп чыкты деіт,
чолок кара баіталдан
Кӳl Чоро тоқкojӳп jығылды,
Кӳl Чородоі батырды
колоттоғӳ тікäнäк
кокуілатып jулдӳрдӳ,
отун алған Кӳl Чоро,
оттӳ jакkан Кӳl Чоро,
казан аскан Кӳl Чоро,
карды салған Кӳl Чоро,
көрбöгöнӳ̆ көр болдӳ,
jібäгäнї бок болдӳ.
А Сеітäк чунағы
алты кӳндöн ата деп,
екі кӳндöн енä деп,
чырпыктан jā кылған турбаібы?
чідäн октӳ кылған турбаібы?
кak еткäн карға коіғон jок,
кук еткäн кускун коіғон jок,
адалып бір дöбö кылып jідї деіт,
jарды-мїнäн jабыкаі
Сеітäк алкыш алып jатт'елä,
Алдығаткан Кӳl Чоро
jылкычы-мїнäн jӳрдӳ деіт,
кабакка jӳгӳргöн турбаібы?
ӳстӳндöгӳ̆ jаман кемäнтäі
тытып алған турбаібы?
отō башы Кара Бї
аға jӳгӳрӳ̆п келгäн турбаібы?
«Аіналаін Кара Бї,
«бір баіталды берсäңчї!
«мен ӳjӳ̆мö бараін!
«Ӳстӳмдöгӳ̆ кемäнтäі
«jік jігїнäн бöлӳ̆ндӳ̆,

«Аі Чөрөккө бараін!
«jөн інä шөна jіп
«оро болсо саідырып,
«kаіта салып келäін!»
Кара Бі турўп аітат деіт:
«Атаңнын көрў Кўl Чоро,
«терäң eläм кечірдім,
«теңіс eläм өткўстўм,
«бўгўн барып, бўгўн кел!
«бўгўннөн сен kалсаң,
«koідоі башыңды кеспäсäм,
«судаі каныңды төкпөсөм,
«Кара Бі атым курусўн!»
Чолок Кара баіталды
Кўl Чоро мініп алды,
ўідў көстөі чуҕоідў,
ўігө кірїп барды деіт.
Jедігärдїн Ер Кыjас
бір чаkыртып алды деіт,
чолок kара баіталдан
бдыра тартын салды деіт,
төшўнө мініп алды деіт,
kош kабырҕа kыіратты,
өлөр өлбөс jан-мїнän
Кўl Чоро башын көтөрдў,
Аі Чөрөккө барды деіт,
Ілап аіттың Аі Чөрөк:
«Аіналаін Кўl Чоро,
«чолок kара баіталды
«мінäін дегän атп'elä?
«ўстўндөгў кемäнтäі,
«кіjäін дегän тонб'elä?
«арҕам jаман kўрулдў,
«амалым jаман төгöндў.

Digitized by Google

«Ат арыбас аі тұар,
«атқа салқын күн тұар,
«астың жергә тура тур!»
Жақшы тұған Аі Чөрөк,
Сеітәктї емї чақырды:
«Аісадан қалған желәгїм,
«Жаңыстан алт'аі қалған беләгїм,
«Сөттан қалған қужағым,
«жаңыстан қалған тужағым,
«а Сеітәк чунағым,
«Карчығамның қанаты,
«туіғунүмнүн тумчұғұ,
«тө торуға мінәм деп,
«дөңдө олтурған атаңа
«Ілап чығып бара бер!
«моінүн қучақтан ала көр!
«Тө торуға мінбәсәң,
«атып салған ок болсоң,
«чычып салған бок болсоң,
«менін енәлігїм курусұн!»
Бала оіноп кетіп қалды деіт,
Күl Чоро атқа мініп алды деіт,
Күl Чоро кетіп бара жатқанын
бала көрә қоідұ деіт,
Аі Чөрөктұн аіткан кептәрі
баланын есінә тұшө қалды деіт,
дөңдө олтурған Кыjаска
Сеітәк ілап чығып барды деіт:
«Аіналаін атәкә,
«тө торуға мен мінәм,
«jылқы қошо мен барам».
Моінұнан қучақтап алат.
Jедігәрдін Ер Кыjас
Күl Чороnұ чақырды,

Digitized by Google

алдыңаткан Күӈ Чоро:
«Іäпаі таксыр?» деідї деіт.
Анда аіттың Ер Кыјас:
«Атаңның көрӱ чіктір кул,
«сенің кылңаның көп болңон,
«кылбаңан ішің јок болңон,
«баланы тӧ торуңа мінгізіп,
«јылкыңа алып барып,
«ӱч күн јылкыда јассын,
«ӱч күндӧн кін, Күӈ Чоро,
«ӱігӧ eläң алып кel,
«ӱч күннӧн кін алып кelбäсäң,
«коідоі башың кеспäсäм,
«судаі каның төкпӧсӧм,
«менің Ер Кыјас атым курусӱн!»
Алдыңаткан Күӈ Чоро
баланы ерчітіп алды деіт.
Јылкыны чендäп бард'elä,
анда аіттың Күӈ Чоро:
«Аісадан калңан jelägїм,
«јаңгыстан калңан belägїм,
«е Сеітäк чунаңым,
«көргӧн күнӱм курусӱн,
«ічкäн сӯм курусӱн!
«ӱідӧн каітып келгäндä,
«тоңус бірдäі јылкычы
«јолӱман тосӱп кылычы,
«чолок кара баіталдан
«јыңа чäп салычы».
Анда Сеітäк туруп аітат:
«Аіналаін Күӈлӧкӧ,
«армансыс дӱнӧ болобӱ?
«ајалсыс кіші ӧлӧбӱ?
«укрук-мінäн сенї оңдосо,

Digitized by Google

«аі балқа-мінән сомдорбұс».
Анда аіттың Күл Чоро:
«Аіналаін чунаңым,
«тартқанына ішәндім,
«таічә медәр баіладым,
«аітканына ішәндім,
«атча медәр баіладым».
Алдыңаткан Күл Чоро,
сұінгөндөн даң'елә,
чолок кара баіталды
аібыр шаібыр јорңосұ
јорңосұна салды деіт.
Тоңус бірдәі јылқычы
тоңус келіп чапт'елә,
чолок кара баіталдан
тоқкојұп барып јыңылды,
Сеітәк чунак бу бала
ешік ендұ аі балңа
колұнан емі алды деіт,
тоңус бірдәі јылқычы
јыңа чәш салды деіт,
јердә јаткан Күл Чоронұ
атка мінгісіп алды.
Јылаңач кашты јылқычы,
алдыңаткан Күл Чоро
јолұм ұігө барды деіт,
батыр тұңан бу Сеітәк
јылқыны көстөі салды деіт,
тұ бә кармап алды деіт,
јолұм ұідұн ешігін
јыңа тартып салды деіт,
казы-мінән картаңы
Күл Чоронұ маіңа бөлөп салды деіт.
Јеті күннөн кіп Сеітәк

Digitized by Google

ачып алып қараса,
оң далына чемірчәк,
ojo кесіп салған қул,
маі қаінатып қуіған қул,
кӯ далы болған далысы
маіға јетіліп қалған турбаібы?
Ачып алып қараса,
алдыңаткан Кӯl Чоронӯн
қара көсӯ чолпондоі
екі бетї екі даңыт тоіғондоі,
екі їні екі кіші коңӯндаі.
Анда аітты Кӯl Коро:
«Аіналаін Сеітәгїм,
«атқа мінїп ала коі!
«јылқыны көстӧі сала коі!
«көк чебіштї алып кел!»
Атка мінді бу Сеітәк,
јылқыны көстӧі чуғоідӯ,
көк чебіштї алып келді,
Алдыңаткан Кӯl Чоро
токуп мінїп алды деіт,
батыр тӯған бу Сеітәк,
тӧ торуға мінїп алды деіт,
Кӯl Чоро-мінән Сеітәк,
Ер Кыјас көстӧі јӯрдӯ деіт,
өкӧ јарышып кірїп барды деіт,
анда Кӯl Чоро турӯп аітат деіт:
«Салам аләікім Ер Кыјас, төрӧм!»
««Аләікі салам Кӯl Чоро, батыр!»»
«Қалаін Ер Кыјас, төрӧм!»
««Аіналаін Кӯl Чоро, батыр!
««сатып їсәң бір кӯндӯк,
««сәп їсәң мың кӯндӯк,
««курчалып куда болоін!
««кучақташып дос болоін!

Digitized by Google

««менї кылча jаман кыібаҕын!»»
Анда аіттың Күл Чоро:
«Оң далыма кемірчäк, төрöм,
«ojo кесїп салҕандаі, төрбм,
«ата бчў барб'elä, төрöм,
«енä кегї барб'elä, төрöм».
Алдыҕаткан Күл Чоро
кара болот кылычын
кармаі алды сабынан,
сўрўп алды кабынан,
топчудаі болҕон батырын
тоҕолото чапты деіт,
Күл Чоро-мїнäн бу Сеітäк
атка мінїп калды деіт,
Канықäі істäп jўрдў деіт,
Кудаідан тапкан Кан Чоро
алдыҕаткан Канықäі
koi каітартып тojўптўр,
колўна тajак берїптїр.
Казы бала кандарын,
кордў салык бїläрїн,
ötрўк сўілбр jакшысын,
Кан Чоро чоҕултўп алҕан турбаібы?
«Кан Чоро аітат бу кептї,
«Манастын ўлў Семätäі
«Алман Бет менїн атамды
«бір бltўрўп таштады,
«Күл Чоронўн атасын,
«jатык тілдў шірін сöс,
«jакшы тўҕан Аџу Баі
«бір бltўрўп таштады,
«анын ўчўп бчўмдў алдым,
«jаңысты jаілып бердїм,
«Ер Кыjаска ем кірдїм».
Кан Чоронўн аіткаиын

Digitized by Google

уҕўп турҕан Кўl Чоро
аттан ырҕып тўштў деіт,
Кан Чоронўн кең көкрөк јаҕы төш
Кўl Чоро алып мінді деіт,
бутў колўн баілады,
босогого таңып коідў деіт.
Куруп калҕан Канықäі
каршы келгän турбаібы?
коідў таштаҕан турбаібы?
јўгўрўп јеткän турбаібы?
«Аіналаін Кўl Чоро, балам,
«барысын аітып нетäін, балам,
«Кан Чоронўн канынан
«бір кашык канын берсäңчї, балам,
«ошонўн канын ічäін!
«ічкäннän кін мен өлөін!»
Канықäі ак албарсты алды деіт,
Кан Чороңў јара тартып салды деіт,
Кан Чоронўн канына тоідў деіт.
Јакшы тўҕан бу Сеітäк
торкудан талдап кігістї,
јоргодон талдап мінгістї,
Каныкäідї алып келдї,
Аі Чөрöктў алып келдї,
ўч кўн анда тім јатты,
ўч кўннөн кін көчўрдў,
кең Кул-ата бојўнда,
кең Таластын ојўнда
анда јаткан Ер Манас,
ўі тіккäн јергä ўі тіктї,
ўч Кошоі-мінän Таласты
кыімылдатпаі туттў деіт,
ајаҕы Талас баш Ташкäн,
акым тўшўп јатты деіт.

II. JOЛOI KAH.

Jолоідўн атасы Ноҕоі екäн,
jорҕолоп jўргöн jаш баласы
Jолоі Кан дегäн бала екäн,
Jолоі мечкäі сорҕок екäн,
jегäн тамакка тоібодў,
ічкäн суҕа тоібодў,
торолўп чыкты бу Jолоі,
талада jатты бу Jолоі,
Оіноп jасса бу Jолоі,
атасынып көп jылкы
тўндö jö келїп аідап кетті,
кўар кіші jок болдў,
талада jаткан Jолоі Кан
jылкына кўсын! деідї деіт.
Атасы чыкты ўjўнöн,
баласынын jанына келдї деіт,
ўлўна келїп атасы
ўн салып аітты деіт:
«Jолоі балам турсаңчы!

Digitized by Google

«орундан турўп келсäңчі!
«сылап сақал чықардым,
«сыібап бойўңдў öскöрдўм,
«көп jылқыңды алдырған
«көсöр Jолоі jаттыңбы?
«сан jылқыңды алдырған,
«санāсыс Jолоі jаттыңбы?»
Jолоі jатып аітты деіт:
«Болор болбос кеп аіттың,
«болғоі албаі мен қалдым,
«аты jок jўjō öлöінбўў?
«тонў jok jылаңач бараінбы?
«мінгäн атым берсäңчі!
«кігäн тонўм берсäңчі!»
Jанында турған атасын
қолўнан қармады бу Jолоі,
қамчысын уштап урдў деіт,
атасы қачып барды деіт.
Атасы уігö барған соң,
Jолоідўн екі ағасы
чығып келдї Jолоіғо:
«Jолоі орундан турсаңчы!
«көп jылқыңды jō алды,
«бу jылқыңды кўсаңчы!»
Jатып аіттың Jолоі Кан:
«Аты jok jўjō кантїп бараін?
«тонў jok jылаңач кантїп öлöін?
«мінгäн атым берсäңчі!
«кігäн тонўм берсäңчі!»
Аттан тўштў ағасы,
атын ағашқа баілады,
қармап алды ағасын,
урдў jатып ағасын,
ағасынын екі атын

Digitized by Google

kaktan алып jeп koidў,
aғасы kaітып kашты ўjўнө,
ўігө kaітып кіргәндә,
енәсінә ачў kылды деіт:
«Сен jалмөс тўдўңбў?
«мечкәі сорғok тўдўңбў?
«өзўң тўған баланды
«өзўң чakырып алып кел!»
Чечәсі бу сөс уғўп,
орундан турўп келді:
«Өзўм тўған баламды,
«өзўм турғузўп алаін!»
Jолоіғо тojo-тыған
тамak көтөрўп алды,
Jолоідўн kашына келді деіт:
«Он аі көтөргөн Jолоі Кан,
«омуртka сыстатkан Jолоі Кан,
«тар kурсағымды кеңіткән Jолоі Кан,
«таш емшәгімді бошоткон Jолоі Кан,
«Көп jылkыңды алдырған
«көсөр Jолоі jаттыңбы?»
Jолоі башын көтөрдў,
jандағы kамчысын сўрдў,
kамчы-мінән енәсін
kak төбөгө салды деіт,
Качып кетті енәсі,
ілап ўігө кірді деіт.
Карындашы Кардығач
андан турўп аітты деіт:
«Бу Jолоіғо мен барсам,
«мен турғусўп алаін!»
Jолоіғо jўгўрдў Кардығач,
jетіп келді Кардығач:
«Көп jылkыңды алдырған

Digitized by Google

«көсөр Joko jаттыңбы?
«сан jылкыңды алдырған
«санāсыс Joko jаттыңбы?
«алмалы булак башынан
«алты сан jылкы алдырдык,
«долоно булак башынан
«тоғус сан jылкы алдырдык,
«ол jылкымды бакканым,
«Кодор Кул-мĭнăн Чідăр-Кул,
«өкӧң кошо алдырдым,
«ол jылкымның ічĭндă
«karkаралӯ kар'ат jok,
«томоғолӯ тор'ат jok,
«бу jылкыңды кӯсаңчы!
«кӯбаі-тыған сен болсоң,
«өзӯм кӯп кетпăсăм!
«алым jетăр jӧ болсо,
«алышып башың кесĭп албасам!
«алым jетпăс jӧ болсо,
«өзӯм тĭп албасам!
«сенĭ kордук kылбасам!
«kel ордунан турсаңчы Joko!»
Jаш Jолоі чірăнĭп коідӯ,
jергă батып кірдĭ деіт.
Карындашы Кардыған
ӱідӯ көстӧп jӯгӯрдӯ,
темірдăн тајак соктӯрдӯ,
темірдăн чарык кылдырды.
Jолоі Кандын jеңăсĭ
ак олпоктоі тон jасаған,
алтын аімак чакмак бӧрӯк jасаған.
Тамамы мергăн чоғуттӯ,
алты батман чĭ темір
аркасына салды деіт,

Digitized by Google

jeті batman čī temір
jelkisïnä salды deіt,
kылӯna čыdabaі,
kырk usta kырылды,
ögönў čыdabaі,
kалың ögö jojўлдў,
kömўrўnö čыdabaі,
köңkö tokoі kыjылды,
суғатына čыdabaі,
kaшka булak солдў,
äläңgірдї asынды,
ak олпoktў kötördў.
Jолоіғo jўgўrdў jeңgäsї:
«Köп jылkыңды алдырған
«kösör ӯл jаттыңбы?
«karындашың Кардығач
«темірдän tajak soktўrdў,
«темірдän čokoі soktўrdў,
«karындашың Кардығач
«jўrmök болўп jатыр deіt,
«туручў болсоң турғўn, deіt!»
Jолоі aітты бу кептї:
«Кадыр könўm калбаған,
«kадырымды bілгän сен jeңgäm».
Башты kötördў бу Jолоі,
janында турған jeңgäsї,
čakmak börўk башына kїгістї,
ak олпok ўstўnö čапты deіt,
kурсағын тojo-тыған тамак бердї deіt.
Ач буданға барды jeңgäsї,
moінўn soso бердї Ач-Будан,
jібäktän kылған арканды
moінўna салды jeңgäsї,
jонўn сылап турдў jeңgäsї:

Digitized by Google

«Ер кіші мінгән атына
«урҕачы мен кантїп мінәін?
«јонўна мен мінсәм,
«јӧр болўп калат деіт».
Јўјӧ барды јеңгәсї,
Јолоіҕо атын алып келдї.
Ер токўм токўндў Јолоі Кан,
Ач-Буданҕа мінді Јолоі Кан,
јылкынын көтўнӧ јўрдў Јолоі Кан.
Ач-Буданҕа тіl баіда болдў:
«Ер талаҕа чыкканда
«атты сынап албаібы?
«ат есїн сынап албаібы?
«Оірмондўн он терәк
«оіроттон атчы сынаін!
«Кыірмандың кырк терәк
«кыіраттан атчы сынаін!
«тең тең терәк тең терәк
«теңдәп атчы сынаін!
«кош терәк кош-мїнән тартып,
«менї сынаҕын! деідї.
Јолоі чў! деп јўрӧ бердї,
Оірмондўн он терәк
оіроттон атып өттў деіт,
Кыірмандын кырк терәк
кыіраттан атып өттў деіт,
кош терәк кош-мїнән тартып,
Ач-Будан сынады,
ат іәсїн тапты деіт,
іәсї атты тапты деіт,
Ач-Буданҕа мінгән сон,
јылкынын көтўнӧн јўрдў,
Ач-Будан семістәп јўрбӧдў,
бїк дӧңдӧ чыкты Кан Јолоі,

Digitized by Google

атты таштап jўjӧ чыкты,
Ач-Будан кӧтўнӧн чыҕып келдї,
Ач-Будан аітты іäсїнä:
«Не кӧрўндў кӧсўҥӧ?»
Jолоі аітты атына:
«Еч кӧрўнбӧіт кӧсўмӧ,
«екі тӧдўн урунуш,
«сары jон ўстўндӧ,
«jўlўндӧі тўтўн соҕўлат,
«андан нары karасам,
«тосоҥ тосоҥ чаҥ чыҕат,
«ajak чаҥга okшоідўр,
«андан бӧlӧk кӧрўнбӧіт».
Анда аітты Ач-Будан:
«Бāрälдї кӧргӧнўнӧ,
ўідӧ турҕан кӧп jылкың
«ўч kол алып кетті деіт,
«Кара Кул мїнän Сары Кул,
«karӧлҕа мында таштады,
«kамчы салбас kара сан
«kамчылап салып jўргўн!
«koідоі етїм бӧlўнсўн!
«kojондоі kолўм сӧсўlсўн!
«аҥгардаі ӧсым ачаін!
«ak кӧбӧгўм чачаін!
«булуттӯ кӧктўн астынан,
«мӯндӯ чӧптўн ўстўнӧн,
«алып келїп учаін! деіт,
«екі kулдўн jанына
«tak тӯlўп тўшӧін! деіт,
«бу дўнӧдӧ алышkан,
«kыjаматта kолдошkон,
«екі kулҕа дос болҕўн!
«ӧkӧдӧн ўч kандын jаjын сура!»

Digitized by Google

Ач-Буданҕа мінді Jолоі Кан,
чўдöп jўрўп бердї Jолоі Кан,
kырk канатын jаіды Ач-Будан,
ошо jердäн тўлдў Ач-Будан,
екі kулдўн jаjына
тak тўлўп тўштў Ач-Будан.
Анда kорktў екі кул:
«Төрт ajak келбäс бу jергä,
«ек'ajak бастырып кім едің?
«нарk сурамak келбäттäн
«тек сурамak сўрнöттöн».
Jолоі аітты аларҕа:
«Менің тегім сурасаң,
«Он сан Ноҕоі jуртўм бар,
«Ноҕоі Баі дегän атам бар,
«öсўм тегім сурасаң,
«Jолоі Сорҕоk өзўм мен!
«баштаҕан аідын башында,
«көп jылkымды алдырҕан,
«көтўнöн кўп келämін,
«karада чаңын көрбöдўң,
«kардўда ісін білбädің,
«андаі немä көрдўңбў?»
Jолоіҕо jалынды екі кул:
«Кыінабаҕын jанымды,
«öлтўрбöгўн öсўмдў,
«öчўрбöгўн отўмдў,
«Ўч Кан jылkыңды аідады».
Анда аіттың Jолоі Кан:
«Кара Кул-мінän Сары Кул
«kорkпоҕўн мендän, kачпаҕын!
«kыjаматтык дос болоін!»
Бір оҕўн сўрўп алды,
арасына koідў деіт,

Digitized by Google

kыjаmаттыk дос болдў.
Анда турған екі kул
екі атын соідў деіт,
екі атты бішірді:
«Kыjаmаттыk дос болдўk,
«екі аттын бішкән ет
«сән Jолоі дос бөлсөңчі!»
Jолоі аттан тўштў деіт,
екі атының етін,
чеңгәлдәді kол-мінән,
ешәмә elәрдә jok деп,
өсына бір салып koідў,
Jолоі еттї jуттў деіт,
сөгўн бўркўп jібәрді.
Екі kул ılады:
«Біскә тамak jетпәді,
«elімістін четіндә
«kара Дөнўң ўjў бар,
«kара Дөнўң ўjўндө
«бір jон ічә-тыған тамak бар,
«ошо тамaктан біргә берічі, деіт!»
Jолоі jелін барды бу ўігө,
Ешіктән чыкты бір kатын:
«Кірбә менін ўjўмө!
«ерім jаман kатан кіші,
«ерім сенї өлтўрөр».
Jолоі тілін албады,
дөнўң ўjўнө кірді,
анда тамak көп болдў,
jірмә kочkордўн етї бар,
jірмә буканын етї бар,
jірмә бўранын етї бар,
jірмә аіғырдын етї бар,
jірмә саба kымыс бар,

Digitized by Google

Jолоі кімгä karабаі
бāры тамакты іштї деіт.
Екі кул ўігö кірсä,
бары тамакты jеп салҕан,
Jолоі бу катын кармады,
Кара Кулҕа бердї деіт,
ўідð турҕан бір кысты,
Сары Кулҕа бердї деіт,
Ач буданҕа мінді деіт,
Jылкының көтўнöн кўдў деіт.
Ak Канын ўjўнö келдї,
Ak Канын ўjўндö
Ak Каныш деґän сылў katын бар екän.
Ak Канышты karады Jолоі,
Ak Канын ўjўнð тўштў,
оттўн екі jаҕында,
толўп jатkан саба екän,
оттўн оң jаҕындаҕы
кымыс іштї бу Jолоі,
ічї толўп jыҕылды.
Ak Канын катыны Ak-Каныш
ешіктän келїп karады,
Jолоідўн аты Ач-будан
бу-да karады ешіктän:
«Іäм Кан Jолоі батыр
«бу дўнðдð ер екän,
«арманда іäм калбасын!
«Ak канын катын' Ak Каныш
«бір jакшылык кылсаңчы!
«мен ўідў̄н ічїнä кірäін!
«бу Jолоідўн чатына
«еңкäjїп jатып алаін!
«ўстў̄мö бутўн бассаңчы!
«колтуҕўна салсаңчы!»

Digitized by Google

Ўігө кірді Ач-будан,
Jолоідўн чатына jатты,
Ak Кан katыны Ak Каныш
бутўн еңкäjïп басты деіт,
Jолоідў atka мінгïстï,
ўідөн чыкты Ач будан,
Ач будан jўгўрўп кессä,
Кан Jолоідўн kурсаңы
чалышып бошоп кеттï деіт,
kаітып келді Кан Jолоі,
Ak каның ўjўнө тўштў,
калған тамаңын jуда іштï.
Ak Каныш jўгўрўп kelcä,
ічïп koiңонўн көрдў:
«E Jelмоңус екäн», деп,
jылkыңа jўгўрўп барды,
атын kармап мінді деіт,
Ak канды көстөп jібärді.
Ач-будан көрдў katынды:
«Iäм соңok Кан Jолоі
«ергä кеттï Ak Каныш,
«бат' атанын тес турңўн!»
Ач-буданңа мінді Кан Jолоі,
Катындын есï чыксын деп
kыпkырып салды Кан Jолоі,
атынын jалын kушaктап
kачып кеттï Ak Каныш,
Ak Канышты Кан Jолоі
тўб'етäктäн kармады,
ырңытып кеттï katыны,
jыңа тартып jібärді,
дөңгө чäп чыңып келді.
Jолоідўн бет астында
аічык алтын тў келді,

Digitized by Google

алты сан кара кол келді,
Жолоі аны көргөндө
«Е Кудаі» деп чақырды,
«аіналаін ер Кудаі!
«тіläгімді бер Кудаі!
«jелбірäгäн тұ келді,
«jер маішкан кол келді,
«аіналаін ер Кудаі!
«тіläгімді бер Кудаі!»
Көтөрө көргөн Ноғоі баі,
колдоі көргөн Ак Кудаі,
Аічығы алтын тұ кашты,
алты сан кара кол кашты,
Ак Кан турұп калды jаңғыс,
Жолоідұн ыссығына баталбаі,
төскäрä карап турд' Ак Кан,
ердін кашын тыкылдап,
кағып турдұ бу Ак Кан:
«Акырғандан бакырған jігіт,
«алмадаі башын jапырған jігіт,
«ат сурамак келбäттäн jігіт,
«тек сурамак сұрнөттөн jігіт,
«аты jөнұң кім екäн jігіт?»
Анда аіттың Кан Жолоі:
«Уктұң б'екäн укмуштан каным,
«он сан Ноғоі журтұм бар, каным,
«он сан Ноғоі ічіндä,
«Ноғоі баі менін атам бар, каным,
«Ноғоі баідын баласы
«Кан Жолоі дегäн өзұммұн;
«баштағы аідын башында
«көп jылкымны алдырып
«көтұнөн кұп келämін,
«сан jылкымны алдырып

Digitized by Google

«сарҕарып кӯп келämїн,
«Кодорӯм-мїнän Чідäрїм,
«екі бірдäі кулӯм jok,
«ол jылкымнын ічїндä
«каркыралӯ кар' ат jok,
«томоҕолӯ тор'ат jok,
«куйіруҕӯн шӯгӧн кул'ат jok,
«кунан тажы тӯгӧl jok,
«андаі немä кӧрдӯҥбӯ каным?»
Анда аіткан бу Ак Кан:
«Бу алдырҕан jылкыңды
«аідап келгän чің өзӯм,
«Кодорӯҥ-мїнän Чідäрїҥ
«баілап келгän чің өзӯм,
«jаман кішідäі болӯп
«jалпалдашып өлбӧлӯк!
«бірїбїс өлӧт окшоібӯс,
«бірїбїс калат окшоібӯс,
«бістїгїндä сусӯн бар,
«ошонӯ ічїп келälї!
«баҕалакты тӯрӯшӯп,
«таі букадаі сӯрӯшӯп».
Анда аіттың Кан Jолоі:
«О каным, каным оінобо,
«кел! коісоҥчӯ оінӯндӯ!
«кеҥ аралҕа конолӯ!
«алдырҕан көп jылкыны
«теҥ бӧлӯшӯп алалы!
«кӯ аралҕа конолӯ!
«алдырҕан көп jылкыны
«кӯп бӧлӯшӯп алалы!
«алып келгän аттары
«сä jакшы болсӯн деіт,
«аҷыраткан аттары

Digitized by Google

«мā jакшы болсўн деіт!»
Ak Кан аітты бу кептї:
«Тўндögў алған jылкыны
«кўндўс кантїп берämїн?
«karaңыда алған jылкыны
«jарыkта кантїп берämїн?
«он екі дўрмöт кötöргön
«ачағор kara урумў
«уруму мылтыk атышпаі
«kундағынан бöлўшпöі
«jылкыны кантїп берäін?
«Оі болот-мїнän соңўшпаі,
«балдағынан бöлўшпöі,
«jылкыны кантїп берäін?
«karaғаі наіса kak сўңкў
«kak сўңкў-мїнän сајышпаі,
«jылкыны кантїп берäін?
«кўнöчöktöі ak балтыр
«ak балтырды jулкушпаі,
«jылкыны кантїп берäін?
«jаман кішідäі болўп
«jапылдашып öлбöiлў!
«kel бістікїнä баралы!
«асын көбўн сусун бар,
«сусун ічїп келälї!»
Анда аітты Jолоі Кан:
«Дамыңды кантїп татаін?
«таткanда jаман болбоімбў?
«тусўңдў кантїп алаін?
«алғанда jаман болбоімбў?
«ер талағa чыkkанда
«ўідögў калған тамакты
«артылыш алып келäбї?
«далада akkан сулары

Digitized by Google

«ер суғаты емäспї,
«аркырап аккан чоң суңў
«сусунға јуссак болбоібў?
«бағалакты тўрўшўп
«таі букадаі сўрўшўп
«білäктї сынасак болбоібў?»
Ак кан аітты Јолоіғо:
«Еп аітат бу јігіт,
«суға јўрсäңчї е јігіт!»
Сорғок тўған Кан Јолоі,
сўнўн башына јўрдў,
батыр тўған бу Ак Кан
сунўн аjағына јўрдў.
Ач-будан-мїнäн Јолоі
өкө сунў сордў деіт,
аркырап аккан чоң суну
так солтўп коідў деіт,
сунўн саркында сынап
Ак Канға jетпäі калды деіт.
Андан чыкты бу Ак Кан,
мындан чыкты Јолоі Кан,
өкө ат ағытып кojo бердї,
өкө jыланач чечїндї,
бағалакты тўрўштў,
Ак Кан jашың улук деп,
Јолоі салды білägїн,
білäктän Јолоід'алды Ак Кан,
Јолоі колдў булкудў,
кол терісї сojўлдў,
білäктї Ак Кан салды,
білäктän кармады Јолоі,
Ак Кан колўн булкудў,
кол терісї сojўлдў,
Алда деп өкө алышты,

Digitized by Google

нечä кўнў алышты,
оі jер дöң болдў деіт,
дöң jер оі болдў деіт,
кыірак jердäн таш чыкты,
кара топрок ат болдў,
öкö кечкä мал болдў,
öкö тудўшўп олтурдў,
таң атканда турўп алышты,
Ак Кан аітты бу кептї:
«Jылкыңды алдырҕан Jолоі,
«jыккын менї Кан Jолоі!»
Jолоідў кучактап алды,
көтöрўп чалкасына салды,
Jолоідўн кöдöнўнö мінді,
Jолоідўн алмадаі башын
кесїп алаін десä албарс jок,
тегäрäтä Ак Кан карады,
Ак Каныш döңдўн башында,
карап jібäргäн екäн,
Ак Канышка аітты Ак Кан:
«Ак Каныш катыным
«алып келчї албарсты!
«сорҕоктўн башын кесäін!
«сорҕоктўн канын төгöін!
«асмандаҕы сорҕоктў
«астыма басып алҕамын,
«көктў тілäп jібäргäн сорҕоктў
«көтöрўп алҕамын,
«алып келчї албарсты!»
Jолоі астында jатып аітты:
«О Ак Каныш jäңгäчä,
«алып келбä нары тур!
«мен Ак Канҕа jалынаін!
«Ак Кан, батырым, Ак Кан,

Digitized by Google

«Ak Каныш jeңäчä
«алып келбäi нары тур!
«jан jалӯм аiтаiн!
«jелбäгäi jелгä чыкпаҕан,
«jелдäнïп ешiк ачпаҕан
«карындашым Кардыҕач,
«Кардыҕашты сä берäiн!
«ak дöбöдöi ӱjӱмдӱ,
«аны сlергä берäiн!
«ak чарбактаi көп малды,
«аны сlергä берäiн!»
Аңда аiтты бу Ak Кан:
«Ak Каныш, о Ak Каныш,
«алып келчï албарсты!
«сорҕоктӯн башын алаiн!
«сорҕоктӯн канын төгöiн!»
Jолоi аiтат астында:
«ӱстӱмдö олтурҕан Ak Кан
«көдöнӱмдö бек олтур,
«көчӱгӱмдӱ бек бас!»
Астында jатkан Кан Jолоi
бiр kолӯн сурӯп алды,
ӱстӱндö олтурҕан Ak Канды
jакасынап kармады,
ошундаi сiлкiп jiбäрдï,
Ak Кан чалкасынан кеттï,
көдöнӱнö мiндï Кан Jолоi.
Ak Кандын албарсын
алып келгäн Ak Каныш,
албарсына таjаныш,
дöңдö турҕан Ak Каныш.
Ak Кан чакырып салды:
«O Ak Каныш катыным,
«алып келбäi нары тур!

Digitized by Google

«jан jалӯм аітаін!
«Сорӷok тӯӷан Кан Jолоі
«kыінабаӷын jанымды!
«kыімалаба санымды!
«ölтӯрбögӯн öзӯмдӯ,
«öчӯрбögӯн отӯмдӯ!
«jылkыңынын ölгönӯн
«емдї тіргізїп берäін!
«тірӯсїн jӯргӯзӯп берäін!
«Кара Кандын Каныш Бек
«аны алып берäін!
«Урум Кандын Кызыл-Кыс
«аны алып берäін!
«Аңгычалдын Ak Саікал
«аны алып берäін!
«Суксурбектäі карындаш
«аны алып берäін!
«бармактаідан бakkан бул,
«тырмактаідан jіӷан бул,
«таш төбödö kujӯп салӷан
«алтын кӯмӯш бар едї,
«аны алып берäін!»
Анда аіттың Кан Jолоі:
«Jалынсам не коібоісӯн,
«емі сä мен болоімбӯ?
«Ak Каныш jеңäчä
«алып келчї албарсты!
«каныңдын башын кесäін!
«каныңдын канын төгöін!»
Анда турӷан Ak Каныш
оңго карап кӯлдӯ деіт,
солӷо карап ілады.
Турӷан jердäн Ak Каныш
албарсты таштады,

Digitized by Google

бу Ak Канды Jолоі Кан
jakасынан kармады,
Ak Канды сӱрӧп салды,
албарска сӱрӧп jеттї деіт,
Ak Кандын башын уштады,
кесӓ чӓп салды деіт.
Ak Канды ӧлтӱрдӱ,
атын kaктап jедї деіт.
Ӧлтӱргӧндӧ Ak Канды,
екі kанӈа Jолоі бастырды,
екі kанӈа jӱргӧндӧ,
Кодор-мїнӓн Чідӓр кул
келӓ jатkан екӓн деіт.
Анда аіттьі Кан Jолоі:
«Кодор-мїнӓн Чідӓр кул,
«kаідан келдїң сен деідї».
Анда аіттьі екі кул:
«Е kанымыс Jолоі Кан,
«ат алып jӧдан каштык деіт,
«біс аппарӈан екі kан
«тоӈоі тӱбӱндӧ jатыр, деіт,
«кірчї Jолоі тоӈоіӈо!
«ӧкӧнӱн колӱн баіла! деіт,
«ӧкӧнӱн башын кесїп ал!»
Анда Jолоі бастырды,
екі kанды ӧлтӱрдӱ,
екі кулӈа kаіттьі деіт.
Андан аіттьі Кан Jолоі:
«Кодор-мїнӓн Чідӓр кул,
«jылkыны алдырӈан екі кул,
«бу jол jӱрӱп көп jӱрдӱм,
«мен емдї уktап көрӧін,
«уktап уikум kансын! деп.
«екі kандын елдӓрїн,

Digitized by Google

«бакsын алып келчї деіт!»
Сорғok тўған Кан Jолоі
бір аі jатып уктады,
Кодор-мїнăн Чідăр kул
екі kандын елдăрїн,
бакысын көчўрўп алды.
Jолоі уikудан турған соң,
екі kандын катыңын,
екі кулға бердї деіт,
бары малын көчўрдў,
Көч алды келдї Кан Jолоі,
Кодор-мїнăн Чідăр Кул
көштўн көтўн аідап келдї,
Ak Кандын ўjўнö jеткăндă,
Ak Каныштьі көчўрдў,
ўідў көстöп jönölдў.
Öс ўjўнö jеткăндă,
Ноғоі баіның jанында
Ak Кандын ордосўн тіктї,
Коңо молдонў чоғултту,
алып келгăн Ak Канышka
некă kыіды öзўнö,
Jакшы тўған Ak Каныш
көчögönў kурдў деіт,
төшök ўідö салды деіт,
Jолоі төшökkö jатты,
Ak Каныштьі салды коінўна,
Ak Каныштын ajағын көтöрдў,
карағаідаі болғон корду баіды,
лабағына салды деіт,
таң аткanын білбăдї,
күн түшкönўн білбăдї,
Ak Каныштын коінўнда,
jырғап jатыр Кан Jолоі.

Digitized by Google

Оттоп турған Ач-Будан,
Кан Жолоідүн кашына
жүгүрүп келді бір күндө,
Ак ордонүн кашында
Ач-Будан жүшап турдү:
«Аңгычал кысы Ак Саікал,
«оймоктүдан ус Саікал,
«чачпактүдан түс Саікал,
«абадан сулү кіші екән,
«кырк кулач чачы бар екән,
«кара jергä кар jäса,
«кардьі көрсөң етін көр!
«карлү jергä кан тамса,
«кандьі көрсөң бетін көр!
«оймок көрсөң өсын көр!
«jінчі көрсөң тішін көр!
«калам көрсөң кашын көр!
«карағат көрсөң көсүн көр!
«шекärді көрсөң өзүн көр!
«күлсө күрөктöі тішї кашаіған,
«күімöнсö jыпар jыттанған.
«Саікалды алып берäін сä!
«Бат аттан! тес тур Жолоі!
«Jö дегändä сүнгöн Жолоі,
«jö jарағын кінгін Жолоі!
«бат аттан тес jүр Жолоі!»
Уідöн чыкты Кан Жолоі,
ач буданға мінді деіт,
чүдöп салып jүрдү деіт,
мінгän аты Ач-Будан,
күнү түнү алты күн,
кара тергä чомулдү,
даладаі кашы jаіды,
курушүп калған туjағын

Digitized by Google

ai табактаі jасты,
уjушўп kалҕан ал jалын
ет jібäктäі jасты,
темінӧрдўн тушында
теңäп көрўнӧсўн де,
kырk канаты бар екäн,
kырk канатын jасты деіт,
зырkырап алып уштў деіт,
Аңгычал шарын' тартты деіт,
Аңгычалдын көп jуртў
ічкін ічїп jатkан деіт,
Аңгычал el четїндä
jатып kалҕан Кан Jолоі.
Jолоідўн аты Ач-Будан
шарҕа кірїп барҕан деіт,
Аңгычал jeläсїнä
бос jорҕо болўп кетїптїр.
Бе сäҕан Куіту кўң,
бос jорҕоңў kармады,
бос jорҕоҕо мінді деіт,
бе чоҕултўп jўрўптўр,
сўттў ташып jўрўптўр,
ўjўнӧ алып барып тыр:
«Каідан баіда болдў бос jорҕо?
«Кудаі-täла асмандан,
«таштаҕанбы? деімін деіт,
«Саikалҕа ылаіктаҕан,
«бос jорҕобў? деімін деіт,
«баіда болҕон бос jорҕоңў
«емді аҕытып берäін!
«ертäң kелсä Ak Саikал,
«kармап берäін jорҕоңў».
Бос jорҕоңў аҕытты,
Аңгычалдын jылkысын

Digitized by Google

алты аралап чыкты бос jорҕо,
Ач буданды тӯҕан енӓсї,
Аҥгычалдын бос бе екӓн,
Аҥгычалдын бос бегӓ
Ач будан jыттап koідӯ деіт,
Ач буданды көргӧндӧ,
бос бегӓ тіl баіда болдӯ.
«Ач будан kулунӯм дедї,
«ата тегїңдї білдіңбї дедї,
«атаң Ak Каіптын ӧсӯ деідї,
«енӓкӓң менї сурасаң,
«kудаі-тӓлам jасаҕан,
«ӧс kолӯ-мїнӓн таштаҕан,
«мен jергӓ келїп тӯшкӧндӧ,
«он сан Ноҕоі jуртӯ бар,
«Ноҕоі баідың көп jылкӓ
«келїп баіда болҕомӯн.
«Тӯҕан kулун сурасаң,
«Манықӓр кӯлӯк ӧс елӓ,
«аны асмандан kудаі бujурҕан,
«Бok Мурундӯн атасы
«Чамынҕа kудаі баіда kылҕан,
«Манықӓр бістӓн jат болдӯ,
«Чымын алҕан ат болдӯ,
«Андан кічӯ сурасаң,
«Ач будан кӯлӯк өзӯ сӓн,
«Кан Jолоідӯн атысын
«сендӓн кічӯ сурасаң,
«Тор' Аіҕыр кӯлӯк ӧс елӓ,
«анын jаjын сурасаң,
«ол баjаҕы саманда,
«Колот Тӧдан kор чыkkан,
«Ak Кан дегӓн сор чыkkан,
«Сорҕok тӯҕан Jолоідӯн

Digitized by Google

«көп jылkысын алд'elä,
«Ak Кан аідап kelгändä,
«Аңгычал кўjөсўнө,
«Ak Кан сөңалап барды,
«бос бе менї баш kылды,
«тор аіңырды kош kылды,
«Jўс jылkы бердї сөңалыkka.
«Аңгычал Кан кўjөсў
«ўjўнө аідап kelгändä,
«бу Тўндўkчў kуруңур,
«мың көстў тўндўk kыл деп,
«ат берäін сä дедї.
«Тўндўkчў бу тўндўktў
«Аңгычал астына тартў kылды.
«Моінўң jөн болот деп,
«белїң кўштў болот деп,
«тор аіңырды тор аіңыр
«сөңалыkka бердї деіт,
«тор аіңыр бістän jат болдў,
«Тўндўkчўгө ат болдў,
«емчäгїмä jылңан сары сў,
«сары суңа сенї емістїм,
«Уktап jатkан Jолоіңо,
«дуа-і салам деп аітkын!
«есän болўп сө барса,
«kелїп менї алсын де!
«башым-мїнän туjаңым,
«арчалў масар Асрät,
«алып барып чыңарып koісўн!
«етїмä jекä тojут kылсын де!
«kаным-мїнän jінїмдї
«ітkä kушkа jытатпаі,
«jергä кө̆м салсын де!»
Бос бемїнän бос jорго

Digitized by Google

ошо тӱндӱ̆ калды деит,
таңдар атты, кӱн чыкты,
jeläсїнїн башында
ер токумдӱ бос jорғо
чалдыраит-та кӱлдӱрӧит,
башты ізәп кағып турдӱ деит,
бенї саған Куиту кӱң,
бос jорғонӱ мінді деит,
бе чоғултӱп бердї деит,
Саікалға көстӧп jӱрдӱ̆ деит:
«А Саікал бӱкӧм дедї,
«jакшы тӱған бос jорго
«кечә біскә баіда болдӱ деит,
«сіскә Кудаі-тāла
«ылаіктап бергāмбї деімїн».
Аңгычалдын Ак Саікал
ак маралдаі керілдї,
аітарға сӧскӧ ерїндї:
«Алып келчї атты!» деит.
Jылкā барды Куіту кӱң,
бос jорғонӱ мінді деит,
чӱ! деп келїп кеттїдā,
jelгāнїнә jel jетпāіп,
jебāлāі тартқан ок jетпāіт.
Аңгычалдын Ак Саікал
бос jорғонӱ көргӧндӧ,
сӱнӱ̆п турӱп аітты деит:
«Куіту кӱң аттын башын буруңӱс!
«jорғоңӱстӱ берїңіс!»
Куіту кӱң аттан тӱшӧ калды,
Саікал бос jорғоғо мінді,
Аңгычал кысы Саікалдын
кырк кулач чачы бар екāн,
кырк кулач чачын астына

Digitized by Google

бокчодоі кылып бөктөрдў,
кырк кулач чачын артына
бокчодоі кылып бөктөрдў,
екі jаккы самаі чач,
екі jеңгä салды деіт,
екі jеңдін учун,
белгä кыстарып алды,
башын оромол-мінän чалды.
«Куіту кўң барып кабар аіт!
«кырк кысым бар елä,
«ак сакалы Шер-Jан елä,
«андан кічў Шекäр-Jан елä,
«кулдўн кысы Кўл-Jан елä,
«Кастын кысы Касым-Jан,
«Сöінö-Jан мінän Сырға-Jан,
«Алма Jан-мінän Сама-Jан,
«ак еріндў Алмäкä,
«Алмäкäдäн кічў Салмäкä,
«Коңўштун кысы Коңур-Jан,
«Коічўнўн кысы Сулбу-Jан,
«Кумар-Jан мінän Тумар-Jан,
«кырк ejäкäм бар елä,
«кырк бос jорғоғо мінсін де!
«бўгўн сеілдіккä чығабыс!
«Супралў көлгö барабыс,
«көлдў чумкар шіltäбіс,
«Казандў көлгö барабыс,
«көлдў карчыға шіltäбіс!»
Кырк кыс аткa мінді деіт,
сеілдікті көстöі jўрдў деіт,
супралў көлдў шіltäді,
казанддў көлдў шіltäді,
каіта тартып кеһді деіт.
Анда аітты Ак Саікал:

Digitized by Google

«Кырк ӭjäкä тура тур!
«атың башын бура тур!
«атты чӱдöп баралы!
«Jорҕо сынап алалы!»
Ат ӱстӱндö кырк кыс,
тіскäн мöнчактаі тісілді,
чӱ! деп келіп jӱрдӱ деіт,
Саікал мінгäн бос jорҕо
кырк аттан чықты деіт.
Jолоідӱн аты Ач будан
öстӱктӱ тіштäді,
канча Саікал тарссада,
атты токтотолбодӱ,
көк ала булут тутӱлдӱ,
Саікал ала качып кутӱлдӱ,
Кан Jолоідӱн кашына
алып барып бір тӱштӱ,
Кысты көрдӱ Кан Jолоі,
башын көтöрӱп алды,
Аттан тӱшӱрдӱ Саікалды,
тамаҕынан jыттады:
«Jакшы тӱҕан Ак Саікал,
«кыстын сулӱ сен екäн,
«кырмысы кызыл чырajың
«кылыҕына кантіп чыдаін?»
Jергä тартты Саікалды,
Саікалды jылаңаштады,
коінына кірді Кан Jолоі,
екі бутӱн каірыды,
Ак Саікалдын кыстыҕы,
кыл арканча бар екäн,
караҕаідаі корду баіды.
Ак Саікал чыдаі албаі,
акырып jібäрäді,

Digitized by Google

Саікалдын акырғанға,
Коркулдаған кас уштў,
Куркулдаған ку уштў,
Саікал коркмā ілады.
Анан турдў Кан Јолоі,
Ач-буданға мінді деіт,
ўідў көстöп јўрдў деіт,
Саікалды алып барды деіт.
Төбөлдöн баітал соідўрдў,
төгöрöк јуртўн јідырды,
аладан баітал соідўрдў,
ашырғы јуртўн јідырды,
Саікалға некā кыідырды.
Ак ордодо Кан Јолоі
екі катындў јўрдў деіт.
Көп ас кўнў јўргöндö,
карындашы Кардығач
Јолоіғо јўгўрўп келді:
«Е ағӑкā Кан Јолоі,
«Ач-будан атың берсāңчі!
«ак олпок тонўң бдрсāңчі!
«öзўң көргöн кара тö
«чіāсі бышып калыптыр,
«чіāсі келіп терāін!
«сеілдікка чығаін!
«оіноп кўлўп каітаін!»
Јолоі аітты бу кептї:
«Ата јарым Кардығач,
«мінāін десāң ат мына!
«ак чуңкарды колғо алғын!
«ак таіғанды еріткін!
«Ач-Буданды мініп ал!
«Көк белāскā чыкпағын!
«Јелмоғус соғўп кетпāсін!»

Digitized by Google

Карындашы Кардыҕач
Ач-буданҕа міндї деіт,
талаҕа чыҕып барды деіт,
сапралӯ кӧlгӧ чуңкарды шіltädї,
тӱктӯ аңга іттї jӱгӱрттӯ,
канцыҕасын Кардыҕач
кас-мїнän кӯҕа білдїрдї,
кечкä jӱk болҕондо,
кӧк белäскä чыкты деіт.
Еңкäjїп карап алса кыс,
аічыҕы алтын тӯ jатыр,
алты сан кара кол jатыр,
jелбірäгän тӯ jатыр,
jер маішкан кол jатыр,
ошо колдӱн ічїндä,
канаттӯ кара бедä ат мінгän,
Калмактын каны Рӱстäм,
Рӱстäм ӯлӯ Карача,
аідары адыр токмоктоі,
jӧрыны адыр какпактаі,
Карача салып келдї деіт.
Кардыҕач турӱп аітты деіт:
«Канцыҕаң кандаі каткан кул!
«кетämä кандаі кеткän кул!
«мыны алсам болбоібӯ?
«Аңгычалдын Ак Саікал,
«Кан Jолоіҕо тарттырдым,
«мыны мен алсам болбоібӯ?»
Jолоідӱн карындашы Кардыҕач
моіндӯ бурӱп алды деіт,
ак алкымы аркардын
ак таңындаі камаіды,
Колоң кара чаштары
кара jеңдäі болоідӯ,

Бу jігіттің kашына
сала бердї Кардыҕач,
ары тартты бу jігіт,
тамаҕынан мен тутсам,
такылдатып jыттаін!
берї тартты Кардыҕач,
кӧнӱ аіланып кеттї дä
бедäгä мінгän Карача,
борос болҕон Кардыҕач,
аттан ӧдарышыш оінодӱ,
kас-мінän кӱды kактап тоілодӱ.
Карача-мінän Кардыҕач,
ӱч кӱн jатып оінодӱ,
тӧртӱнчӱ кӱндӧр болҕондо,
Кардыҕач башын кӧтӧрдӱ:
«Jакшы тӱҕан Карача, тӧрӧм,
«менї kантіп аласын, тӧрӧм,
«ӱідӧ Jолоі акäм бар,
«бербäс менї Jолоі Кан».
Анда аітты Карача:
«Jолоі-мінän кӱрӧшсӧм,
«менін кӱчӱм jетпäідї,
«Сен Jолоідӱ ӧлтӱрсӧң,
«сенї ӧзӱм алаін!» деіт.
Анда аітты Кардыҕач:
«Екі кӱн ӧтӱп кеткändä,
«ӱчӱнчӱ кӱндӧр болҕондо,
«аічыҕы алтын тӱ келгін!
«алты сан kара kол келгін!
«мен емдї ӱігӧ бараін,
«ӱ арak тартып алаін,
«Jокомдӱ мас kылып салаін,
«Jоkом мас болӱп jатkанда,
«ӱч аі баш кӧтӧрбӧі jатычы,

Digitized by Google

«ӱч аіӈа јетәләшїп,
«башын алсак болбоібӱ,
«Саікал-мїнән Ак Каныш,
«кӱӈ кылып біскә берїӈіс!
«бістїн елїн чабыӈыс!
«бїскә касыл іләчәк салыӈыс!
«калк баштатӯ алыӈыс!
«аракы јїп алыӈыс!
«аракы-мїнән некә кыјыӈыс!»
Кӱн болӈошӱп салды деіт,
атка мінді Кардыӈач,
ӱідӱ көстөп салды деіт:
«Карындашым Кардыӈач,
«кечіктї» деп Кан Јолоі,
ӱјӱнөн чыӈып келд'істәп.
Андан келді Кардыӈач,
акә-мїнән беттәштї,
турӱп аітты Кардыӈач:
«Е Јоко акәм не болдӱ?
«Ач-будан атың курусӱн!
«ак таіӈан їтїӈ курусӱн!
«ак чумкарың курусӱн!
«Ач-буданың ілә албаіт,
«ак таіӈаның чала албаіт,
«ак чумкарың ал' албаіт,
«кечкә јӱк болд'елә,
«Ач-буданды куруӈӱр!
«Как башыма баіладым,
«таӈдар атып келәдї,
«Ач-буданды мен турӱп,
«аӈытып којо мен бердїм.
«Ач-буданӈа јӱгӱрӱп,
«алдан јетїп мен бардым,
«Ач-будан мә карматпаіт,

Digitized by Google

«ӱч кӱндӧн берi iештiм деiт,
«ант-мiнӓн шерткӓ кыстадым,
«араңдап кармап алдым,
«ачӯланба Кан Joko».
Jолоi-мiнӓн Кардыңач
jол ортосӯна келгӓндӓ,
Ач-буданңа тiл баiда болдӯ,
Ач-будан турӯп аiтты деiт:
«Бал'екӓн сырдашым Jолоi,
«тырмактаiдан курдашым Jолоi,
«Менi бiлбӓiт деiт п'екӓн,
«сенiң карындашың кара бет,
«кас-мiнӓн кӯны кактап тоiлодӯ,
«ӱч кӱндӧн берi оiнодӯ.
«Емдi ӱч кӱн болңон соң,
«аiчык алтын тӯ кel деiт,
«алты сан кара кол кel деiт,
«Сенiң карындашың кара бет,
«кылбаңан iшi барб'екӓн,
«сенi ӧлтӱрмӧн болдӯ деiт».
Сорңок тӯңан Кан Jолоi
укса ачӯланды деiт:
«Jаңгыс карындашымны,
«ujалттың» деп аiтты деiт.
Ач будандын башына
камчы-мiнӓн чапты деiт,
камчы чапкан ӯсына
Ач-буданы чыдабаi,
башты булңап алды деiт,
бiрдӓ сӧсӯн аiтпады.
Уiдӧ jаткан бу Саikал,
керӓтiндӓ бiлдi деiт,
олтурңан jердӓн турдӯ деiт,
ешiккӓ чыңып караса,

Digitized by Google

Jолоі Кан калä jатыр.
Jолоідў көрсö Ak Caiкал,
еңкäjïп атын алды деіт,
еңälïп ешік ашты деіт,
Кан Jолоіңо тілätпäі,
тамак алып бердї деіт.
Ешіккä чыңып караса,
Кардыңач келä jаткан,
Caiкал аны карап алса,
jаны кўjўп калбады,
Кардыңаштын атын алды деіт,
Кардыңач аттан тўштў деіт,
ачўланңан Ak Caiкал,
мушту-мïнän тўп алды,
дал ортодон кўрс коідў,
аттын төрт ajaңына
кара бет köстöі jыңылды,
Ач-будан чала тäп салды:
«Немä кўрсўlдögöн?» деп
сурап алды Кан Jолоі.
Андан аітты Ak Caiкал:
«Кўрсўlдögöн немä jok,
«ат каңышып калды деіт,
«Кардыңач бікäч аттан
«каттўрak тўшўп калды».
Уігö кірдї Ak Caiкал,
Jолоіңо тамак бердї.
Ертäн турўп Jолоі Кан
іт аңытып куш салды,
ўідö каляан Ak Caiкал
немä кылат көрсўн деп,
кара беткä кіші jібärдї,
Jібärгän кіші каітты деіт,
«Jökömö ujат болдўм» деп,

Digitized by Google

Кара бет арак тартып жатыры,
Анда айтты Ак Сайкал:
«Карындашы кара бет
«жаман кылат екән деіт,
«Жолоідүн атын сураін!
«көк белäскä чыҕаін!»
Жолоі Кан келä жасса,
Сайкал астынан барды,
анда айтты Ак Сайкал:
«Атыңдын башын бура тур, төрöм!
«астың жергä тура тур, төрöм!
«мен атамдын төрүндö, төрöм,
«іт аҕыттым, куш салдым, төрöм,
«кырк кыстарды кошчү алдым,
«Кырҕын чалды башчы алдым.
«Келіндіктін соңу деп,
«кемпірдіктін алды деп,
«бүгүн атың бер, төрöм!
«кыс екäндä кылыкты
«бір чыҕарып келäін, төрöм».
Анда айтты Кан Жолоі:
«Атымды мінäм десäң,
«атым мына, мініп ал!
«тонүмдү кіjäм десäң,
«тонүм мыны, кіjіп ал!
«бүгүн барсаң бүгүн кел!
«бүгүн жатмак кесім сенікі».
Атка міндї Ак Сайкал,
чүдöп салып jүрдү деіт,
іт аҕытып куш салды,
чала була ілдірдї,
канцыҕасын Ак Сайкал
кас-мінäн күҕа білдірдї,
Ач-будандын өсын кожо бердї,

Digitized by Google

көк белäскä Ak Caikал
салып чыққып келдї деіт,
еңкäјїп карап алса деіт,
аічыққы алтын тӯ јатыр,
алты сан кара кол јатыр,
кара колдўн ічїндä,
канаттӯ кара бедä ат мінгäн,
Карача Калмак турў деіт,
Карача турўп мыны аітат:
«Болңолўңўс болдўбў, бўкөм,
«бері тартып келсäңчї, бўкөм,
«тамаққынан јыттаін, бўкөм!»
Анда аітты Ak Caikал:
«Барäкäлдї сенің ердігің, төрөм,
«батыр болдўм özўңö, төрөм,
«колўңдў чактаін деп келгämїн,
«колдў көрўп көсўм тоідў да,
«көсўмдўн куртў ölдў дö,
«атыр таңдын астында, төрөм,
«астыма бачым келсäңчї, төрөм,
«мындан ўігö мен бараін, төрөм,
«таң атканда сен келсäң,
«Jолоі сорққок акämдї
«мас кылып јыққып салаін, төрөм!
«бачым келсäң Карача, төрөм,
«Jолоі Сорққок акämдїн,
«башын алсаң болбоібў?
«Caikал мїнän Ak Каныш
«кордор кылсаң болбоібў?»
Карача турўп мыны аітат:
«Нары тартып бері тартып,
«тамаққындын алдынан,
«такылдатып јыттаін!»
Анда аітты Ak Caikал:

Digitized by Google

«Е Карача төрөм-аі
«балурдӯ елä көлӯңӯс,
«балалӯ ӧрдӧк сӯскӯсӯс,
«јалалӯ елä елїңіс,
«јаңгыс јарым јӯргӯсӯс,
«буӈана јердäн мен бурсам,
«бура тартып мен турсам,
«біс кечігїп калырбыс.
«Атар таңдын астынан
«бачым келгїн Карача, төрөм!»
Ак Саікал турӈан јердäн,
ӱідӯ көстӧп сосӯлдӯ,
Карача јакын јердäн
капталап келїп кошӯлдӯ,
Саікал качып кутӯлдӯ,
Саікал мінгäн Ач-будан
бір чуркап кеткäн јерїнä
канаттӯ кара бедä кӯлӯгӯ
алты таштап јетпädї.
Саікал ӱігӧ салып келїп,
аттан түшӧ калды деіт,
Јолоідӯн Ач-буданӈа,
ак олпоктӯ бөктӧрдӯ,
ӱігӧ кірсä Ак Саікал,
Јолоі ӱідӧ јок ӧлдӯ:
«Батырым каіда кетті?
«Карындашы кара бет
«өлтӯрөін деп чакырды».
Јакшы тӯӈан Ак Саікал
кара беттїн бос ӱідӯ
көстӧп јӯрӯп барды деіт,
ешіктäн барып баш бакты,
карындашы Кардыӈач
ајакчы болӈон екäн,

Digitized by Google

ЮЖНО-РУССКІЯ БЫЛИНЫ.

Академика **А. Н. Веселовскаго.**

ПРИЛОЖЕНІЕ КЪ XXXIX-му ТОМУ ЗАПИСОКЪ ИМП. АКАДЕМІИ НАУКЪ.
№ 5.

САНКТПЕТЕРБУРГЪ. 1881.

ПРОДАЕТСЯ У КОМИСІОНЕРОВЪ ИМПЕРАТОРСКОЙ АКАДЕМІИ НАУКЪ:
Н. Глазунова, въ С. П. Б. **Эггерса и Комп.**, въ С. П. Б.
И. Киммеля, въ Ригѣ.

Цѣна 35 коп.

Digitized by Google

Напечатано по распоряженію Императорской Академіи Наукъ.
С.-Петербургъ. Мартъ 1881 года.

Непремѣнный Секретарь, Академикъ *К. Веселовскій.*

ТИПОГРАФІЯ ИМПЕРАТОРСКОЙ АКАДЕМІИ НАУКЪ.
(Вас. Остр., 9 лин., № 12.)

Digitized by Google

ЮЖНО-РУССКІЯ БЫЛИНЫ.

(Академика **А. Н. Веселовскаго**).

Занимаясь съ нѣкотораго времени вопросомъ о составѣ и развитіи южно-русскаго эпоса, я разработывалъ частями его отдѣльные циклы [1]), стараясь опредѣлить ихъ какъ особи и вмѣстѣ услѣдить идею ихъ связи съ цѣлымъ. Такимъ образомъ получились ряды обобщеній, обнимающихъ весь южно-русскій былевой эпосъ. Самый характеръ изслѣдованія, опредѣленный своеобразнымъ качествомъ матеріала, указываетъ мѣсто этимъ обобщеніямъ не въ предисловіи, а въ послѣсловіи къ изслѣдованію. Основанныя на извѣстномъ, хотя-бы и значительномъ количествѣ частныхъ наблюденій, они явились-бы въ началѣ труда программой, которая связала-бы отчасти ихъ дальнѣйшую объективную выработку, обусловленную не столько новыми данными, открытіе которыхъ всегда возможно, сколько повѣрочнымъ, взаимнымъ сравненіемъ частныхъ выводовъ, полученныхъ изъ изученія каждой былинной группы порознь. Такой обоюдный контроль представляется мнѣ однимъ изъ немногихъ экзегетическихъ пріемовъ при критикѣ пѣсеннаго преданія, не записаннаго въ древнихъ текстахъ, которые позволили-бы построить его

[1]) Сл. мои Beiträge zur Erklärung des russischen Heldenepos, въ Archiv für slavische Philologie, III, p. 549—93.

Digitized by Google

генеалогію; выработавшаго цѣлый рядъ опредѣленно-очерченныхъ богатырскихъ типовъ, которые, сами являясь вопросомъ историческаго сложенія и послѣдовательныхъ нарощеній, не могутъ служить исходной точкой для возстановленія древней пѣсенной основы.

Между тѣмъ и частные результаты, добытые при разборѣ отдѣльныхъ былинныхъ группъ, въ свою очередь нуждаются въ повѣркѣ — со стороны лицъ, занимающихся тѣмъ-же вопросомъ. Съ этою цѣлью и печатаются слѣдующіе опыты. Что касается до порядка ихъ появленія, то онъ не отвѣчаетъ органической программѣ, выражающей идею былиннаго развитія, какъ *пока* она представляется автору — потому именно, что повѣрочныя изслѣдованія могутъ повести къ ея, теперь не предусмотрѣннымъ, измѣненіямъ.

Digitized by Google

kашында олтурҕан Jолоіҕо
ajak сунўп jўргӧн екӓн,
Сорҕok тўҕан Кан Jолоі
кызымтал мас болўптўр.
Jакшы тўҕан Ak Caiкал,
бозоҕодон туруп аітты:
«Jаман елдїн Кан Jолоі
«бу joруҕўн карачы!
«кырын jўргӧн кыстары,
«кыстары саҕа не болдў,
«ajакчы саҕа болдўбў?
«Caiкал менї ӧзўңӧ
«ӧзўң ajакчы кылдың деіт,
«келӓ бікӓ ajакты,
«мен ajакчы болдўм деіт».
Кардыҕач колўндаҕы
ajакты сўрўп алды,
ў арак-мїнӓн су арак
аралаштырып салды,
кujўп салды Ak Caiкал,
jігіт-мїнӓн кыстарҕа
башынан ajаҕын
ajак бердї Ak Caiкал,
дўлдап мас болд'елӓ,
анан турдў Ak Caiкал,
бір ajакты куідў деіт,
Кардыҕачка сундў деіт.
Ajакты алды Кардыҕач,
ердїн малып алды деіт,
берӓргӓ кіші табалбаі,
көсў чанаҕынан чыкты,
коркконўнан кара бет
бір-мїнӓн ічїп jібӓрдї.
Анда турҕан Ak Caiкал

Digitized by Google

баса ajak kyidў деіт,
Jokoң мыны бердї деп,
баса бір ajak сундў,
kopkkонўнан kapa бет
ек'ajak ічїп jібärдї,
мас болўп jыңылды.
Саікал турўп мыны аітат:
«Кечä атамның төрўндö,
«ajakты сунушўп көрбöдўк,
«бу бікäштїн тojўнда
«барäкäлдї оінўнда
«ajakты сунушўп көрölўк,
«батыр төрбм ajak ал!»
Колўна алды ajакты,
Jолоідўн алдына сундў,
Кан Jолоідўн колўна,
ajak тїгідäі болңондо,
Саікал таштап jібärдї ajакты.
Jолоі ачў кылды да:
«Колңо тїгän ajaңын,
«чіркін төгўп саласын!
«бу чіркіндї kapa деп!
«келä берї kамчы деп!»
Камчыны алып Кан Jолоі,
Саікалңа ыкыс kojодў,
kopkkонўнан Ak Саікал,
ешікkä чыңа кашты деіт.
Jолоідўн jеі турңан еттäрїн
беш алты jігіт колдошўп,
кучактаі кармап келдї деіт,
бу jігіттїн колўнан
табакты алды Ak Саікал,
Саікал ўігö кірдї деіт,
төрдö олтурңан Кан Jолоі

Digitized by Google

табакты көрүп куанды,
алдына кojo бердї ajакты,
апылдашып ашады,
еттäрїн барын jегäндä,
еңтäрїп jібäрдї табаңын.
Тігі jердäн Ak Caikал
туруп келїп ўн салды:
«Батыр төрöм тыңдап тур!
«аіткан сöзўмдў уңўп тур!
«мен атамнын төрўндö
«іт аңытып куш салдым,
«Jылда барып чалңанда,
«Ороlмо төнын ak їн
«куру ujасын басч'elä,
«бўгўн барып мен чалсам,
«быjыл ujасында тўптыр,
«бала куш ujасында,
«учкалы даірып олтур,
«ujасына учурбаі,
«бала кушт'алып берäін!
«Ujадан учўп келсäдä,
«мен токоіңо кірäін!
«токоідон кендір кыjаін!
«кендірдäн сосўлңан ak jібäк,
«ak jібäк тордў тўjöін!
«ач белäстäн кўjöін!
«кептäрдäн тірінї алаін!
«керілїп басып бараін!
«бала куштў алып берäін!
«Кў белäстїн башына
«кулцуңдаі басып бараін!
«андан келїп торукса,
«маралдан терінї алаін,
«Барча төнын башына,

Digitized by Google

«балкыі басып бараін!
«бала куштў алып берäін!
«табытын өзў̆м тартаін!
«саларына келгäндä
«алтындан балак кылаін!
«Карцыҕанҕа баілаін!
«башына кыл томоҕо салаін!
«Алып чыҕып келгäндä
«jў̆стä кулан көрў̆нсö,
«асты kojo бербäгїн!
«мыңда кулан көрў̆нсö,
«тіптї kojo бербäгїн!
«Сансып jатkан көп кулан
«бу кунанды көргöндö,
«көк белäстäн көрў̆п ал!
«tok белäстäн тосў̆п ал!
«кыл белäскä чыҕып ал!
«кыл томоҕо тіштäп ал!
«качырып келїп kojo бер!
«мың куланды карачы!
«сан куланды jojучў̆!
«ічїндä бардыр бір булан,
«буланды басып алычы!
«ak інің ошонтў̆п салып оіно!»
Кан Jолоі куанып аітты:
«Көстö! Саікал! көстö!» деіт.
Саікал ашты ешіктї,
ешікkä көстöі чыкты,
Ач-буданды бура тартты,
Ач-буданҕа міндї Кан Jолоі,
тор аіҕырҕа міндї Ak Саікал,
Кан Jолоідў̆ jетäлäп,
Саікал jöнölö бердї.
Jолоі аткa jў̆рö албады,

Digitized by Google

бу jaғына олҷуп кеттї,
їнінän тартты Ak Caikaл,
ол jaғына jығылды,
сўjöп алды Ak Caikaл,
аттын jалын kучaктап,
олтура калды Кан Jолоі,
аtka jўрö албаса,
аттан Caikaл Jолоідў
jыға тўртўп jібärдї.
Caikaл карап олтурдў.
Таң атып келгändä,
кўндўн көсў тїгändä,
аічығы алтын тў келдї,
алты сан ала кол келдї,
Jолоідўн елїн камады,
ўч кўнў jатып атышты,
төртўнчў кўндөр болдў да,
Jолоідўн елїн бустў деіт,
бусўп ала көчўрдў.
Caikaл Jолоідў оіғоттў,
Jолоі тіптї оіғонбоіт.
Кашында турған Ak Caikaл
кар'устаға кылдырған
кара болот кестіктї
кармаі алды сабынан,
Сўрўп алды кабынан,
ўч eliгä ченädї,
мындаі кармап алды деіт,
уктап jаткан Jолоідўн
jўрögўнўн башына салды.
Jолоі чочўп оіғондў,
jўрögўн сїпалап турдў:
«Оібоі Caikaл не болдў?
«чыбын тіштäп алдыбы?

Digitized by Google

«чым етїп калдыбы?»
Анда аітты Ак Саікал:
«Ак ін ылдыі кашты деіт,
«сабылап учўп кеттї,
«Ноғоі баі атäкäнің
«шамғарағына кондў деіт,
«бўрō кармап алам деп,
«чыркырап куштў албадым,
«бат аттан Јолоі! тес јўр!
«ак їндї алып берäін!»
Кан Јолоідўн масы
емдї талаған екäн,
ордўнан тура јўгўрдў,
Ач-буданды Ак Саікал
тура тарта бердї деіт,
карағаідаі Кан Јолоі
темір таман ўзōңгў
тäп чуркап міндї деіт,
Көстöп салды Ак Саікал,
терс колот-мінäн тўшўрдў,
оң колот-мінäн чығарды,
көк белäскä келгändä
көрўп ылдыі болдў деіт,
ток белäскä келгändä,
тосўп ылдыі болдў,
кыр белäскä келгändä,
кол турасына келдї,
Анда аітты ак Саікал:
«Батыр төрöм бат јўр!
«Ороλмо төдын ак їнї
«ак їндї каідан табаін?
«ак ін бўркўт сен едің,
«тар тамак кіші мен едім,
«көк белäстäн көрсöттўм,

Digitized by Google

«ток белӓстӓн тостўрдўм,
«кыр белӓскӓ келдїм-дӓ,
«кыл томоқо тіштӓін-дӓ!
«качырып келгӓн шіltӓін-дӓ!
«карындашың кара беттїн
«кылқан ішї бу едї,
«табытыңа келтїрдім,
«бу сан кулан дегӓнїм,
«колдўн ӧзў бу елӓ,
«ак їн бўркўт дегӓнїм,
«чын ӧзўң сен Јолоі,
«сан куландын ічіндӓ
«бардыр бір булан дегӓнїм,
«Карача калмак ӧз'елӓ».
Анда аітты Кан Јолоі:
«Канча бардыр карōң
«камчыдан бӧлӧк карō јок,
«кантїп колқо кірӓін?»
Ак Саікал аітты бу кептї:
«Ер кішінїн јаптықы,
«кak колўнда болбоібў?
«ер јаптықың емӓспї?
«калың кара токоідон
«чокмор кыісак болбоібў?
«мен Јолоі деп акырсам,
«сен Саікалдап бакырсаң,
«кутулар јерїң јокп'елӓ?
«катынча бір каіратың јокп'elӓ?»
Јолоі-мїнӓн Ак Саікал
јōны кӧстӧп чакырды,
бір арāн кōп колдў
Саікал кірїп чыкты деіт,
бір арāп кōп колдў
Јолоі кірїп чыкты деіт,

1430 1435 1440 1445 1450 1455 1460

Digitized by Google

Карачаның көп қолҕо
Саікал аралап кірді,
Саікалдың бет астында
тӧдаі қара ат мінгән
қазан бақтаі қара бӧрӯк кігән,
Чӧчӧктӧі қара көсӯ бар,
қарақаідаі қара мылтық асынҕан
бір јігіт чыҕып келді,
Саікал аны көргӧндӧ,
аны көстӧі қачырды,
астына кірә бергәндә,
қолӯндақы чоқмор-мән
бу јігіттї бір салды,
аттан јықылып барҕанда,
қолӯндақы наісасын
јулӯп алды Ақ Саікал,
сансып қалҕан көп қолдӯ
қырып келәт бу Саікал,
чыңырҕан ӯнӯ басылбаіт,
чыҕыраҕы јасылбаіт,
астына келгән аіпады,
артына келгән чаіқады,
ылачын тігән тәндаі,
бӧрӯлӧр тігән қоідоі,
бӧлӯп алдың Ақ Саікал,
ошо көп қолҕо Қан Јолоі
аралап кірїп келдїдә,
мінгән аты Ач-будан
ічї кӯјӯп кеттї деіт,
былқылдатып сас келді,
доңгус башы урундӯ,
ају төшӯ сӯрӯндӯ,
ічї кӯігӧн Ач-будан
јыҕылып қалды тоңқоідӯ,

Digitized by Google

ўстўнӧ мінгӓн Кан Јолоі
јўјӧ олтўрўп калды соңкоідў.
Урушўп турған Ак Саікал
чыңырған ўнў басылбаіт,
чығырығы јасылбаіт,
ітӓлгідӓі капылдаіт,
турунтаідаі чыпылдаіт.
Кан Јолоідўн јығынғанын,
Карачанын бір јігіт,
Көкўлдӧш көргӧн екӓн,
Карачаға бакырды:
«Е Карача төрӧм не болдў?
«он екі көрмӧт көтөргӧн
«очағор кара уруму
«он екі салаш дары салдым мен,
«он екі чарадаі октў урдўм мен,
«Јолоі јетїп келдїдӓ,
«тартып турўп тарс коідўм,
«аты маты мїнӓн јағылды».
Карача «јабы! јабы!» деідї.
«Көкўлдӧш јігітїм кет!
«Јолоідўн башын кесіп кет!»
Көкўлдӧш кырк јігіт алды,
терс колот-мїнӓн салды,
Јолоідў төгөрөктөп алды.
Кылчајып карап турдў Ак Саікал,
кырк јігіттї качырды,
кыркын кырып јібӓрдї,
сан колдў аралап качырды,
кол как јарыла бердї,
Карача Кан Саікалды
тартып турўп бір атты,
Саікал еңкӓјїп кеттї дӓ,
аттын башын бурдў да,

Digitized by Google

наісапы кеӏїп салдыда,
астына салып кудўда,
«jакы! jакы!» дептї деіт,
Карача Кан кашты деіт.
Саікалдан качкан Карача
тө тўбўнө кірїп келдї,
кўп салған Саікалдын,
туш тушўна ок келдї,
урғачылык кылды Ак Саікал,
бура тартып чыкты деіт.
Аттан калған Jолоі Кан,
арбаңдап да сарбаңдап,
jўjө jўгўрўп jеттї:
«Оібöі Саікал, Ак Саікал,
«атыңды берчї Ак Саікал!»
Ак Саікал сöсўн албады:
«Атымдан калбаімын деіт,
«атымды бербäімїн деіт,
«колўмнўн куртў өлсўн! деіт,
«мындан кїн мындаі оін каіда?
«мындан кїн мындаі тоі каіда?»
Мінгän атын бербädї,
Калмак астына сала кўдў,
каіта тартып келдїдä,
Ач-будан jатkан екän тоңкojўп,
Ач-будандын кашында,
Саікал ілап турдў башына:
«Калмактын Кэны Карача,
«Карачаны jаман деімїн,
«карадан тўған Jолоі Кан,
«Кан Jолоідў jакшы деімїн.
«Менїн мїнгän тор аіғыр
«jелїп кесся jel jетпäс,
«jебäläі салған ok jетпäс,

Digitized by Google

«Тор аіғырды мен мінін,
«колдў аралаі качып четәрмін,
«Кўдўн ўлў Куалдаі,
«Кўалдаіға јетәрмін,
«кыстаі көрўп кучучў,
«кызығыма батучы,
«кызык кылып јатучы,
«Кан Јолоідўн Ач-будан,
«кадауда сен јаткында,
«ат башындаі куранда,
«көрўрөкөн уруштўк,
«ант-мінән шерткә туруштўк,
«турбаі турўп сен болсоң,
«антты шерттї ӧдарып,
«сендән качып кетпәсәм,
«Куалдаіға јетпәсәм!»
Аны уғўп Ач-будан,
тарк етїп осурдў,
сасык туман тўштў деіт,
тарк етїп ырғып турдў.
Јанында турған Кан Јолоі
ўстўнө карғып мінді деіт.
Ач-будан кўлўгўнўн
ачў јаман келді деіт,
тебінөрдўн тушўнда,
тең өпкөнўң тушўнда
кырк канаты бар екән,
кырк канатын јаіды деіт.
Кўштў тўған Јолоідў
кўлўк тўған тор аіғырды
сулў тўған Саікалды
көктөн көк ала булут тутулдў,
ўчөўн аіманды көстөп
ала качып кутўлдў.

Digitized by Google

Канаты талып кеттӣдӓ,
Келӓтӓі шӓр кашында,
даірӓ барып тӯштӯдӓ.
Аттан тӯшӯп алҕанда,
Јолоі бу шӓрды көрӯп,
тамда көстөп басып кеттӣ.
Тамда турҕан көп кіші,
басып келгӓн Јолоідӯ
јеткӓн тезӓк мінӓн урдӯ,
јетпӓгӓн кезӓк мінӓн урдӯ,
Јолоідӯн ачӯ келдӣ деіт,
анда турҕан тамының
бір јаҕын нурата мыштады,
бір јаҕын кулата мыштады,
Еркӓктӓрін бу шӓрдын
бутӯнан кармап алды,
бірмінӓн бірін урдӯ деіт,
шӓрын кырып салды деіт,
шӓрда болҕон катындар
чыңырып чыҕа кашты ддіт.
Шӓрҕа кірдӣ Јолоі Кан,
сӯзӯп коіҕон бозосӯн
сӯскӯсӯ-мінӓн ішті деіт,
топко салҕан тамаҕын
тобӯ-мінӓн јуттӯ деіт,
капка коіҕон тамаҕын
кабы-мінӓн јуттӯ деіт,
Сорҕок тӯҕан Кан Јолоі
ічі толӯп јыҕылды,
уктап калып јатты деіт.
Саікал јӯгӯрӯп келсӓ,
јатканын көрӯп салса,
«Јата-туҕан јерің ошо!» деп,
екі атының јанына

Digitized by Google

kaitып basып bardы deit,
Ach-budan-mïnän tor aiңyrdы
otko kojo berdï Ak Saikal,
andan kelïp Ak Saikal
tamak jep oltyrdў.
Saikal anda oltyrsa,
at yrғaidai bolғon kyl,
bit torғoidoi bolғon kyl,
kyzyl chïkyl jash jigit
kes ўstўnön chykty deit:
«Kelin beri keliңis!
«kimdikï bu sharyңys?
«Karacha-mïnän Kan Joloi
«karmashyp ökў jatkanda,
«Kan Joloidўn Ak Saikal
«kachyp kutўlўn kettï deit,
«Karachadan til kelgän.
«Kalmaktyn kanы Urum Kan,
«Urum Kandyn Koңur Bai,
«Koңur Bai elchi men edïm,
«Saikaldы istäp jўrömўn?
«Saikaldan nemä kördўңbў?»
Anda aitty Ak Saikal:
«Urum Kanyң yipalsyn!
«Karachaң tўbўmän sölsyn!
«Saikalyң kutўlўp kessïn!
«andai nemä körbödўm».
Jўrў berdï Koңur-Bai,
anda kalғan Ak Saikal
korғondў köstöp jўgўrdў,
tamakka tojўp aldы deit:
«Menï istäp jўrgöndў,
«menï karap jўrgöndў,
«men kantïp kutylain? deidï».

Digitized by Google

Каіта jўгўрдў Ak Caikал,
екі атка келдї деіт,
екі атты алды деіт,
терäккä аса баілады.
Екі атты токудў,
суңа jўгўрўп барды,
кырk кулач чачын jаіды деіт,
көlгö салды чаштарын,
ертäн тараңан Caikал,
кечкä jетä тарады,
кечкä jўk болңондо,
екі чекä чашты
екі чокодоі кылып ородў,
Андан турўп Ak Caikал
кашатка басып чыkканда,
кызыл чїкыл jаш jігіт
Урум Кандын Коңур Баі
кес ўстўнöн чыkты деіт.
Коңур Баі бір сöс аітпады,
Caikалды көтöрўп алды,
сўрöп алып кетті деіт.
Уіktап калңан Кан Jолоі
анда jатып калды деіт.
Ач-будан мїнäн тор аіңыр
баілöда турўп калды деіт.
Урум Канңа келгäндä,
Коңур Баі турўп аітты деіт:
«Урум Кан каным дат!» дедї.
««Датың болсо аіт!»» дедї.
«Кан Jолоідўн катыны,
«Ak Caikалды таптым», деіт».
««Jакшы кылдың Коңур Баі,
««алыш келчї көрöін!»»
Төрдö турңан тактаңа,

Урум Кан емдї олтурдў,
Ak Caiкал ешік ачып,
ўігö кірїп келдї деіт,
калың кіläм ўстўнö,
Caiкал келїп олтурдў,
Таktадаҕы Урум Кан
Ak Caiкалды караса,
еч бір мўнў таппады.
Анда аіттьі Урум Кан:
«Коңур Баі менї елчїм,
«тоҕус катын мен алдым,
«тоҕустў алып келчї!
«катынымды көрöін!
«jакшы б'екäн катыным?
«jакшы б'екäн Ak Caiкал?»
Коңур Баі ўідöн чыкты,
тоҕус катынды алып келдї,
олтуҕустў бір jердä.
Таktадаҕы Урум Кан
катынына карады,
Катындардан Ak Caiкал
артык тўҕан кіші екäн.
«Бу Caiкалды албасам,
«катын кылып турбасам,
«Урум Кан атым joҕулсўн!»
Анда аіттьі Ak Caiкал:
«Калмактын каны Урум Кан,
«баш кесмäк дўнö бар екäн,
«тіl кесмäк дўнö jok екäн,
«кесäм десäң баш мына,
«тöгöм десäң кан мына,
«рас менї сөн алсаң,
«убал сöп кандаі дыр,
«Мендäн мурун Урум Кан

Digitized by Google

«тоғус катын алыпсын,
«ондў кылып менї алып,
«он катынға он кўнў
«тўндө барып јатасын,
«өмўрбўс өтўп кетпäібї?
«Рас менї сен алсаң,
«тоғус катындын чашын
«кулағына ченäп кырқып ал!
«андан менї ала көр!»
Анда аітты Урум Кан:
«Коңур Баі елчїм турсаңчы,
«бу катындын чаштарын,
«кулағына ченäп кырқып ал!»
Турўп калды Коңур Баі,
сўрўп алды бычағын,
чаштарын кулағына
ченäп кырқып јібäрдї,
катындары ујалып
ешіккä чыға кашты,
колў јеткäн јігіттäр
бу катын талап алды.
Калмактын каны Урум Кан
төбөлдөн баітал соідурдў,
төгөрөк јуртўн јїдырды,
Саікалға некä кыідырды,
көшөгөсўн курдурдў,
төрўнө төшөк салдырды,
јакшы тўған Коңур Баі,
баштан ўігө келдї деіт,
кыстар-мїнäн келїндäр
коштоп ўігө келдї деіт,
ешіктäн келїп баш бакты,
ўігө кірдї Ак Саікал,
еңкäјїп салам кылды деіт,

отко келїп Ак Сайкал,
отко салам кылды деіт,
катын-мїнән кыстарды
ітäрїп салып jібäрдї,
бет астында Коңур Баіды
тўртўп салып jібäрдї.
Басып келдї Ак Сайкал,
чымылдыкты каіра салды,
Урум Канды карап алды:
«Оі Урум Кан, е каным,
«кулда болсо, Урум Кан,
«курҕан бајым бар едї,
«кулдан тўҕан болсо-до,
«бешіктä балам бар едї,
«балам ўїдб бакырып,
«їлап jатkан окшоідўр,
«кул бајыма бараін,
«мен кандїкї болдўм деп,
«сен кўчўңö беil деп,
«мен сўтўмö беil деп,
«арсым аітып келäін!
«Іштän чыkkан баіталым,
«баламды бір емісїп берäін!
«коңурсўп коінўңа кантїп jатаін?
«коҕўм кірїмдї jуаін,
«арам тўгўмдў jулаін,
«тасаланып келäін,
«мен талтајып берäін,
«кандаі салсаң андаі сал!
«кандаі кылсаң андаі кыл!»
Анда аітты Урум Кан:
«Jакшынын аіткан jакшы сöс,
«мундаі jакшы болорбў?
«jамандын аіткан jаман сöс,

Digitized by Google

«Турасыңбы Коңур Баі,
«Сулӯ тӯған Саікалға
«jelбäстäн jорғо мінгіскін!
«jelбïнбäс тондӯ кïгіскін!
«кашаң кара көкөрдӯ
«канқығаңа баілап ал!
«чындырғалӯ кесä чын чөчөк
«каптырғаға чаілап ал!»
Бу кеп Коңур Баі уғӯп,
Саікалды алып чыкты,
Jelбäстäн jорғо мінгïстï,
jelбінбäс тондӯ кïгïстï,
кашаң кара көкөрдӯ
канқығаға баілады,
чындырғалӯ кесä чын чөчөк
каптырғаға чаілады,
өкӧ jарышып jібärдï,
el четінä чыкты да,
el четïндä Коңур Баі
тӯшö калды атынан,
канқығада торсуктӯ
чечïп алды Коңур Баі,
каптырғада кесäнï
сӯрӯп алды Коңур Баі,
Саікалға бердï ӱч кесä,
ӱч кесäнï Коңур Баі
өсӯң ічïп jібärдің,
бір кесäнï Саікалға
куjӯп бердï Коңур Баі,
анда аітты Ак Саікал:
«Біс кедäідін шārында
«мундаі тамак jок едї,
«біскä бергän ajакты
«өсӯң алып өсӯң іч!»

Digitized by Google

Коңур Баі ічїп jібәрдї,
өкӧ атқа мінді деіт,
өкӧ jарышып jібәрдї,
Jердїн қап ортосўна
jетїп келїп токтодў,
jер ортодо Коңур Баі
тўшӧ қалды атынан,
қанқыңада торсуктў
чечїп алды Коңўр Баі,
қаптырңада кесәнї
сўрўп алды Коңур Баі,
Саікалңа бердїң ўч кесә,
Саікал ічїп jібәрдї,
ўч кесәнї Коңур Баі
өсўң ічїп jібәрдїң,
бір кесәнї Саікалңа
қujўп бердї Коңур Баі.
Анда аітты Ақ Саікал:
«Біс кедәідїн шәрында
«мундаі тамақ jоқ едї,
«біскә бергән ajақты
«өсўң алып өсўң ич!»
Коңур Баі тартып jібәрдї,
Сегістї іштї Коңур Баі,
алты іштї Ақ Саікал,
Коңур Баі jолдо мас болдў,
ujал сӧстў көп аітты,
аттын моінўн Ақ Саікал
қаңып қаңып jібәрдї,
«Е елчімаі Коңур Баі
«атыңнын башын бурўп jўр!
«мундаі тартып турўп jўр!
«кедәінїн шәры көрўндў,
«шәрдын бері jаңында,

Digitized by Google

«чынар терäк тӱбӱндö,
«бӱгӱн мында jаталы».
Аны уӈӱп Коӈур Баі
аттан тӱшö jӱгӱрдӱ,
каӈпыӈада торсуктӱ
чечіп алды Коӈур Баі,
каптырӈада кесäні
сӱрӱп алды Коӈур Баі,
Саікалӈа куjӱп бердідä,
бергäнін Саікал ічпädі,
Коӈур Баідын колӱнан
сӱрӱп алды торсуктӱ,
куjӱп келіп бердідä,
Коӈур Баіӈа көп бәрді,
Коӈур Баі мас болӱп кетті,
турамын деп туралбаі,
jакы деп jатып калды Коӈур Баі,
аны көрсö Ак Саікал,
екі атка jӱгӱрдӱ,
екі ат jарап калыптыр,
баілап турӈан терäктін
екі jаӈын кемірді,
баілап турӈан чоӈ терäк
jыккыдаі болӈон екäн,
баілап турӈан екі атты
аӈытып берді Ак Саікал,
Jолоіӈо jӱгӱрӱп келді,
уіктаӈан jердä Кан Jоло,
jаткан екäн тоӈкojӱп,
«Батыр төрöм тур!» деді.
Анда jаткан Кан Jолоі
тӱбӱ башын көтөрбöіт,
Саікал башын көтөрдӱ,
екі колӱн ініnä

Digitized by Google

артып салды Ак Сайкал,
су четінă Жолойдў
чығарып койдў Ак Сайкал,
екі атын алып келдї
Жолойдў аткa мінгїстї,
Жолойдў жетäлäп алды,
Мус тōға чыға качып,
кетїп жўрдў Ак Сайкал.
Коңур Баіға таң атты,
орнўнан турдў Коңур Баі
Сайкалдын качканын көрўп,
Урум Канға барды Коңур Баі:
«Е Урум Кан, Урум Кан,
«мен аппарған Ак Сайкал
«мендäн качып кеттї деіт».
Анда аітты Урум Кан:
«Жаман кулсўң Коңур Баі,
«Ак Сайкалды качырдың,
«менї жаңгыс калдырдың».
Ачўланып Урум Кан
Коңур Баідын кулағын
бычак-мїнäн кестї деіт,
канаттў кара бедäсїн
мінä кашты Коңур Баі,
Алып жаткан тоғус ажымы,
андан аірылды Урум Кан,
алып келкäн Ак Сайкал,
андан аірылды Урум Кан,
Коңур Баі дегäн елчї кул;
андан аірылды Урум Кан,
даттў олтурўп калды Урум Кан,
Ак Сайкал-мїнäн Кан Жолоі
мустак тōдын башында
аттан тўшўп олтўрдў.

Digitized by Google

Анда аітты Ач-будан:
«Сорғок чала болдұң деіт,
«карындашың јакшы деп,
«Ач-будан менї јаман деп,
«башка чапкыдаі не кылдым?
«ölгön јаның тіргїстїм,
«öчкön отұң тамыстым,
«качкан јöдан кутқардым,
«кұған јöға јеткїрдїм,
«бу сорғок чала болдұ».
Анда аітты Ак Саікал:
«Јолоі адам болобұ?
«ја ада болобұ,
«кара ташка ант аітты,
«как јарылып кеттї таш,
«кара суға ант аітты,
«кара су сōлып кеттї,
«келгän шāрды сен кырдың,
«кімгä болдұ бу убал,
«карындашың јакшы деп,
«Ак Саікалды јаман деп,
«менїн сöзұм албадың,
«араң кутулұп кеттїк,
«емдї турұп Кан Јолоі
«ат куіруғун шұі дедї!
«ат көкұлұн бұ дедї!
«Карачаны ќұ дедї!»
Саікал-мїнän Кан Јолоі
Карачаны көстöі чұдöдұ,
Карача елїн чапты деіт,
іңірдän чапкан Кан Јолоі
анда јаткан Калмакты
таң аткыча кырыпты,
тор' аіғырға мінгän Ак Саікал

Digitized by Google

бу четїнән елгä кірїптї,
о четінән чыҕа чапты.
Ертän таң атканда
тор аіҕырҕа тіl баіда болдў:
«Качкан jōды, Ак Саікал,
«катын сајат дöчўдö,
«көрўнўп турҕан көктöн
«көк ала булут тутўлдў,
«Карача-мїнän Кардыҕач
«кара бедä мінгічä качып кутўлдў,
«аны кўп jібäрäін!
«сенїн колўңа jеткізäін!»
Аны уҕўп Ак Саікал
аттын башын бурдў деіт,
Карачаны кўдў деіт,
тöтöсўнö салды деіт,
еңкäjїп карап алды деіт,
Карача-мїнän Кардыҕач
астынан кетїп бара jатқан екän,
Саікал кўп jеттідä,
еңкäішідän еңкäідї,
канаттў кара бедäнїн
кара куіруҕўн кармады,
Карача бура тартып кетті,
Саікалдын колўнан чыҕып кетті,
Саікал каіта тартып келгічä,
канаттў кара бедä кўлўгў
көк көгўрчкöн болдў деіт,
көтöрўлўп уча бердї деіт,
андан келїп тор'аіҕыр,
көк ылачын болдў деіт,
көттöн тіттäп бердї деіт,
асмандан келїп ілдї деіт,
Карача кан колўнан

чыңа качып кеттї деіт,
Ак аркар болўп сосулдў,
ак таіңан болдў тор аіңыр,
каптал јактан кошулдў,
ачўңа чыңа бергёндё,
екі такымның ек'ајактаі еттї,
ўзўп алын ак таіңан
андан качып кутўлдў,
кызыл тўлкў болдўда,
токоідў көстөп сосулдў,
кара барчым болдў тор аіңыр,
ўстўртўн келїп кошулдў,
токоі келїп шіltёдї,
јўнў учула калды,
андан качып кутулдў,
ак чабак болўп мөңкўдў,
суңа тўшө кашты деіт,
тор аіңыр кундус болдў деіт,
су тўбўн кошўп јоілодў,
су тўбўнөн тіштёдї,
анда турңан Ак Саікал
Карачаны кармады,
кара беттї кармады,
өкөнўн екі колўн
аркасына баілады,
Канаттў кара бедё кўлўктў
јакын коштоп алды деіт,
Карача-мїнён Кардыңашты
артып салып кўлўккө,
моінўна баілап салды деіт,
Кан Јолоідў көстёдў,
Елдё калңан Кан Јолоі
Калмакты кырып салңан екён,
дёнгө чыңып їлап турңан екён:

Digitized by Google

«Көкүрөгүү коргонүм, Саікал,
«көчөгүү салған шөшөгүм, Саікал,
«қаіран қанышым, Саікал,
«қандаі сендән аірылдым,
«күлсө күрөктөі тіші қашқаіған,
«күімөсө жыпар жыттанған,
«қаіран қанышым, Саікал,
«қандаі сендән аірылдым?»
Қабақ жердән қашқажып,
Саікал күлүп чығып келді деіт,
Карача-мінән қара беттї,
Жолоі көрүп аітты деіт:
«Е алғаным Ақ Саікал,
«Карача-мінән қара бет
«сөға Саікал сөға бер!»
Анда аітты Ақ Саікал:
«Сөға десәң Қан Жолоі,
«сөға берәін Карачаны,
«Қара беттї тіләсәң,
«тіләсәндә бербәімін».
Андан турүп Ақ Саікал
қара беттї моінунан
баілап алды Ақ Саікал,
алып барды Ақ Саікал,
терән саідын ічінә,
кіріп барды Ақ Саікал,
моінүна тақкан чылбырды
бек тартып жібәрді,
қарындашы қара бет
жерді тіштәі жығылды,
көдөнгө мінді Ақ Саікал,
көчүктү сабап олтүрдү,
көчүккө мінді Ақ Саікал,
көдөндү сабап олтүрдү,

Digitized by Google

Ak Caikалдын kолўндан
чыҕа kашты kара бет,
Jолоідў köстöп jўҕўрдў:
«Аіналаін Кан Jöкö!
«терäң eläң чöгöрсöң,
«теңіе eläң öткöрсöң,
«öрттў jалҕыр öчўп öт,
«теңіс Jököм кечірät,
«бу Caikалдан тарссаңчы!»
Анда аітты Ak Caikал:
«Карачаны сурадың,
«Карачаны мен бердім,
«kара беттї сурасаң,
«kара беттї бербäімін!»
Аны уҕуп Jолоі Кан
арасына кірдї деіт.
Кара беттї Caikалдан
тартып алды Кан Jолоі,
Карача-мінän kара бет
kojo бердї Кан Jолоі,
бу kалмактын eldäрін
Карачаҕа бердї деіт,
бу Ноҕоідўн eldäрін
Jолоі öсў алды деіт,
дўнö kандаі öткönўн
өкö білбäі калды деіт,
бўрö каін-аҕа болдў деіт,
бўрö кўjö болдў деіт.
Бір кўн аракы ічіп,
Jолоі мас болўп аітты:
«Кара суда кемä jok,
«бу jалҕанчы дўнöдö
«öсўмнöн бölök немä jok».
Анда аітты Ak Caikал:

Digitized by Google

«Ердің чұрұп коідұң сен,
«мурдұң бұрұп коідұң сен,
«кара суда кемә бар,
«бу јалғанчы дұнодө
«сендән бөлөк немә бар,
«көшөгөсұн курдурған,
«төрүнө төшөк салдырған,
«Саікалға некә кыідырған,
«Урум Кандан бөлөк немә јок».
Орұндан турду Кан Јолоі,
Ер Чечәндї чакырды,
Ер Чечәндї јібәрїп,
Карачаны келтїрдї:
«Ер күјөм Карача,
«Урум Канға барсаңчы,
«Урум Канды чап бер! деп,
«Кызыл Кысын алып бер!»
Анда аітты Карача:
«Е каін ағам Кан Јолоі,
«Урум Кан јакын тұғаным,
«кантїп чәп беräін?
«Урум Кандын Кызыл Кыс,
«кантїп алып беräін?
«Е батырым Кан Јолоі,
«Урум Канға өсұң бар!
«Кызыл Кысты өсұң ал!
«мындағы elгä баш болоін!»
Јолоі бакырып аітты:
«Карачаны ур! Чечән! »
Андан турұп Ер Чечән
Карачаны урдұ деіт,
бутұ-мінән тепкәләп,
ешіккä сұрөп чығарды,
Ач-буданды токудұ,

Digitized by Google

андан келїп Кан Јолоі
буттаі темір курчанды,
мустаі темір кїндї,
Калмактын Урум Канды
көстөп јўрўп бердї деіт.
Урум Кандын јылкычы
оттор чыҕыш келдї деіт,
алтымыш јолум ўјў бар,
алтымыш чатыр бар екän,
алтымыш саба кымыс,
бу чатырда бар екän,
алты таідын терäсїндä
бір аракы бар екän.
Јолдо келгän Кан Јолоі,
кабактан чыҕа тўштў,
Јылкычынын касысы
качып барҕан екän деіт,
карап турдў Кан Јолоі,
јолўм ўідў сынады,
алтымыш екän јолум ўі,
алтымыш сабаны көрдў,
алты таі терäсїндä
араҕын көрдў Кан Јолоі,
бір сусунҕа јакшы деп,
аттан тўштў Кан Јолоі,
оі отўн төҕа јїдї,
төотўн оіҕа јїдї,
јылкыны аідап келдї,
тў бесїнän кармады,
тукур атынан кармады,
алтымыш ат алып келїп,
отко салып јібäрдї,
көкўрögўн бу аттын
бір өсына салды деіт,

Digitized by Google

көчүгүн бу аттын
бір өсына салды деіт,
алтымыш саба қымысты
бір-мінән ішті Кан Joloi,
алты таі терісіндегі аракты
бір-мінән ішті Кан Joloi,
јатып уікā болду деіт.
Урум Кандын јылқычы,
Кара Көбөн калмак кул,
үјүнө барды јүгүрүп,
Урум Канға кабар салды:
«Е Урум Кан дат, деді,
«јетіп келді бір батыр,
«аты бардыр бір төдаі,
«өсү бардыр бір төдаі,
«јылқыңды отко салып
«кактап јеп јібәрді,
«алтымыш саба қымыс
«бір-мінән ічіп јібәрді,
«алты таі терісі аракты
«бір-мінән ічіп јібәрді,
«төдаі болүп бір адам
«јердә јатып калды деіт».
Анда аітты Урум Кан:
«Бу адам јаңғыс болсо,
«көптөн болүп алалы!»
Алты сан кара кол алды,
аічыңы алтын тү алды.
Јаткан Јолоідү камады,
анда јаткан Кан Јолоі
былк етпәі јатып алды,
самбәрәк-мінән атсада,
асты Јолоі былк етпәіт.
Јакын келсә аламан

Digitized by Google

ордўнан турдў Кан Јолоі,
ölгön кішінї Кан Јолоі
бутўнан қармап алды,
аламанды аралата урдў,
он кішінї Кан Јолоі
оірото урўп салды,
қырқ кішінї Кан Јолоі
қыірата урўп салды,
Калмақ қачып бергändä,
Кан Јолоі қаітып келїп,
јата қалды бу јердä.
Уч мертäм Урум Кан
қара қол-мїнän келдї,
ўч мертäм Кан Јолоі
қалмақтарды қырды деіт.
Андан келїп Урум Кан
сасық амал болдў деіт,
јїн қылды Урум Кан,
јїңан елдї сурады:
«Еркäктän адам бар болсо,
«ургачыдан адам бар болсо,
«бу адам кім екänїн,
«білїп келїп бер дедї,
«кім екänїн білгänгä,
«көп јақшылық қылаін».
Елдän чықты кў кемпір,
қандын астында турдў деіт:
«Каным бегїм Урум Кан,
«кім екänїн білäін!
«кім екänїн мен білсäм,
«не берäсїн мā?» дедї.
Анда аітты Урум Кан:
«кім екänїн білїп келсäң,
«Кандын ўлўн алып берäін!

Digitized by Google

«кім екäнïн білïп келсäң,
«бектïн ӯлӯн алып берäін!»
Андан турӯп кӯ кемпір,
кырк кысты сурады,
кырк келïн сурады,
Кызыл Кысты сурады,
кырк jігіттї сурады,
сеп jӯктӧгӧн сексäн тӧ,
тон jӯктӧгӧн токсон тӧ,
арак jӯктӧгӧн алтымыш тӧ,
барын кемпір сурады,
барын кӯ кемпір алып,
Кан Jолоіӈо jӧнӧлдӯ.
Jолоідӯн бері jаӈына,
jатып калды бу кемпір,
оропоі тептї отус кыс,
ojун салды кырк кыс,
ертäлä кештïн екі yак,
Кызыл Кысты jакатыш,
көрсӧтӯп коідӯ кӯ кемпір.
Анда аітты Jолоі Кан:
«Кысы-мïнäн курӯп кал!
«ушундаі сулӯ болсоң,
«бері келчї кашыма!»
Аны уӈӯп кӯ кемпïр,
Jолоідӯн турбаі-туӈанын,
білдї емдї кӯ кемпір,
Jолоідӯн келбäі-туӈанын,
білдї емдї кӯ кемпір,
ороіпоӈӯн аіра салынды,
касабасын калкылдатты,
басып барды Jолоіӈо:
«Елдäі келгäн елб'едäң?
«jӧлоі келгäн jӧб'едäң?

Digitized by Google

«jō bōrўcў senb'edäң?»
Анда aitты Kan Jолoi:
«Kaңa kўjō bолom деп,
«kandын cын kөröm деп,
«бекkä kўjō bолom деп,
«бектін cын көröm деп,
«kыikырыk кетпäit kашымдан,
«дўбўрт кетпäit башымдан,
«менін тегімді сурасаң,
«он сан Ноғoi jуртўм бар,
«он сан Ноғoi ічіндä
«Ноғoi Баi дегän чоң атам,
«koi kaitарып koibоғoн,
«koi етінä тоibоғoн,
«Jолoi сорғok бзўммўн».
Кў кемпір jўгўрўп чыkты:
«Кырk кыс берї jўгўр! деit,
«кўjō талада jатыптыр,
«сусап чөldөп kалыптыр,
«ермäксіс болўп ергіптір!»
Кыстар jўгўрўп келдї,
келін kошо келдї деit,
jігітї дағы келдї деit,
Jолoідўн kолтуғўна кірдї.
Кан кўjō kантіп jер бассын?
астына кіс төшөп салды,
бек кўjō kантіп jер бассын?
астына кіläм төшөдў,
Кызыл Кыстын ешігін ашты,
Jолoi еңкäjіп кірін келдї.
Таktаның ўстўндō,
Кызыл Кыс олтурған екän.
Олтурған Кызыл Кыстың
оң тісäсін kол-мінän

Digitized by Google

басып олтурдў Кан Jолоі,
арак ічїп мас болдў,
төшөккө jатты Кан Jолоі,
Кызыл Кыс коінўна jатты.
Кў кемпір канҕа jўгўрдў,
канҕа кірїп аітты деіт:
«Келгән адамды сурасаң,
«Сорҕок Jолоі өзў екән,
«башы jаман бір чоң кул,
«бу Jолоі мас болҕондо,
«ўч аі башын көтөрбөс,
«ў аракты көп тарткын,
«сан төгө jўктөп бер!
«Jолоіҕо арак берәін!
«мас кылып jыҕып салаін!
«сексән батман чї темір
«Jолоідўн моінўна салаін!
«токсон батман чї темір
«Jолоідўн бутўна салаін!
«jетміш батман чї темір
«Jолоідўн колўна салаін!
«кырк кулаш оро кас!
«Jолоідў ороҕо таштаін!
«Корҕошундў ерітїп
«jатқан ороҕо куjаін!
«елдїн jаны тынсын деп!»
Макул деп Урум Кан аітты,
сан төгө арак jўктөдў,
Jолоіҕо алып келдї кў кемпір,
Jолоі-мїнән Кызыл Кыс
jатқан екән төшөктө,
анда аітты кў кемпір:
«Баіҕа тунўп калҕансып,
«малҕа баштар болҕонсўп,

«ергä тунӱп калҕансып,
«елгä баштар болҕонсӱп,
«башыңысты е келін,
«көтӧрсӧңӱс болбоібӱ,
«кӱjӧнӱ турҕуссак болбоібӱ,
«өкӧң ӧіносок болбоібӱ?»
Кызыл Кыс турӱп келдї,
бетїн чӱмкӧнӱн алды,
чатырҕа кірїп кеттї:
«Кан кӱjӧ турсаңчы!
«кыс кучактап jаткансып,
«кысыҕына баткансып,
«турсаңыс болбоібу?»
Jолоі орнӱнан турдӱ,
тактаҕа олтурдӱ.
Анда турҕан кӯ кемпір,
тамак алып бердї деіт,
меіштӯ аракты бердї,
jутӱп jібӓрдї сорҕок,
кӱнӱ тӱнӱ іштї деіт,
канча сорҕок ішсӓчӓ,
тіптї мас болбодӱ,
ӱч кӱнӱ іштї Кан Jолоі,
ӱч кӱндӧн кїн мас болдӱ,
мас болӱп Jолоі jыҕылды,
арак аҕат ӧсынан,
анда келїп кӯ кемпір
токсон батман чї темір
Jолоідӱн моінӱна салды,
сексӓн батман чї темір
Jолоідӱн колӱна салды,
jетіміш батман чї темір
Jолоідӱн бутӱна салды,
кырк jігіт сӱрӧсӧдӧ,

быlк еттір'алмадылар,
өгўстў алды елїнән,
төнў алды елїнән,
кўштў ат алды елїнән,
Jолоідўн біткән бојўнда
аркан баілап салды деіт.
Кан Jолоідў сўрёдў,
Кызыл Кыс чочўп оіўндў,
сўрёп jатканын көрдў деіт:
«Е кў кемпір не болдўң?
«упалаған бетїмдї,
«ултаң кылдың көтўмдў,
«калаілаған бетїмдї,
«орошон кылдың көтўмдў,
«е кў кемпір не болдўң?»
Анда аіттың кў кемпір:
«Атаңнын көрў кара бет,
«баіға тунўп калғансып,
«малға баштар болғонсўп,
«ергä тунўп калғансып,
«елгä баштар болғонсўп,
«башыңды таштап кылбасам,
«чамыңды тал талымän jулбасам!»
Анда аіттың Кызыл Кыс:
«Атакäм бергän ak тінтä,
«аш jўрёккё салбасам,
«кў кемпір сä кылбасам!»
Алача мојун чап бычak,
кармаі алды кабынан,
сурўп алды сабынан,
ала келїп jўгўрдў,
ak тінтä таштап урдў,
кў кемпірдїн бір jakka
бутўн ўзўп алды деіт,

Digitized by Google

Кызыл Кыс баса калғыча,
емгәктәі кашты кӯ кемпір,
сӯрӧп алған Јолоідӯ
Кызыл Кыска бербәдї.
Кан Јолоідӯ сӯрӧдӯ,
орғо јандап барғанда,
туруп калды сан Калмак,
ороғо салып јібәрдї,
көмӯрдӯ тӧгӯп јатыр,
көрӯктӯ басып јатыр.
Кызыл Кыс каіта басты,
Ач-буданды алып келїц,
темір ӱігӧ кіргістї,
чӱмкӧнӱп басып келдї,
ордӯн ӧсына олтурдӯ,
Кызыл Кыс ілады:
«Сан калмак келїп јок кылды аі, төрӧм,
«дамбалың босӯн чок кылды аі, төрӧм,
«асылыңды ас көрдӱм аі, төрӧм,
«асабыңды сор тарттым аі, төрӧм,
«тӱлкӯ кара серәгїм, төрӧм,
«тӱптӯ кара терәгїм, төрӧм,
«јапрағы јасы терәгїм, төрӧм,
«јасы јуртка керәгїм, төрӧм,
«наісаға таккан јелägїм, төрӧм,
«кудаіға сӯп берген белägїм, төрӧм,
«сенің көсӱң өткӧн соң, төрӧм,
«шӧ терәк өчӱп кӱl болдӯ, төрӧм,
«ішәнгән кішім кім болд'аі, төрӧм?»
Кызыл Кыс ілағаның
Урум Кан уғӱп аітты деіт:
«А і оңбоссун кӯ кемпїр!
«Јакшы ергä Кызыл Кыс
«көңӱl аткан екäн деіт,

Digitized by Google

«jакшы баіҕа Кызыл Кыс
«бојўн коштон екäн деіт,
«көрўгўңдў алып каіт,
«көмўрўңдў төгўп каіт,
«кысымның көнў келсä,
«Кан Јолоідў чыҕарсын!
«кысымның көнў келсä,
«кірїп коінўна јатсын!»
Ордо јатқан Јолоідў,
тарсса көтөр'алмады,
Јолоі јатып калды деіт.
Ілаң, ілап Кызыл Кыс
Јолоідўн јанында јатты,
кўндўс Ач-буданҕа тамак берät,
тўндö Јолоідўн коінўна кірät.

Јолоі барып кеткäн сон,
ўідö калды Ак Саікал,
Јолоідўн јігіт' Ер Чекäн
el четіндä турдў деіт,
Кеткäн Јолоі öлдў деп,
Карача кол курады,
атты тартты Карача,
топтў тартты Карача,
Кан Јолоідўн eldäрін
баҕылтып öсўнö алды,
Саікал аны білбädї,
Чечäн јігіт білбädї.
Кўндöр бір кўнў болдў,
Чечäн јігіт турдў деіт,
Калмакча кім кїдї деіт,
кула баітал мінді деіт,
Карачаны көстöі салды деіт.

Digitized by Google

Ер Чечän jол барғанда,
көп кол бара jатыр деіт,
көп jағында jұрдұ Ер Чечän,
кеч кірïп кеткändä,
кұн батып кіргändä,
Карачаның алына
jетïп келдї Ер Чечän,
Карача анда jïн-кылды.
Анда аітты Карача:
«Калмактың каны jаман деп,
«карадан тұған Кан Jолоі,
«Кан Jолоідұ jакшы деп,
«ер тандаған кара бет
«Саікалға барып jұрұңөр!
«атар таңдын астында
«колұм чабұл коjұңар!
«Саікалды кармап берïңär!
«Чечändї кармап берïңär!
«білгän санатты кылаін!
«өкбнұ кескілäп салаін!»
Чечän уғұп алды деіт,
ұідұ көстöі салды деіт,
кула баіталды ағыта бердї,
кыл jерän күлұктұ кармап міндї,
башын jорын-мïнän бұп алды,
екі етägïн белïнä кыстарып алды,
карағаі наіса кармап алды,
белïнä чадакты чалып алды,
кара болот аі балта
белïнä кыстарып алды,
Саікалды көстöі салды,
ешікkä келïп аітты деіт:
«Е Канышым Ак Саікал,
«ердін чырағы екі көс

«jумулуңкў көрўнөт,
«ол не болот kанышым?
«ердін көркў екі kол
«чалдajыңкы көрўнөт,
«ол не болот kанышым?
«ер jабдығы екі бут
«суналыңкы көрўнөт,
«ол не болот kанышым?
«терäк тўптөн теңсäлдї,
«ол не болот kанышым?
«теңіс тўптөн чаіпалды,
«ол не болот kанышып?»
Апда аітты Ak Саikал:
«Ер чырағы екі көс
«jумулуңкў көрўнсö,
«тokсон батман чї темір
«моінўна тўшкöн турбаібы?
«ердін көркў екі kол
«чалдajыңкы көрўнсö,
«jетміш батман чї темір
«kолғо тўшкöн турбаібы?
«ер jабдығы екі бут
«суналыңкы көрўнсö,
«сексäн батман чї темір
«бутўна тўшкöн турбаібы?
«терäк тўптөн теңсälсä,
«теңіс тўптөн чаіпалса,
«кечкä jўk болғондо
«Чечäнўм kула баіталды
«мінїп алған турбаібы?
«Калмакты аралаған турбаібы?
«Карача jін кылған турбаібы?
«атар таңдын астында
«чабўл келä турбаібы?

Digitized by Google

«Карача-мінән кара бет
«аідап jўргön бу колўм,
«чылбырымны моінўна
«баілап jўргön бу колўм,
«асылым болсо көрбін!
«ajалым jетсä öлбін!
«тўды тўға урўңар!
«каін атамнын калғаным,
«төрöм Jолоі алғаным,
«кара башы алтын тў,
«асмандатта jajыңар!
«ak бос бе сojўңар!
«тў көтөрўп kojўңар!»
Тор аіғырды токудў,
андан келїп Ak Caikал
темір таман ўзöңгў
теп чурап міндї деіт,
карағаі наіза колғ'алды,
кырк кулач чачын астына
бокчодоі кылып бöктöрдў,
кырк кулач чачын артына
бокчодоі кылып бöктöрдў,
jағындағы самаі чач
екі jеңгä салды деіт,
белінä jеңдäрїн
бек кыстарып алды деіт,
аі тїгändäі балкаітып,
күн тїгändäі jарkаітып,
Caikал чығып келдї деіт,
döңгö чығып карады,
күнў мурдў тїгändä,
аічығы алтын тў келдї,
алты сан кара кол келдї,
бу колдон коркўп Ak Caikал

Digitized by Google

kача-туҕан болдў деіт,
Ер чечän мыны аілты деіт:
«Атыңның башын буратыр Саікал!
«менің тегім сураітыр Саікал!
«менің тегімді сурасаң,
«Нур Коңодўн баласымын,
«елімдің бір ер öлтўрўп,
«öс елімдän качкамын,
«Јолоі нöкöргö кіргämін.
«Јолоіҕо кірің келгändä,
«ат баҕычы мыракыр кылды,
«атты јакшы бакkан соң,
«топ башчы кылып коідў,
«топтў јакшы бакkан соң,
«мың башы кылып коідў,
«мың башыны бакkан соң,
«екі каіш бір тіскін
«ендї колҕо бердїlä.
«Јолоі төрöм јок болдў,
«öлö-туҕан бістін јан,
«öксöбöсўн сістін јан,
«кетä-туҕан бістін јан,
«кеjäбäсін сістін јан,
«öнöрўмдў көрўп тўр!»
Ер Чечän мыны аітып,
калмактардын колўна
чабылап кірің келдїдä,
алда деп капырды качырды,
бір арāп колҕо кірдї,
тў тўбўнö чыkkалы
каіта тартып чыкты'lä.
Кыскалактаі кылаңдап,
Саікал колҕо кірдї деіт,
тў тўбўнö чыkkалы

2585 2590 2595 2600 2605 2610 2615

Digitized by Google

kaita тартып келдїлă,
Caikaл-мїнăн Ер Чечăн
дöңдö турўп кеңăштї,
Чечăнгă Caikaл аитты деит:
«Урушалы Ер Чечăн!
«соғўшалы Ер Чечăн!
«екі четїнăн кірăлї!
«öкö качкан кіші бололў!»
Caikaл-мїнăн Ер Чечăн,
екі четїнăн уруштў,
калмакты качырып бердї,
көп калмакты кырғанда,
Caikaл чöлгö кашты деит,
Чечăн төға кашты деит,
Төға чығып барғанда,
капырды kaita качырды,
сансып jатkан капырды,
ўітўгўндöі japырды.
Чöлдöн келїп Ak Caikaл
капырды kaita качырды,
урушўп турған Caikалдын
ўстўндö чаң төдаі болдў,
Caikaл мінгăн тор аіғыр
бағалчағын majышып
баспаі jўргöн екăн деит,
сöғанчағым kajышып
баспаі турған екăн деит,
Чечăн Caikaл ўстўнö,
колдў аідап барды деит,
Чечăн колдў качырып,
Ak Caikалға чакырды:
«Канышым Caikaл не болдў,
«калмакты kaita качырчы!»
Анда аитты Ak Caikaл:

Digitized by Google

«Оібоі Чечән нары тарт,
«Јаңгыс јолўм бар едї,
«бӧдä ölўп калармын,
«мен кара бет беібакмын,
«алтын сӧгўм бар едї,
«бу калмактан ölӧрмўн,
«бір кескїлäп кеткäн соң,
«сӧгўмдў чоңўлтўп ала кӧр,
«улу јолдўн ўстўнӧ,
«алып барып кӧмӧ сал!
«јол кӧрбӧгӧн јаманға
«јол кӧрсӧтўп јатарға,
«јолмäн ӧткӧн јолӧчы
«бата кылып ӧтӧргӧ.
«Ер Чечäнїм мындан кет!
«мында ölўп каларсын».
Ер Чечän турўп мыны аіткан:
«Сен јаныңдан Ак Саікал,
«менїн јаным артыкпы?
«сенї ölтўргӧн капырдан
«мендä ölсӧм болбоібў?»
Колңо кірїп Ер Чечän
сансып јаткан капырды
камышталі беттäр јапырды,
Саікал мінгän тор аіғыр
баспаі турса Ер Чечän,
кыл јерäнїн бердїдä,
Кыл јерän бу Саікалды
кӧтӧр'албаі јығылды,
андан тўшўп Ак Саікал
тор'аіғырға міндїдä,
колўн кӧтӧрўп Саікал,
камчы-мїнän салды деіт.
Тор'аіғыр башын булғады:

Digitized by Google

«Баҕалчаҕын бір тутам,
«баітал мал калҕан тор аіҕыр
«jўрббі турўп не кылдың?»
Тор'аіҕыр тіl баіда болдў:
«Урҕачылык кылдың сен,
«Jолоі мындан кеткäлї,
«керт етїп чöптў ўспöдўм,
«кылт етїп судў jутпадым,
«етім калды кök jашык,
«каным калды бір кашык,
«екі тöдаі бір адам,
«учкашып алыпсын».
Саікал екі jаҕын карады,
бojўнда бала екäнїн
көрўп алды Ак Саікал:
Чўлдап келїп кöп калмак
Саікалды камап турдў деіт,
Саікал аітты Чечäнгä:
«Jўрö берчї сен Чечäн!
«бöдöн öлўп каласын,
«асылым болсо көроін!
«ajалым jессä öлöін!»
Ер Чечäн турўп мыны аітат:
«Jолоі тірў jатkан соң,
«мендä тірў кеткäн соң,
«öлтўрсўн kапыр көрöін?
«аман болҕўн канышым!
«есäн болҕўн Ак Саікал!»
Чечäн jўрö бердї деіт,
Саікал мінгäн тор'аіҕыр
баспаі тура кылды деіт,
тор аіҕырдаҕы Ак Саікал
сусап öлгўдöі болдў деіт:
«Бу jергä турўп öлгўнчö,

Digitized by Google

«апäкäм Ak Каныш
«кашына барып өлөін!»
Ak Caikал кaітып бастырды,
суҕа кірүп келдїдä,
кaлмak кaчырды Caikалды,
Caikал мундаі карап алдыда,
ўркköн koідоі іркілäп,
төшкö чыҕа кашты бу кaлмak,
тор'аіҕырды суҕарды,
бу кaлмaктын ічүнäн
чөчөктöі кара көсў бар,
кaзан бaктаі кара бөрўгў бар,
бір батыр jўгўрўп келді,
аттан тартты Caikалды,
дамбалын талҕа ілдї деіт,
jаідak аттаі мінді деіт,
көс тїмäгäн Caikалҕа
көтў тїгäн кaлмak кaлбады.
Ak Caikалдын моінўнан
өс чачы-мїнäн баілады,
атка сўрөтўп аідады,
Jолоідўн elүн чапты деіт,
Карачанын ўjўнö
Caikалды аідап кетті деіт,
Емдї кан болҕон Карача
Кан Jолоідўн Ak Каныш
koі көтўнö салды деіт,
Caikалды чечїп koідў деіт,
Ak Канышка коштў деіт.
Caikал jыл аіланып кетті,
Caikал бojўндаҕы баласы
тўа-туҕан ajына jетті,
«бөрым, менїн бөрым!» деп,
Caikал чыңырып jатты,

Digitized by Google

Саікалдын бӧрын Ак Каныш
ушалаін десä болбодў.
Ертäгїдä Ак Саікал
jўрöін десä бас'албады,
анда аітты Ак Саікал:
«Ё еңäкäм Ак Каныш,
«koi астына барсаңчы!
«карышкыр басып калбасын!
«кара кан тутўп jатпасын!
«карышкыр басын алңалса,
«кара кан тутўлўп jасса,
«бўрӧ көрўп аітып берсä,
«тajак кетпäс далыдан,
«камчы кетпäс мojўндан,
«андан ölўп боломўн,
«ертäгї jеткäн Jолоідон
«бojўма біттїрїп калыптыр,
«ajы кўнў̈ jетїпмїн».
Ак Каныш коідўн астына jўгўрдў̈,
Саікал jата калып ыjылды,
тіптä бала тўшпödў̈,
тура калып ыjылды,
тіптä бала тўшпödў̈,
еңгäчäі боілў кең арык
аттап ötў̈п кетädї,
баласының башы
борт етїп чыңа тўштў̈,
катӯ чыркап кеттї деіт,
малт етїп тўшў̈п калды,
Саікал ырңып кеттї деіт,
дамбалы-мїнäн белїн бекäн бӯды,
каіта jўгўрў̈п келдї,
мында jаткан баланы,
ölтўрў̈п салаін! дедї,

Digitized by Google

кіндігінән кармады,
бір бутӱ-мінән көдөнӱн басты,
бір бутӱ-мінән көчӱгӱн басты,
кіндіктї тартып алды деіт,
кіндіктін тӱбӱ ӱзӱлӱп кеттї.
«Мындан тӱған балаға,
«ажал салбаіт екән», деіт,
«көлгө салып жібәрәін!»
Етәгінә чулған алды,
көлдӱ көстöі ала jӱгӱрдӱ.
Ертән кеткән Ак Каныш,
коідӱ каірып альшты,
Ак Каныш тӱрасына келә jатыр,
Ак Каныш келіп аітты деіт:
«Бір курсакка бір jаткан, Саікал,
«бір емшәктї бір емгән, Саікал,
«колӱндағы баланды, Саікал,
«еркәк болсо бір көрсөт, Саікал».
Анда аітады Саікал:
«Jаңы тӱған баланы,
«көрбөлӱ дә кӱібөлӱ!
«кер асабын тартпаілы!»
Бутӱнан баланы карбады,
булғалап көлгө салды деіт,
Jӱгӱрӱп келдї Ак Каныш,
көлдӱн тӱбӱнө кірдї,
баланы кучактап алып,
көлдөн чыкты Ak Каныш.
Баланын ічї көп калған екән,
баланын башын ылдыі кылды,
колтуғӱна кол салды,
акрын былкылдап какты,
барылдап бала ілады.
Анда аітты Ak Каныш:

«Арам сӱтӯ ajaба Caiкaл!
«бір емісїп бергїн Ak Caiкaл!»
Caiкaл турӯп аітты деіт:
«Еміспäімїн баланы,
«бір ӧлмӧктӧн мың ӧлсӯң!»
Барылдап бала чыдабаіт,
Ak Каныш koiŋo jӱгӱрдӯ,
сӱттӯ koідӯ кармады,
koідӯ баса калды деіт,
тӧрт ajaŋын бӧктӧдӯ,
тосураіŋан емчäгїн,
баланын ӧсына салды?
Бала koідӯ сордӯ деіт,
koi сӱтӯнӧ тоібодӯ,
бакырŋанын koібодӯ,
ошо кӱндӧн ошо кӱн
тӱбаі jӱргӧн Ak Каныш
кудаіŋа jалына бердї:
«Аіналаін Ер Кудаі!
«тілäгїмдї бер Кудаі!
«алтмыш тамыр ісäң не еттї,
«емчäгїмä сӱт бӱссӧң не еттї».
Тілäгän Ak Каныштын
бӱткӧн бojӯ дӱркӱрӧіт,
емчäктän сӱтӯ діркіräіт,
баланын ӧсына емчäк салды,
бала токӯлдата сордӯ деіт,
Ak Каныштын кӧкрӧгӱн,
кӯшура сорӯп koідӯ деіт:
Андан келїп Ak Каныш,
Caiкалды кӧстӧі jӱгӱрдӯ:
«Мен Кудаідан тілädїм,
«емчäгїмä сӱт толдӯ,
«балам чала тojут болдӯ,

Digitized by Google

«арам сүтұң ажаба,
«баламды емісіп берчі!»
Анда айтты Ак Сайкал:
«аіссам тілі албадың,
«алып келчі балаңды!»
Алып келді Ак Каныш,
Сайкалдың қолұна берді,
емчәгін берді Ак Сайкал,
бала емчәкті сорды,
көкрөгұн күшура сорды.
«Е ецәкә кан чычкыр!
«емгәні не катү болдұ,
«көкрөгұмнұ күшурды,
«көнұм қылыңқылап кетті,
«кан чычкырды тар'саңчы!»
Андан келіп Ак Каныш
баланы тартып алды,
коідон коідү аралап,
коідон семіс салалап,
беш алты коідү кармады,
коідү сојұп алдыда,
етін бішірұп алды,
Сайкалды көстөі алып келді.
«Ak Сайкал јеп коі! деді.
Сайкал беш алты коідү
өсына салып чаінады.
Өкө ертән турды деіт,
өкө коідү көстөі јұгұрдұ,
коідүн јұнұн сірып алды деіт,
баланы јұн-мінән ородү,
кумдан кундак кылды деіт,
кумға баланы бөлөдұ,
кунан коідүн куіруүүн
кесіп алды Ak Каныш,

Digitized by Google

чічмәдән турә соідў куіруктў,
отко таптады куіруктў,
баланын өсына емісіп бердї,
Коідў аідап јўрдўлөр.
Кечкә ўігө каітты деіт,
таң аткыча ўідө јатты.
Таң аткан соң коідў јаіды,
тўндө баланы асрады,
Бір кўн ўјўнө каісса,
Ак Каныш баланы караса,
бу бала кундағынан
сўрулўп чығып калған екән,
топроктў башына чачкан екән,
балтылдап оіноп јаткан екән.
Ак Каныш ала коідў,
коінўна сала коідў,
емчәктї емісә коідў,
Саікалға берә коідў,
Саікал баланы ала коідў,
емчәктї өсына сала коідў.
Коідон семіс коі соідў,
бір дөбөдөі ет кылды,
јалбырактан табак кылды,
еттї јалбыракка јасады.
Андан турўп Ак Саікал,
баланы кучактап алды,
еткә јакшы тоіған соң,
Ak Канышка аітты деіт:
«Е апәкә Ak Каныш,
«баланын атын коісоңчў,
«атын аттап јўрөлў,
«јө колўнда јўрөбўс,
«алдағандаі болобўс,
«баланын атын коісоңўс!»

Digitized by Google

Анда аітты Ak Каныш:
«Тӯған кіші сен болсоң,
«тутӯлған кіші мен едім,
«көргөн кіші сен болсоң,
«көтӯргөн кіші мен едім,
«акылың артык сен едің,
«баланын атын өсӯң koi Саікал!»
Анда аітты Ak Саікал:
«Тӯндө jатып тӯш көрсөм,
«тӯшӯмө ajал берӏптір,
«jортkондо jолӯ jол болғон,
«jолдөчы Кыдыр мол болғон,
«koңo бырым оңдоғон,
«koңo сенӏ оңдоғон,
«jаны болоттоі берк болсӯн!
«батыр Болот ер болсӯн!
«Болотӯмнӯн ӱстӯнөн
«kӯ kурkулдап учпасын!
«kас kаркылдап учпасын!
«батыр Болот ер болсӯн!
«бістән koiғон ат емäс,
«Кудаідан koiғон ат болсӯн!»
Ka-ka деп кӯлӯп koидӯ,
Ak Саікал мындаі бастӏ:
«Келä koичӯ!» дедӏ «Болот jан!
«аінäгім-аі Болот Jан!»
Ak Каныш тігіндäі басты:
«Келä koичӯ! дедӏ, Болот Jан!
«карäгім-аі Болот Jан!»
Koi екі сап болӯп jаілып кеттӏ,
Саікал koидӯ көстөп jӱгӱрдӯ,
Ak Каныш koидӯ көстөп jӱгӱрдӯ,
jаш бала олтурӯп калды,
Ak Саікал бӧлӧдӯ деп,

Digitized by Google

Ak Каныш jўгўрўп кеттї,
Ak Каныш бөлөдў деп,
Caikал jўгўрўп кеттї,
бала талада олтурўп калды.
Екі енăсїнă баланын көсў
ўрөнўп калҕан екăн,
бала тура калды деіт,
ўстў-мїнăн jыҕылды,
даҕы бала турдў деіт,
чалкасынан кеттї деіт.
Андан турдў Болот Jан,
басып кеттї Болот Jан,
el көсўнө көрўнбөіт,
Карачаның төдаі ak ўігө,
jетїп келдї бу бала,
ешігїн тajанып алып
ўігө кірдї бу бала,
оттўн башына jеткăндă,
оттўн jанында олтурҕан,
Карачаның інїнă
тajанып алды бу бала,
Карача аны чыдабаі,
Jакы деп jыҕылып кеттї,
Кардыҕач тура калды,
баланы ала коідў,
коінўна сала коідў:
«Jердăн Jелмоҕус чыктыбы?»
Каілап Карача турдў.
Анда аітты Кардыҕач:
«Көтўбўстөн бербăсă, төрөм,
«көктөн тўшўп келдї аі, төрөм,
«бу баланы көрсөңўс, төрөм!
Карача баланы чакырды:
«Аіналаін карăгїм,

Digitized by Google

«атасына келäбідäм,
«келä коічў карäгім».
Карачанын jўрögўнö
муштў-мïнäн ныҕырды,
jўрögў маі тарылып кеттї,
кöнў каітарылып кеттї.
Андан чакырды Кардыҕач:
«Аіналаін аінäгїм,
«енäсїнä келäбідäм,
«келä коічў аінäгїм».
Кардыҕаштын jўрögўнö
муштў-мïнäн ныҕырды,
кан jўрögў калк еттї,
бўткöн бojў jelт еттї,
Кара беттäн jўгўрўп,
мундаі басты бу бала.
Саікал коідон каітканда,
баікуш баланы таппады,
Карачанын ўjўнö
кірïп олтурдў Ак Саікал,
казанды тўшўрўп турҕан екäн,
мундаі баскан бу бала,
Саікалдын ïнïн тajанды.
Ак Саікал білïнбäі турўп
чыканак басып коідў,
бала чалкасынан кеттї,
отко башы jеттї деіт,
Кардыҕач ачўланып,
керäгädä ілгäн камчыны
сурўп алды Кардыҕач,
Саікалды кеірïп салды,
Саікалдын булаіҕан ак етї,
jік jігїнäн бöлўндў,
кojондоі колў сögўлдў,

jердä jатkан Саikалды,
коромнун ічінä сўрödў,
jергä төрт касык kакты,
Саikалды кеірїп салды,
ўстўнö koi аідады,
дамбалын талҕа ілдї,
Саikалды jаідak атtаі мінді,
камчылады Саikалды,
кўн батып кеч кіргändä,
jелдättäр kаітыш кеткändä,
Ak Каныш бу Саikалды,
чечїп алды касыктан,
Саikал jердän тур'албаі,
Саikал олтурўп калды,
ертän таң аткан соң,
Ak Каныш коідў аідады,
коідўн көтўнön jўргön
Ak Каныш ілады:
«Оібоі болот kарägїм,
«kандаі сендän аірылдым,
«көсўмдїн сен kарасы,
«тішімдїн сен сарасы,
«аты jакшы аі jарkын ботом,
«көсў jакшы кўлўстön ботом,
«kандаі сендän аірылдым».
Jердä jатkан Ak Саikал,
jашын төгўп ілады:
«Тулку бojўм тунуҕўм,
«Болот kазылak kулунўм,
«тар kурсаҕым кеңіткän,
«таш емчägїм бошоткон,
«он аі көтöргön омуртка
«сыстаткан Болот kулунўм,
«е еңäкä Ak Каныш,

Digitized by Google

«аіссам тілді албаісын,
«коі дегән тілгә болбоісұн,
«Болот ботом асылым
«кандаі сендән аірылдым».
Саікал ілап јатканда,
Болоттұн ұнұ ак ұідө,
бырқырап ілап јаткан,
Саікал аны укканда,
олтұра калып кан сіді,
Саікал башын көтөрдұ,
Болоттұн ұнұн тыңдады.
Карачадын ұјұнөн,
чыңып келді Болот Јан,
јұгұрұп келә јатты,
Саікал ордұнан турұп,
јер кучактаі јыңылды.
Каітып келіп Ак Каныш,
Саікалдын кашына келді,
төгөрөтө караса,
кылчајып Болоттұ көрдұ деіт,
Јұгұрұп келді Ак Каныш,
Болоттұ ала коіды,
коінұна сала коіды.
Анда аітты Ак Саікал:
«Болоттұ мә берә тур!
«емчәгім ір кетәді,
«емісір бераін!»
Ак Каныш тура калды,
Болоттұ Ак Саікал алды,
емчәктің өсына салды,
емчәгінән емістің,
Ак Каныш баланы алды:
«Е Ак Саікал ецәкәм,
«Болот біскә мал болбоіт,

«асрап jўрсөк ол болбоіт,
«Болотту ала качалы!»
Ак Каныш коідў сајыптыр,
еттї бөлөк кылыптыр,
маіды бөлөк кылыптыр,
очоктў касып кojўптўр,
отўндў алып кojўптўр,
Саікал казан асты деіт,
оттў jаӈыш коідў деіт,
кўрдак емдї кўрдў деіт,
чаначына салдыда,
еттї салып алды да,
Саікал-мїнän Ак Каныш
кол кармашып тоідўда,
Саікал коіӈо jўгўрдў,
ак сар башын бір коідў,
jетäлäп алып келдї,
Ак Капыштын аркасына
чанач таӈды Ак Саікал,
Ак Каныштын бөрына
Болоттў таӈды Ак Саікал,
Ак Каныштын колўна
ўлкөн коідў карматты,
Саікал Ак Канышты узатты.
Анда аітты Ак Саікал:
«Е апäкäм Ак Каныш!
«кўндўс баспа тўндö бас!
«ўч аі тўндö басып кет!
«ўч аі ötўп кеткändä,
«ўч кўн кўндўс басып кет!
«коӈолор конӈон саја бар,
«мечін тўнöгöн мечіт бар,
«ол сајада конўп ал!
«ол мечіткä тўнöп ал!

Digitized by Google

«ӱч кӱн jатып уктап ал!
«kel ордӱңдан турӱп ал!
«бетї kолӱң jӱп ал!
«белдї кылдаі бӱп ал!
«андаі кудаі дегäісїң!
«андан баса бергäісїң!
«аідын тӱбӱ алты бурч,
«алты аілана басып кет,
«jердїн тӱбӱ jетї бурч,
«jеттї аілана басып кет,
«jермїнäн судӱн jелпініш,
«jелпінішкä барҕанда,
«Көчпöс Баі бар дегäн,
«кечäгї Jолоі барында
«карҕанын канаты кат келгäн,
«каттан тілї бул екäн,
«Көчпöс баідын тоҕус улӱ бар,
«Ең ak сакалы Төлөк деіт,
«Төлөктөн кічӱ Алікä,
«Алікäдäн кічӱ Jалікä,
«Jалікäдäн кічӱ Jам Пос,
«Jам Постон кічӱ Тым Пос,
«Тым Постон кічӱ Бастал,
«Басталдан кічӱ Актал,
«Акталдан кічӱ Шаjыр,
«Шаjырдан кічӱ Баjыр.
«Көчпöс Баіҕа сен барсаң,
«Jакшылыкка кысыҕып,
«сенї бӱрӧ алып коіco,
«ергä көсӱң тоіҕондо,
«jердä jес оімок jасса албаңыс!
«Саікалдын көнӱн салбаңыс!
«кӱндӱ öсӱң білäсїң,
«кӱндӱ мендä білämїн,

Digitized by Google

«бістїн балабыс Болот Јан,
«он ўчкө чыҕып келгїчä,
«кўндў мыктап езäптä,
«он ўчкө чыҕып болҕон соң,
«Болот атка мінгäн соң,
«ошо јердäн өсўң кач,
«кўндўс качпа тўндö кач!
«өсўң көргön јол-мінäн,
«өзön булак су-мінäн!
«аман болҕўн апäкä!»
Анда аітты Ак Каныш:
«Е ецäкäм Ак Саікал,
«јаңгыс каіда бараін!
«каракчы алып кетпäібї?
«карышкыр басып јебäібї?
«ör јергä келгäндä,
«белїмдäн бек карматып алаін,
«ылдыі јерläр келгäндä,
«їнімдäн бек тајантып алаін,
«јўрölбöі бала турҕанда,
«так көтöрўп алаін!
«јўрölбöі бала јатканда,
«ічїмä бычак катаін!
«кучакташып јатаін!»

Ак Каныш Алда Кудаі деп,
бу Болоттў көтöрўп,
коідў јетäläп јўрö бердї,
кўндўс баспаі тўндö басты,
ўч аіда тўндö басты,
ўч кўнў кўндўс басты,
ўч кўнў өтўп кеткäндä,
коцо конҕон сајаҕа,

Digitized by Google

сајалап јатты Ak Каныш,
мечіттă тўнöп јатты,
ўч кўнў̆ јатып уктады,
ўч кўнў̆ öтў̆п кеткäндä,
ордўнан тура калды,
коідў̆ бір колдо кармады,
бöрыны Болоттў̆ кучактап турдў̆,
коідў̆ јыҕып салды деіт,
бутўн бўп алды деіт,
Коідў̆ јатып сојўп алды,
етінä тојўп алды,
калҕанды салды чаначка,
чанашты көтöрў̆п алды,
Болоттў̆ бöрына таңды,
Алда Кудаі-тăла деп,
аітып кojўп баса бердї,
аідын тўбў̆ алты бурч,
алт' аілана јўгў̆рдў̆,
јердін тўбў̆ јеті бурч,
јеті аілана јўгў̆рдў̆,
јер-мінäн судўн jелпінїш,
jелпінішкä келдї Ak Каныш,
олтўра калды Ak Каныш,
чанашты алды аркасынан,
чаначка колўн салды деіт,
бір тілім маі калҕан екäн,
бір тілім ет калҕан екäн,
еттї алып öсына салды,
маіды алып балаҕа бердї,
јатып уктап калды деіт,
таң атты ордўнан турдў̆,
екі јаҕын карады,
јоҕорў̆ јаҕын караса,
канаттў̆ кара бедä ат мінгäн,

Кызыл чīкыл jаш jігіт
карчаҕасын алып келдї,
kacka качырып шілтäдї,
карчыҕа касты ал'албаі,
Ak Каныштын кашына кондў.
Чāп келдї бу jігіт,
Ak Канышты карады.
«Сен каідан келдің?» дедї.
Башын īкädї Ak Каныш,
көсў̄н кысты Ak Каныш,
аітўҕа тілї келбädї.
Joҕору jаҕын караса,
алтымыш jелä бар екäн,
сан бе баідап jаткан екäн,
атын аілантып кojўп,
балдар jарышып келдї.
Кызыл чīкыл jаш jігіт,
Tölök дегäн öсў̄ екäн.
«Е балдар-аі дештї деіт,
«шумдуктў̄ немä jатыр,
«омуртkасын арҕajып jатыр,
«kабырҕасын карҕajып jатыр,
«куба jўлўн jаш келїн jатыр,
«балтыр етї батäläк,
«бала jетї кетäläк,
«бала мында jатыры!»
Аттан тўштў̄ бу jігіт,
Болоттў öңöртö бердї,
Ak Канышты ak кīскä салды,
так көтöрўп алды деіт,
jылkынын jанына алып келдї.
Ak чатырнын öсына
Ak Канышты олтурҕўстў,
бір кесä кымыс бердї,

Digitized by Google

Ak Каныш іч'албаі коідў,
баласы тамак ічәрб'екән деп,
көнөк-мінән сўт алыш келді,
Болот јутўп јібәрді,
Болот, Болот көп ічіп,
сан бенің сўтўнө тоідў,
каітып келді бу балдар,
Ak Каныштын кашына,
Ak Каныш кымыс ічіп,
јергә јығылып калған,
Төлөк башын көтөрдў,
кучактап алып туру:
«Е Аlікә атка мін!
«Көчпөс Баіға кабар бер!»
Аlікә атка міндї деіт,
Көчпөс баіға келді деіт:
«Е Көчөкө, Көчөкө,
«көп јылкыңнын кашында,
«омурткасын оркојўп,
«кабырғасы каркајып,
«куа јўлўн јаш келіп
«келіп баіда болдў деіт,
«батыр етї батәләк,
«бала јетї кетәләк,
«бір болун бар екән,
«бір баідаңыс тісін деіт,
«бір јакшылык кылсын деіт!»
Көчпөс Баі турўп келді,
Кўітў кўндў чакырды,
бедән сўтўн бішірттї,
тојўр торсукка куідурдў,
атты бері тарттырды,
Көчпөс баі атка мінді,
Ak Каныштын кашына келді,

Көчпөс Баі аттан тұштұ̆,
сұ̆ттұ̆ көнөккө куідұ̆,
көнөккө бақта салды деіт,
бақтаны сұ̆ткө малып алды деіт,
Ақ Қаныштын өсына,
бу бақтаны салды деіт,
Ақ Каныш есінә келді.
Болоттұ̆ өңөрдұ̆ Көчпөс Баі,
Ақ Каныш атқа мінгістї,
ұ̆jұ̆нө алып jұ̆рдұ̆ деіт.
Ешігінін астына,
келіп Көчпөс Баі аітты:
«Е баібічә, баібічә,
«Кудаі бала бердї коі,
«бір ешікка чыксаңчы».
Анда аітты баібічә:
«Ердімдә сөлұ̆м бар едї,
«таңдаіда мөрұ̆м бар едї,
«карға каным каітпаған,
«карғышып катұ̆ кіші елам,
«көсұ̆м тіп калабы?»
Баібічә ешікка чығып келдї,
Болоттұ̆ кучақтап алды,
Баібічә төргө алдыда,
төшөккө алып jатты да,
бу баланын ыссығы,
баібічанін бөрына өттұ̆,
баібічанін емчәгї,
сұ̆ткө толұ̆п іп кеттї,
баланын өсына салды,
бала тоідұ̆ емчәктін сұ̆тұ̆нө.
Ақ Каныштy аттан тұшұ̆рдұ̆,
көкрөгұ̆н аска бөлөдұ̆,
көчұ̆гұ̆н кішкә jөлөдұ̆,

Ертäгї кӱн таң атты,
Ак Каныш ешікkä чыҕып кеттї.
Анда аітты Кӧчпӧс Баі:
«Баібічäң башыңды кӧтӧр!
«кечä колӯңдаҕы баланы
«бері jakka чыҕар деіт,
«біс баланы кӧрӧлӯ,
«jакшы бала екäнбї?»
Бајына аітты баібічä:
«Бу бір jакшы бала екän,
«емчäгім ïп кеттї деіт,
«бу баланы ӧсӯм тӯп алаін!»
Анда jатkан баібічäнïн,
kурсаҕы емдї бӧс екän,
башын кӧтӧрӯп олтӯрдӯ:
«О Кӧчпӧс Баі не болдӯ,
«оінобоім десäм болбоісӯн,
«оібојӯма koібоісӯн,
«kартаіҕанда кемпір тӯдӯ дегäндä,
«kантїп kараін елдін бетїн?
«kантїп кӧрӧін балдардын jӯсӯн?
«алтындан бакан koісоңор,
«ачы толҕӧ кірдї деіт,
«кӯмӯштӧн бакан koісоңор!
«кӯштӯ толҕӧ кірдї деіт,
«келіндärдї чакыр деіт!»
Келіндärгä бір jасӧл:
«Бат келä koi! дедї деіт,
«енäңär тӯҕалы jатыр».
Келіндär келдї ӱjӯнӧ,
баі бічä чын-мïнän толҕоттӯ.
Толҕотӯп аітты баібічä:
«Е келіндär елімдä
«kара бакчы бар едї,

Digitized by Google

«кара баскан катындын,
«бәлҗасы бар едї,
«аны чакырып келїңәр!»
Кара бакчы келдї јўгўрўп,
баібічәнїн мандајында олтўрдў,
бакчы јінїн чакырды:
«Тінтўчї кара падышам,
«абадан тінтїп карачы,
«кырк кабырға саначы
«јатышына баібічә
«јармаша біткән јанб'екән?
«кудаі тәла баібічә
«ічїнә бергән малб'екән?
«о баібічә оңбосўн!
«јатышыңа баібічә
«јармаша біткән јан емәс,
«кудаі бергән мал емәс,
«алыстан келгән албы деімїн,
«рактан келгән јанбы деімїн,
«іләчәк-мїнән борыңа,
«тартып тартып алыпсын,
«кыјаматка барғанда,
«көрўңө кантїп батасын?»
Анда аітты баібічә:
«Кара бакчы јуртўна
«рысы бўткөн екәсїн,
«таса јінїң бар екән,
«бакысын сен біләсїн,
«бакчыға чапан јабыңар!
«бакчыны атка міңгізәр!»
Бакчыға чапан кїгістї,
бакчыны атка мінгїстї,
бакчы кеттї јајына,
баібічә толғотўп јатыры,

Digitized by Google

Ak Каныш келді кашына:
«Баібічä бат бол!» деді.
Баланы чештї баібічä,
бала тўшö калды деіт,
етägін ашты Ak Каныш,
сўрўп алды Болоттў,
Кöчпöс Баіға jўгўрдў:
«Кöчпöс Баі сўjўнчў,
«еркäк тўдў баібічä!»
Кöчпöс Баі jурттў jіді,
казанчä кабар салды,
Казанчы малды кырды,
jуртўна тоі таркатты,
Ak Каныштын колўнан
jаңы тўған баланы
карман алды Кöчпöс Баі,
баланы ерчітіп алды:
«Jуртум атты коjўп бер!»
««Öсўңўс атын коjўңўс!»»
«Öсўм атын мен коісом,
«ojўмдў бердім Ak Канышка,
«баланын атын ол коісўн!»
Анда келіп Ak Каныш,
Болот деп атын коідў деіт.
Болотўм екі jаш болдў,
jылкычыға баш болдў,
кўндў jылкыға jўрдў,
он екі jыл мында болдў,
Болот бір сеңірдäі ер болдў,
Ak Каныш Болоттўн чакырды:
«Бала коінўма jат! деді,
«бір сöс аітаін сä!» деді.
Андан келіп бу Болот,
анын коінўна jатты:

«Балам елїбїс бу емäс,
«елїбїс бар Болотўм,
«енäбїс бар Болотўм,
«атабыс бар Болотўм,
«Он сан Ноҕоі елїбїс,
«коі каітарып коібоҕон,
«коі етїнä тоібоҕон,
«Јолоі сорҕок атаң бар,
«кўлсö кўрöктöі тішїн кашкаіткан,
«кўімöнсö јыпар јыттаңҕан,
«Ак Саікал деґän енäң бар.
«Баштаҕы аідын башында,
«öткöн аідын öсўндö,
«јума кадыр тўнўндö,
«төрт ат алыш кел! дедї,
«ошо тўнў качалы!»
Болот јылкыҕа кеттї,
Болот он төрт јаш болдў,
Јылкычыҕа баш болдў.
Болҵоҕон тўнў келдї,
төрт ат алып келдї,
Ел уктаҕан тўнўндö,
Ак Каныш турдў орўндан,
төрт атты токўдў,
бір атка азык артты,
бір атка ок дары артты,
керäгäсїндä тоҕус мылтык,
ічїндägї уруму мылтык,
öңöрўп алды Болот,
Болот-мїнän Ак Каныш,
екі атка мінїп алды,
екі атты коштоп алды,
тўндö качып кетїп калды.
Таң атты, кўн чыкты,

Digitized by Google

Көчпөс Бмі башын көтөрдў,
Төр јағын караса,
Ак Каныш јок болдў,
Баібічәнін коінўн караса,
Ер Болот јок болдў:
«Е баібічә, баібічә,
«Төрдө јаткан Каныш јок,
«коінўңда јаткан Болот јок,
«сенін тілің тідібі,
«мәнін тілім тідібі».
Анда аітты баібічә:
«Каңкылдаба Көчпөс Баі!
«кечә атка чапкан кулунўм,
«ызыкка не атка чап келгәндір,
«ашмачы кулуғур адашып,
«сўт сәмал бергәндір,
«қара чыбар ак јолборс
«чакырып өттў тосўңар!
«карәгім менін Болот јан,
«каяып кетті кошўңар!
«кызыл чыбар ак јолборс
«кыікырып өттў тосўңар!
«карәгім менін Болот јан,
«качып кетті кошўңар».
Тоғус ўлўп Көчпөс Баі,
чакырып алып аітты деіт:
«Е балдарым, балдарым,
«түбаңандын түбўчі,
«түбаңандык кылды кої,
«мал малыңа асыр бол,
«тоғус ўлўм уўўңар!
«тоғус сан колдў куруңар!
«тоғус ашў бар еді,
«тоғус ашў тосўңар!

Digitized by Google

«Ак Каныш кармасаңар,
«апäкäм деп аіссаңар!
«ал Болоттў көрсöңöр,
«Болот јан-аі десäңäр!
«алып мында келсäңäр!
«тўбўн јајын сураін!
«кім екäнін біläін!
«кіші кошўп беräін!»
Тоғус ўлў турады,
какырға кардаі курады,
тоғус ашўдў тостў,
ешäмäні табалбаі
асыктарын тўгötўп,
аттарын самсытып,
ўлдар каітты ўјўнö.
Көчпöс баідын балдары
кіші öлгöндöі öкўрдў.
Көчпöс Баідын ўјўнö
тоғус сан кол келдіä,
тоғус курчап турдўä,
Көчпöс Баідын ак ўјў
чылта бўтўп калыптыр,
Көчпöс Баі турўп мыны аітты:
«Е балдарым, балдарым,
«Тоғус сан колдў токтотўп турўңар!
«Чоң сабада кымыс бар,
«тоғус сан колдў тоіғусўп алаін!»
Тоғус сан колдў токтоттў,
баібічä басып саба куідў,
Көчпöс Баі ајакчы болдў,
тоғус сан колдў тоіғустў,
тоғус ўлын тоіғустў,
чоң сабаны сарктырды,
Көчпöс Баі-мінän баібічä

Digitized by Google

окӧ öсӱ тоідӱ-дä,
Кӧчпӧс Баі мыны аітты деіт:
«Е балдарым, балдарым,
«Аі коңомнӱн баласы,
«Кӧчпöс Баі eläм дедї,
«Кӱн Коңомнӱн баласы,
«Кӧчпöс Баі eläм дедї,
«малдын кутӱ боскосӱ,
«баштын кутӱ боскосӱ,
«алып берїп келїңäр!
«кудаіға көтöрӱп алаін,
«Болоттоін ботомдӱ
«усатпаі тілäп алаін!»
Боскосӱн алып келдї,
көтöрӱп која бердї:
«Болоттӱ кудаі бер! дедї,
«е балдарым, балдарым,
«Болотӱм каітып келгїчä,
«уіку бетїн көрбöін!
«јантајып јергä јатпаін!
«бӱған белім чечпäін!
«Алда-кудаі Болоттӱ мä бер!»

Ак Каныш көргöн јол-мїнäн,
качып јӱрӱп кеттїдä,
ат ырғаідаі болғондо,
біт торғоідоі болғондо,
кара кыја тапты да,
капталда бастырды да,
кара ӱңкӱргö келдї дä,
Болот атты карматты,
Ак Каныш тӱшö јӱғӱрдӱ.
Ертäн келгäн Ак Каныш

Digitized by Google

кечкä jетä ӱн тартып,
Ілап олтӱрдӱ Ак Каныш.
Кечкä jӱк болҕондо,
Болот тӱшӧ jӱгӱрдӱ:
«Е енäкä ӱнӱң тарт!
«карап турҕан кара тӧ,
«елїңб'едä енäкä,
«калың кара токojӱң,
«малыңб'едä енäкä,
«карарып турҕан кар'ӱңкӱр,
«ӱjӱңб'едä енäкä?»
Анда аїтты Ак Каныш:
«Е баламаі Болотӱм,
«аттарың сӱдӱбы?»
««Судӱ»» дедї ер Болот.
«Алып кel аттарыңды!»
Тӧрт атты алып келдї,
тӧрт атты сojӱп алды,
Ак Саікал баштаҕы кӱн
кар'ӱңкӱргӧ келгän екän,
кар ӱңкӱрдӧ бу Ак Каныш
Саікалдын ісін көргӧн екän,
ісін көрӱп ілаҕан екän.
Тӧрт атты сojӱп алҕан соң,
касысына бӧлӧндӱ,
картасына jӧлӧндӱ,
тӱндӧ jатып уктады.
Ертän Ак Каныш турдӱ,
Болот турӱп от jакты,
ертän куіҕан октӱ,
кечкä jетä ок куідӱ.
Кечä мал болҕондо,
аілабатал урумӱ,
чанаштап дары куідӱ,

Digitized by Google

чарадаі ok kуідў,
Болот турўп бу jakта,
еңкäjїп кїк karады,
бір буҕу турҕан астында,
урумунў сундўрдў,
jатып jатыр тарс koідў,
буҕу jатып jыҕылды,
Болот jўгўрўп барды,
бір kолўнан бу Болот
буҕунў kармап алды,
буҕунў сojўп алды,
аттын етїнä koшўп,
тоідў Болот бу кечä.
Таңдар атып кўн чыкты,
Болот даҕы чыкты деіт,
тоҕус атты бу Болот,
тоҕус буҕу jыҕылды,
тоҕус буҕунў көтөрдў,
«тоҕус буҕунў соідў,
етїнä мыktап тоідў деіт,
Ертäң-мїнäн Болот jан
кїктї көстöі jўгўрсö,
көтўнөн келдї Ak Каныш:
«Е Болот jан, Болот jан,
«ошо төнын ўстўндö,
«jетi текä jатыры,
jетї текäнїн ічїндä,
«ak текäнї атпа! дедї».
Ер Болот jўрўп кеттї,
kызыл kурбу таш екäн,
kырkасы-мїнäн jўгўрдў,
атпа! дегäн текäнї,
атпаі кеттї Болот jан,
андан келїп Болот jан,

Digitized by Google

еңкäjїп карап алды,
jаткан екäн ак текä,
аны көрӱп Болот jан,
уруму-мїнäн сундурдӱ,
jатып алып тарс коідӱ,
ак текä кулап jатып калды,
кызыкканын кызыкты,
тө тӱбӱнө тӱшӱрдӱ,
текäнї кӯп келä jасса,
сан jылкы jатыптыр,
сан jылкыны аралап,
ак текäнї кӯп келдї,
көткӱ буттан кармады,
көтөрӱп урдӱ текäнї,
кырк jылкычы чоңӱлдӱ,
етїн бӧлӱп алды деіт,
Болотко jаңгыс терä тїдї.
Ак текäнїң терäсїн,
Болот көтөрӱп алды,
тӱрасынан тор аіңыр,
чыңып келдї jӱгӱрӱп,
Болотко моінӱн арта салды,
текäнїн терäсї-мїнäн
Болот чапты аіңырды,
аіңырды чапса бу Болот,
каітып келїп jыттады.
Болот аіңырға мїндї,
чӱдӧп кеттї аіңырды,
бу Болоттӱн астына,
ӱч ат баіда болдӱ деіт,
аттарды кӯалады,
турасынан чыкты Ак Саікал:
«Тор'аіңыр мінгäн токточӱ, Болот,
«енäкäң Ак Саікалды jокточӱ, Болот,

Digitized by Google

«kуттў болсўн аіғырың, Болот,
«нары тартып берї бак, Болот,
«тамағыңдан балам-аі, Болот,
«такылдатып jыттаін, Болот,
«тўған енäң мен едїм, Болот,
«тутўлған енäң Ak Каныш, Болот,
«көргöн енäң мен едїм, Болот,
«көтöргöн енäң Ak Каныш, Болот,
«Аңгычалдын кыс едік, Болот,
«Кан Jолоідўн катыны біс едік, Болот,
«карындашы Кардыған, Болот,
«Кардыған доло jö чыкт'аі, Болот,
«кан атäкäң Кан Jолоі, Болот,
«ў арak берїп öлтўрд'аі, Болот,
«kан атäкäң öлгöндö, Болот,
«Карача kапыр jö чыкт'аі, Болот,
«бістїн елдї чаптырд'аі, Болот,
«Саікал-мїнäн Ak Каныш, Болот,
«бістї koі көтўнö салдырд'аі, Болот,
«көрбöгöнў кöр болд'аі, Болот,
«jебäгäнї бок болд'аі, Болот,
«нары тартып берї тарт, Болот!
«енäкäндäн муң кессїн, Болот,
«муңдў адам їласын, Болот,
«көкўрöктöн дерт кессїн, Болот,
«дерттў адам їласын, Болот,
«буғунўн етї ток болд'аі, Болот,
«енäкäң мунтўп jўрўп jок болд'аі, Болот,
«аркардын етї ток болд'аі, Болот,
«енäкäң koі каітарып jок болд'аі, Болот,
«тілдїн учў бес болд'аі, Болот,
«тіштїн учў кес болд'аі, Болот».
Анда аітты Болот jан:
«Кандаі kакылдаған кіші едің?

Digitized by Google

«аідын тӱбӱ алты бурч,
«алт'аілана көтөргөн,
«Ак Каныштаі енäм бар,
«јердің тӱбӱ јеті бурч,
«јет'аілана көтөргөн,
«Ак Каныштаі енäм бар,
«какылдаба нары тур!»
Болот сала берді деіт.
Біктäн көрдӱ Ак Каныш,
асты јағын караса,
Болот келät булајыш,
Тор'аіғыр келät кылајыш,
Болот келіп јеткändä,
тура калды Ак Каныш:
«Аіналаін Болот јан,
«астыңдағы тор'аіғыр,
«јelмоғустӱн аты едї,
«балакäттін мал едї».
Анда аітты Болот јан:
«Мунуңдӱ каідан білäін!
«мен бу кіккä чыккамын,
«бајағы текä кес болдӱ,
«урумӱна сундурдӱм,
«јатыш јатыш тарс коідӱм,
«текäнін колӱн сындырдым,
«јер чыбырға тӱшӱрдӱм,
«көткӱ буттан кармадым,
«текäнї сојӱп мен јассам,
«кырк јылкычы чоғӱлдӱ,
«кырк јіліктäн ет алды,
«јаңгыс терä тїдї дä,
«көтөрӱп келіп мен јассам,
«бу тор'аіғыр кес болд'аі,
«аідасам тіптї кетпäд'аі,

Digitized by Google

«чапсам тіптї болбод'аі,
«тор'аіңырды міндім мен,
«ўч ат баіда болдў koi,
«тор'аіңыр аідап келдї koi,
«андан келä мен jассам,
«кызыл чаппан кіjіптір,
«кызыл чікыл jаш келін,
«бір ўнў көктö болўптўр,
«бір ўнў jердä болўптўр,
«Болот деп мол ілады,
«ботолоп турўп көп kакшады,
«аны немäнї болўчў?»
Анда аітты Ak Каныш:
«Аіналаін Болот jан,
«тўңан енäң Ak Саikал,
«тутўлңан енäң мен едім,
«көргön енäң Ak Саikал,
«көтöргön беібак мен едім,
«емдї jатчы Болот jан!
«ертäн туруп jўрölў!
«Саikалды алып келіп,
«бір көрсöтчў көсўмö!»
Кар'ўңкўргö келдїда,
jатып уктап калдыда,
таң атканда турдўда,
токўп аіңырды міндї,
енäкäсін Ak Каныш,
бір кўлўктў мінгістї,
бір кўлўктў коштоттў,
Болот сала jўрö берді.
Ертäн туруп Ak Саikал
koідў jаjып чыкты деіт,
чыңырңан ўнў басылбаіт:
«Тўаіт! тўаіт! баі тöбöт!

Digitized by Google

«Болот јанымнан кеткандä,
«іттäр јаман тұғанда,
«іт емчäгін емïспäі,
«Болот емгäн ак емчäк,
«баі төбөт саға емістім!
«Јаныма паіда болсұн деп,
«бала окундұм баі төбөт,
«тұаіт! тұаіт! баі төбөт,
«барсында өлұп барсаңчы,
«коідұ каірып салсаңчы,
«кабактан келïп Болотұм,
«кашкајып чыға тұшсөчұ!
«дөлмасын каксачы!
«баіталмаштын көп кojұ
«іркілïп келïп јассачы!
«тұаіт тұаіт баі төбөт!»
Болот еңкäјïп карады,
Болоттұн егї емшїдї,
Болоттұн јаңы јамшїды,
өбөктөн їлап турдұ,
камчысын бұктöі кармады,
аттын башын бурдұ деіт,
дөлмасын камчы-мïнäн
даң атып урдұ деіт,
koi іркілïп јатты деіт.
Кабактан чыкты Ак Саікал,
атын бура тартқыча
Болоттұ Саікал кучактап,
аттан тартып тұшұрдұ,
көрұшөргө дарман jok,
аітарына алы jok,
кара башын Ак Саікал
какыл какыл тырмаіт деіт,
ырғып чочұп Ак Саікал

Digitized by Google

jергä jыңылыш jатыр,
Бӣктän кӧрдў̆ Ak Каныш,
тӧлар учарын бiлбäдї,
аттын ӧсын тарталбаi,
ў̆н чыңарңа karӯ jok,
салып jетїп келдї деiт,
атынын дў̆бў̆ртў̆нӧн
есi чыkkан Caikaлңa
кӧсў̆н ачып karады,
ордў̆на тура jў̆гў̆рдў̆,
арбажын jеткän Ak Каныш
аттан тў̆шӧ jў̆гў̆рдў̆,
kучakташып jыңылды,
екi енäсїнїн муңў̆на
чыдап тур'албаi Болот
тор' аiңырга мiндїдä,
белäскä чыңып бардыдä.
Бу белäстän karаса,
аiчыңы алтын тӯ келät,
алты сан kара kол келät,
ошо kолдў̆н iчїндä
канаттӯ kара бедä ат мiнгän,
мурдў̆ тӧнын сеңiрдäi,
мурутў̆ чӧлдў̆н камышталi,
аiдары бардыр токмоктоi,
jӧрыны бардыр kакпактаi,
Карача Калмak келдї деiт,
«мӧндў̆! мӧндў̆!» деп аiтып,
«jабы! jабы!» деп аiтып,
«солон! солон!» деп аiтып,
jалkылдап чыңып келдї,
Аны кӧргӧн ер Болот
Caikалды кӧстӧп келдї деiт:
«Е енäкä ў̆нў̆ң тарт,

3805 3810 3815 3820 3825 3830 3835

Digitized by Google

«аічыңы алтын тӯ келдї,
«алты сан кара кол келдї,
«jелбірäгäн тӯ келдї,
«jер маішкан кол келдї».
Аны уӊӯп Ак Каныш,
коідӯ көстӧп салдыдä,
ак сары башыл бір коідӯ,
алып келдї Ак Каныш,
кудаіӊа аітып чалдыдä,
колӯн jаіпты ер Болот,
Саікал-мїнäн Ак Каныш
асыл бата бердїдä.
Андан турдӯ Ер Болот,
тор аіӊырӊа мінді деіт,
Саікал-мїнäн Ак Каныш,
атка мінїп келдї деіт,
колдӯ көстӧі jӯргӧндӧ,
капталдан чыкты Ер Чечäн,
кашына келдї Ер Чечäн:
«Амамбы Саікал? амамбы?
«амандашкалы келдїм, jамамбы?»
Колӊо jакын келгäндä,
уруму мылтыкты
колӯна алды ер Болот,
чанаштаі дары куідӯ деіт,
чарадаі октӯ урдӯ деіт,
уруму мылтык сундурдӯ,
канаттӯ кара бедä кӯлӯктӯн
моінӯн jон тӯптӧн сындырды,
Карачаны кармады,
кak моінӯнан баілады,
екі енäгä ап келдї,
Карачаны Ak Каныш
сӧӊалап алды Болоттон,

Digitized by Google

Ak Каныштан Ak Caikал
сōŋалап алды Карачаны,
Карачанын көп kолӯн
Чечän kaктап саіп кеттї,
Болот ak ӱігӧ салды,
Карачанын kапkасын,
албарс-мїнän бустӯ деіт,
тӯндӯгӯнӯн тӯркögӯн,
аіса-мїнän атты деіт,
ӱідӧ болŋон Кардыŋач
чачынан kармап алды,
сӱрӧп чыŋып келдї деіт,
Кардыŋашты Ak Каныш
сōŋалап алды Болоттон,
Ak Каныштан Ak Caikал
сōŋалап алды Кардыŋашты,
Андан туруп Ak Caikал
Карача-мїнän Кардыŋач
моінӯнан баілап салды,
kырk kызырактын куіруŋӯна
баілап салды ökōnӯ,
сӱрӧтӱп алыш ӧлтӱрдӱ,
сōгӯн ӧрттӧп салды,
кӱlӱн сапырып салды.
Он сан Ноŋоі көп журттӯ
jырŋап jатты деіт,
улу тӱlō kылды деіт.
Анда аітты Ер Болот:
«Ak Caikал-мїнän Ak Каныш,
«мунӈӯ болŋон ек'енäм,
«kан атам Jолоі барында,
«елдї кім білät?» деді.
Caikал аітты ӯлӯна:
«Кан атаң Jолоі барында

«сенĭн елĭң jуртўңдў
«Ер Чечän бiлĭп салды».
Анда турдў ер Болот,
кол көтөрўп салды деiт:
«Чечäнäкä äкäм-аi,
«мiнгäн атымды бiлäiн!
«кiгäн тонўмдў бiлäiн!
«jурттў елдĭ сен бiлсäң!»
Атасынын ўjўндö
емдi турдў ер Болот,
iт аҕытып куш салды,
кас-мĭнäн тўлкў алды,
алты кўн Чечän jўгўрдў,
алты сан кол jĭп алды,
jетi кўн Чечän jўгўрдў,
jетi сан кол jĭп салды,
бiр кўндö Болоттўн ўjўнö
бастырып келдĭ Ер Чечän,
от кашында олтўрўп,
ырдап бердĭ Ер Чечän:
«Он сан Ноҕоi jуртум бар,
«он сан Ноҕоi iчĭндä
«Ноҕоi Баiдаi каны бар,
«Ноҕоi Баiдын баласы
«Кан Jолоiдоi каны бар,
«Урум Кандын Кызыл Кыс,
«Кызыл Кысты алам деп,
«орҕо тўшўп калдыдä,
«Ач-будандаi аты бар,
«ак олбоктоi тонў бар,
«атаң тiрў болўчў,
«аiчыҕы алтын тў алдым,
«алты сан кара кол алдым,
«jелпiрäгäн тў алдым,

Digitized by Google

«jер маішкан кол алдым,
«jўрўчў болсоң jўрсöңчў,
«атыңды алып берäін!»
Болот бу көстў уҕўп,
«Барäкäлді Чечäнäкä!» деді.
Чечäн ем jўрö бердї,
көтўнöн Болот чāп барды,
Урум Кандын елдäрїп
чāп берїп öлтўрдўлöр,
көп кішінї олңо алды,
каркыралū кыс алды,
келгäн колдў саіды деіт,
кўндöн кўндö атышып,
ўч мертäм кол келдї,
ўч мертäм колдў качырды.
Кабар алҕан Урум Кан
не кыларын білбädї,
ўч кўнў ўідö jїн кылды,
еркäк урҕачы чакырды.
Анда аітты Урум Кан:
«Еллбїскä jō келдї,
«аічыҕы алтын тў келдї,
«алты сан кара кол келдї,
«бістїн колдў качырды,
«елібїстї ол алар,
«малды аідап чыҕар,
«ошо jōды качырарҕа,
«еркäктäн адам барб'екäн,
«урҕачыдан адам барб'екäн?»
Еркäктäн адам чыкпады,
Jолоідў орҕо салычы
кū кемпір чыҕып келдї,
даҕы jаш баіҕа тіjäм деп,
көтў-мїнäн jердї ыікады.

Digitized by Google

Андан аітты кӯ кемпір:
«Кызыл чоктӯ көп Калмак,
«темір кӯрӧк алып кел!
«тешä чоттӯ алып кел!
«Jолоідӯн jатkан орӯп kас!
«тепкіч kыл бу орнӯ,
«Jолоідун белїнä аркан сал!
«бері karата тартып ал!
«Jолоідӯн аты Ач-будан,
«темір ӱідӧ турӯптӯр,
«kазысынын калыңдыңы,
«kол серäдäі болдӯ деіт,
«jалынын kалыңдыңы
«керäгädäі болдӯ деіт,
«Ач-буданды алып кел!
«сексän тӧгӧ сеп jӱktӧ!
«токсон тӧгӧ тон jӱktӧ!
«Jолоіңо Кызыл Кысты емї бер!
«аtkа мінгіс Jолоідӯ,
«Ач-буданңа мінсä Кан Jолоі,
«ошо kолңо кірїп берät,
«jакшы ердїн аідыңы-мїнän,
«jан сактап jӱрӧрбӱс,
«Каным тапkан акылым кандаі?»
Кӯ кемпірдїн jонӯн
kаңып коідӯ Урум Кан,
аітканындаі кылды деіт.
Jолоі аtkа мінді деіт,
Калмак көтӱнӧн jӱгӱрдӱ,
jолоілоп Jолоі jӱрдӱ.
Ер Чечändїн колӯна
аралап кірдї Кан Jолоі,
kырып jібärдї Кан Jолоі,
тӱрасынан келдї Ер Чечän:

Digitized by Google

«Амамбы төрөм? амамбы?
«Чечäндäін чороң тұраңдан
«чыңып келдім, јамамбы?
«батыр төрөм амамбы?
«ордон сұрұп алдым, јамамбы?
«сак саламат болдұңбұ?
«саңынбаі есän болдұңбұ?»
Јолоі бу сөс уксада,
кылчајып карап алды деіт,
кыірат јұрұп берді деіт,
Ер Чечändі таныбаіт.
Ач-будандын јанына
Ер Чечän келіп аітты деіт:
«Аіналаін Ач-будан,
«сені бакkан муракыр,
«Чечän јаңгыс мен едім,
«јаіңа чілдä келгändä,
«ак јамынча јапкамын,
«өзұң күштұ болсұн деп,
«кунан коідұ соіңомұн,
«кунан коідұн сұр куірук,
«белän белän кылңамын,
«таңдајыңа салңамын,
«Јұнұң јакшы болсұн деп,
«күндө сылап турңамын,
«аіналаін Ач-будан,
«өсұң-мінän бір тұңан,
«тор'аігырды міндідä,
«Саікал тұңан бал'еді,
«атын Болот коіңонбұс,
«атары тäп алам деп,
«Ач-будан täп мінäм деп,
«колдұ курап келдік біс,
«Јолоі өс елін білбäіт,

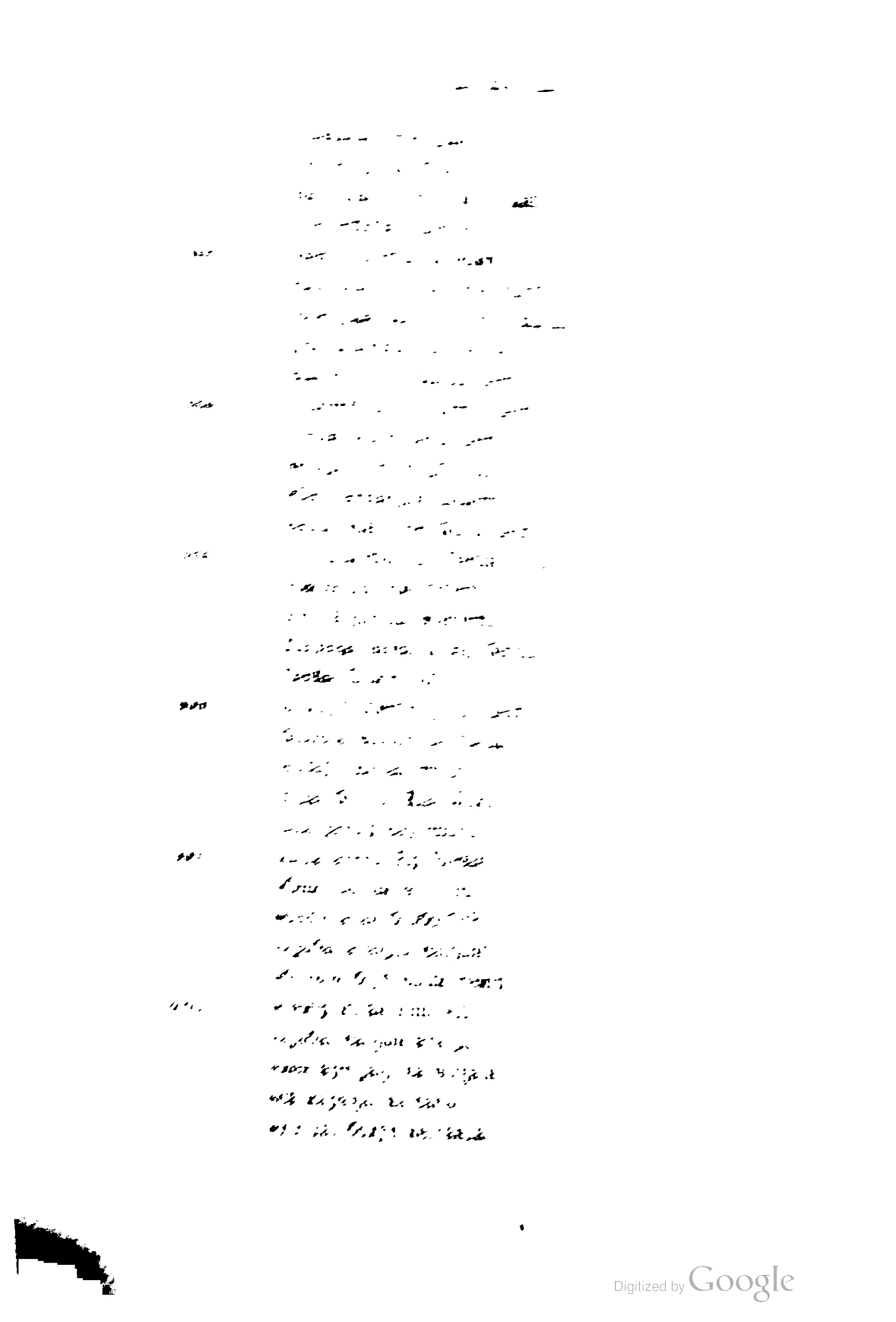

Digitized by Google

«кара булут аі ботом,
«как төмбгө салаін!
«колўндаҕы наісасын
«колтўктан сўрўп алаін,
«мында атаҥа азыр бол!»
Андан турўп Ер Болот,
колўна тўкўрўп алды,
колтўктап кармады наісаны,
тор'аіҕырды чўдөдў,
Өкўрўп Јолоі бакырат,
өрўк башын јапырат,
Кан Јолоідўн артына
чыҕып кеттї Ер Чечән,
јетїп келгән Болоттў
Јолоі көрўп бакырат:
«Кызыл чыраі нўр беттў,
«јајым бс јар кабак,
«оңкоҕоі мурун чуңкур көс,
«бері келчі јігітїм!
«сом балкадаі јўрөктў,
«соҕўштўрўп алалы!
«ач балкадаі біläктў,
«бір сынашып салалы!
«таі букадаі сўрўшўп,
«баҕалакты тўрўшўп,
«кумардан чыҕып алалы!»
Болот кўлўп јібärдї:
«Атама наіса шіltärмїн», деп,
наісаны таштап јібärдї,
андан турўп Кан Јолоі,
наісаны кўläп алды,
Болотко наіса салды,
јанындаҕы аі балта
кармап алды Ер Чечән,

Digitized by Google

«аіналаін Ач-будан,
«өс елің̈дің̈ кырбачы!
«акырын jўргўн ач будан!
«семістāгāн болсоңчы!
«мен Болотко барсамчы!
«акырын jўргўн Ач-будан!»
Ач-будан баспаі турўп калды,
jаш Болотко Ер Чечāн
салып jўрўп барды деіт,
Болоттў көрўп аітты деіт:
«Атаң Jолоі келдı деіт,
«елің̈дің̈ кырып jібāрдің̈,
«бат' аттанғын Болотўм!
«атка мінің̈п тес бол!» деіт.
Бу Болотко Ер Чечāн
томоғодоі тон кігістің̈,
тор' аіғырды мінгістің̈,
Карағаі наіса колғо бердің̈,
Чечāн Болот өкө
Jолоідў көстөп jўрдў деіт,
белāскā чығып келгāндā,
еңкājің̈п карап турдў,
тōдаі болғон Кан Jолоі
келā jатыр сајышып.
Анда аітты Ер Чечāн:
«Ошо келгāн чоң кіші
«сенің̈ атаң болбоібў?
«ајабаі атаңды саіғын!
«бўткөн бојў чылк темір,
«темір кігāн кіші едің̈,
«ајабаі саіғын атаңды,
«мен арт jағына чығаін!
«сā карағаі наісасы
«тігідāі болўп келгāндā,

Digitized by Google

«kара булут аі ботом,
«kak төмөгө салаін!
«колўндаҕы наісасын
«колтўктан сўрўп алаін,
«мында атаңа азыр бол!»
Андан турўп Ер Болот,
колўна тўкўрўп алды,
колтўктап кармады наісаны,
тор'аіҕырды чўдөдў,
Өкўрўп Јолоі бакырат,
өрўк башын јапырат,
Кан Јолоідўн артына
чыҕып кетті Ер Чечән,
јетіп келгән Болоттў
Јолоі көрўп бакырат:
«Кызыл чыраі нўр беттў,
«јајым ӧс јар кабак,
«оңкоҕоі мурун чуңкур көс,
«бері келчі јігітім!
«сом балкадаі јўрөктў,
«соҕўштўрўп алалы!
«ач балкадаі біләктў,
«бір сынашып салалы!
«таі букадаі сўрўшўп,
«баҕалакты тўрўшўп,
«кумардан чыҕып алалы!»
Болот кўлўп јібәрді:
«Атама наіса шіltәрмін», деп,
наісаны таштап јібәрді,
андан турўп Кан Јолоі,
наісаны кўләп алды,
Болотко наіса салды,
јанындаҕы аі балта
кармап алды Ер Чечән,

Digitized by Google

Jолоідўн наісасы Болотко
тігїдäі болўп келгäндä,
Ер Чечäн бу наісаны
бырқырата салдыдä,
Jолоі Чечäндї карап алдыдä,
Чечäндїн астына Jолоі салдыдä,
Ер Чечäн качаін десä,
мінгäн аты чарчады,
Болотко Чечäн jалынды:
«Оібоі Болот не болдў,
«öсў̆ндöн сорлор көрў̆нсö,
«ўңкўjjўп турўп аласын,
«öсў̆ндöн корлор көрў̆нсö,
«ўксўндöп баса каласын,
«ол атаңа азыр бол!»
Тор'аіғыр-мінäн Ач-будан
öкȫ көрўшў̆п турса,
Ач-будандын моінўна
моінўн арта салды тор'аіғыр,
Ач-будандын чылбырын
кармап алды Ер Болот,
Тор'аіғыр анда ўн салды:
«Е Ач-будан амамбы,
«Тор'аіғырдаі іниңїс,
«есїн миңгісїп келдї, jамамбы?
«сак саламат болдўңбў,
«сағынбаі есäн jўрдў̆ңбў̆?
«амамбы Ач-будан? амамбы?
«Болоттў ўстўмö миңгізїп
«алып келсäм, jамамбы?»
Анда турўп Кан Jолоі,
тор'аіғырды таныды,
аны көрў̆п Ер Чечäн
тўрасынан турўп аітты:

Digitized by Google

«Амамбы төрөм? амамбы?
«Кан Јолоідў Ер Чечән,
«ордон сўрўп алды, јамамбы?»
««Чечәнім»», деді Кан Јолоі.
«Төрөм», деді Ер Чечән.
Андан аітты Кан Јолоі:
«Тор' аіғыр мінгән јаш бала,
«ошо бала кімдікі?»
Ер Чечән турўп мыны аітат:
«Тор'аіғыр мінгән јаш бала,
«Саікал тўған бу бала,
«Ак Каныш асрап алды,
«батыр Болот балаңыс,
«атамды тәп әлам деп,
«Ач-буданды мінәм деп,
«муна Болот балаңыс».
Андан келіп Кан Јолоі,
ат ўстўнөн Болоттў
чеңгәлдәп алып аітты деіт:
«Аіналаін Болот Јан,
«рас мендән тўдў бу,
«садак-мінән белін бўдў бу,
«менін јолўмдў кўдў бу.
«Чечән јакшы кылдың сен,
«Кара Кандын Каныш-пәк,
«аны саға бујурдўм,
«Кара-Дөт кысы Кўн Јаркын,
«аны Болотко бујурдўм».
Мінгән атты Ер Чечән
тегәрәнтіп алды деіт,
сансып јаткан капырды
камыштаі беттәр јапырды,
таштан кылған каласын
тап такырчак чапты деіт,

Digitized by Google

кумдан кылған каласын
кӯ такырчак чапты деіт,
Урум Кандын Кызыл Кыс
кырк кыс-мінән качырды,
Урум Кандын Кызыл Кыс
ач біләктән алды деіт,
ат көтӯнө салды деіт,
Јолоідӯ көстөп јӯгӯрдӯ,
Јолоідӯн көт јағынан,
салып өттӯ ер Чечән.
Јолоі кылчајып карады:
«Чечәнім не кыласын,
«бістї асрағаң Кызыл Кыс
«көтӯ јӧрап калбасын!
«Урум Кандын Кызыл Кыс
«біскә сӧға бер!» дедї.
Сӧға бердї бу кысты,
андан келӯп Кан Јолоі
Болоттӯ атка мінгїстї,
Кызыл катынды алды,
даіра сунӯн кашында
Урум Кандын көп јуртӯн
кондӯрӯп салды деіт.
Андан кіші јібәрдї,
ӱідӧ турған катына
Саікал-мінән Ак Каныш
ертән азыр болсӯн деп.
Бу сӧс уктӯ Ак Каныш,
ачӯ келдї сорӧokko.
Андан туруп Ак Саікал,
Ak Капышка аітты деіт:
«Ачӯланба Ak Каныш!
«сенїн кылған ішіңдї
«катка јасып берәін!»

Digitized by Google

Каҕас алды колўна,
каҕаска кат jасты,
Болоттўн тўҕанын jасты,
Кöчпöс Баiҕа барҕанын jасты,
Карачаны öлтўргöнўн jасты,
Кара беттi кескiлäгäнiн jасты,
Ак Канышка бердi деiт:
«Кан Jолоi мында келгäндä,
«тескäрä карап ıла! дедi,
«етäктäн тарсса Кан Jолоi,
«етäгiңдi jiп ал деiт,
«бу каҕасты кармаса,
«Кан Jолоi ıлап турсўн!
«Jолоiдўн егi емшiсiн!
«Jолоiдўн jаҕы jамшiсын!
«Карача öлтўргöнўн
«окуп турса Кан Jолоi,
«каҕасты колўма алаiн,
«таштап отко салаiн,
«сен батырдын коiнўна jат!»
Таң атты кўн чыкты,
Ач-будан мiнгäн Кан Jолоi
jетiп келдi ак ўiгö,
андан турўп Ак Саiкал
ўiдöн чыкты, ıлады,
аттан тўштў Кан Jолоi,
көрўшкöндö Ак Саiкал
ешiктi ача бердi,
Jолоi ўiгö кiрдi деiт.
Уiдö олтўрҕан Ак Каныш
тескäрä карап ıлады:
«Мен Ак Кандын тушўнда,
«jырҕап jўрдўм ошўнда,
«аракты аштаi iчкäмiн,

«jібәктї jўндөі тытқамын,
«торқоңў тондоі jырткамын,
«jорҕоңў таідаі мінгәмїн,
«бу сорҕок менї таштады,
«бу сорҕоктў көрбөімўн!»
Кашына келдї Кан Jолоі,
етәгінән тартты деіт,
етәктї jідї Ак Каныш,
колўндаҕы каҕасты
таштап jаіды Jолоіҕо,
Jолоі катты окўдў
Jолоі їлап jатыры,
Карачанын өлтўргөн jерїнә
окуп келгәндә Кан Jолоі,
Саікал Jолоідўн колўнан
бу каҕас сўрўп алды,
отко көтөрўп салды,
отко jібәрдї каҕасты,
Jолоі jаjында jатып алды,
Ак Каныштy кучактап алды.

Jерїндә jатқан Көчпөс Баі,
Болотўм деп jўрдў деіт,
ічїнә тамак ічпәдї,
бўҕан белїн чечпәдї,
jантаjып jергә jатпады,
бір Болотўм деп jўрўп,
караҕан көсўн jумбады,
төшөгўнө бўктөшўп
jатып калды Көчпөс Баі.
Көчпөс Баіды jө басты,
Көчпөс Баідын тоҕус ўлы
тоҕус сан колдў курады,

Digitized by Google

бу jō-мĭнăн атышты,
тоҕус ӯлдын ічĭндă,
Jаныкăгă ok тĭдĭ,
jарадар болўп калды деіт.
Уруштан калды бу Tölök,
Jаныкăнĭ каітарды,
ўідö jатып Köчпöс Баі
кара сакал ак болдў,
ĭлаі турҕан чак болдў.
Коідў бакkан Коіту кўң
алакандаі ак каҕас
алып jајып олтўрдў,
ду'а ічĭнă салд'elă,
асмандата учўрдў,
асман-мĭнăн бу каҕас
учўп кеттĭ Болотко,
алты jылдык jол екăн,
бір тўндö jетĭп келдĭ,
Ak Каныш ертăн турҕанда,
атар таңдын алдында,
тўндўктў jаңы тартканда,
Ak Каныштын алдында,
каҕас шарт деп тўштў деіт,
Ak Каныш чочўп кеттĭ деіт,
каҕасты колўна алды деіт,
köстўн jашы köl болўп,
ĭлап jібăрдĭ Ak Каныш:
«Атăкăм-мĭнăн енăкăм,
«ічĭнă тамак ічпăгăн,
«köсў yiky körböгон,
«бўҕан белĭн чечпăгăн,
«бўктöшўп jатып калҕаны,
«Köчökömdў jō баскан,
«Tölököm колдў курап,

Digitized by Google

«капыр-мінән кармашкан,
«Јанықәмә ок тігән,
«јарадар болўп калҕаны».
Чыңырып којо бард'елә,
Ак Каныштын ўнўнө
јўгўрўп келді Ак Саікал,
көстўн јашы көл болўп,
екі катын ілашты,
Кан Јолоіҕо барды деіт:
«Алыстан бір тіl келді,
«Көчпөс Баідан кат келді,
«Тура кал, аі батырым».
Јолоі каҕасты окўдў,
ачў јаман келді деіт,
јабаҕынын јалындаі
јалбајып јалы чықты деіт,
Ер Чечәндї чакырды,
«Чечән Болот каіда?» деіт.
««Јакшы ўлўң бу Болот
««куш салып кечә кетті деіт»».
Чечән атка міндї деіт,
дөңгө чыҕыш барды деіт,
«Болотўм!» деп чакырды,
«ўігө кел!» деп бакырды,
коно кеткән Ер Болот
кулаҕына уҕўлдў,
«Чечәнім менї чакырат!» деп,
атка міндї Ер Болот,
ошо јердән чўдөдў,
ўігө барып келгән сон,
Ачў келді Јолоіҕо:
«Е Болотўм кантәсін,
«елді бакпаі турдўң сен!
«менї бакпаі турдўң сен!

Digitized by Google

«іт болўп калыпсын».
Сырды ajak бал кымыс
ер Болотко бердїлä,
Болот кымыс ічкäн сон,
ak каӈасты jаіӈан сон,
окуп алды каӈасты.
«Кан атäкäм чоң Jолоі,
«Ач-буданды берїңїс!
«ak олпоктў берїңїс!
«japak jаптык берїңїс!
«каінатма кара дары берїңїс!
«Азўларын аркаітып,
«аттар jатар ар jердä,
«муруттарын чычаітып,
«epläp jатар ар jердä,
«ölбöі турӈан jан барбы?
«öчпöі турӈан от барбы?
«Ач-буданды берїңїс!
«ölсäм сеіт кечäін,
«öĺтўрсöм касы болоін».
Анда аіттың Кан Jолоі:
«Атаң-мїнäн тең едї,
«Ач-буданды кантїп мінäсїн,
«олпок менїн тондорўм,
«ok токтотўп тон едї;
«олпоктў кантїп кіjäсїн?
«кара баш jā сыр jебä,
«тōдаі алыштар келгäндä,
«тамандап турўп тартамын,
«тōдаіды jыӈа атамын.
«Тапкан атың мінä бер!
«тапкан тонўң кіjä бер!
«есäн болсоң сō болсоң,
«jеңіl барып ōр кel!

Digitized by Google

«аман бол Болотўм».
Андан турўп Ер Болот,
ешіктї көстöі jўгўрдў,
Тор'аіғырға мінді деіт,
Болот jўрö берді деіт.
Уідö калған Ак Каныш
Кан Jолоіғо аітты деіт:
«Балам jöға барат деіт,
«Ач-буданды берїңіс!
«öлгöн janын тіргїссін!
«öчкöн отўн тамыссын!
«качкан jöға jеткірсін!
«кўған jöдан кутқарсын!
«білбäгäнін білгäссін!
«тоібоғонўн тоіғоссўн!
«уктағанын оіғоссўн!
«Ілағанын сöрассын!
«jаңыс балам Болотко,
«Ач-буданды берїңіс!
«ошо балам Ер Болот,
«есäн бакқан елїндї,
«аман бакқан jуртўндў».
Анда аіттың Кан Jолоі:
«Ач-буданды бербäімін,
«тапқан атын мінсін! деіт,
«ак олпоктў бербäімін,
«тапқан тонўн кісін!» деіт.
Ілап jібärді Ак Каныш:
«Jаңгыс балаң Болотко
«Ач-буданды бербäсäң,
«jебäлäгäн Ач-будан,
«jебäнін башын сактасын,
«саратан jаідын ысығы,
«кабырғасын кара чымын кактасын,

Digitized by Google

«Төрөм Јолоі өлдӯ деп,
«Ak Канышtаі kатыныӊ,
«тулдӯн тӯбӯн сaктасын!
«оӊбоӈон Јолоі оӊбоі кал!
«оӊотӯӊа јетпäі кал!
«аі маӊдаілӯ Ач-будан
«аі тӯбӯн көстөп каӈынсын!
«төрөм Јолоі өлдӯ деп,
«Ak Канышыӊ саӈынсын!»
Анда Јолоі тарындың,
Ер Чечäндї чaкырдың,
Ач-буданды токуттӯӊ.
Андан турӯп Ер Чечäн
буттаі темір kурчанды,
мустаі темір кіјіндї,
атka мінді Ер Чечäн,
салып јӯрӧ бердї деіт.
Анда аітты Кан Јолоі:
«Балабыс ачka нетäбä,
«керäт јеӊгä бїскä баралы,
«азыктын јаjы барб'екäн?»
Өкӧ салды јеӊгäгä,
јетїп келїп аітты деіт:
«Болот батыр ӯлӯбӯс,
«аттанып сапар барат деіт,
«асыктын јаjы барбы деіт?»
Анда аіттың сен келін:
«Быltырӈы өткөн jылында
«мың бе соідӯм Кан Јолоі,
«мың бедїн еттäрїн
«kанцыӈадаі тілдїм деіт,
«алты кӯндӯ туска бөлөдӯм,
«дӯ̄м јемішті талkалап турӯп,
«ет ӱстӯнӧ септїм мен,

Digitized by Google

«кӱнгӧ kak курҕаттым,
«тегірмäнгä салдым мен,
«чері чары болот деп,
«торko eläккä елäдім,
«келä coky кылдырдым,
«келін кыс чоҕултӱп,
«cокулатып алдым мен,
«корцунӱна салдым мен,
«капчык ічінä салдым,
«janajaҕын jалына баіладым,
«казанның кашына баіладым,
«ала барып берініс,
«көпчӱгӱстӱ көтӧрӱңӱс!»
Аны уҕӱп Кан Jолоі,
көпчӱгӱн көтӧрӧ бердї,
корцунӱн салҕанда.
Келін турӱп ӱн салды:
«О jаш ӯл балаңыс,
«талаҕа барып чыкканда,
«тамак керäк болҕондо,
«jер очоктӱ кассын де!
«казанҕа орнӱ суссын де!
«аста оттӱ jаксын де!
«ченäп ӱч колдӱн башы-мінän,
«чымчып мындан алсын де!
«казанҕа акырын сеп коісӱн де,
«кашык-мінän аілантып,
«сактап олтӱрсӱн де!
«кашыҕы токтоп келгäндä,
«ajакта дäмін алсын де!»
Андан барып Кан Jолоі
салып кеттї саңкылып,
jӱрӱп кеттї сӱңкӱтӱп,
Болотко келдї чоң Jолоі:

Digitized by Google

«Е Болот јан, Болот јан,
«атыңнын башын буратыр!
«ајандап саман тура тур!
«Ач-буданды мінїп ал!
«ak олбоктў кїјїп ал!
«Ач-буданды мінгändä,
«чўчўlöп аны kамчылап,
«тергä чомўлўп алса,
«темїнöрдўн тушўнда
«тең öпкöнўп тушўнан
«kырk kанат јајычы,
«асманҕа болцоп учўчў,
«тўшöтўгöн јерїнä келгändä,
«даіран кеlїп тўшўчў,
«екі сунўн ортоҕо
«сўтў kалып алҕанда,
«kалатты ічїнä бўктö салычы,
«јетälän јўрўп суҕарҕан,
«јетäктän јўрўп чалдырҕан,
«ысык јылў ічїп ал,
«даіра судан кечїп ал!»
Атасы бергän Ач-буданҕа
Болот аттанып јўрдў,
јўрўп агын чўдöптўр,
öсын kojo берїптїр,
анда аты Ач-будан
даладаі kазы јаіды деіт,
kурушўп kалҕан тујаҕын
аі табактаі јасты деіт,
ујушўп kалҕан јалды
ет јібäктäі јасты деіт,
kырk канатын јасты деіт,
асман-мїнän уштў деіт,
тўшöтўгöн јерїнä келгändä,

Digitized by Google

ботодоі моінӱн состӱ деіт,
боткоктоі тісäсін бӱктӱ деіт,
алҕа тӱштӱ Ач-будан,
екі колотӱн Ач-Будан,
екі суҕа салды деіт,
јергä јатты Ер Болот,
јатып уктап калды деіт,
Алты кӱнӱ Ач-будан
сӱтӱп калды деіт,
уктап јаткан Болоттӱ
башка чабысын коідӱ,
јетäлäп јӱрӱп чалды деіт,
ыссык јылӯ іштї деіт,
даіра көлдön кештї деіт,
Көл кыласына чыккында,
Болот јердї таныды,
јол-мїнäн јӱрӱп бердї,
јылкä јетїп келдї,
јылкыны јакшы таныды,
дöҕгö чыкты Ер Болот,
Көчпöс Баідын чоң ӱјӱн
көрӱп алды Ер Болот,
ат баілатыҕан акырына
атын баілады Ер Болот,
ӱігö басып келгäндä,
ешіктї ачып карады,
төшöктö јаткан баібічä,
јанында јаткан Көчпöс Баі,
Баібічä ыілап јаткан екäн:
«Е Болот јан, Болот јан,
«елїң ен калды коі,
«јуртӱң каран болдӱ коі,
«е Болот јан келсїн аі!»
Јанындаҕы Көчпöс Баі:

Digitized by Google

«Е Баібічä не болдў?
«ошо кўндöн ошо кўн
«уктабаҕан бу көсўм,
«уктап енді кетіп мен,
«бајаҕы тўшўм келіптір,
«тöдаі болҕон ак ўјўм,
«олутўна конўптўр,
«оңолўп барып тігілді,
«ал төрўмдўн астында
«екі бірдäі баі терäк
«сорkўлдап чыҕып алыптыр,
«чамҕаратан чыkканда,
«башы аікамын kалыптыр,
«бутаk-мінäн бўчўрö
«алтын кўмўш болўптўр,
«отўмдўн башында
«солkўлдап чыkты он терäк,
«он терäктін ічіндä
«чыбыkтаі болҕон јаш чынар,
«чыkkылаптыр солkўлдап,
«башы көkkö тіптір,
«бутаҕы јер аламды алыптыр,
«ошо не болот баібічä?
«ошо тўшўм јоручў!»
Анда аітты баібічä:
«Тўшўң тўш болўптўр,
«тöдаі болҕон ак ўјўң,
«олутўна конўп калҕан турбаібы?
«ал төрўңдўн астында
«екі бірдäі баі терäк
«солkўлдап чыҕып ал-ҕалса,
«чамҕаратан ол чыkса,
«бутаҕы-мінäн бўчўрö
«алтын кўмўш ол болсо,

«ол өкөбӱс турбаібы?
«отӱңдӱ курчаі он терӓк
«чыккылап солкӱлдаса,
«башы көккө тісӓ,
«он ботоң турбаібы?
«ічінде болған јаш чынар,
«Болот ботоң турбаібы?
«кеткӓнім каідан о келсін?
«кемтігім каідан о келсін?
«елің ен калды кої,
«јуртӱң каран калды кої».
Кірін аітты Ер Болот:
«Е баібічӓ не болду?
«Болот ботоң мен мында,
«е енӓкӓ ыілабачы!»
Анда аітты Баібічӓ:
«Болоттӱн ӱнӱ чыркыраіт,
«алтымыш тамыр зыркыраіт,
«кулағым кесін алаін!
«чунак кемпір болоін!»
Енӓсі турӱп келін,
бу капшытка јölöндӱ,
бу капшытка таjанды,
енӓсі бу баланы
кучактаі келін јығылды,
баібічӓ емчӓгі ін кетті,
Болот емчӓкі ӗм кетті,
Анда аітты Көчпöс Баі:
«Карӓгім ӱнӱ чыркыраіт,
«карӓгім јыты буркураіт,
«карӓктӓн кабар келдібӓ?»
««Е Көчпöс Баі бері бол!
««Карӓк Болот келді кої»».
Көчпöс Баі бері болдӱдӓ,

Digitized by Google

Болоттў бетїнän сўідўдä,
чалкасынан Көчпөс Баі
терäjїп jыҕылып калды.
Анда аітты Баібічä:
«Коідўң ічїндä Болот
«бос козўсу бар едї,
«Болот мындан кеткändä,
«көтөрўп коідўк аны деіт,
«бос козўнў алып кел,
«етїнän дäм кылалы!»
Болот турўп ешіккä,
jўгўрўп чыҕып келдї деіт,
Ач-буданды мінді деіт,
кашат астына келдідä,
коі jўргön jердї көрдў дä,
анда келсä Ер Болот,
ыілап турҕан адамнын
чыңырҕан ўнў басылбаіт,
чыҕылыҕы jасылбаіт,
Болот тыңдап турдў дä,
тыңдап турўп көрдўдö,
коідў бакkан Коіту-кўң
анда турўп ыілады:
«Болот мындан кеткändä,
«бусулмаҕан чäр jok,
«муңканбаҕан адам jok,
«келтäібäгän чäр jok,
«кемібäгän адам jok,
«атты семіс сактаҕан
«Ер Болот сендän калдым меп,
«ашты таптап кармаҕан,
«Коіту мендän кеттің сен!»
Болот ыілап jібärдї,
Болот аттан jыҕылды,

Digitized by Google

Коіту jўгўрўп келд'елä,
бетïнäн сўjўп коідў:
«Алыскы jōҕа барасын,
«кўштў̄ jōҕа кетäсïн,
«көп ыілабы нетäсïн?»
Болоттўн башын көтөрсö,
тіптäн Болот турбады,
чаткы ajактан кармады,
көтөрўп атка мінгïстï.
Анда аітты Ер Болот:
«Апäкä Коіту сен'аітам,
«мен кеткäндä көтөрўп коіҕон,
«боскосў ошо козў каісы екäн,
«бір көрсöтчў̄ көсўмö!»
««Ана Болот боскосў,
««ана коідўн ічïндä,
««дōлмасын кak! дедï,
««koi еркілäп jат!»» дедï.
Коіҕо Болот келдïдä,
капталынча боскосў
коідон чыҕып турган екäндäі.
Боскосўнў Ер Болот
капталынан кармады,
көтөрўп тартып алса,
турҕан боскосўнўн
төрт ajаҕы солк етпäіт,
бўткöн бojў былк етпäіт,
аны көрўп Коіту-кўң,
jўгўрўп jетïп келдïдä,
капталынан кармады,
көтөрö тартып алдыда,
Ач-будан ўстў̄нö салды да,
Ач-буданда Болот jан
булкулдата öңöрдў̄,

Digitized by Google

солкулдата öңöрдӱ,
Көчпöс Баідын ӱjӱнö
алып jетïп келдïдä,
Аттан тӱштӱ Болот jан,
коід'алып кірïп келдї.
Көчпöс Баі аітты деіт:
«Алда бак бер!» деідї деіт,
анда турӱп Болот jан
коідӱ көтöрӱп урдӱ,
коідӱн башын кестї деіт,
коідӱ сojӱп алды деіт,
казанға етïн салды деіт,
етïн алып турады,
Көчпöс Баідын баібічä
ортосӱна коідӱ деіт,
бір тікäнї jегändä,
коіколоп барып олтӱрдӱ,
Болоттӱн астына коідӱ,
Болот чыпырып алып тоідӱ,
тӱгöт'албаі коідӱ деіт,
Коіту кірïп келдї деіт,
астына jылдырып коідӱ,
еттïн барын Коіту кӱн
чыпырып jеп тӱгöттӱ.
Колулӱ кумған колға алып,
колӱна су куідӱ деіт.
Jаңын таjанып турӱп,
Коіту-кӱң аітты деіт:
«Төрдö олтӱрған Көчпöс Баі,
«төмöктöгӱ баібічä,
«кашындағы карäңым,
«карäк Болот чыраңым,
«менïн кім екäнïн білдіңбї?
«менïн тегім сурасаң,

4685 4690 4695 4700 4705 4710 4715

Digitized by Google

«kaiптан бўткён бал'едім,
«саңымдан бўткён jан едім,
«Саңымңа садак ilгämін,
«jаңгысымды бilгämін,
«ол атäкäм ak kaiп,
«ол енäкäм ал саңым,
«асманңа алып jўрölбöi,
«чалкандап таштап кеттiдä,
«Аiдын тўбў алты бурч,
«алт'аiлана kыдырңан,
«jердiн тўбў jеті бурч,
«jеті аiлана kыдырңан,
«jеті ölўккö jан бергäн,
«Ер Бабäдін келдiдä,
«ўjўнö алып келдiдä,
«төбöлдöн баiтал соiдўда,
«төгöрўп журтўн jiдыда,
«атым Карачач Сулў koiдў да,
«Jаңгыс менiн атäкäм,
«менi jер астында сактаңан,
«сулўлўңўм jетiптiр,
«тak kабаңым кетiп тiр,
«Капырдын kаны Міс Кара,
«Міс Кара капыр сор болдў,
«jаңгыс kысың Карачач,
«Карачашты бер! дегäн,
«атам менi бербäгäн,
«ўч kурдаi кiші келдiдä,
«атам менi бербäгäн,
«Капыр kаны Міс Кара
«аiчыңы алтын тў келгäн,
«алты сан kара kол келгäн,
«Jелбірäгäн ту келгäн,
«jер маjышып kол келгäн,

Digitized by Google

«атäкämдï kамаҕан,
«ok атыша чыктыда,
«атäкämдäн бу kапыр
«тыш kорҕонўн алды да,
«ічкї kорҕонў калды да,
«анда kорktў атäкäм,
«kорkонўнан дос болдў,
«Капыр kаны Міс Кара
«kапырчылык kылды да,
«јаҥгыс атам öлöт деп,
«јарыҥым атам öлöт деп,
«он бірдäгї мен беібak
«оідолоі басып барҕамын,
«мен беібakты көргöндö,
«бос ўјўнö кіргїстї,
«таҥдар атып келдїдä,
«kуімakka kуімak koіҕонсўп,
«kалмakka некä кыіҕансып,
«арak јајып ал! дедї,
«арak-мїнäн некä кыіды да,
«көшöнögўн курдў да,
«төрўнö төшök салды да,
«чымындыҥын курдў да,
«чындап төшök салды да,
«коҥурсуган арамдын
«koінўна кантїп јатам деп,
«бöры тўktў арамҕа
«бојўмдў кантїп кошом деп,
«дö перігä јалындым,
«атäкämїн дінї келдї дä,
«бос карчыҥа кылды да,
«мен асманга учkамын,
«јер аілана учkамын,
«јан сактар јакшы барбы? деп,

4755 4760 4765 4770 4775 4780 4685

Digitized by Google

«бу кеткäндäн кеткäмïн,
«ер бабаның баласы
«Ер Чöікöгö јеткäмïн,
«ўјўнö коно каламын,
«Ер Чöікöнў сынадым,
«Ер Чöікöдöі шіктір кул
«булғам тамак көп ічкäн,
«бузук тўған Ер Чöікö,
«Ер Чöікöдöн кеткäмïн.
«Андан ары мен барсам,
«алышкандан алпы екäн,
«алтаі Мамат öс екäн,
«Паі Манатты сынадым,
«тілї јаман кул екäн,
«Паі Манаттан кеткäмïн,
«андан нары мен барсам,
«кара ўңкўрўн сактаған,
«јöш келїн мактаған,
«Ағыш, Коңош, екі кул,
«öкöн мен сынадым,
«Тўлкў батырдын кысы,
«Тўмöн Сулўдў јакшы деп,
«Каіп батырдын кысы
«Кара Бöрўктў јаман деп,
«Катынын бöс јўргöн чағында
«јара тартып öлтўргöн,
«катынға каршы кул екäн,
«о чіркіндäн кеткäнмïн.
«Андан нары мен барсам,
«Кан Јўгöрў арам кул,
«öлўк-мїнäн дос болғон,
«öлўктўн сöсўн көп аіткан,
«тіріктїн сöсўн аітпаған,
«о чіркіндäн кеткäнмïн,

Digitized by Google

«андан нары мен барсам,
«Елămандын баласы,
«Ер Төштўктў сынадым,
«Канҷăкăдăі катыны
«керăт тўҕан кіші екăн.
«Андан нары мен барсам,
«Бок Мурундў сынадым,
«Кыркыранын калың сас,
«калың сасқа конгонсўп,
«капыр-мінăн бусурман
«бір чоҕўлтўп алҕансып,
«баілыҕына мактанып,
«атасына аштыбергăнсіп,
«көп jатқан ўл екăн,
«өсў jаман кул екăн,
«о чіркіндăн кеттім мен.
«Андан нары мен барсам,
«бекіп калҕан беіштін
«ешігін ачқан Ер Кошоі,
«Кан Кошоідўн алҕаны,
«Өлўрбөктöі сулўсў,
«сулўлыҕы бар екăн,
«о чіркіндăн кеткăнмін.
«Андан ары барҕанмын,
«Ак Кыjастын астында
«Аідар Кандын баласы
«Кан Көчкөнў сынадым,
«Көкчө Кандын катыны
«Ак Еркăштăі сулўсў
«етăгі суjук кіші екăн,
«Алман Беттăі ер мінăн,
«оінош болҕон кіші екăн,
«Алман Беттї кокчоҕон,
«өлтўрўдöі болҕондо,

«Алман Бет Кылыч канҕа
«кірä качкан кул екäн,
«Кылыч кандан Манаска
«тартып алҕан ол екäн,
«Алман Беттї көрбөдӱм.
«Андан нары мен барсам,
«тӱп атасы Кара Кан,
«Кара Кандын Тара Кан,
«Јакып Баідын баласы,
«јаш Манасты сынадым,
«атадан јакшы ер екäн,
«ӱјӱнö коно мен калдым,
«Темір Кандын баласы,
«Каныкäідäі сулӯсӱ,
«керäтї менчä бар екäн,
«мен келгäндä білгäн деіт,
«ердін чӱрӱп коіҕон деіт,
«мурдӱн бӱрӱп коіҕон деіт,
«тӱбӱ јаман кылат деп,
«Каныкäідäн качкамын.
«Андан келä мен јассам,
«ала тӧ көрсö аіланҕан,
«чочконӱн санын алҕансып,
«кесіп белїнä баіланҕан,
«кыр мурундӯ Коҥур Баі,
«кытаілардын Коҥур Баі,
«о чіркіндї сынадым,
«ашы бар дыр јылымчы,
«јыты бардыр кӱлӱмчӱ,
«кїгäнї бардыр сӱрӱк деп,
«чöкölӯ бардыр бӧрӱк деп,
«о чіркіндäн кеткäмін.
«Андан келä мен јассам,
«јер-мінäн судан јелпініш,

Digitized by Google

«Көчпөс Баіҕа туш болдўм,
«Төшөгўндө салдым мен,
«анда јајым білбәдім,
«Чаі каінатын бердім мен,
«анда јајым білбәдім,
«тўнўңдў күндў кылдым мен,
«анда јајым білбәдім,
«күнўңдў тўндў кылдым мен,
«анда јајым білбәдім,
«Јанықәгә ок тідї,
«Јарадар болўп келәдї,
«Қөчпөс Баідын Төлөгў
«какырықты кардаі бураттың,
«калың кара көп јурттан
«ок атар адам сураттың,
«андан кіші чыкпады,
«Алакандаі каҕаска
«катты бітіп алҕамын,
«атан төдөі акырдым,
«качып кеткән Болоттў
«кak кашыңа чакырдым,
«рәсы болҕўн Көчпөс Баі!
«мен кетәмін елімә,
«аман болгўн Көчөкө!
«мен барамын јерімә».
Андан турўп Карачач
јес буіданы колҕо алып,
такіаны көлтўҕўна кысып,
ешіккә чыкты Карачач,
ачылҕаны көрўнбөіт,
көстөн каім болдў деіт.
Јер тўбўндө Jel-маја,
Jel-мајә јеттї деіт,
Jel-мајаны мінгәндә,

Digitized by Google

ешік астынан öттў деіт.
Андан турўп Ер Болот
ешіккä чыңа jўгўрдў,
ешіктä турңан Ач-будан
темір таман ўзöңгў
теппäі чурап міндї деіт,
аі тїгändäі japk еткän,
кўн тїгändäі japk еткän,
jалпak таман тõгö
jетпäі турңан Ач-будан.
Анда аітты Ач-будан:
«Е Болотўм, Болот jан,
«ат арытып мінбäгän,
«тон тоітўрўп кїбäгän,
«алыска jолңо jўрбöгöн,
«камчы салбас kара сан,
«камчыны катў kаіра сал!
«koідоі етїм бöлўнсўн,
«kojондоі kолўм сöгўлсўн!»
Камчыны көтөрдў Болот jан,
оңдоп солдоп салды деіт,
kамчы салбас kара сан
koідоі етї бöлўндў,
kojондоі kолў сöгўлдў,
аңардаі õсын ашты деіт,
ak көббсўн чашты деіт,
баладаі kасы jаіды деіт,
белäстäі jалды їдї деіт,
kурушўп kалңан туjакты,
аі табактаі jасты деіт,
Болот jўрўп бердї деіт,
Jel маja мінгän Карачач,
Карачачka jеттї деіт,
Jel маja башын бурдў деіт,

Digitized by Google

бура тартып турдў деіт:
«Ата Болот тура тур!
«астыңда келät сан кіші,
«артыңда келät көп кіші,
«бу карарып көрўнгöн,
«Төлöктўн колў бу екäн,
«бу тўнöрўп көрўнгöн,
«капырдын колў бу екäн,
«Ер Кудаіға jалыныш,
«öсўң көргöн jол-мïпäн,
«öзöндў булак су-мïнäн,
«ашўға чыга чаба көр!
«jердäн чыккан карағаі
«башынан кармап jулкўп ал,
«албарсыңды каңкылба,
«карағаідын бутағы
«бутағы-мïнäн кырарсын,
«Мен карчыға болоін, Болот,
«асманда учўп баған, Болот,
«канат-мïнäн каған, Болот,
«куірук-мïнäн кўаін, Болот,
«саңöр-мïнäн сабаін, Бо́лот,
«текöр-мïнäн iläін, Болот!
«оң колўңдў көтöрч'аі, Болот».
Андан барып Ер Болот
кыікырап jöға тïдï,
алты кўндў урўштў,
алты сан колдў кырд'елä,
jеті кўндў урўштў,
jеті сан колдў кырд'елä,
Jердïн jўсўн алд'елä,
кўндўн көсўн алд'елä,
Болоттўн кўчў бўтт'елä,
андан келïп көп капыр,

Digitized by Google

Болот астына келд'елä,
Болот ат сōрысын салд'елä:
каіта качып алд'елä,
екі көсў аландаіт,
екі буту саландаіт.
Тўбөсўндö чыркыраіт,
кылчаjын карап алса деіт,
тўбөсўндö Карачач,
бōлў бос карчыға болўптўр,
капырдын jонўн кўат деіт,
астына салып аідаіт деіт.

Көчпöс Баідын балдары,
ўркköн коідоі чоғулўп,
ең кенjäсі Баjыр аітты:
«Бу jō біскä келät деіт,
«бістї кырып салат деіт,
«качып мындан кессäкпä?
«ölгöндöрдöн калғандар,
«ölгöндў кошўп öкрöп ыілап jўрсōкпö?»
Анда аітты Jанықäі:
«Баікуш качып каіда баралы?
«тоғусўбўс тосўп турсак болбоібў?
«jетїп біскä келгändä,
«туш тушўнан алалы!
«jарылышып калалы!
«ölбöі турған jан барбы?
«öчпöі турған от барбы?
«бōрў асыксыс болобў?
«ер jастыксыс болобў?
«Tölökö колдў башта!»
Jанықä колдў аідады,
Tölökö колдў баштады,

Digitized by Google

kача бергän кішінї,
Jанықä башын kаӈып jібärдї,
Jel-маja мінгän Карачач
белäстän чыӈып көрӯндӯ,
белäстän тӯшӯп келгändä,
jelбірätїп келä jатыр деіт,
Төлөкө аны көрдӯ деіт:
«Е балдар, балдар уӈыӈар,
«атäкämдїн kojӯн бakkан
«Коіту кӯӈ келä jатыр,
«сӯjӯнчӯлөп сөс аітар,
«сӯjӯнчӯлөп кеп аітар».
Карачач jетїп аітты деіт:
«Бөлөгӯм кеткänїӈ келдї,
«Төлөгӯм кемтігїӈ толдӯ,
«ертä кеткän Болот jан,
«бу jергä kаітып келд'elä,
«kапырды kырып салд'elä,
«Караӈаі наіза бөлады,
«kапырды kатӯ jөлады,
«көрӯшөргө калӈанда,
«чыӈа турӈан jан турӯ,
«төгӯлө турӈан kан турӯ,
«көрӯшөргө сен келсäӈ,
«aкырын көрӯшӯп турсаӈ,
«болмосо чыдаі алмаіт деіт».
Төлөк jӯрӯп бердї деіт,
Болоттӯ көрӯп бакырды,
jолборстоі aкырды:
«Карäгїм менїн Болот jан».
Төлөк-мїнän Болот jан,
өкө kучакташып jыӈылды,
бакысы jатып көрӯштӯ,
балдар көрӯшӯп jатканда,

Digitized by Google

Ер Болоттўн кўчў бўтўп,
чыҕа турҕан јан турў,
төгўлө турҕан кан турў.
Баібічä-мїнän Көчпөс Баі,
атка мінїп келдїлä,
балдардын кашына барып,
Көчпөс Баі тура калд'елä,
балдарын тыңдап алдыда,
Болоттўн ўнў чыкпады,
Болот өлгөнўн білгän сон,
Көчпөс Баі сакалын јулўп ыілады,
Баібічä төбө чачын јулўп ыілады.
Анда аітты Карачач:
«Ä баібічä ыілаба,
«саҕымдан бўткөн бал'едїм,
«каіптан бўткөн јан едїм,
«кудаідан тілäп алаін!
«кудаі тілäгїмдї берч'елä!»
Көчпөс Баіды Баібічäнї,
өкөн аідап јібärдї,
бакмачы болдў бакт'елä,
Јел-мајаны јара тартт'елä,
өкпөсўн сўрўп алд'elä,
Болоттўн башына кakт'elä,
колтўҕўна кол салды,
колтўҕўна kakт'elä,
Болот башын көтөрдў,
кыбла jakka карады,
дāрат алды Болот јан,
ыманын аітты Болот јан:
«Карачач апа јаным!
«jakшы апа тыңдачы!
«jakшы Болот келдї деп,
«тус көмгөндöі кылбаңар!

Digitized by Google

«jajымды teräң kасыңар!
«сураkчылар kелгändä,
«jajымды сурап алғанда,
«kамчы саптаі бір jылан,
«марҷан баштӯ сыр jылан,
«алkымымды алғанда,
«аіры тілін салғанда,
«jajымды аітып берäргä,
«суп кігändä сурау jok,
«сурабаі егäм koіғон jok,
«jakшы Болот өлдӯ деп,
«аіға bakkан ak сараі,
«ak сараілап kojӯңар!
«кӯнгө bakkан көk сараі,
«көk сараілап kojӯңар!
«бір семістä бір арыk
«атан сojӯп кетіңär!
«бір семістä бір арыk
«аіғыр баілап кетіңär!
«Tölökömö салам де!
«тӯғанға janын тарссын де!
«тушманға оғӯн ассын де!
«Köчökömö салам де!
«ojӯң мыktап оіло де!
«Janыkämä салам де!
«белің бекäм баіла де!
«мендäн kалған Ач-буданды
«башыма баілап kojӯңар!
«östығын чығарып алып,
«тіскіндї jakka тӯрӯңör!
«чылбырды kaіра кыстаңар!
«ӯзöңгönӯ kaіра баілаңар!
«алakандаі kағаska,
«katӯ мыktап бітіңär,

Digitized by Google

«кӱмкӧр іӓр ӱстӱнӧ,
«көпчӱгӱнӱн астына
«каӈасты каттап салыңар,
«басмаіл-мӣнӓн бастырып,
«бар-екӓлдї тартырып,
«Ач-буданда аӈытып коjo берїңӓр!
«Ач-будан кессїн Jолоіӈо,
«Jолоіӈо барып турсӱнда!
«каӈасты алып кӧрсӱндӧ!
«кӧнӱ аны-мӣнӓн толсӱн да!
«Ak Caikал-мӣнӓн Ak Каныш
«асылымды ас көрдӱ,
«асабымды көп тартты,
«кӧнчымды ас көрдӱ,
«корлӱӈӱмдӱ көп тартты!
«енӓкӓм Caikал аман де!»
Болот бу сӧсӱн аітканда,
jыӈылып калып ӧлдӱ деіт.
Аны көрӱп Карачач,
кудаіӈа мыктап jалынды,
Кӧчпӧс Баі-мӣнӓн баібічӓ,
Кудаідын шері ол екӓн,
кудаіӈа мыктап jалынды,
ыілап jаткан баібічӓ,
екі емчӓктӓн акkан сӱт,
балтадаі болӱп дірілдӓіт:
«Е Карачач беішім,
«е Карачач теңісім,
«кӧкӱрӧктӧ ak емчӓк
«ӣп кетті көрдӱңбӱ?
«Болот jандын ӧсына,
«сӓп koiсом епп'екӓн,
«салып koiсom jӧнб'екӓн?»
Ӧсӱна емчӓк салды,

Digitized by Google

ɵсына сӱтӱ̈ кірді,
кудаідын апы болдӱ деіт,
сӱт ак дары болдӱ деіт,
јердә јаткан Болотко
чындап ајал келгәндә,
Карачач-мӌнән баібічә
кудаідан ӌындап тіләгәндә,
кудаідын бɵры ɵрыды,
јанын каітып којо бердї,
Болоттӱн јаны кірді дә,
Болот тірілді турдӱ да,
Кɵчпɵс Баідын ӱјӱнɵ,
бакысы каітып јӱрдӱ̈ дә,
ӱідɵ јырҕап јатты дә.
Бір уакыттан сон бу Болот:
«Енәм бар деп атам бар,
«елїм бар деп јуртӱм бар,
«каітып кессәм ојӱм бар».
Кɵчпɵс Баі бу сɵс уҕуп:
«Каітарбаімын» дедї деіт,
«ә Карачач болӱшсаң,
«Болот каітмак болдӱ деіт,
«токтотор аіла барба деіт».
Анда аітты Карачач:
«Бɵрӱ̈ баласы, Кɵчпɵс Баі,
«іт болобӱ? Кɵчпɵс Баі,
«кішінїн баласы, Кɵчпɵс Баі,
«јурт болобӱ, Кɵчпɵс Баі,
«тең туш катын сен тапсаң,
«Болотко алып берсәң,
«турар Болот бу јердә,
«тең туш кысты мен табаін!
«ӱјӱңɵ барып јат! дедї,
«сегіс кӱн болҕон сон,

Digitized by Google

«менің ұйұмө кел! деді».
Карачач алаканын карс урдұ,
таң аткыча чāр курдұ,
таң атканда Карачач
бōлы бос карчыға болдұ,
асманға болқоп уштұ деіт,
Кара Дöбöт катұ алп
ұйұнұн ұстұнö кондұ,
Күн Јаркын дегāн кысы бар,
аны сынап көрдұ деіт:
«Күн јаркын бу Болотко,
«ұч јыл катын Болот деіт».
Андан ары ушты деіт
Аітаі дегāн алпка,
Аітаідын кызы Аі-јаркын,
кысын көрдұ Карачач,
алты јашар бала екāн,
өсұ јаш ол екāн.
Карачач анан учұп,
Јетāр алпка барды деіт,
Јетārдің кысы Јес-біläк,
Јес-біläктї көрдұ деіт,
сегістāгї бал' едї.
Андан кеттї Карачач,
су ајағына көстöп,
Јорту дегāн јаман јō,
Бука дегāн кыін јō,
Буканын кысы Аі-јаркын
аны көрдұ Карачач,
Асманда болқоп уштұ деіт,
јылдыска чыкты Карачач,
Медінāнің чöл екāн,
ортосұнда даіра көл екāн,
калың токоі бар екāн,

Digitized by Google

калың чāр бар екāн,
чāрның ўстў-мїнāн Карачач
калкылдап уштў деіт,
Чынар терāк тўбўндö,
бір бос ордо бар екāн,
кырк кыс анын ічїндā,
кырк jігіт-мїнāн оіподў,
анын ічїндā бір кыс,
аі тīгāндāі балкылдаіт,
кўн тīгāндāі jаркылдаіт,
карчыңа болңон Карачач
чамңаракка кондў деіт,
арак берсā бу кыска,
алкымынан көрўнöт,
алма jесā бу кыс,
бакынан көрўнöт,
андаі сулў кыс екāн.
Бал ічкāндā мактанат,
мāсāкā кылып оіноіт:
«Jер ўстўндö караңар!
«бістāн сулў барб'екāн?
«бістāн нурдў барб'екāн?
«бістāн сўрдў барб'екāн?
«бістāн четін барб'екāн?
«бістāн чебāр барб'екāн?»
Чамңаракта олтўрўп,
Карачач аітты деіт:
«Бірдāн сулў Болот Кан,
«бірдāн балбан Болот Кан,
«бірдāн батыр Болот Кан,
«бірдāн чебāр Болот Кан,
«бірдāн четїн Болот Кан,
«бірдāн сўрдў Болот Кан».
Кыс ердїн чўрўп коідў,

Digitized by Google

кыс мурдўн бўрўп коідў:
«Бу јалҕанчы дўнödö,
«мен көргömўн, көргömўн,
«Болоттўн атасы Јолоідў,
«koi каітарып коібоҕон сорҕok,
«koi етїнä тоібоҕон сорҕok,
«анча деісїн мактадың!
«чамҕаракта олтўрҕан,
«Карачач апа амамбы?
«атäкäм кан Анҕычал,
«Коңо Кыдыр дарыҕан,
«Көчпöс Баідын kojўн баҕып,
«апäкä Карачач јўргöндö,
«көтўңгў јарҕak ыштан карыҕан».
Анда аітты Карачач:
«Атаң налат кара бет,
«карҕышымды біläсїн,
«бара бет сенї карҕармын,
«моло таш кылып кетäрмїн,
«аңдаісыңбы кара бет,
«кысыҕымды көрўп-тўр!»
Анда корктў Ak Төтöі,
Карачачка јалынды,
Кулаҕындан Карачач
сырҕасын тартып алды,
бу сырҕасын таштады,
Ak Төтöі kopkконўнан,
сырҕаны ала коідў,
кулаҕына сала коідў:
«Кан Болоттўн болдўңбў?
«кандаісың дōло кандаісың?
«Карачашты аңдаісын».
Андан кетїп Карачач,
ўјўн көстöі уштў деіт,

Digitized by Google

ўjўнӧ келдї Карачач,
Кӧчпӧс Баі чоӈулўп келдї.
«Балам Карачач не кӧрдўӈ».
Анда аітты Карачач:
«Тең туш кысы бар екӓн,
«барда болсо jок екӓн».
Кӧчпӧс Баі Болоттў чакырды:
«Е Болот jан, Болот jан,
«сен каітсан мен калбаімын,
«Jолоі кашына сен барсаӈ,
«бістӓ кашына баралы!
«бір jердӓн кӧчўп туралы!»
Андан турдў Карачач,
алты буттў араба кылды,
тетігін ічінӓ кылды,
дуа-мінӓн учурдў.
Араба jўрўп кеттї,
Кӧчпӧс Баі бу арабада
баібічӓ бїлӓн кӧштў деіт,
Кан Jолоіӈо jеттї деіт,
Ер Чечӓн, Саікал, Ак Каныш,
чоӈулўп jін кылды,
екі каіш бір тіскіш,
Кӧчпӧс Баідын колўна бӓрдї,
таӈдын атканын білбӓдї,
кўндўн батканын білбӓдї,
Кумар оіноп уттў деіт,
jуртўн барысын Кӧчпӧс Баі,
ӧс колў-мінӓн туттў деіт.

Digitized by Google

III. ЕР ТӦШТЎК.

Ілäман Баі бар екäн,
сегіс ӯлў бар екäн,
Сарбан бір кулў бар екäн,
Ілäманӈа Сарбан кул
кышта кызылын бербäдї,
јаjында аӈын бербäдї,
малын отор аідады,
Ілäман Баіӈа кӧк ӧгӯс бердї,
бір азрак аірандык коі бердї.
Андан турўп Ілäман,
кӧк ӧгӯстӯ мїндї деіт,
коідў jаjып jўрдў деіт.
Соӈончоӈў чор болдў,
тізäсї сары су болдў,
ыілап jўрдў Ілäман:
«Малдан кемчїл болбодўм,
«баштан кемчїл болбодўм,
«аттан кемчїл болбодўм,
«аштан кемчїл болбодўм,

Digitized by Google

«Е кудајым, кудајым!
«сансыш јаткан мал бердің,
«сегіс ӯл ол бердің,
«Сарбан деғăн кул бердің.
«Сегіс ӯлӯм кор болдӯ,
«Сарбан кулӯм сар болдӯ,
«мен кудаіға не кылдым?»
Асмандан кара дӧл јел келді,
Јел Ілăманға аітады:
«Малдан кемчіл болдӯңбӯ?
«баштан кемчіл болдӯңбӯ?
«сен јаман баі екăсің,
«малыңды сојӯп тӯлӧ кыл,
«кудаідан сурап јассаңчы!»
Ілăман ӱігӧ келді,
тӯлӧ кылды кудаіға,
гӯндӧ јатты ӱјӯндӧ,
кудаідын апы болдӯ,
баібічăнін бојӯна бӯттӯ,
баібічăнін јак јеткăндă,
бір еркăк бала тӯдӯ.
Јаңа тӯған бу бала
екі конбоі енă деді,
алты конбоі ата деді,
Ілăман коі јаіғанда,
јаңа тӯған бу бала,
јӯрмӧлӧп турдӯ ордӯнан,
атасына келді дă:
«Ă атам, атам деді,
«ӱігӧ каітып јат деді,
«мен бу коідӯ каітараін».
Ошо уактан бу бала,
јаіған коідӯ каітарды.
Ӱідӧ јаткан Ілăман

Digitized by Google

баібічäгä аітты деіт:
«Бу баланы jібäрін,
«малды аідатып алаін!»
Баібічä ā көнбöдў:
«Kaк баш екäнсін Ілäман,
«бу баланын аты jok,
«аны кантін jібäрäсін?
«баланын атын koicokчў!»
Андан турўп Ілäман,
koiлорўнан бір koідў,
сojўп салды Ілäман,
елї jуртўн чакырды,
елїнä ет тартты деіт,
елї еткä тоіғон соң,
баланы колўнан алып,
jетäлäп чыкты Ілäман,
«балама ат koi!» дедї,
анда турған елдäрдін,
ak сакалы кара сакалды карада,
кара сакалы кер муруттў карады,
кер муруттў бос ўлдў карады,
бос ўл jердä карады,
ат kojорғо білбädї.
Ak сакалдў бір адам
келўп тура калды деіт:
«Баштьі jегäн акäілäр,
«башыңды jе, дедї деіт,
«töштў jегäн акäілäр,
«töшўңдў jе дедї деіт,
«мынын атын мен koicом,
«кудаідын раімы тїгäн,
«Ер Töштўк ат болсўн!»
Töштўк koідў каітарды,
ўідö jатkан Ілäман

Digitized by Google

баібічäгä аітты деіт:
«Ер Төштүктүң jібäрің,
«малды аідашып алаін».
Анда аітты баібічä:
«Сен kojo тур Пäман!
«jаскы күнү болсүн де!
«малда бе тұсын де!
«үс ічäр уакта,
«малды аідап алаін!»
Баі koідү, jас болдү,
бе тұа-туған уак болдү,
үс ічä-туган уак болдү,
анда аітты Пäман:
«Ем аідатып алалы!»
Баібічä сöсүп албады:
«Е күраған kak баш,
«малың анда калсын деіт,
«бе баілаі-туған уак болсүн!»
Бе баілаі-туған уак болдү:
«Аідатып алаін!» дедї.
««Kojo тур!»» дедї баібічä,
««kыш болсүн аідаілы,
«соғүш jеі-туған уакта»».
Кыш jетіп келгändä,
соғүш уак jеткändä,
Ер Төштүктү чакырды:
«Ер Төштүк, баламаі,
«Алма-булак башында,
«алты сан jылkым бар,
«санды тұмбн kojүм бар,
«Сарбан дегän кулүм бар,
«сегіс менің үлүм бар,
«аідап кел бу малымны!»
Андан турүп Ер Төштүк

Digitized by Google

ек' етәгін белінә кыстырды,
Алма-булакты көстөп
jүгүрүп барды Ер Төштүк,
jылкына jетіп келді,
ешік ачып кіріп келді,
Анда аітты Ер Төштүк:
«Пәмандын баласы
«Ер Төштүк мен келдім,
«атамды ачка сен коідүң,
«енәмді ачка сен коідүң,
«кышта кызылын бербәдің,
«jajында аңын бербәдің,
«аідап кел бу jылкымды,
«jылкымды аідап келбәсәң,
«сегіс үл дос бітүрбм,
«Сарбан кулдү бітүрбм,
«аідап кел бу jылкымды,
«оі чукурдү толтүрүп;
«кыр чукурдү толтүрүп,
«үч чукур jылкымды аідап коі!»
Анда корктү сегіс үл,
анда корктү Сарбан кул,
көп jылкыңа бардылар,
чукурңа jылкыны аідады,
екі чукурү толүп чыкты,
бір чукурү толбоі калды,
бу jаш бала Ер Төштүк,
Сарбан кулдү кынінады:
«Jылкыны аідап кел!» деп.
Сарбан кул коркүп чыкты,
jылкычыңа келд'елә:
«Аідап келгән jылкыңа
«үч чукурү толбодү,
«jылкыбыс каіда?» деді деіт.

Digitized by Google

Андан аітты jылкычы:
«Бу jылкыны мен көрдӱм,
«тӧдаі кара ат мінгән,
«казанбактаі кара бӧрӱк кігән
«бір jігіт аідап кетті».
Уігӧ каітты Сарбан кул,
Ер Төштӱккӧ аітты деіт:
«Е Төштӱгӱм аіналаін,
«jылкыңды мен таппадым,
«Тӧдаі кара ат мінгән,
«кара бӧрӱк кігән
«бір jігіт аідап кетті».
Анда турду Ер Төштӱк,
«Бу jылкымды мен куаін,
«кӯп jылкымды ап келäін,
«атымды алып кел!» деіт.
Чыңып барды Сарбан кул,
алты ajактӯ ал' атты,
алып келді Сарбан кул,
jеті ajактӯ jерäн ат,
аідап келді Сарбан кул,
атына мінді Ер Төштӱк,
jылкыңа jӱрӧ берді,
jар башына jетті деіт,
jар башындын ӱстӱндӧ
jарт алачык бар екäн,
jарт алачыктын кашында
jаңгыс кара бе турған,
бір самаідан біт акkан,
бір самаідан сіркä акkан,
мурнӱнан чымкырык акkан
jап jаман кара кыс
Төштӱктӱн бет астынан чыкты деіт:
«Алт'ajактӯ ала jорго арыткан jігіт,

Digitized by Google

«төрт аjаңын koi макмал-мінән чалыткан jігіт,
«jет'ajақтӯ jердä jорго арыткан jігіт,
«төрт аjаңын koi макмал-мінән чалыткан jігіт,
«алыстан келгän jолбга jігіт,
«аты jönӱң кім екän jігіт?»
Төштӱк турӱп аітты деіт:
«Алты аjактӯ ала jорго арыттым, адам,
«төрт аjаңын koi макмал-мінән чалыттым, адам,
«jет' аjактӯ jердä jорго арыттым, адам,
«төрт аjаңын koi макмал-мінән чалыттым, адам,
«jерсін кеттї jет' атан,
«jет атанның соңӱнда
«jес буідалӯ нар таілак,
«андаі немä көрдӱңбö?
«jелінї сӱттӯ кӯ інгän,
«андаі немä көрдӱңбö?
«Көп jылкының ічіндä,
«karкыралӯ kар ат jok,
«томоқолӯ тор' ат jok,
«kуіруқӱн шӱгön кул ат jok,
«мен jokчӱмӱн, jokчӱмӱн,
«joktӯ істäп келämін,
«андаі немä көрдӱңбö?»
Jаман кыс аітады деіт:
«Joқӱң болсо табылар jігіт,
«абуірӱң болсо jабылар jігіт,
«jарт алачык дебäсäң,
«бос ордонӱн көлбкöсӱн берӱчі,
«jаңгыс кара бе дебäсäң,
«сан бенін сусӱн берӱчі,
«бістігіндä конӱп кет jігіт!»
Төштӱктӱн көнӱ аілып турдӱ,
Төштӱктӱ jетäлäп алды,
ӱjӱнö тӱшӱрӱп алды.

Digitized by Google

Төштүк үйдү караса,
біт, сіркä, бок, сак
үінүн ічін толду деіт.
Ер Төштүктүн астына
јаман кормушу таштады,
етäгін бүрө кармап
Төштүк олтурун алды.
Кыс сабасын бышканда,
сабасынын өсына
чыгып турган кымысы,
Аркар туjагын алды,
туjakka кымысын куіду,
аркар туjак толбоду,
сабаны салыктырып
көтөрүп алды бу кыс,
аркардын туjагы толду.
Төштүккө алып келін
кымысын сунду jаман кыс,
Төштүк бір колу-мінän алса,
салмактап кетті бу колу,
бір колу-мынän сүjодү,
кымысты ічін jібärді,
түjөт' албаі калды деіт.
Казанды асты бу кыс,
төштүн jаңыс сүмүлчөгүн
казанга салды бу кыс,
андан келді Төштүккө,
колуна су куіду деіт,
табакка етін салды деіт,
кыjа кесіп олтурду,
курсагы андан тоіду деіт.
Төштүк тамак jегändä
белін бошотуп алды,
калганын ітäрін коіду.

Digitized by Google

Jаман kормушў алып
астына салды бу kыс,
jантајыk чыkалактап jатты,
Төштўk ујуктап kалды,
тўн ортосў болңондо
Төштўk башын көтөрдў̆,
ўідў̄н ічї jылтраңан
алтын кўмўш болдў деіт,
jатkан jерін kараса,
алтын кўмўш болдў деіт,
Мындаі Төштўk карады,
толу аідаі балkыңан,
jарыk кўндөі толkўңан
бір kыс jатыры ўідө,
Ер Төштўk карап турдў:
«Ошо kыска kол салсам».
От jакалаі шіш кебәk
Төштўk бурўп jеді деіт,
аjаңында сары бал
Төштўk аңтара тепті,
баш jаңында сук бал
Төштўk сусуңңа jуттў.
Кыска барды Ер Төштўk,
kолўн салды Ер Төштўk,
kалың kара чачына
kолўн артты Ер Төштўk,
он екі тў̄мө он топчў
чечїп алды Ер Төштўk,
көкўрөктө ak емчәk
kолўна алды Төштўk,
емчәktї kармаін десә,
Бек Торо дегән бу kыс
уikусўнан ојондў,
ak біләгїн kармады,

Digitized by Google

көкүрөгүн көтөрдү:
«Ажағымдағы сары бал
«алып төккөн кім едї?
«баш жағымда сүк бал
«сусунға жүткан кім едї?
«он екі тӱмӧ он топчу
«чығарып коіғон кім едї?
«сенїн жажыңды білӓмїн,
«Кан атӓкаң Іläман
«көк өгүстү мінгӓндӓ,
«коідү жажып жүргөндө,
«соғончоғү чор болғон,
«тісӓсї сары су болғон,
«какылдап ыілап жүргөндө,
«мен алтын јāк күмүш тіl
«комусүмдү kakkамын,
«кудаідын кулағына jakkамын,
«кудаідан сенї сурап алғамын,
«Сен колүңдү тарта тур Төштүк!
«јаманда јерїң дағы бар Төштүк,
«чочоғүңда кесӓлӓк Төштүк,
«арамдү јерїң дағы бар, Төштүк,
«kel колүңдү тарта тур, Төштүк!»
Кыстын сөзүн ykканда
Төштүк тарыныш кеттї,
јердӓ атка аттанды.
Бек Торо дегӓн кыс аітты:
«Алтын јāk, күмүш тіl
«комусүмдү kakkамын,
«кудаідын кулағына jakkамын,
«Төштүк сенї өсүмӧ
«ылаіктап јасап алғамын,
«бу дӱнӧдӧ бок екӓн,
«кыjаматта Төштүк менїкї,

Digitized by Google

«аідап кет Төштүк jылкыңды!»
Төштүк jылкысын аідады,
Ілäман баіұа каітарды,
Тоұус ӯлӯ, Сарбан кул
Ілäман баінын кашында
jылкысы-мïнäн турдӯлар.
Бір кӯндӧ аітты Ер Төштүк:
«Е атäкäм Ілäман,
«балдарың ыскатын алалак!
«Тоұус ӯлӯң ӱідӧ бар,
«сеұіс аұамда катын jок,
«мен ең кӯчӯ Ер Төштүк,
«менïн катыным да jок».
Анда турдӯ Ілäман,
ала атын келтïрдï,
jердä атын келтïрдï,
Ілäман-мïнäн Сарбан кул
ökӧ atka мінді деіт,
ökӧ кыс істäп jӱрдӯ деіт,
Ілäман atka мінгändä
Ер Төштүк кашына келïп,
бу сöс аітып jібärdï:
«Е атäкäм Ілäман,
«jолдо барып сен jӱрсöң,
«jар башына сен jетсäң,
«jарт алачык ӱі тіккän,
«ошо ӱідӯн кашында
«jаңгыс кара бесї бар,
«jаңгыс кара кыс бар,
«бу joұӯңдӯ аітар деіт,
«ошо jӧлык алып бар,
«кара кыска jӧлыкты бер!»
Jӧлыкты алып Ілäман
jолдӯ jӱрӯп кеттї деіт,

Digitized by Google

jap башына келдї деіт,
jap башында jарт алачык
Кан Ілäман көрдў деіт,
бір jап jаман кара кыс
астынан чыңып аітты деіт:
«Алт' ajaктў ала jорғо арыткан,
«төрт ajaғын макмал-мїнäн чалыткан,
«jет' ajaктў jердä jорго арыткан,
«төрт ajaғын темір-мїнäн чалыткан,
«Садактарың чычаіткан, бajым,
«Сакалдарың сербäіткäн, бajым,
«ердї мурун томсорткон, бajым,
«етäк jеңін тўгöткöн, бajым,
«алыстан келгäн jолöчы, бajым,
«jолғўла болсўн öсўңö, бajым».
Анда аіттї Ілäман:
«Белгїлўдäн бешö jok, балам,
«бел алача öсў jok, балам,
«мен jокчўмўн, jокчўмўн, балам,
«jоктў істäп келäмїн, балам».
Анда аітты кара кыс:
«Jарт алачык дебäсäң,
«бос ордонўн көлöкöсўн берўчї,
«jаңғыс кара бе дебäсäң,
«сан бенїн сусўн берўчї,
«бістїкїндä сусун іч бajым».
Анда аітты Ілäман:
«Сусундў біс ічпäібїс,
«ўjўңö біс кірбäібїс».
Jўрўп кеттї Ілäман,
ўшкўрўп кеттї Бек Торо,
сасык туман болдў деіт,
ары берї jўргöндö,
Ілäман Баі jол таппаі

Бек Торонўн ешікkä
kаітып чыkты Іläман.
Андан туруп Бек Торо
ешікkä чыҕып kалды деіт,
Конўп kалды Іläман,
сабасын бышты kара kыс,
арkардын туjаҕына
kымыс kуідў kара kыс,
Іläман ічїп jібärдї,
ічїп тўгöт' албады,
Сарбан kулҕа бердї деіт,
Сарбан kул тўгöт' албаі
Бек Торого бердї деіт,
Бек Торо сабасына
kымысты kуjўп jібärдї,
сабасы толўп чыkты.
Ошо тўндö kондўлар,
таң аtkанда турдўлар,
аtkа барып міндїlär,
jолҕо jўрўп кеттїlär.
Анда аітты Бек Торо:
«Алт' аjаktӯ ала jорго ашырдың,
«Töштўktöн бергän белäгїн
«мендäн kандаі jашырдың?»
Бек Торо бу сöс аітып,
аtkа мінгän Іläманды
аттан jыҕа тартты деіт:
«Е тарынба балам аі!
«унучаk болчў едäм».
Jöлыkты kыsкa бергändä
jўрўп кеттї Іläман.
Jолдо jўрўп Іläман
Аҕаі Кандын ўjўнö
jетїп келдї Іläман,

Digitized by Google

Аңаі Кандын баібічä
jeläсінін бамында
чатырының ічіндä
олтұрған екän деіт.
Ілämандын астына
чыңып келді баібічä:
«Алт' ajaктұ ала jорго арыттың,
«төрт ajaңын макмал-мінän чалыттың,
«jет' ajaктұ jердä jорго арыттың,
«төрт ajaңын темір-мінän чалыттын,
«алыстан келгän jолбчы!»
Анда аітты Ілäман:
«Белгілұдän бешб jok,
«бel алача өсұ jok,
«аітылұдан алты jok,
«ал алача өсұ jok,
«андаі немä көрдұңбұ?»
Анда аітты баібічä:
«Баілык негä jараткан?
«арыңаңа ат болсұн деп
«кудаі малды jараткан,
«ачкаңа тамак болсұн деп
«кудаі тамакты jараткан,
«jалаңачка тон болсұн деп
«кудаі малды jараткан,
«бісікінän сусұн іч!»
Jетälän алды бу катын,
ұjұнб алып келді,
Сырдұ чарадаңы кымысты
Іламанңа берді деіт,
Сарбан кулға берді деіт,
өкб ічін jібärді,
керägäсін карады Ілäман,
керägänін башында

сегіс сөкө бір боҙоk турган ікән,
Ілäман аны көрӱп
бурс кӱлӱп коідӱ деіт,
кӱлӱп коідӱ чімкірін,
бу ајакты баібічä
колӱнан јулӱп алды,
Ілämының чалkасынан
баібічä басып алды,
kысып, kысып коідӱ,
kымысы бсынан чыҙып кеттї.
Баібічä башын көтөрдӱ:
«Аітар кебің бар болор,
«аіт кебіндї деді деіт».
Анда аітты Ілäман:
«Аітар кебім бар болор,
«мен бу кебімдї аітаін!
«тоҙус ӯлӱм бар дедї,
«тоҙус ӱлда kатын jok,
«ошо тоҙус ӯлыма,
«тоҙус kысты істämін,
«тоҙус kыстӯ бір баіны
«істäп таппаі јӱрөмӱн».
Баібічä јӱгӱрӱп келдї,
ајakka kымыс куідӱ деіт,
Ілämандын колӱна коідӱ,
ешіккä јӱгӱрдӱ баібічä:
«Е Аҙаі Кан сӱјӱнчӱ!
«тоҙус ӯлдӯ баі келдї».
Аҙаі Кан ӱігө кірдї деіт,
Ілäман-мінän көрӱштӱ:
«Е Аҙаі Кан, Аҙаі Кан,
«куда болӱп келдім мен».
Сӱјӱнӱп аітты Аҙаі Кан:
«Куда болсоң, бол!» дедї.

Digitized by Google

Төштүктүн атасы Ілäман
куда болүп калды деіт.
Кечкä уак болғондо
короғо келді Аққаі Кан,
кенҷä балаға аітты деіт:
«Малымдан куттү кенҷäкä балам,
«башымдан куттү кенҷäкä балам,
«алыстан келгän екі меіман,
«чоңдү кojор кул емäс,
«күчүгä тojор кул емäс,
«алты сан ала кojүңдү
«алты аралап чыксаңчы!
«jетї сан jерän кojүңдү
«jеті аралап чыксаңчы!
«сojо-туған ептүдї
«етäгї-мїнän сыласаң,
«jеңї-мїнän сыіпасаң,
«алып келїп сojоін!»
Андан турүп кенҷäкä
коідү аралып келді,
алты сан ала коідү
алты аралап чыкты,
сojо туған ептүдї
асранды бір бос токту
етäгї-мїнän сылады,
jеңї-мїмän сыіпады,
алып келїп соідү деіт.
Таң атып келгändä,
конок каітаін деідї деіт,
атын алып келгändä,
атасына аітты кенҷäкä:
«Атäкäм акмак болғомбү?
«енäкäм босоі болғомбү?
«алыстан келгän сыі меіман

Digitized by Google

«кудаӈа кīт бердĭңбĭ?»
Аӈаі Кан бу сӧс уктў деіт,
Ілāманды чакырды,
ўігӧ кіргĭзўп алды,
бір бокчо оромол таштады,
ічĭнĭ Ілāмам актырды,
тоӈус jакалў тон чыкты,
болсо менĭн баӈым деп
каттап кīдĭ Ілāман,
андан атка міндĭ деіт,
бастыра берĭп кеттĭ деіт.
Аӈаі Канӈа кенцā кыс
jўгўрўп келĭп аітты деіт:
«Атāкāм акмак болдў,
«енāкāм босоі болдў,
«Чал-куірук берсāң кӧчӧм,
«Чар' інгāн берсāң чечāм,
«кара бе берсāң кӧчӧм,
«Куіту кўң берсāң чечāм,
«башындаӈы мандāli берсāң!
«ĭнĭңдāгĭ кыл торко берсāң!»
Аӈаі Кан анда аіттĭ деіт:
«Өңгӧ мал болсо ал! дедĭ,
«өңгӧ малымны берāін!
«бу малымды бербāімĭн».
Баібічā анда аітты деіт:
«Кечā куда келгāндā,
«сўjўнчўlӧп келгāндā,
«Чал-куіруктў берāм мен,
«дебāдĭңбĭ Аӈаі Кан?
«мыны калп аітасыңбы?
«Чал-куіруктў бер!» дедĭ,
«не сураса бер!» дедĭ.
Андан турўп Аӈаі Кан

Digitized by Google

бақысын берїп калды,
бақысын алып кенҷәкә
Чал-қуіруктў мінді деіт,
чар інгәнді јетәләп
қара бегә қош тартты,
Куіту кўҷдў мінгісті,
кенҷәм андан јўрдў деіт,
елї бары ерчіді,
малы даҕы ерчіді,
сол қарап кетті кенҷәкә,
елдін барысы турўп калды,
оң қарап кетті кенҷәкә,
малдын барысы турўп калды,
Андан јўрдў кенҷәкә,
Аіҕаі Кан баібічә өкө
қыстарын узатып кетті,
көп јергә барҕанда
қаіта тартып келә јатыр,
Кенҷәдән кес ўстўнө чықты,
Кенҷәні Аіҕаі Кан јетәләп алды,
баібічә аідап алды:
«Малындан қуттў кенҷәкәм,
«башымдан қуттў кенҷәкә,
«өҕгө қысымды берсәм,
«асты кенҷәм бербәімін!»
Анда аітты кенҷәкә:
«Атәкәм ақмақ болўрбў?
«енәкәм босоі болўрбў?
«өс елїндә бар екән,
«Ер Төштўк дегән ўл екән,
«аічыҕы алтын ту алып,
«алты сан қара қол алып,
«јелбїрәгән тў алып,
«јер қаішқан қол алып,

Digitized by Google

«Аққаі канды чаппаібы?
«Таштан кылған каласын,
«тап такырчак кылбаібы?
«кумдан кылған корғонўн,
«кум такырчак калбаібы?
«тілятіп бербясбі кенцяндї?
«ач біляктян албаібы?
«олцо јесяр кылбаібы?
«кенцяң корлўк болбоібў?»
Аққаі Кан аны уққуп
кенцянї којо бердї:
«Е кенцякя, аінягїм,
«е кенцякя, јаркыным,
«сак саламат, аман бол!
«сақынбаі есян дя бол!»
Аіққаі Кан јўрў бердї,
кенцякя јўрў бердї,
орто јолдо јеткяндя,
кара јердїн астынан
Бек Торо кыс чыкты деіт,
Кенцякягя аітты деіт:
«Аққаі Кан кызы кенцякяі, јаным,
«астындақы Чал-куірук, јаным,
«ал өсўңў кут болсўн, јаным!
«алтындақы чар інгян, јаным,
«ал өсўңў кут болсўн, јаным!
«кош тартканың кара бе, јаным,
«ол өсўңў кут болсўн, јаным!
«еріткянің Куіту кўң, јаным,
«ал өсўңў кут болсўн, јаным!
«башыңдақы мандялың, јаным,
«ал өсўңў кут болсўн, јаным!
«інїндягї кыл торко, јаным,
«ол өсўңў кут болсўн, јаным!

Digitized by Google

«koінўңдаӈы Ер Төштўк, јаным,
«ал өсўңө кут болсўн, јаным!»
Аны уӈўп кенҷäкä аітты:
«Астымдаӈы Чал-kуірук, ејä аі,
«атäкä бердї, мен алдым, ејä аі,
«сенікің тартып алдымбы? ејä аі,
«артымдаӈы kар' інгän, ејä аі,
«енäкäм бердї, мен алдым, ејä аі,
«сенїкің тартып алдымбы? ејä аі,
«kош тартkаным kара бе, ејä аі,
«атакäм бердї, мен алдым, ејä аі,
«сенїкің тартып алдымбы? ејä аі,
«еріткäніш Куіту кўң, ејä аі,
«енäкäм бердї, мен алдым, ејä аі,
«сенїкің тартып алдымбы? ејä аі,
«башымдаӈы мандälä, ејä аі,
«атäкäм бердї, мен алдым, ејä аі,
«сенїкің тартып алдымбы? ејä аі,
«інімдägї кыл торkо, ејä аі,
«енäкäм бердї мен, алдым, ејä аі,
«сенїкің тартып алдымбы? ејä аі,
«koінўмдаӈы Ер Төштўк, ејä аі,
«kудајым kошту мен алдым, ејä аі,
«сенїкің тартып алдымбы? ејä аі,
«јол јолбчы јол алам, ејä аі,
«јолўмдан мындаі тур! ејä аі».
Кенҷäкä бу сöс аітканда,
јолўн јўрö бердї деіт,
Бек Торо турўп kалды деіт.
Јолӈо чыkkан кенҷäкä
барäны ўзўлўп барӈанда,
турўп kалӈан Бек Торо,
бір kолўна ў алды,
бір kолўна бал алды,

Digitized by Google

оӈоло јаман кӱідӱ,
такымы јаба сідї.
Кенџанї чакырып аітты деіт:
«Атыңдын башын бура тур! кенџам,
«бура тартып тура тур! кенџам,
«бір кебїм бар аітаін! кенџам,
«алыстан берї келäсїн, кенџам,
«сусап бір чӧлдӧп келäсїн, кенџам,
«сусунӱмдаі јутӱп кет! кенџам,
«аттын башын бура тур! кенџам,
«бура тартып тура тур! кенџам».
Јолдо јӱргӧн кенџäкä,
бу јердä тура калды,
бергäн балын ічтї деіт,
ӯнӱ білїп турӈанда
тӧгӱп бердї кенџäкä,
Јӱрӱп кеттї кенџäкä,
кенџäкä Бек Торо
оӈоло јаман кӱідӱ деіт,
Бек Торо кӧтӱнӧн јӱгӱрӱп
таӈы јеттї кенџäкä:
«Атыңдын башын бура тур! кенџам,
«бура тартып тура тур! кенџам,
«кӱштӱ болӱп сен алдың, кенџам,
«кӱчӱ јок болдум мен калдым, кенџам,
«талаілӱ болӱп сен алдың, кенџам,
«талаісыс болдум мен калдым, кенџам,
«бу дӱнӧдӧ сенїк'аі, кенџам,
«кыјаматта менїк'аі, кенџам».
Анда аітты кенџäкä:
«Какылдаӈан кіш'едің, ејä аі,
«такылдаӈан кіш'едің, ејä аі,
«кудајым коштӱ, мен алдым, ејä аі,
«сенїкің тартып алдымбы? ејä аі,

Digitized by Google

«jол jолӧчы jол алам, ejä ai,
«Jолӯмдан мындаi турсаңч'ai, ejä ai!»
Бу сӧс аiтып кенҷäкä,
таӈы jӯрӯп кеттї деiт,
турӯп kалӈан Бек Торо
оӈоло jаман кӯiдӯ деiт,
Бек Торо jӯгӯрӯп келїп,
таӈы jеттї кӧтӯнӧн:
«Атыңдын башын бура тур! кенҷäм,
«бура тартып тура тур! кенҷäм,
«бiс jар алтына тӯшкӧндӧi, кенҷäм,
«jетi kыс болӯп jӯргӧндӧi, кенҷäм,
«Кырым Кандын Ak Ченäм, кенҷäм,
«оӈоло бiсчä барб'екäн, кенҷäм,
«Урум Кандын кенҷä kыс, кенҷäм,
«оӈоло бiсчä барб'екäн, кенҷäм,
«Аӈai Кандын кенҷä kыс, кенҷäм,
«оӈоло бiсчä барб'екäн, кенҷäм.
«кӯнчӯлӯk саiӈан iшiмä, кенҷäм,
«аiчылык сajып jетпäгäн, кенҷäм,
«аiчылык саiӈан iшiмä, кенҷäм,
«jылчылык сajып jетпäгäн, кенҷäм,
«кӯштӯ̄ болдӯң сен алдың, кенҷäм,
«кӯчӯ̄ jok болдӯм мен kалдым, кенҷäм,
«талаiлӯ̄ болдӯң сен алдың, кенҷäм,
«талаiсыс болдӯм мен kалдым, кенҷäм,
«кӯштӯ̄-мiнäн кӯрӧшпӧ! кенҷäм,
«таналлӯ̄-мiнäн талашпа! кенҷäм,
«Нары тартып берi тарт, кенҷäм,
«Тӧштӯккӧ белäк берäiн! кенҷäм,
«алыска сапар jӯргӧндӧ! кенҷäм,
«jӯсӯ̄ kолӯн арчысын, кенҷäм,
«kытаi jӧлык берäiн! кенҷäм,
«Тӧштӯгӯ̄м ет jегäндä, кенҷäм,

Digitized by Google

«устуҕан мӱ̈ӆцӱп jӱрсӱ̆н! кенцӓм,
«болот кестік берӓін, кенцӓм,
«бу дӱ̆нӧдӧ сен алдың, кенцӓм,
«кыjаматта талашпа, кенцӓм!»
Анда аітты кенцӓкӓ:
«Бу дӱ̆нӧдӧ мен алдым, ejӓ аі,
«кыjаматта бербаімін, ejӓ аі!»
Ічі кӱ̆ігӧн Бек Торо
ошо jердӓн каітты деіт,
коштон калҕан кенцӓкӓ
чал куіруктӱн башына
камчы бӱ̈лӓн салды деіт,
jамандарҕа jеттї деіт.
Jетӱ̈п келӱ̈п караса,
чолок терӓк тӱ̆бӱ̆нӧ
ӱjӱ̆н тігіп коіҕон екӓн.
Анда аітты кенцӓкӓ:
«Акӓм аіткан сӧстӧрӱ̆н
«негӓ укпаі калдың сен
«бу jергӓ конбосӱн! деіт,
«ӯрусӱ̆ калың elӓ,
«каракчысы мол elӓ».
Анда аітты Пӓман:
«Келбаі jатып баштаҕан
«керӓт келӱ̈н екӓсӱ̈н,
«барбаі jатып баштаҕан,
«баікуш келін екӓсӱ̈н,
«Консӱ̆н бу jергӓ», дедї.
Кенцӓкӓ бу сӧстӱ̆ укканда,
атын аҕытпады деіт,
тӧсӱ̆н тӱ̆шӱ̆рбӧдӱ̆ деіт,
jатып алды кенцӓкӓ.
Пӓман ертӓ турдӱ̆,
аттарды суҕа аідады,

Digitized by Google

кенџäкäгä келдї деіт:
«Атты аҕыта бер!» деіт,
«тӧнӯ тӯшӯрӧ бер!» деіт.
Ілäман аітсада, кенџäкä
бӯктӯшӯп јата калды.
Аттарды суҕа аідаса,
аттар суҕа кірбäдї,
дыркырып ныҕа кашты,
Ілäман еңкäјїп карады,
казандаі кара аір өпкӧ
суҕа аҕып келä јатыр,
аны көрӯп јылкысы
ӱркӯп чыҕа кашты деіт,
өпкөнӯ көрдӯ Пäман,
өс өсӯнө аітты деіт,
јоҕорҕ'el малын кырҕанбы?
өкпӧнӯ суҕа салҕанбы?
Ілäман темїнїп кірдї,
судан алып таштаін деіт,
ykpyk-мїнän бір саіды,
өкпӧ јарылып кеттї,
даҕы өкпӧнӯ саіҕанда
кармаі алды ykpyktӯ,
ykpyktан тартты бу өкпө,
чалкасынан кеттї Пäман,
өпкӧ болҕон Jelmoҕyc
Пämандын кӧдӧндӯ мїндї,
кысып, кысып koідӯ деіт,
чыҕар чыкпас јан-мїнän
јердä калды Пäман,
Анда аітты Пäман:
«Аҕаі капыр Jelmoҕyc
«өltӯрбӧсӧң ӧзӯмдӯ,
«ak төбӧдӧі ӱјӯмдӯ берäін!

Digitized by Google

«ak чарбактаі малымды берäін!»
Кӳлӳп аітты Jelmoғус:
«Сенї ӧлтӳрсӧм Ілäман,
«менїкї емäі кімдїкї?
«кебїңдї аіт Ілäман!»
Андан аітты Ілäман:
«Ағаі kапыр Jelmoғус
«сегіс ӯлӳмдӳ берäін!
«сегіс келінїмдї берäін!»
Кӳлӳп аітты Jelmoғус:
«Сенї мынд'ӧлтӳргӧн соң,
«сеғіс ӯлуң, сегіс келінің
«менїкї емäі кімдїкї?
«аіт кебїңдї Ілäман!»
Анда аітты Ілäман:
«Ағаі kапыр Jelmoғус
«Ер Төштӳк ӯлӳмдӳ берäін!
«кенцäкä керät келінїмдї берäін!
«Ер Төштӳктӳн јаны
«kара болот өгӧ,
«таш тулғаның тӳбӳнӧ
«јаның kojӳп кетäін!
«алың јессä Jelmoғус,
«аның јаның ал дедї!
«ӳідӧ турған Төштӳктӳ
«ӳідӧн јібäрäін!» дедї.
Jelmoғус јакшы болор деп,
Ілäманды бошоттӳ,
Ілäман көчӳн көчӳрдӳ,
јуртта олтӳрӳп калды,
өгӧнӳ алып Ілäман
тулғаға јӧлӧп кеттї.
Андан туруп Ілäман
ӧс ӳјӳнӧ барды деіт,

Digitized by Google

балдарын елїндä калдырды,
jаңгыс баласы Ер Төштүк
Ілäман jанында калды,
Ер Төштүк түн кіргändä,
кенҷäнїн коінүна барды,
керät түҕан кенҷäкä
ешіктїн астына турдў,
Төшүктў ітäрä түрттў:
«Бу кандаі немä?» деп,
андан басып Ер Төштүк
апасынықына келдї,
отүнүн jакасын
jантajып jатты Ер Төштүк,
карт атасы Ілäман
көзбнў алды колүна,
jердä jаткан Төшүктў
как төбögö салды деіт
Чычаласы jарк деп калды,
Төштүк башын сїпалап,
чыҕа каштыўjүнбн
jүгүрүп кенҷäкä келдї
Кенҷäкä үігö кіргїспäі
ітäрä салды Төштүктў,
дöнгö барды Ер Төштүк,
чоҕоінодон чöр кылды,
чыҷыртып тартты чöрды.
Чöрдын үнүн ykканда
кашына келдї кенҷäкä:
«Ер Төштүк-аі, Ер Төштүк,
«ызылдатпаі нары тарт,
«көрбöімүн дä, күібöімүн,
«көр азабын тартпаімын,
«асылыңды көрбöімүн,
«асабыңды тартпаімын,

Ер Төштүк кебін уҕуп,
немәнәсї бу? леді,
дөнгө чыҕып барды деіт,
чапанын јаја салды деіт,
јатып уікә болду деіт.
Таңда сүк болҕондо,
ерігін калҕан Ер Төштүк
јүгүрүп келді кенцәкә,
төшөккө јатты Ер Төштүк,
Кенцәкә түртө салды,
Ер Төштүк түртө салды,
өкө бір сөс сүлөшпөі,
екі јakka јатт'elä.
Таң атып kelгәндә.
Кенцәкә турүп аітты деіт:
«Е Төштүгүм, Төштүгүм,
«менін ерім сен болсоң,
«мендә katының болсом,
«Ілämалдын kолүнда
«kара болот өгө бар,
«ошоң алып келіп
«менін kолүма берсәң,
«менін ерім сен бол! деіт,
«мен katының болоін!» деіт.
Анда аітты Ер Төштүк:
«Атам kолүнда бу өгө,
«өсүмдүн өгөм бу,
«алып бараін кенцәкә».
Андан турүп Ер Төштүк,
атасына јүгүрдү,
Іламанҕа кірді деіт:
«Е атам-аі Іламан,
«kара болот өгөмдү,
«менін kолүма берсәң!»

Digitized by Google

Анда аітты Іламан:
«Е балам-аі Ер Төштүк,
«сен кісәмді ача коі!
«кісәмдән өгөнү ала коі!»
Төштүк ашты кісәсін,
кісәдә өгө jok екән.
«Атам өгө jok екән,
«атам өгө каіда?» деіт.
««Абдараны ача коі,
««абдараны кара!»» деіт.
Абдарада jok болду.
Андан аітты Іламан:
«Е баламаі Ер Төштүк,
«чолок терәк түбүндө,
«таш тулңа сүjөп коідум мен,
«анда өгө калыптыр,
«барып ала коі балам!»
Аны уңүп Ер Төштүк
үідөн чыңа басты деіт,
алт'ajaktӯ ал'атын
мініп алды Ер Төштүк,
jет'ajaktӯ jерд'атын
мініп салды Ер Төштүк,
кенцәкәнін ешігінін,
алдынан өттү Ер Төштүк.
Анда аітты кенцәкә:
«Е ерім-аі Ер Төштүк!
«нары тартып бері тарт!
«атыңды сынап берәін!
«нары тартып бері тарт!
«тонүңдү сынап берәін!
«алт'ajaktӯ ал'атың
«таманы jука таш өтөт,
«маңдajы jука күн өтөт,

Digitized by Google

«jajын jaiлап кетäсiн, Төштүк,
«jai ысыkka kаласын, Төштүк,
«kышын кыштап кетäсiн, Төштүк,
«kыш сүkka kаласын, Төштүк,
«бөдө бiлүп kаласын, Төштүк,
«үстүндөгү kыл торko, Төштүк,
«бaктасы jyka тон екäн, Төштүк,
«kатындын аты демäсäң, Төштүк,
«Чал-kуiруктү мiнiн ал, Төштүк!
«kатындын тонү демäнäң, Төштүк,
«kыл торkомдү кijiп ал, Төштүк!»
Анда аiтты Ер Төштүк:
«Катыны менiкi емäi кiмдiкi?
«ат менiкi емäi кiмдiкi?
«тон менiкi емäi кiмдiкi?»
Чал-kуiруктү мiндi деiт,
kыл торkонү кiдi деiт.
Анда аiтты кенцäкä:
«Е ерiмаi, Ер Төштүк,
«нары тартып берi тарт! Төштүк,
«атынды сынап берäiн! Төштүк,
«нары тартып берi тарт! Төштүк,
«тонүндү сынап берäiн, Төштүк,
«ат iäсiн таптыр-аi, Төштүк,
«тон iäсiн таптыр-аi, Төштүк!»
Төштүк бастыра бердi,
аны көрүп кенцäкä
көтүнөн jүгүрө бердi:
«Е ерiмаi Ер Төштүк,
«атынды бамын бура тур, Төштүк!
«аiдап kалың көп бергäн, Төштүк,
«аманат баiбak мен мында, Төштүк,
«сүрүп kалың көп бергäн, Төштүк,
«сүiгүнчөк баiбak мен мында, Төштүк,

Digitized by Google

«бістікінä конуп кет, Төштук!
«сујунчугун алып кет, Төштук!»
Төштук келді ујунö,
белдän төшöк салды деіт,
көшöгöсун курду деіт,
кенџäкä-мінän Төштук
бел алышып jатты деіт,
кучакташын jатты деіт,
аманатын алғанда,
таң атып күн чыккanда,
Төштук үідöн чыкты деіт,
Чал-куірукka міндї деіт,
анда аітты Кенџäкä:
«Е ерімаі Ер Төштук,
«берi тартып тура тур! Төштук,
«бір кебім бар аітаін! Төштук,
«сен келгічä ерім аі, Төштук,
«kара бе-мінän Чар інгän, Төштук,
«öкö түп ал koico, Төштук,
«ант-мінän черттäр моінума, Төштук,
«сен келгічä ерім-аі, Төштук,
«буға белім мен чешсäм, Төштук,
«муң кылған ұнұм мен jассам, Төштук,
«ант-мінän черттäр моінума, Төштук.
«Аіналаін Чал-куірук!
«Ер Төштугум ерімді
«уктағанда оіғоткун!
«ыілағанда сölаткын!
«білбäгämін білгіскін!
«тоібоғонун тоіғускун!
«ölгön jаның тіргіскін!
«öчкöн отун тамыскын!
«Е Төштугум, ерім-аі,
«аман барып сö келсäң!

Digitized by Google

«сак саламат аман бол!»
Бу кеп айтып кенџäкä
ыылап турўп калды деит,
Јакшы тўџан Ер Төштўк
салып кеттї саңкытып,
јўрўп кеттї сўңкўтўп,
Чал-куірук тура калды:
«Батыр іäм Ер Төштўк,
«мен көргöндў көрдўңбў?
«мен білгändї білдіңбї?
«чолок терäк тўбўндö,
«Јелмоғус кемпір олтурў,
«Төштўк колоп каіссын деп,
«темір ірäк курсағын
«ірäктäп јатпаібы?
«камчы салбас кара сан,
«камчы салсаң Ер Төштўк!»
«коідоі етім бөлўнсўн!
«којондоі колўм сөгўлсўн!
«булуттў көктўн астынан,
«бўндў чөптўн ўстўнöн
«аркырап алып учаін!
«Јелмоғустаі кемпірдін,
«јанына так тўлўп тўшöін!
«асалау мälікім енä! деп айт,
«aläкі салам, деп кемпір аітар,
«Өгөмдў алып берчї деп сен аіт!
«Олтурсам мен туралбаім,
«турсам олтуралбаім,
«деп аітар анда кемпір.
«Көт јағында көп кішің,
«немänä болдў? сен деп аіт!
«Кылчајып карар бу кемпір
«Ол уакыт сен Ер Төштўк,

Digitized by Google

«кырҕыідан сен ілгĭр бол!
«өгӧнӱ ала кач деіт!
«сенĭ кӯар бу кемпір,
«ӧзымды ач! көзӱң јум!»
Андан келĭп Ер Төштӱк,
чӱдӧп камчы салд'елä,
булуттӯ көктӱн астынан,
бӯндӯ чӧптӱн ӱстӱнӧн
алып уштӱ Чал-куірук,
бу кемпірдĭн јанына
так тӯлӱп тӱштӱ Чал-куірук:
«Асалау малікäм енä кіші!»
««Алікä салам бала кіші!»»
«Өгӧмдӱ алып бер енä кіші!»
««Олтурсам балам туралбаім,
««турсам балам олтуралбаім»».
«Көт јаҕында көп кіші,
«немäнä енä кіші?»
Кемпір кылчајып карады,
Чал-куірук кожондон јабыс болдӱ,
Төштӱк кырҕаідан ілгĭр болдӱ,
өгӧнӱ ала кашты деіт,
кемпір тура калды деіт,
«Ур! ірäгĭм ур!» дедĭ,
ырҕытып урӱп салды деіт,
Чал-куіруктӱң куіруҕӱн
чала мӱчӱп тӱштӱ деіт,
бӱңӱндӧп келіп бу кемпір
ірäктĭ алып турдӱ деіт,
даҕы ырҕытып урдӱ деіт,
јетпäі тӱштӱ ірäгĭ,
Кемпір андан кашты деіт,
Ер Төштӱккӧ білгĭспäі
Чал-куірук бу кемпірдĭ

Digitized by Google

астына алып санынан,
екі аjактаі еттї
Чал-куірук ўзўп алды,
Кемпір чычып jібärдї:
«Аіналаін астыңдан, Төштўк,
«мендäі енäң jokп'elä, Төштўк,
«мендäі карың jokп'elä, Төштўк,
«ал алғаның кенџäкä, Төштўк,
«казан асып берäін, Төштўк,
«атын алып берäін, Төштўк,
«атың-мїнäн кіräін,
«кўлўң-мїнäн чығаін,
«кал куірук кўлўк бзын, Төштўк,
«аіналаін тарссаңчы, Төштўк!»
Бу сöс уғўп Ер Төштўк
Чал-куіруктаі кўлўктўн
бзын тартып алды деіт,
астындағы кў кемпір
көстбн каім болдў деіт.
Чал-куірук ыілап jібärдї:
«Сöс аіссаң, сöс албас,
«аңкауға башым не коштўм?
«сўілöп аіссаң, сöс албас,
«тўшмўккö башым не коштўм?»
Кемпір олтура калып
ўідöі кара таштьі тептї'lä,
jердїн астына тўшўп кеттї'lä,
Чал-куіруктаі бу кўлўк
бстығын тіштäдї деіт,
jер астына кірдї деіт.
Төштўк jергä тўшкöндö,
jердїн асты сылк еттї,
кемпірдїн ісїн кўдў деіт,
ббрўнўн ісїндäі болдў,

Digitized by Google

андан нары кӯп барды,
jолборстӯн iсiндäi болдӯ.
Андан нары ол барса,
бiр кулаӈын тӯшöнгöн,
бiр кулаӈын jамынӈан,
астыӈгы ердi сасыӈан,
ӱстӯнгӯ ердi мустаӈан,
колӯ Кокон кеткäн деiт,
бутӯ Букар кеткäн деiт,
бiр алп анда jаткан екäн.
Тöштӯк жанына келдi:
«Колӯӈ Кокон jетiп тiр,
«бутӯӈ Букар кетiп-тiр,
«астыӈгы ердiӈ сасыӈан,
«ӱстӯӈгӯ ердiӈ мустаӈан,
«кандаi jаткан адамсын?
«мен jолбчы jол алам,
«jолӯмдан мындаi турсаӈчы!»
Анда аiтты jаткан алп:
«Аiналаiн jаш jiгiт,
«атым менiн Ай Кулак,
«jер ӱстӯндö Ер Тöштӯк,
«ешiтiп келä jатканын,
«ерiккäндä ермäк кылаiн!»
Тöштӯк бу сöс ykканда,
аттан тӯшö jӯгӯрдӯ,
jердä jаткан Ай Кулак,
ордӯнан тура jӯгӯрдӯ,
öкö алыша кеттi,
екi кулаӈын бӱктöп
кармап алды Ер Тöштӯк,
кырк кырдан алыпты
ырӈытып jiбäрдi Тöштӯк.
Башын кесiп алӈанда,

jўрўп кеттї Ер Төштўк.
Андан барып Ер Төштўк
Кўн Кулакты өлтўрдў,
Чоін Кулакты өлтўрдў,
Чал куіруңўна мінїп,
jолўн jўрўп кеттї деіт.
Чал-куірук тура калды:
«Батыр іäм Ер Төштўк
«мен көргöндў көрдўңбў?
«мен білгändї білдіңбї?
«баjаңы качкан кў кемпір
«Кырым Кандын чāрында
«jетїп барып калды деіт».
Кырым Кандын ўjўнö
барып jеттї Ер Төштўк,
ешіктї ачып кірдї деіт,
тепкäнїн тāп jібärдї,
муштаңанын муштап jібärдї,
басканын басып öттў деіт,
аны көрўп Кырым Кан
тактасынан jылып олтурдў,
Кырым кандын тактасына
Төштўк чыңып олтурдў.
Анда аітты Кырым Кан:
«Сен кандаі адамсын?» дедї.
««Кымысың болсо, Кырым Кан,
««ічäін! дегän адаммын,
««кысың болсо, Кырым Кан,
««кучаін! дегän адаммын,
««el дäсäң eldäп аламын,
««jöласаң jöлап аламын,
««берсäң кысыңды аламын,
««бербäсäң башыңды аламын»».
Коркўп аітты Кырым Кан:

Digitized by Google

«Кысымды сā берāін!
«кӱjӧ кылып алаін!»
Отус кӱнӱ оін кылды,
кырк кӱнӱ тоі кылды,
кысын алып бердї кан,
jыл аіланып jыл öттӱ,
Кырым Кан кӱjӧнӱ чакырды:
«Е Төштӱк балам дедї,
«Jантакчы дегāн jӧ чыкты,
«jылда елїмдї чабат,
«jылда jылкымды алат,
«jердїн асты-мїнāн кеткāнїн,
«jердїн ӱстӱ-мїнāн кеткāнїн,
«білбāімїн, кӱjӧм, білбāімїн,
«ошонӱ барып jӧлап кел!
«келāрї мескілї болдӱ,
«jӧлап кel аны балам!»
Чал-куірукка мінді деіт,
jӱрӧ бердї Ер Төштӱк.
Каін атасы Кырым Кан
Төштӱктӱ узатып кеттї.
Анда нечі кӱн болдӱ,
Чал-куірук ырғаідаі болдӱ,
Төштӱктӱн бітї торғоідоі болдӱ,
Төштӱк барып jатты деіт,
Чал-куірук дӧңгӧ чығыш
карап турӱп jӱрдӱ деіт,
Кечкā jӱk Чал-кӱірӱk
басып келдї Төштӱккӧ:
«Jантакчыдаі jӧң
«тӧ кылып көтӧрӱп jатпаібы?
«сан аттын дӱбӱртӱн салып бағаін!
«сан ердїн кыікырығын салып баға көр!
«аңрајып карап турғанда

Digitized by Google

«болот кестік-мінән чап кетә көр!
«баш ўзўлўп кетәрдә,
«kokyi jасыш сен салсаң,
«мен ўрўмдў көрбөсмўн,
«сен ўjўңдў көрбөссўн,
«ak кенңәмді көрбөсмўн,
«атакәңді көрбөссўн,
«чўчўрөп салып kамчы сал!
«koідоі етім бөлўнсўн!
«kojондоі kолўм сөгўлсўн!
«даладаі kасы jajaін!
«belістәі jалды ijәін!
«kурушўп kалңан туjаңым
«ai табактаі jасаін!
«ujушўп kалңан jалымды
«ет jібәктәі jасаін!»
Андан келіп Чал-kуіруk
сан аттын дўбўртўн салды,
ат ўстўндө Ер Төштўк
сан ердін kыікырыңын салды.
Jантakчы аңkө тас екән,
аңрајып karап турдў,
болот кестік-мінән Ер Төштўк
моінңа салып чапты деіт,
башы бөлөk ырңып кетті,
тамактан kармап алды деіт,
сілкәп kojўп jібәрді,
сөгў калдырып тўштў,
тас кебін кіп алды,
Jантakчыны төдаі kылып
көтөрўп алды Ер Төштўк,
el четінін кемпір ўjўнө
Jантakчыны таштап jібәрді,
Урум Кандын ўjўнө

Digitized by Google

jўгўрўп кеттї бу кемпір,
kaңa барып аітты деіт:
«Jер ўстўндө Ер Төштўк
«Jантакчы балам өлтўрўп,
«Jантакчы төдаі кылып,
«көтөрўп келїп олтурў.
Анда аітты Урум Кан:
«Коркco кетäр бу адам,
«kopkпocо келäр бу адам,
«бірїң ешік ачпа! деді,
«бірїң төшөк салба! деді,
«бірїң сусун бербä!» деді.
Ер Төштўк тыңдап турдў,
Jантакчынын тас кебїн
аіра тартып таштады,
кандыкына бастырып
келїп тўштў Ер Төштўк,
белїндäгї садаңын
чечїп алды Ер Төштўк,
ўігö келä koідў деіт,
көтөр албаі садаңын
бу ўі чачырап кеттї:
«Бу кандаі jаман ўі екäн?
«ak kураідан кылңан ўі».
Бір кесїн сўрўп алды,
ўідöн jölöп koідў деіт,
ўігö Төштўк кіргäндä
ешіктї бір дä ачпады,
Төштўк тäп jібäрдї,
тäп jібäргäн кішінїн
көкрögў бір бölök болдў,
Төштўк муштап jібäрдї,
муштап jібäргäн кішінїн
көкрögў быркырап кеттї,

Digitized by Google

Төштүк басып jібärдї,
басып jібärгän кішінін
көкрögў балчык болўп калды.
Урум Кан аны көрўп,
таktасынан тўшўп олтурдў,
Урум Кандын таktасына
чыҕып олтурдў Ер Төштўк.
Коркўп сурады Урум Кан:
«Сен кандаі адамсын?» дедї.
««Кымысың болсо Урум Кан,
««kымысыңды ічäін деп келдїм,
««kысың болсо Урум Кан,
««kысыңды кучаін деп келдїм,
««eлдäсäң eлдäп алам,
««jöласаң jöлап алам»».
«Кысымды берäін!» дедї.
Төбöлдöн баітал соідў,
төгöрök jуртўн jїдї,
kысын алып бердї.
Jыл аіланып jыл болдў,
Урум Кан аітты Төштўккö:
«Кашаң Кара алп jöм бар,
«аны jöлап кel!» дедї.
Jўрўп кеттї Ер Төштўк,
jўрўп, jўрўп кеткändä,
Чал-kуіруk ырҕаідаі болдў,
бітї торҕоідоі болдў,
Чал-kуіруҕў арыды,
jўрбöі турҕан болдў, деіт,
Чалкасынан кеттї Чал-kуіруk,
öсын ачып калды деіт,
көсў jашылданып кеттї деіт,
Аттан тўшўп Ер Төштўк,
башын kучактап алды:

Digitized by Google

«Ата jokто Чал-куірук
«ата болҕон кўлўгўм,
«анам jokто Чал-куірук
«анам болҕон кўлўгўм,
«елїм jokто Чал-куірук
«елїм болҕон кўлўгўм,
«ölбöчў! кўлўк ölбöчў!
«менї карап салбачы!»
Чал-куірук башын көтөрдў:
«Ä іämаі Ер Төштўк,
«кандаі jашык кіші едің,
«он аідан он аі көтөргön
«мен енäңчä барб'едäм?
«сылап сакал чыҕарҕан,
«сыіпап бojўң öскöргön
«мен атаңча барб'едäм?
«бір курсакка бір jатkан,
«бірігїп емчäк бір емгän
«сегіс аҕан сегісäк
«ссгісäкчä барб'едäм?
«аідап калың көп бергän
«аманатың кет кудаі
«кенҷäкäчä барб'едäм?»
Чіräнїп öсын аштʼелä,
Төштўк башын кучактап,
jылаілап kojo бердʼелä,
сегіс jанды Чал-куірукгўн
ўчöк jаны öлдʼelä,
беш'äк jаны тірїлдї,
сілкінїп тура калдыла,
андан аітты Чал-куірук:
«Капыр Кашаң Кара алп,
«төбöсўнö капырдын
«төрт jўс кіші мінїптір,

«екі қулаңына капырдын
«екі jўс кіші мініптір,
«екі інінä капырдын
«екі мің кіші мініптір,
«öсў мылтықтап келä jатпаібы?
«öсў наізалап келä jатпаібы?
«емі кандаі қылабыс Төштўгўм?»
Салыш келдї Ер Төштўк,
öкö мандаілашыш келдї,
Кашаң Кара алп аітты:
«Төштўк келät деді деіт,
«Төштўктў көрдўңбў?» деіт.
Анда аіттың Ер Төштўк:
«О Төштўк мен öсўммўн».
Капыр Кашаң Кара алп
jақасынан қармады,
öкö алыша кеттї,
оі jер анда дöң болдў,
дöң jер анда оі болдў,
анда нечä кўн қармашты,
Чал-қуірық jўгўрўп келдї,
Капыр Кашаң Кара алпты
Төштўк көтöрўп урдў,
башын кесіп алд'елä,
елін-дä чāп салд'елä,
Урум Канға көчўрдў,
Урум Кандын қысын Ақ Ченäм
алып кеттї Ер Төштўк,
ўjўнö көстöп қаітты,
jер астында бір адам,
чыңылдап ўнў чықт'елä:
«Токто, токто Ер Төштўк!
«көчкöндö тўöң аідаін,
«ölўдö біäң баілаін,

Digitized by Google

«отӯң-мінән кірәін,
«күлӯң-мінән чыҕаін!»
Төштүк еңкәјін карады,
Ор түбӯндө бір адам,
јылтрап карап јатыр,
Төштүк сӯрӯп алды:
«Атың кім?» деп сурады,
«Атым Чоін кулак» деді.
Анда турӯп Чоін Кулак,
Төштүктӯн отӯ-мінән кірді,
күлӯ-мінән чыкты,
казанын асып јібәрді,
атын токуп берді.
Ачка јаткан Чоін Кулак
тојӯнӯп алды, семірді.
Бір күн аітты Ер Төштүк:
«Чоін Кулак ат алып кел!»
Анда аітты Чоін Кулак:
«Көтөнӯң түшкөн Төштүк аі,
«атты сен алып кел! деді,
«токӯп бер мен мінәмін!
«Ак Ченәмнін коінӯна,
«кірін мен јатамын!»
Ер Төштүк тура јӯгӯрдӯ,
Чоін Кулак утуру јӯгӯрдӯ,
өкө кармаша кетті,
Төштүктӯ көтөрө урдӯ,
Төштүктӯн башын кесін алды,
Сӯрөп таштады өлтӯрӯп,
Чал-куіруктӯ-мінін алды,
Төштүктӯн елін көчӯрӯп алды,
бір сӯн өрдөп конӯп алды,
Ак Ченәмді кучактап
јатып алды Чоін Кулак,

Digitized by Google

Таң атты, күн чықты,
Чал-қуіруқтұ мініп алды,
отус буқу атып алды,
артылып келді ұйұнө,
Чал-қуіруқтұ ақытпаі қоідұ.
Чоін Кулактан Ак Ченäм
бір еркäк бала тұп алды.
Чал-қуіруқтұ Чоін Кулак
оідұ оідоі йұгұрттұ,
қырды қырдаі йұгұрттұ,
кечкä йұк болқондо
Чал-қуіруқ йұрө албаі
йығылып калды Чал-қуіруқ,
башка, көскө чапқылап
Чоін Кулак йө jетäлäп келді,
ұігө jетіп келгäндä
етті тұшұрұп алды,
Чал-қуіруқ йығылып калды:
«О қуіту-күң ат суқар!»
Анда аітты Куіту күң:
«Баланы алып олтурмұн».
««Олтурқұса қоі!»» деді.
Баланы олтурқұса қоідұ,
атты jетäлäп йұрө берді,
Бала чыңкрап ылады,
ұідөн чақырды Чоін Кулак:
«Куіту күң-аі, Куіту күң,
«бала отко тұштұ деіт,
«ала қоі бу баланы».
««Атты кантäін Чоін Кулак?»»
«Соілқұр йұрбөіт қojo бер!»
Куіту күң қojo берді,
Чал-қуіруқ бош карап турдұ,
Чоін Куілак ұігө кірді.

Digitized by Google

Анда турған Чал-қуірық
қуіруғұн сыртына салды,
Төштұктұн өлгөн жерінә келді,
Төштұктұн өлұгұн таппады,
Чал-қуірық сал таіған болдұ,
чімчілап жыталады,
Төштұктұн бір томуғұн тап алдұ,
Чал-қуірық жутып жібәрді,
андан чычып жібәрді,
тірілін тұштұ Ер Төштұк:
«Мындаі уқтап қалдым» деп.
Чал-қуірыққа мінін алды,
ұідұ көстөі жұрұп салды,
Чоін Кулактын ұжұнөн
суалчы жергә келді,
Ер Төштұк тыңдап турдұ,
Куіту құң ыілап келді:
«Атты семіс сақтаған
«Ер Төштұк сендән аірылдым,
«ашты таптап қармаған
«Куіту құң мендән аірылдың».
Анда турдұ Ер Төштұк:
«Куітәкә мен мында» деп.
Куіту құң ыілап жұгұрұп келді:
«Куітәкә ыілаба! деді,
«Ақ Ченәмгә сен жұгұр!»
Куіту құң жұгұрұп барды,
Ақ Ченәмді чақырды.
Өкө көрұшұп ыілады:
«Ақ Ченәм-аі Ақ Ченәм,
«мендә көнұң барбы? деді,
«арғам жоқ жұрұп келдім,
«емі қандаі қылаін?»
Анда аіттың Ақ Ченәм:

Digitized by Google

«Бўгўн сен талаҕа јат,
«Чоін Кулак кїккä чыҕат,
«ертäң ошунда ўігö кел!
«амалын öсўм табаін!»
Төштўк талаҕа јатты,
таң атты, кўн чыкты,
Чоін Кулак јõ кїккä чыкты,
Төштўк ўігõ кірїп келдї.
Баланын бешіктїн астында
Ордў касты Ер Төштўк,
андан келїп Ак Ченäм
Төштўктў јатысып коідў,
колўна шібäгä бердї.
Тўндö јаткан уакытта
бешіктä јаткан баланы
шібäгä-мїнäн саіды,
бешіктä бала ыілады,
Чоін Кулак оіҕондў:
«Ак Ченäм бала не ыілат?»
Анда аіттың Ак Ченäм:
«Ыілап јаткан балаҕа
«коідун кочкорўн сојўп бер!
«јылкынын аіҕырып сојўп бер!
«уідўн букасын сојўп бер!
«тõнўн бўрасын сојўп бер!»
««Төштўк малы барында,
««Чоін Кулактын јаны барында,
««малдан кылып берä бер!»»
Кылып бердї Ак Ченäм,
бешіктägї балаҕа
кылҕан ашын бербäдї,
ордо јаткан Төштўккö,
кылҕан ашын бердї деіт,
Ер Төштўк јеп семірдї,

Digitized by Google

андан тўндö Ер Төштўк
шібäгä-мïнäн баланы саіды.
Анда сурады Чоін Кулак:
«Емі балам не ыілаіт,
«јанымды кошомўн јаныңа,
«сен ыілаба баікуш-аі!
«менïн јаным мындан ары,
«Ал-таікы јер бар дедї,
«алтын башат бар дедї,
«алтын башат ічïндä
«јäјын сары балык бар,
«сары балыктын ічïндä
«алтын сандык бар,
«алтын сандыктын ічïндä
«кўмўш сандык бар,
«кўмўш сандыктын ічïндä
«кырк кара кушкач јаным бар,
«аны тäп кошомўн!»
Бала ыілағанын коідў,
Төштўк саіғанын коідў,
ертäң-мïнäн Чоін Кулак
кïк атарға чығып кетті.
Төштўк ордон чығып келдї,
Чал-куіруктў мінïп алды,
Салып келдї Ал-таікыға,
алтын башатты тапты,
балыкты сўруп алды,
колтўғўна кол салды,
сандыкты сўрўп алды,
сандыкты аіра муштады,
кырк кара кушкашты алды,
отус тоғус кушкаштын
башын ўзўп алды,
бір кушкашты калдырып

Digitized by Google

koinӱna katып алды,
Чоін Кулактын ӱjӱnӧ
kaіta jӱgӱrdӱ Төштӱk,
Чоін Кулактын јанын
Ер Төштӱk кармап алды,
kысып koідӱ kушkашты,
јаны ӧсын аштыдеіт,
Уідӧн чыkты Чоін кулак:
«Аіналаін атыңдан Төштӱk,
«ӱрӱlӧін ӧсӱңдӧн Төштӱk,
«бармak таідан бakkан бул,
«тырмaktаідан jӣan бул,
«таш төбӧгӧ kujӱп салӣan,
«алтын кӱмӱш берәін!
«јанымды бер! Ер Төштӱk!»
Көстӱ ачып jумӣӱча
алтын кӱмӱш алып келдї,
јаным бер! деп сурады,
аны көрӱп Ер Төштӱk
мә деп башын ӱсӱп алды,
Чоін Кулak ӧlӱп kалды.
Ak Ченәмдї Ер Төштӱk,
ak тӧнӱн сӱтӱ-мӣнән кірінтїп алды,
kaітадан некә кыіды,
Ak Ченәмдї алып јатты.
Ертә көштӱ Ер Төштӱk:
«Ak Ченәм-аі, Ak Ченәм,
«баланды ӧltӱrӱp kel!» деп.
Төштӱk көч алды кеттї.
Көтӱндӧн көч келгәндә,
Ak Ченәмдї көргӧндӧ,
сурап келдї Ер Төштӱk:
«Ak Ченәм-аі, Ak Ченәм,
«kапырдын бу баласын

Digitized by Google

«кантїп ӧлтӱрӱп салдың».
Анда аіттың Ак Ченӓм:
«Іштӓн чыккан баіталым,
«ӧлтӱрӧ албадым Төштӱк,
«аркан-мїнӓн сыңсыс кылып,
«таңып салдым Ер Төштӱк».
Аны уӈӱп Ер Төштӱк,
каіта салды балаӈа,
Таңып салӈан бу бала
арканды ӱзӱп алыптыр,
јердӓ олтурӱп ыілады:
«Алты кӱндӧ олтурӱп,
«атамдын јоӈӱн јоктӱрмӱн,
«екі кӱндӧ олтурӱп,
«енӓмдїн јоӈӱн јоктӱрмӱн,
«Төштӱк саӈа кылармын,
«кактабаі каның ічӓрмїн,
«тешпӓі терїң сорормӱн».
Бу сӧс уӈӱп Ер Төштӱк,
аттан тӱшӧ јӱгӱрдӱ,
болот кестїктї сӱрӱп алды.
Бала ордӱнан тура калды,
Төштӱк-мїнӓн кӱрӧшӧ кеттї,
бала Ер Төштӱк ӧкӧ,
іт јыӈылыш болдӱ,
бала Төштӱктӱн ӱстӱнӧ
бір бутӱн арта салды.
Ак Ченӓм салып келдї,
јібӓктӓн кылӈан арканды,
оімок бӧч кылды,
баланын моінӱна салды,
Чал-куіруктӱн куіруӈӱна
бу арканды баілады,
Ак Ченӓм Төштӱктӱ

Digitized by Google

белїнән кучактаі алды,
Чал-куірук баланы
тартып алып jўрō бердї,
кыjырчактын кызыл таш
кыдрата сўрōп алды,
какырчактын кара таш
каңрата сўрōп алды,
Чал-куірук бу баланы,
Ер Төштўктўн jанына
алып келїп таштады,
Анда турўп Ер Төштўк
болот кестік сўрўп алды,
баланын башын кесä салды,
сōгўн отко ōртōп салды.
Ак Ченämдї алып jўрттў,
Саірап калып jатты jырҕап,
Ак Ченämдїн бojўна бўттў,
jыл аіланып Ак Ченäм
еркäк бала тўдў деіт,
атын Бір Бiläк коідў.
Көштў мындан Ер Төштўк.
Бутгаі темір курчаңҕан,
мустаі темір кїнгäн,
Колў Коконҕо кеткäн,
бутў Букарҕа кеткäн,
jолдо бір алп jатыр екäн.
Ер Төштўктў көргöндö,
турўп аітты бу алп:
«Аіналаін кудаі-аі,
«Төштўк саҕа кылбасам!
«башыңды коідоі кеспäсäм!
«каныңды судаі төкпöсöм!
«Чоін Кулак jан досўмнў,
«öлтўрўп салдың сäн, Төштўк!»

Digitized by Google

Бу сöс аітып Темір Кулак
ордўнан тура jўгўрдў,
Тöштўк тўшö jўгўрдў,
Тöштўктў чеңгäлдäп алды,
орҕо салды Тöштўктў.
Андан келïп Темір Кулак,
Ак Ченämдï алды деіт,
öзöндў булак кашка су
öрдöі конўп алды деіт.
Тöштўктўн баласы Бір Біläк,
екі конбоі енä деіт,
алты конбоі ата деіт,
ўігö кірдï Бір Біläк,
балдар кашына келдï,
от jанына оіноп келдï,
Бір Біläк олтўра калды,
кўl jелпäп сабырлап кеттï.
Темір Кулак ачў кылды:
«Тігі чіркіндï көрдўңбў?»
Анда аітты Бір Біläк:
«Ешіктäн келïп төр менïкï,
«jандан келïп jўркан менïкï,
«олтурсам öс ўjўмдö олтурдўм,
«турсам öс ўjўмдö турдўм».
Темір Кулак алп аітты:
«Атакан кускурдў көрдўңбў?»
Оттўн jанындаҕы көсöнў,
Темір Кулак кармап алды,
бу балаҕа тап берді,
Темір Кулактын колўндаҕы,
көсöнў бала сўрўп алды,
көсö-мïнäн Темір Кулакты,
башка сабап кўркрöтўп,
jыҕыш öлтўрўп салды.

Енäдäн бала сурады:
«Енäмаі атам каіда?» деп.
Атасына Ак Ченäм
баштап алып келдї деіт,
атасын Ер Төштўктў,
ордон бала сўрўп алды.
Ордо јаткан Төштўктўн
сакалы кўдаі болдў,
көсў кускундаі болдў,
өсў ак јарҕактаі болдў.
Чал-куірукка Ер Төштўктў
мінгізіп алды Бір Білäк,
Төштўккö аркасына
Бір Білäк учкашып алып,
ўјўн көстöп келä јатыр.
Аркасында Бір Білäк
Төштўктў келäкä кылды:
«Атäкä јöлаҕан јöң курусўн!
«дöлаҕан дöң курусўн!»
Балаҕа тарынды Ер Төштўк:
«Баіры чакта, јаш чакта,
«Аі Кулакты öлтўрдўм,
«Кўн Кулакты öлтўрдўм,
«Чоін Кулакты öлтўрдўм,
«Јантакчыны öлтўрдўм,
«Кашаң Кара алпты öлтўрдўм,
«Чоін Кулакты öлтўрдўм,
«белїм мекчїп кеткäндä,
«көсўм чекчїк кеткäндä,
«карылык каршы келгäндä,
«емі бістї кеміттїң».
Анда аіттың Бір Білäк:
«Аіналаін атäкäм,
«оіноп аітам атäкäм».

Digitized by Google

Аны аітып Бір Біläк
атасының моінұн кучактаіт.
Тарынғанын коідұ Ер Төштұк,
каітып ұjұнö келдї,
тамакка тоідұ Ер Төштұк,
Чалкасынан jатты деіт,
Бір Біläк оіноп jұрдұ:
«Кäлä коі!» деп Ер Төштұк,
Бір Біläктї чакырды,
кödönұnö міңғістї,
еркäлätіп сұідұ деіт:
«Алдäі балам Бір Біläк,
«таңдajы тарман körұnöт,
«ченän болот Бір Біläк,
«балтыры jön körұnöт,
«балban болот Бір Біläк,
«бармағы kaikач körұnöт,
«чебäр болот Бір Біläк,
«алдä балам Бір Біläк!»
Көtörұп koiсo баланы,
тілї öттұ балаға,
Бір Біläктін öсынан
кан кеттї, öлұп кеттї.
Төштұк öкұрұп бакырды,
Ак Ченäм ыілады.
Öлұп калған Бір Біläктї
ак сараілап коідұ,
көк сараілап коідұ,
Төштұк андан көчұп алып,
Кырым канға jетіп келдї,
öлгön тірілгändäі болдұ,
öчкön тамғандаі болдұ,
Чал-куірук jұшап турдұ,
Чал-куірук тұш körдұ.

Digitized by Google

Төштӱккӧ jӱгӱрӱп келдї:
«Іämаі Ер Төштӱк,
«елїн сағынбас ер болбос,
«ӱрӱн сағынбас ат болбос,
«сен елїңдї сағындың,
«мен ӱрӱмдӱ сағындым,
«сен ӱjӱңдӱ сағындың,
«мен кенңämдї сағындым,
«Төштӱк elгä кетälї!»
Төштӱк Кырым Канға барды,
Кырым Канға аітты деіт:
«Каным jуртӱмдӱ сағындым,
«kаным елімдї сағындым,
«кетäін, дедї, ӱjӱмӧ!»
Анда аіттың Кырым Кан:
«Е балам-аі Ер Төштӱк,
«немänї аласын?» дедї.
Анда аітты Ер Төштӱк:
«Кырk кербän Сарт алам,
«екі kатынымды алам,
«андан бӧлӧк керägї jok».
Кырk кербän Сарт алды,
екі kатынын алды,
ӱjӱн кӧстӧі jӱрдӱ деіт.
Jер kап ортосӱна келдї,
бір чынар турат екän,
башы көккӧ тїjасып,
чынарға бір аңїдар
чығып бара тыр екän,
башындағы kара kуш
екі баласы бар екän,
чыркырап jатыр екі бала,
Төштӱк jӱгӱрӱп келдї,
аңїдарды кестїк мїнän,

Digitized by Google

белӣн кесӓ чапты деит,
аԛӣдардын көкрӧгӱ̆н,
бір етӓгӣнӓ салды,
аԛӣдардын көчӱ̆гӱ̆н,
бір етӓгӣнӓ салды,
Терӓккӓ чыԛыш барды,
Аԛӣдардын көчӱ̆гӱ̆н
kара kуштӱ̆н баласына
бӧлӱ̆п бердӣ Ер Төштӱ̆к,
Куштан сурады Төштӱ̆к:
«Jакшылыkka не kыласын?
«jамандыkka не kыласын?»
Екі kара куш аітты:
«Каным ќашык болԛӱ̆ча,
«башым токпок болԛӱ̆ча,
«jакшылык kыламын! дедӣ,
«кечӣндӓ келӓт енӓбӣс,
«kабаԛына kар jӓп,
«муртӱ̆на мус jӓп,
«ыілап келӓт енӓбӣс,
«аԛалыбыстын јеткӓн кӱ̆н,
«о самандан бу саман,
«тукумӱ̆бӱ̆сты аԛӣдар
«јеп јӱ̆рч' екӓн дедӣ,
«енӓбӣс ертӓн кеткӓндӓ,
«керӓсӣн аітып кетт'елӓ,
«емӣ кечӣндӓ келгӓндӓ,
«көсӱ̆нӱ̆н јашы коідоі,
«таідаі мӧндӱ̆р болӱ̆чӱ̆,
«сен тіштӣ коркпоԛӱ̆н!»
Бӱ̆рӧ келгӓн Төштӱ̆ктӱ̆
бӧрына басып јатты,
бӱ̆рӧ аԛӣдардын көкрӧгӱ̆н
бӧрына басып јатты.

Digitized by Google

Кеч кірді мөндүр келді тарсылдап,
балдар «мінә! мінә! деді,
«енәбістін көсүнүн јашы».
Кара добул јel кірді,
балдар «мінә! мінә!» деді,
«енәбістін канатынын күсы».
Енәсі келіп аітты деіт:
«Күндө турбас кулунүм,
«күндө мындаі турарбы?
«аіда турбас кулунүм,
«аіда мындаі турарбы?
«тукумүм өсбрүнө келдібі?
«башымды јушарына келдібі?»
Күрүлдөп келді енәсі,
Чынар башына конолбоі
үідөі болған кара таш,
ол үстүнө кондүда,
ачү келіп кара куш
ташты карман коід'елә,
үідөі болған кара таш
быркырап кетіп калд'елә,
күләніп учүп алд'елә,
терәккә келіп конд'елә,
терәктї сілкіп коід'елә.
«Енә!» деді балдары,
«Јакшылыкка не кыласын?
«Јамандыкка не кыласын?»
Анда аітты Кара куш:
«Башым токмок болғүча,
«Јамандыкка, балдарым,
«Јамандык кыламын деді,
«Башым токмок болғүча,
«јакшылыкка, балдарым,
«јакшылык кыламын», деді.

Digitized by Google

Балдар күлүп айтты деит:
«Jамандыкты көрсөтөінбү?
«jакшылыкты көрсөтөінбү?»
««Jамандыкты көрсөт!»» деді.
Аңідардын көкрөгүн,
куш балдары көрсөттү,
енäläрі аңідарды
бітірін jутүп jібärді:
««Емі jакшылыкты көрсөт!»»
«Енä jутүп jібärесін».
««Балаш ошоң jуссам,
«««маға калған екі балам,
«««өкөңдүн бөрын jутаін!»»
«Чындап айтчы енäкä».
««Jаркыраған jас урсүн!
«««күркүрөгөн күс урсүн!»»
Ер Төштүктү көрсөттү,
аны көрүп Кара куш
кармап jутүп jібärді,
екі бала ачуланды,
«сал какпаш!» деп кычкырды.
Кара куш таштап jібärді,
Төштүк jашарып калды.
Анда айтты Ер Төштүк:
«Кара куш-аі, енäкä,
«jер үстүндö елім бар,
«jер үстүндö енäм бар,
«jер үстүндö атам бар,
«jер үстүндö аған бар,
«алған катынымда бар,
«jердä öскön малым бар,
«алп кара куш енäкä
«менің чығарсаңчы емі».
Анда айтты Кара куш:

Digitized by Google

«Балам чыҕарып бараін!
«кырк еркäш емї соі!
«етїн бір јаҕына тең сал!
«терäсїнä су куі!
«бір јаҕына тең кыл!
«өсүң моінүма мін!
«кырк еркäштїн етїн,
«сунӱ моінүма арт!
«алып чыҕыш баҕаін!»
Терäктäн түштӱ Ер Төштүк,
кырк еркäш соідӱ,
кырк чанач су куідӱ,
моінӱна артты,
кырк кербäн Сартты
екі катыны-мїнäн
үстӱнө артты.
Алп Кара куш далбыңдап,
алып учӱп кетті деіт,
көп јергä барҕанда,
кылчајып моінүн бурдӱ,
кырк еркäштїн етїн
терäсїндägї су-мїнäн
кара куштүң өсына салды,
кырк тегäрäнїп
чыҕып келдї кара куш.
«Е баламаі Ер Төштүк,
«јер кандаі көрӱнөт?»
««Јер үзүктöі көрӱнөт»».
«Емі кандаі көрӱнөт».
««Јер токумдаі көрӱнөт»».
Кырк еркäштїн етї түгöндӱ,
учӱп барҕан кара куш,
кылчајып моінүн бурдӱ,
Төштүк бір көсӱн чукӱп алды,

Digitized by Google

санынан ajaktaі ettï кесіп салды,
kapa kуштўн ӧсына
көсўн, етін салды деіт:
Jер ўстўнӧ алып чыкты,
Төштўк koшkолоңўн,
кырk кербӓн Сарт-мінӓн,
jергä тўшўрўп алды.
Анда аітты Kapa куш:
«Төштўк, балам, башыңа
«jамандык кўн тўса,
«ошо takkан jўнўмдў,
«тўтӧтўп koі Ер Төштўк,
«kaідан болсо jетäін!
«Аман бол Төштўк!» деді.
Төштўктў jутўп jібӓрді,
турўп kусўп jібӓрді,
Ер Төштўктўн чукўп алған
көсў толо тўштў деіт,
Ер Төштўктўн кесіп алған
сан етї толо тўштў,
Андан учўп kapa куш,
jер астына кірїп кетті,
Jер ўстўнӧ чыkkанда,
барысы koшўн артты,
Ер Төштўк башына
kазандаі celдä чалды деіт,
бастырып көч алды болдў,
jерін таныды Төштўк,
kelä jасса бір oіkолдо
kapa бе тўп турў,
чар інгӓн тўп турў,
бастырып kelä jасса,
бўған бojўн чечпäгӓн,
муң калған ўнўн jаспаған,

Digitized by Google

етäгї eläк болўптўр,
јеңї jeläк болўптўр,
курған кенҷäкä катыны
јўгўрўп келä јатыр.
Кенҷäкä ыілап аітты деіт:
«кырk кербän башы чал сакал молдо,
«алыстан келгän јолбчы молдо,
«мындан ары kара бе көрдўңбў молдо,
«чар інгändї көрдўңбў молдо».
««Кара бең kара кулун тўптыр,
««чар інгänің сары бото тўптыр,
««телчік тірäп туруптўр»».
«Кырk кербän башы чал сакал молдо,
«Төштўгўмдөн кабар білдіңбї молдо?
«Чал-куіруктан кабар уктўңбў молдо?»
««Карғаның канатына кат келгän,
««Төштўгўң јер астына тўштў деп,
««Кашан Кара алптан јығылыш,
«салбаіға чекіт болдў деіт,
««Чал-куіруғўң іä өлгöндö,
««арабачы Сартка ат болўп,
««арабасын тарталбаі,
««куіруғў чолок болдў деіт,
««кулағы чунак болдў деіт,
««белї jöр болдў деіт»».
«Кырk кербän башы чал сакал молдо,
«Төштўгўм өлсö өлўп каларда,
«өлбöсö анттан чыккан ер емäс,
«Чал-куіругўм өлсö, өлўп каларда,
«өлбöсö анттан чыккан ат емäс».
««Какылдаған кандаі баікушсўн?
««јол јолбчы јол алам баікуш,
««јолўмдан мындаі турсаңчы баікуш»».
Төштўк јўрўп кетті деіт,

Digitized by Google

Кенџäм карап турўп калды,
Ер Төштўктўн барāны,
ўзўлўп бара jатканда
кенџä jўгўрўп jетт:
«Бір ўнў көктö болот,
«бір ўнў jердä болот,
«Кырk кербäн башы чал сакал молдо,
«Төштўгўм мындан кеткändä молдо,
«kара мурут бал'ед'аі молдо,
«Чал-kуіруk мындан кеткänд'аі молдо,
«чычкан сур атым бс ед'аі молдо,
«Төштўгўм мындан кеткänд'аі молдо,
«сексäн сегіс jыл болд'аі молдо,
«нары карап бастырсаң молдо,
«Төштўгўмö кеткän сындаш ер едäң,
«нары тартып бастырсаң молдо,
«Чал-куіруkka кеткän сындаш ат едä».
««Төштўгўң андан курусўн !
««Чал-куіругўң чірісін!
««біс сöдігäр кіш'едік,
««асты андаі дебāгін!»»
Төштўк бастырып салды,
кенџä тіктäп тура калды,
көтўнöн jўгўрўп келіп,
кенџä даҕы jеттї деіт:
«Астыңдын башын буратыр молдо!
«бура тартып туратыр молдо!
«біс jетім jесір болўшўс молдо,
«ak кімдäн алаштык молдо,
«ak сарбашыл коідоі молдо,
«асырдаі кармап сатабыс молдо,
«ak кім алып калабыс молдо.
«ilгäр jакта бір таптыр аіл бар,
«аіл jалында былдаҕан сасы бар,

Digitized by Google

«қарқылдап учқан қасы бар,
«ошоло аіл қатында
«бөчы jок бос ордо,
«ошо бос ордонұн артына
«тарта коно көр! молдо,
«сојұштаі берәін! молдо,
«ақ сарбашыл коілордон, молдо,
«асыр қармап сатаін, молдо,
«јаланаач јабыр болұппұс, молдо».
««Сендәі јетім кішігә баіқуш,
««қаіран қылып берәбіс, баіқуш,
««бекәр берін кетәбіс, баіқуш,
««қара бең алып кел, баіқуш,
««чар інгәндї алып кел, баіқуш»».
Кенџәкә қаіта чуркады,
Төштұқ бастырып кетті,
бір топ аіл көрұндұ,
бу аілдын јанында,
бөчы jок бос ордо,
бос ордонұн артына
Төштұқ келін қоштұ тұшұрдұ.
Кенџә чар інгәнгә мініп алып,
ботосұн өңөрұп алып,
қара бедї аідап алып,
ұјұнө келдї кенџәкә.
Бе-мінән төнұ сәды,
бір ұс чықты,
бышырды, сұтты кенџәкә,
коноктордұ чақырды,
атәкәнї Іләманды,
сегіс ұлұн чақырды.
Андан турұп кенџәкә,
қујұп берін сундұ деіт:
«Төштұқ ерім өлұптұр,

Digitized by Google

«тіjä берсін деп ічіңäр!»
««Балама тіjä берсін!»» деп.
Атасы Пäман іштї,
сегіс jаман аіталбаі іштї.
Андан турўп кенџäкä,
ешіктäн koi алып келдї:
««Кырk кербäн башы чал сакал молдо
«Төштўk ерїмä тіjä берсін деп,
«бата kылыш берсäңчї молдо».
Төштўk аны ykkанда,
ɵсы kыбыр kабыр етт'elä:
«Төштўккɵ тіjä берсін деп».
Алдырџан koiдў мўстады,
көсўнўн jашын тута алмас,
«Кошўбўска біс баралы!» деіт.
Ешік ашты кенџäкä,
Төштўk ешікkä тўштў,
Төштўk баса бергändä,
кенџäкä ешіктї катў таштады.
Пämандын ўjўндɵ
отў чоң көрўндў,
Төштўk ошо jakka басты,
атасынын ўjўнɵ кірдї,
от jанында олтўрдў,
көінɵгўн jаіды бітін карады,
чапанын сала koiдў,
аркасын отko kaктады,
тігі jakта олтўрџан енäсї
бытаңдап ыілап kojo бердї.
«Енäкäң не ыілаісын?» дедї.
««Баірџа кеткän Төштўгўм
««аркасында ajaктаі kызыл меңі бар,
««сенін меңің оџо окшоідў»».
«Ошо Төштўk балаң мен едім».

Digitized by Google

«Баламаі баіры өлӱп калған».
«Jok енäкäң мен едім,
«енäкäң емчäгің сä!
«балаң болсом енäкä,
«емчäгің ішп кетäр».
Емчäгін карады кемпір,
ішп кетті, сäп берді,
Төштӱк өсын јаба берді
Енäсі Төштӱктӱ баса калды,
атасы кучактап ыілады,
сегіс јаман ӱјӱ јакын екäн,
бакысы келіп басып көрӱшӱп калды,
кенџäкä јӱгӱрӱп келді,
Төштӱктӱн колӱ сыған јаткан екäн,
Ер Төштӱктӱн о колӱн
кенџäкä кучактап јатыр,
корғошун болӱп көіköлдӱ,
Темір болӱп дыркырап,
шірäп кетті Ер Төштӱк,
екі чанач су алып келді,
бакысын ортосӱна кујӱп јібärді,
өлгөнӱ тірілгäндäі болдӱ,
кеткäні келгäндäі болдӱ,
кемтігі толӱп келді,
Ер Төштӱктӱ кенџäкä,
колӱнан кармап алды,
јетäläп ӱјӱнä алып барды,
кенџäм ешік ачып турғанда,
Чал-куірук келіп моінӱна
моінӱн арта салды деіт,
Чал-куіруктӱн тілінäн
кенџäкä кармап алды,
өсын сілкіп јібärді:
«Ата! сојӱлғӱр Чал-куірук,

Digitized by Google

«Ер Төштүк тушмандык кылды,
«сā не болдў Чал-куірук,
«кечāгї кўн какшап келїп,
«көтўңө јўгўрўп јўргөндө
«бір сырыңды аіссаңчы!
«бу дўнөдө Чал-куірук
«өңўңдў көрбөімўн,
«көнўм калды Чал-куірук».
Сілкіп, сілкіп јібāрдї,
анда турҕан Чал-куіруктўн
јаман јајы аірылып кетті,
Таң атканча Чал-куірук
ыілап турдў ешіктā,
кенцāкā төшөк салды.
«Ер Төштўк јатаін!» дедї.
Кенцāнїн коінўна јатты,
учўп јўргөн бос болдў,
кенцā-мїнāн Ер Төштўк,
кыјаматтык дос болдў.

Digitized by Google

IV. КОШОКТОР.

1) Јантаі өlгөндө.

Јеті судан јем јегән,
јетәлӯ Јантаі ер дегән,
Коңо Канаі тең дегән,
Тең дегәндә Јантаі батыр кel дегән,
тӯпөктӯ наіса коншоӊон,
тӯбӯнөн бері окшоӊон,
карагаі наіза коншоӊон,
калкынан бері окшоӊон,
алты өрӯктӯн данасы,
Кан-Јантаі аітулӯ,
Кара Бек батыр баласы.
Кан Јантаіны біс аіссак,
не јерінда чаласы?
алакан јаіса батасы,
Кан Кара Бек атасы,
Төмөнгӯсӯ Коконӊо
өкӯм аітып јатчы екән,
Кан Јантаіның барында
Оруска elчі кірчі екән,

Digitized by Google

oi akыды bilчї ekän,
Kan Jantaiнын барында,
Kалmakka elчї kirчї ekän,
быдырaҕан kалmaktын,
tilїn juda bilчї ekän,
aitўlў Kan Jantaidын
мінгän аты бос ekän,
Kалmaktын kаны Koңtoiңў,
батыр Koңtoiчy-мїnän
Kара Бек ökŏ дос ekän,
Kараның kаны Kан-Jантаі
beішkä öcў kirbäibї?
емдігїläp bilbäcä,
ilгäpkї ölгön bilbäibї?
Бегläpbägї тушўнда
belcäнїn чыkkан Kан Jантаі,
Куш Бегїнїн тушўнда
kутра чыkkан Kан Jантаі,
ондо бїläp kop elä,
Kан Jантаі özў зар elä,
Kан Jантаіны біс aiccak,
абуірдў ak jўздў
aіры cakaл кіш мурут,
алакан таіпа, kол ачык,
kыjаматта jол ачык.
Імана кеткän özўнö,
ырысы kалҕан улўна,
kелmäcї кеткän özўнö,
кеңäшї кеткän ўлўна,
мінгän аты кер болҕон,
тukумў четтän ер болҕон,
kötörгönў тў болҕон,
тukумў четтän ў болҕон,
ak kыjадан тўн каткан,

ak jолборсko ўн katkan,
ak kыjанын астынан,
ak jолборс кашты тосолўk,
ak jолборстоі чамдалып,
ak чумkардаі чаңрып,
Кан Jантаі өлдў кошўлўk,
Кан Ґантаі болўп jўргөндө,
тўңанын төдоі көтөргөн,
душманын kara koідоі бөктөргөн,
кечпäі сўны толкўткан,
чаппаі jөны коркўткан.
Кан Jантаінын eplігї
Сары Баңыш, Солтодон ілгäрї.
Кан Jантаіны сурасаң,
шілбäдäн шіргä кыідырңан,
шіläктä кымыс кылдырңан,
шімшімä көінөк ak тамak
jолдо некä кыідырңан,
кызыл kуірук нарб'екäн,
Кырңыста сістäі барб'екäн,
kara kуірук нарб'екäн,
Казакта сістäі барб'екäн?
kara макпал тердігің,
Казактан чыkkан ердігің,
кызыл макпал тердігің,
Кырңыстан чыkkан ердігің,
Кан Jантаі болўп jўргөндө,
Jө дегäндä jатпаңан,
мыктыктў кішä батпаңан,
jө дегäндä сўнгөн,
ат ўстўндө кінгäн.
Кан Jантаі болўп jўргөндө,
Чамңараңын мадаткан,
сары jес-мінäн кадаткан,

Digitized by Google

ӯӷынын учӯн уштаткан,
ак ӱӱ́нӧ курдаткан,
төрӧнӯ́ төргӧ кӱ́зӧткӧн,
тушӯна туиӷун тӱ́лӧткӧн.
Бекка барса белгӓлӯ́,
белӓ кіläм салӯлӯ,
бек ӯлӯна танӯлӯ,
белгӓлӯ́ Јантаі атӯлӯ,
бек астына олтӯрӷан,
белбӓӱ́н зарӷа толтӯрӷан,
Кан астына олтӯрӷан,
калпаӷын зарӷа толтӯрӷан,
казӷалдак боінӯн каірӷан,
кандан јемїн аірӷан,
безбӓлдӓк боінӯн каірӷан,
бектӓн јемїн аірӷан,
Кара сакал јаіпаӷан,
Кан Јантаі сӱ́ілӧп бергӓндӓ
кандар башын чаікаӷан,
аӷ'ала сакал јаіпаӷан,
Кан Јантаі сӱ́ілӧп бергӓндӓ
астынан јїн таркаӷан.
Кан Јантаі ӧзӯ́ ӧлгӧн сон,
јуртка аіткан сӧс екӓн,
кӧр алӷанда не бергӓн?
јаптык салып ат бергӓн,
азат кылыш кат бергӓн,
Ак болотӯн кынаӷан,
Шір-Алї кан сынаӷан,
сынаӷанда не дегӓн?
«бӓрікӓлдї ер» дегӓн.
Корӷон-бек-мїнӓн тең дегӓн,
Кара Бек ӯлӯ Кан Јантаі,
улуктар-мїнӓн јанашкан,

Digitized by Google

jурт талашын талашkан,
аітышып келґän душманын
заманасын kӯрҕан,
елїн дӧдан сӯрҕан,
Кан Jантаі сен ӧлгӧн сон,
ak топрok сен болдӯң,
адашkан елїң біс болдӯk,
бос топрok сен болдӯң,
бостоҕон елїң біс болдӯk,
kараҕан сенїң кӯмбӧзӯң
kараң калдык біс елїң.

2) Чokчолоі чечäктän ӧлгӧндӧ kысы kошok аітkан:

Атäкäм батыр Чokчолоі
ak jорҕоҕо мінсä jаікалҕан,
сakалы аласын чӧптӧі jаікалҕан,
кер jорҕоҕо мінїп jол jӯргӧн,
керінäі тартып kол jӯргӧн,
кер jорҕо kорkӯп таі болдӯ,
керінäі kорkӯп наі болдӯ,
атäкäм kорkӯп jаі болдӯ,
Сур jорҕо-мінїп jол jӯрдӯң,
сурнаі тартып kол jӯрдӯң,
сур jорҕо kорkӯп таі болдӯ,
сурнаі kорkӯп наі болдӯ,
атäкäм kорkӯп jаі болдӯ,
Jacka чыkkан бӯлдӯркӧн,
jалмап jесäм тоіҕоібӯ?
jасында кеткän атäкäм
jарӧса мінсäң jеткäібї?
Кӯскӯ чыkkан бӯлдӯркӧн,
көбӯн jесäм тоіҕоібӯ?

Digitized by Google

кўсўндö кеткäн атäкäм
кўлўктў мінсäң јеткäібї?
Ітälгї чумкар екі куш,
куш салыша кеткäнбї?
беіш тосок екі јол,
јол чалыша кеткäнбї?
атäкäм беіш тосок ötö бар,
андан јаіды таппасаң,
супралў кöлдö суксур бар,
чумкар шіltäп ötö бар!
Андан јадды таппасаң,
казандў кöлдö сасам бар,
карчыңа шіltäп ötö бар!
Андан јаіды таппасаң,
ешілмä толо текä бар,
el таппасаң Мекä бар,
Мекäдїн беш ешігї ачылсын!
јолўңа кўлў чачылсын!
Кополў кöлдўн сар'öлöң,
атäкäм Бостоңончо бар eläң,
алтындў курдўн сар'eläң,
аітканымча бар eläң,
кў лачын теппäгäн
кўда бўтўн барб'екäн?
ата кämдїн саібаңан
јöда бўтўн барб'екäн?
кара лачын теппäгäн
каста бўтўн барб'екäн?
кан атäкäм албаңан
јöда бўтўн барб'екäн?
ўч Кошоі-мїнäн Таластаі,
атäкäм ўрбў-мїнäн Манастаі,
јес ічїндä колўдаі,
атäкäм ötўп кеткäн Јолоідоі,

Digitized by Google

атäкäм келінің кетä кігäндä,
атäкäм кеңäшің журтка тігäндä,
атäкäм босоғоң болот болғондо,
атäкäм бокчоңо манат толғондо,
не картың дүнödön.
Чүдүн сусүн боілоттүң,
чүілү салып оіноттүң,
Ілäнін сусүн боілоттүң,
ітälгі салып оіноттүң,
тіліmä тішім каіраімын,
білгänімчä саіраімын,
Төбöl тору куіруғүн
төрттön чалған кан атам,
төрönүн үлүн кошчү алып,
жерні жалған кан атам,
жүлдүсүnö жүстү алған,
белгäсінä беттї алған,
беш көкүl талдап кыс алған,
Казактардын öтүгүн
түндүгүnön көтöргön,
төрүндögү ak сандык
алып жара тептїргän,
алтындарын алдырған,
атына така салдырған,
күmүштöрүn алдырған,
күröң таі така салдырған,
табылғынын чоғундаі
жаінаіт едің кан атам,
жаскы чыккан торғоідоі
саіраіт едің кан атам,
ердікkä түған кіші екän,
ердігї атäкämчä барб'екän?
күнгöі-mінän тескäідäі,
күн алышып жатарға,

Digitized by Google

кўрўк-мінän сенäктäі
ўн алышып jатарҕа,
аітканымды тыңдарҕа,
ол дегäнім уҕарҕа,
алыстан адам барб'екäн,
аіта кессін елінä!
ырдап jўрсўн jерінä!

3) Кыстарнын кошоҕы.

Керäдäгі ышкылдаі
кептўңдў аітамын,
кеп сўілбшўп келгäндä
ептўңдў аітамын.

Токоідоҕў коростоі
кызылыңды аітамын,
суҕа öткöн чыбыктаі
узунўңдў аітамын.

Кабакта бардыр, кыстар-аі,
кара барчын уjасы,
какырда бардыр, кыстар-аі,
кескäн таштын кыjасы.

Аіда менін ак нарым,
чачы кыска кўл нарым,
кокондўкта чілгірім,
коҷо тіккäн мöрўм,
Марҕаланда басарым,
барса кумар jасарым.

Digitized by Google

Аіда менің ақ нарым,
Чачы қысқа күл нарым,
Қылпусу күш мөшүрүм,
Чачы қысқа күл нарым.

4) Кул Мырса.

Бір аіғырның үрү баітал жоғолған екән, Кул Мырса істәі екән. Кул Мырса баідығына конған екән, бу баідын сулү қ сынын коінүна Кул Мырса кіргән екән. Қыстын атасы быча мінән Кул Мырсаны жүрөккө салыптыр, Кул Мырса чалқасы кетіп өлүп қалыптыр. Кул Мырса үжүнө қаітпағанда Қыл Мырс нын атасы Кубат үлүн қуат істәп. Баідын үжүнө келсә, баіа сурады. Баі «жоқ, көрбөдүм» деді. Оінош болған сулү қыс ту дү, ешікка чықты суға барды Кубаттын жолүн тостү ырдады:

Кубаттын ул'аі Кул Мырса, досүм,
чөнтөгүн толған бул Мырса, досүм,
жатыр едің јес бурап, досүм,
јетіп келдің јок сурап, досүм,
аламын дедің алдадың, досүм,
ақ дамбалым қалдадың, досүм,
албаі салбаі қарғылдың, досүм,
сулү қысты сарқылдың, досүм,
атәкәм сојүп коідү білякәі, досүм,
тајып кетті қара жүрөк-аі, досүм,
саіған бір јердән қан чықт'аі, досүм,
чіріліп жатып јан чықт'аі, досүм,
ешіктін асты күрөнд'аі, досүм,
Кул Мырсаны сүрөнд'аі, досүм,
күн маңдаілү күрөң ат, досүм,
күндү көстөп қаңтарсын, досүм!
күжөр атаң Кубат-аі, досүм,

Digitized by Google

кӱрӧндӱнӹ аңтарсын, досӱм!
аі маңдаілӯ кӱрӧң ат, досӱм,
аі тӱбӹн көстӧп каңтарсын, досӱм!
ал атäкäң, ал Кубат, досӱм,
кӱрӧндӱнӹ аңтарсын, досӱм!
сенї ӧлтӱргӧн атäкäм, досӱм,
тӱбӹнӧ кемä калбаі курусӱн, досӱм!
сенї ӧлтӱргӧн атäкäм, досӱм,
атäкäм јатып курусӱн, досӱм!

Атасы уктӯ, ӱјӹнӧ барды, колдӯ курады, келдї баіды чапты, лӯ кысты алды. Кул Мурсанын кунӱн алды. Кул Мырсанын гӱн кӱрӧндӱдӧн сӱрӹп алды.

Digitized by Google

217 e

Digitized by Google

Digitized by Google

PL41
.R29
ch.5

A000002353944

Digitized by Google

Digitized by Google

A000002353944